Ludo Maas
Van Coothplein 114
4811NH Breda
+31(0)618081930
l.g.maas@tele2.nl
studentnummer:885013

Open Universiteit
Faculteit Cultuurwetenschappen
Begeleiding dr. Lizet Duyvendak
Examinator prof. dr. Brigitte Adriaansen
Breda, december 2019

Wim Gijsen (1933-1990). De mens met de vele gezichten.

Een veldtheoretisch onderzoek naar de Nederlandse 'fantasymeester'.

Wim Gijsen (1933-1990). Man with many faces. A field theoretical investigation into the Dutch 'fantasymaster'.

Dankwoord

Call out the instigators
Because there's something in the air
We've got to get together sooner or later
Because the revolution's here
And you know it's right

Na acht jaar studeren heeft mijn reis aan de Open Universiteit zijn logische eindpunt bereikt. Om met een scriptie over Wim Gijsen een graad te kunnen behalen heb ik vele (om)wegen moeten afleggen.

Ik kreeg vaste voeten onder de grond, dankzij het vangnet van de OU, én dankzij een luchtig liedje van Thunderclap Newman. Voor elk tentamen draaide ik het, bij gebrek aan bijgeloof in het hogere. Ik fietste vervolgens naar het studiecentrum Breda (inmiddels helaas gesloten!) en haalde zo de bachelor binnen, afgesloten met een verhandeling over W.F. Hermans.

Voor de master moest de typemachine boven worden gehaald. Ik tikte met plezier 'papers' over Den Doolaard, Denis, Feyerabend en Renard, een reeks namen waaruit de veelzijdigheid van de OU blijkt. Haar cultuuropleiding geeft stimulans in vele denkrichtingen. Ook dat is reizen.

Van mijn tijd aan de OU zullen me inspirerende gesprekken bijblijven met docenten als Jan Oosterholt, Lieke van den Bulck, Erica van Boven, en mijn scriptiebegeleider Lizet Duyvendak. Naast hen dank ik mijn familie, in het bijzonder Diede Maas, die zo lief was de voorpagina te verzorgen, naar een voorbeeld van Lux Buurman.

De collega's van de tweedehandswinkel 'de Vince' plaagden mij een jaar lang met de obsessie van een 'gesjeesde student' voor een inmiddels onverkoopbaar SF-auteur. ('Ik heb weer een boek voor je van Wim Gijsen!' 'O, wacht, het is zijn broer Marnix Wim Gijsen.')

Ik geef een boks aan mijn matties Jan, Astrid, en Wietse, en aan het KinkAlt ploegentijdritteam (deze scriptie is grotendeels geschreven terwijl het digitale peloton door berg en dal trok, op een eigen queeste).

Ook Rianne Willemsens, las chicas de Impegno, én de scherpe ogen van Marlou Otten (met dubbel-T!) mogen niet onvermeld blijven, net als de wenken van Gijsen-lezer Wim Jannes (tevens gewaardeerd mede-Partijlid). Bovenal dank ik mijn 'peer reviewers' Aafje Terwey en Omar Muñoz Cremers voor hun grondige dialectische arbeid.

Voor mij voelt het als het een mooi 'toeval' (de aanhalingstekens staan er speciaal voor Gijsen) dat het kronkelpad van de student Ludo Maas eindigt met professor Pierre Bourdieu. De man die vereerd wordt door de 'Tilburgse school', de plek waar het ooit definitief vast leek te lopen.
Ik ben op weg.

Ludo G. Maas, 31 december 2019.

Samenvatting

De twintigste eeuw kan ‘de eeuw van de lezers’ genoemd worden. Hoewel de alfabetisering van de arbeidersklasse al aan het eind van de negentiende eeuw wortel schiet, brengt de eeuw die volgt grote veranderingen in het boekenvak. Literatuur bedrijven wordt een boeken*business*. Boeken verkopen vanaf de jaren zestig in paperbackvorm met ontelbare exemplaren tegelijk. De moderne bestseller doet zijn intrede. De onopgeleide arbeiderszoon Wim Gijsen (1933-1990) maakt deze eeuw méé. Hij begint zijn carrière op het Nederlandse literaire veld als dichter en *Maatstaf*-medewerker. Zijn plan is helder, Gijsen streeft ernaar een ‘erkend literator’ te worden. Het zal hem bijna drie decennia en, in bourdieuske terminologie gesteld, vele *prises de positions* kosten voordat hij door de literaire machthebbers geaccepteerd wordt. Pas met SF/fantasy-genrefictie vindt hij een ‘gezicht’ dat zijn aanzien op het veld verandert. In samenwerking met uitgever Meulenhoff ontvouwt zich een gestroomlijnd *posture littéraire* waaraan de ‘culturele poortwachters’ hun fiat geven. Opgevoed met de oude droom van *l’art pour l’art*, zal Gijsen tot het bittere einde met zijn broodschrijversarbeid blijven worstelen. Het zijn *écrivains médiatisés* zoals hij die gaan *merken*, dat het om werken gaat. De loopbaan van ‘de Nederlandse SF-meester’ confronteert de onderzoeker met de pijnlijke en soms paradoxale snijvlakken van een letterkundige tijd die met evenveel recht ‘de eeuw der transformatie’ mag heten.

Summary

The twentieth century might as well be called "the age of readers". Although the literacy of the working class took root at the end of the nineteenth century, the century that followed brought major changes to the book trade. Literature evolved into a publishing business. From the 1960s onwards, books started selling in paperback format, in countless amounts. The modern bestseller emerged. Wim Gijsen (1933-1990) was part of the change. He started his career in the Dutch literary field as a poet and staff member of Maatstaf. The plan was clear, Gijsen strived to become a dignified writer. It took him three decades and, in Pierre Bourdieu’s terminology, many *prise de positions* until he got accepted by those in power. With SF/fantasy genrefiction Gijsen finally discovered a "face" that changed his appearance on the field. In close collaboration with his publisher Meulenhoff, a smooth *posture littéraire* unfolded unto which the "cultural gatekeepers" gave their approval. Raised within the old dream of *l’art pour l’art* Gijsen continued to struggle with the labor of a hack to the bitter end. It is (inter)mediatized writers like him who notice that modern literature is about getting the work done and the *brand* out. As a result, the career of "the Dutch SF master" confronts researchers with the painful and sometimes paradoxical intersections of an era in literature that may justifiably be called "the century of transformation".

Inhoudsopgave

Dankwoord **3**

Samenvatting **4**

Inleiding **7**

1. Algemene situering van het onderzoek **15**

1.1 Vorm en veld 15

1.2 Bestsellertheorie volgens Bloom 16

1.3 De schuilplek van Bekkering 17

1.4 Van Boven biedt het society effect 18

1.5 De tussenterm ‘middlebrow’ 19

1.6 Driscolls update van Bourdieu 20

1.7 Kritiek op de ‘middlebrow’-invalshoek 22

1.8 Bestseller-studie van boven 23

2. Cijfers en successen, de bestseller-casus Gijsen **26**

2.1 De geur van succes 26

2.2 Een verzameling van indirect bewijsmateriaal 27

2.3 Gijsen maakt zijn entree als SF-schrijver 28

2.4 De Nederlandse meester in het genre 30

2.5 De boekenindustrie draait op volle toeren 31

2.6 Buitenlandse vertalingen 33

2.7. De harde cijfers 34

3. Gijsen vindt als SF-verteller zijn vorm **37**

3.1 Aan de hand van fantasie 37

3.2 De zoektocht naar ‘het hogere’ 38

3.3 ‘Er wordt weinig gestorven, maar des te meer genaaid’ 40

3.4 Het succes van de vertellers 41

3.5 Lessen in lezen 42

3.6 Cawelti’s genrefictie-theorie 45

3.7 Het spanningsveld magie-technologie 47

3.8 Jackson over subversieve fantasy-literatuur 50

3.9 Een afrondende confrontatie van Cawelti en Jackson 51

4. De gezichten van Gijsen **53**
4.1 De dichter Gijsen: zoekt naar distinctie 53
4.2 De polemist Gijsen: heeft zijn strijd gestreden 59
4.3 De uitgever-assistent Gijsen: fungeert als ‘rechterhandje’ 65
4.4 De journalist Gijsen: kan er goed van eten 71
4.5 De vertaler Gijsen: verminkt en verguisd 76
4.6 De keramist Gijsen: beweegt circulair 81
4.7 De theatercriticus Gijsen: houdt het aardig 85
4.8 De leraar Gijsen: deelt met heel zijn hart 89
4.9 De autobiograaf Gijsen: etaleert zich 94
4.10 De science-fiction meester Gijsen: bedrijft beheersing 100
4.11 De broodschrijver Gijsen: moet het voor geld doen 107
4.12 Gijsens nalatenschap: uit het gezicht verdwenen 113

Conclusie **119**

Literatuurlijst **124**

Bijlagen **139**

Inleiding

Hij noemde zijn naam waar hij een hekel aan had omdat alle jongens die in boeken zo heetten zich altijd veel te keurig gedroegen. Maar ze gaf er geen enkel commentaar op.[1]

Traditiegetrouw richt de literatuurwetenschap zich op de erkende meesterwerken, vaak 'high brow'-literatuur genoemd. Wetenschappers zijn zich lang blijven identificeren met de schrijvende elite, die bestsellers scherp afwijst.[2] De literatuurwetenschap voegt zich daarmee in een normatief-essentialistisch denkraam, ze bepaalt mee wat tot de 'canon' behoort, en wat niet.[3] Pas vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw komt in deze houding verandering, allereerst bij journalisten.[4] Later tonen ook academici interesse voor bestsellers.[5] Juist in voorheen als 'lager' gediskwalificeerde literatuurvormen vallen maatschappelijke tendensen te ontwaren. Bestsellers vertellen veel over de (literaire) wereld waarin ze zijn ontstaan. Om die reden buigen literatuurwetenschappers zich inmiddels voorzichtig over publieksliteratuur. [6]

In mijn scriptie richt ik me op een schrijver die buiten de literatuurcanon valt, de Nederlander Wim Gijsen (1933-1990). Deze ongediplomeerde arbeidersjongen begint zijn carrière als dichter en journalist voor respectabele werkgevers als *Het Vrije Volk* en *Maatstaf*.[7] Gijsen streeft naar een 'legitieme' carrière, en werkt als literair actor in verschillende hoedanigheden áán de legitimiteit van het veld.[8] Gijsen is op allerlei manieren betrokken geweest bij de materiële en symbolische productie van literatuur, en heeft hierop gereflecteerd, zijn stellingen betrokken vóór en tégen de literaire 'geloofswereld' waarin hij dertig jaar actief bleef.

Een eigen publiek vindt Gijsen pas laat, met een genre dat van oudsher met 'pulplectuur' wordt geassocieerd: de science fiction/fantasy.[9] Het veelal seriematig vormgegeven genre vormt vaak

---

[1] W. Gijsen, *Bollebieste* (Bussum 1974), 134.
[2] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 19, 54.
[3] K. van Rees en G.J. Dorleijn, 'Het Nederlandse literaire veld 1800-2000' in: G.J. Dorleijn en K. van Rees ed., *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000* (Nijmegen 2006), 17.
cf. N. Laan, 'Literaire kritiek (ca. 1700 – heden)', in: J. Jansen en N. Laan ed., *Van hof tot overheid. Geschiedenis van literaire instituties in Nederland en Vlaanderen* (Hilversum 2015), 179.
cf. N. Laan, 'Literatuurwetenschap, in het bijzonder de neerlandistiek (achttiende eeuw-heden)', in: J. Jansen en N. Laan ed., *Van hof tot overheid. Geschiedenis van literaire instituties in Nederland en Vlaanderen* (Hilversum 2015), 201-203.
[4] Cf. E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 14, 19, 55.
[5] C. Bloom, *Bestsellers. Popular fiction since 1900* (Basingstoke 2008), 13.
[6] F. Brandsma, 'Werelden in mijn hoofd. Raakvlakken tussen Middeleeuwen en fantasy' in: *Vooys* 20 (2002), 1, 157.
'Wie als literatuurwetenschapper of mediëvist fantasy leest, heeft heel wat te verantwoorden.'
[7] Redactie Holland-SF, "Wim Gijsen aan het woord. Interview in Holland-SF, 1981' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987; 1981), 8.
[8] Cf. K. van Rees en G.J. Dorleijn, 'Het Nederlandse literaire veld 1800-2000' in: G.J. Dorleijn en K. van Rees ed., *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000* (Nijmegen 2006), 16.
cf. B. Driscoll, *The new literary middlebrow. Tastemakers and in the twenty-first century* (Londen 2014), 14.
[9] N. Hubble 'Introduction' in: N. Hubble en A. Mousoutzanis ed., *The Science Fiction Handbook* (Londen-New York 2013), xiv.

het werk van broodschrijvers. De literatuurwetenschapper Bloom spreekt van een type arbeid dat door de culturele smaakbepalers nóg meer genegeerd wordt dan 'reguliere' bestellers. Het SF-genre vormt een literaire onderklasse.[10] Een tekenende krantenkop uit Gijsens tijd luidt: 'Waarom eigen SF: er is al genoeg'?[11] Nederlandstalige SF wordt ook vandaag nog buiten de literatuurrubrieken gehouden.[12] Een academische fantasy-liefhebber als Brandsma merkt in zijn artikel 'Werelden in mijn hoofd op', dat er weliswaar Nederlandse fantasyauteurs bestaan, maar voegt toe : 'die behoren niet direct tot mijn leesverleden en gaan in het fantasy-lezen bijna onopgemerkt op in de overvloed aan vertalingen.'[13] Het maakt de status aparte van Gijsen als 'de Nederlandse meester in het genre' dubbel apart.[14]

Gijsen wordt onder dit gesternte, aan het eind van zijn loopbaan, een succesvol schrijver. Vanaf 1980 publiceert hij in rap tempo – zoals dat hoort in genrefictie – een tiental goed verkopende SF/fantasy-romans.[15] Tot literaire erkenning komt het nauwelijks, wat gezien het voorgaande niet verbaast. Voor Gijsen geen literatuurprijzen of vermeldingen in literatuurgeschiedenissen. De culturele poortwachters houden hun kasteeldeuren gesloten.[16]

Vandaag de dag is Gijsen in de vergetelheid geraakt.[17] Zijn ooit succesvolle boeken zijn verdwenen uit de bibliotheken, en zelfs vrij lastig te vinden in kringloopwinkels.[18] Het Rad des Tijds draait verder, en heeft andere sterauteurs aan het firmament doen verschijnen. [19] Reden te meer, voor een scriptie-onderzoek naar de schepper van *Rissan, Deirdre* en *Iskander*.

Dit scriptie-onderzoek valt in twee delen uiteen. Ik begin met het preciseren van het theoretisch kader. Wat is er door Bourdieu, Van Boven, Bloom e.a. geformuleerd aan theorieën over

---

Hubble vraagt zich af: 'But is science fiction literature?' Hij stelt dat SF dat door academici is genegeerd 'as a form of pulp fiction' […] en 'there remains hostility towards SF in certain educated circles of society […].' cf. D. Wright, 'Cultural capital and the literary field', in: *Cultural Trends* 15 (2005), 2/3, 129.
'Genre fictions such as 'romances' and 'science fiction, fantasy and horror' offer a particularly stark contrast between […] small numbers of specialist enthusiasts, and the larger numbers who strongly dislike these forms.'

[10] C. Bloom, *Bestsellers. Popular fiction since 1900* (Basingstoke 2008), 30.

[11] J.A. Dautzenberg, 'Waarom eigen SF? Er is al genoeg', *De Volkskrant*, 5 maart 1982.
Het dedain van zo'n kop is gemakkelijk duidelijk gemaakt. 'Waarom eigen poëzie? Er is al genoeg.'

[12] cf. S. Pieterse, 'De toekomstroman', *Hard//Hoofd*, 10 december 2014.
https://hardhoofd.com/de-toekomstroman/, laatst geraadpleegd op 22 juli 2019.

[13] F. Brandsma, 'Werelden in mijn hoofd. Raakvlakken tussen Middeleeuwen en fantasy' in: *Vooys* 20 (2002), 1, 157.

[14] 'Science fiction & fantasy', *De Volkskrant*, 7 februari 1986.
In advertenties placht Meulenhoff Gijsen in deze bewoordingen aan te prijzen.

[15] Ik zal hier in het tweede hoofdstuk bewijzen voor aandragen.

[16] Cf. P. Bourdieu, 'Enkele eigenschappen van velden' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 171.

[17] Cf. J. Lexmond ed., *Wereldbedenkers. 19 Nederlandstalige verhalen geïnspireerd door Jack Vance* (Amstelveen 2017), passim.
Zelfs deze insider-bundel bevat géén Gijsen-verhaal, terwijl Vance een grote invloed op Gijsens SF-stijl heeft gehad, waarover later. Gijsen wordt door geen van de deelnemende schrijvers genoemd in hun introducties.

[18] cf. M. Talens, 'Wim Gijsen – Keerkringen', *Een kloddertje roze*, februari 2005.
https://www.eenkloddertjeroze.nl/product/gijsen-keerkringen/, laatst geraadpleegd op 22 juli 2019.
In 2005 waren Gijsens boeken nog wel beschikbaar in een Rotterdamse bibliotheek.

[19] W. Gijsen, *Iskander* (Amsterdam 1989; 1982, 1983), 400
Gijsen had een voorkeur voor het gebruik van de Rad-tijdsmetafoor. Zo luidt het in *Iskander*: 'Het wentelende rad van de tijd had hem meegesleept.'

de bestseller? In het tweede hoofdstuk vraag ik me af óf Gijsen een bestsellerauteur genoemd mag worden. Daarbij betrek ik de status van SF. Het blijkt een genre waarvan Gijsen een zeldzaam exponent vormt in de Lage Landen. Dat maakt benieuwd. Wat voor SF/fantasy heeft Gijsen geschreven waarmee hij het Nederlandse thuispubliek blijkbaar wél wist te raken? Hierover handelt het derde hoofdstuk. Daar ga ik ten rade bij genrefictie-specialisten als Cawelti en Jackson. Ik poog zo een beeld te geven van de 'vorm' waarin Gijsens schrijfverschap culmineerde.

Alle theoretisch gevormde strengen komen in het tweede deel van deze scriptie tezamen. In het vierde hoofdstuk wil ik de knooppunten van Gijsens loopbaan uiteenrafelen. Om die reden richt ik me op Gijsens *prises de position*. Ik doel met de term op Gijsens pogingen tot het verkrijgen van waarde op het literaire veld. Voor de Franse socioloog Pierre Bourdieu hangt iedere waardebepaling ('het vergaren van kapitaal') in sterke mate samen met welke *prise de position* een actor inneemt – of liever, *mag* innemen – binnen een specifiek veld. Voor Bourdieu is literatuur een sociaal proces.[20] De Nederlandse socioloog Pels verwoordt dit kernpunt als volgt: 'het veld is een netwerk of configuraties, van objectieve relaties tussen objectief gedefinieerde posities die dwang uitoefenen op de actoren die deze posities bekleden.'[21] Het literaire veld vormt een elektriserend spanningsveld, waarvan iedere actor de lading (aan)voelt, ofwel, waarop iedere actor heen en weer *geschokt* wordt.[22] De hoofdvraag van mijn scriptie volgt hieruit**:** In hoeverre en op welke manier worden Gijsens *prises de positions* gedurende zijn carrière bepaald door de culturele poortwachters van het Nederlandse literaire veld?

Voor het vinden van een antwoord laat ik me inspireren door Bourdieu, die binnen de Nederlandse literatuurwetenschap vooral door de Dorleijn en Van Rees is gepropageerd.[23] Met *De productie van literatuur* pasten zij Bourdieu's gedachtegoed toe op het Nederlandse literaire veld.[24] Ook een kleinschaliger onderzoek naar bestsellers roept haast vanzelf het gebruik van een bourdieuske terminologie op, zoals Driscolls lezing van Bourdieu illustreert.[25] Via de bestseller staat de academicus immers midden in het land van het kapitaal.[26] Dankzij een bestsellerstudie kan het positionele machtsspel van de actoren op het literaire veld inzichtelijk gemaakt worden, juist omdat de bestseller, als commoditeit, onverbloemd is gerelateerd aan economische ontwikkelingen, verschuivende

[20] Cf. J. Jansen en N. Laan, 'Inleiding' in: J. Jansen en N. Laan ed., *Van hof tot overheid. Geschiedenis van literaire instituties in Nederland en Vlaanderen* (Hilversum 2015), 7, 10.
[21] D. Pels, 'Inleiding, door Dick Pels' in: *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 12.
[22] Cf. P. Bourdieu 'De economie van het linguïstisch ruilverkeer' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 106.
[23] Cf. D. Pels, 'Inleiding, door Dick Pels' in: *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 14.
[24] Cf. J. Jansen en N. Laan, 'Inleiding' in: J. Jansen en N. Laan ed., *Van hof tot overheid. Geschiedenis van literaire instituties in Nederland en Vlaanderen* (Hilversum 2015), 5-6.
Een recentere verwerking van Bourdieu's veldtheorie valt na te slaan in *Van hof tot overheid*.
[25] B. Driscoll, *The new literary middlebrow. Tastemakers and in the twenty-first century* (Londen 2014), 15-16.
[26] P. Bourdieu, 'Economisch kapitaal, cultureel kapitaal, sociaal kapitaal' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), passim.

literatuuropvattingen, en de andere maatschappelijke bijzonderheden van het literaire veld.[27] De bestseller bestaat in relationeel perspectief.[28]

Hét moderne handvat ten behoeve van de auteur-analyse vormt de *posture littéraire*-theorie van de Zwitser Jérôme Meizoz.[29] Meer dan Bourdieu biedt Meizoz de onderzoeker de ruimte een actor zelfbepaling toe te kennen, al dan niet in retroactieve vorm.[30] Een auteur kan zichzelf wat betreft Meizoz een bepaalde *posture* toe-eigenen.[31] Niettemin is de zelf-constructie van de auteur óók volgens Meizoz een co-constructie, elke mogelijke schrijverspose is gegroeid uit traditie, ontstaat deels uit de receptie *door* en het geheugen *van* het literaire veld. Het is om deze reden dat Meizoz meent dat het handvat van de *posture* een onderzoeker de stap helpt te maken van een individuele casus naar de ruimere context van de groepslogica.[32] Voor mijn casus is daarnaast van belang dat Meizoz geboeid is door de veranderingen die de bestellerproductie op het literaire veld heeft afgedwongen.[33]

Binnen mijn onderzoek zal ik de gedachten van Bourdieu en Meizoz betrekken. Hun invalshoeken hebben allebei hun voor- én nadelen, net zoals de literatuursociologische en historisch-biografische aanpak die hebben. [34] Het is zaak als onderzoeker een keuze tussen *couples ennemis* achterwege te laten, en het hoofd 'overal in te steken', zoals Bourdieu aanraadt.[35] Met behulp van een fluïde aanpak blijf ik me bewust van de beperkingen die Bourdieu aangeeft wanneer we enkel biografisch te werk gaan.[36] Een individueel casusonderzoek wordt volgens de socioloog pas veelzeggend wanneer we de gekozen actor niet slechts vanuit diens documenten, maar vanuit het brede

---

[27] Cf. P. Bourdieu, 'De productie van geloof' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 280.
'Nog nooit is de structuur van het veld zo duidelijk aanwezig geweest in elke productieve handeling. […] Wat ook nog nooit zo duidelijk is geweest is dat de productieve arbeid onmogelijk kan worden gereduceerd tot de handelingen van de kunstenaar.'
[28] Cf. M. Groden, M. Kreiswirth en I. Szeman, 'Preface' in: M. Groden, M. Kreiswirth en I. Szeman ed., *Contemporary literary & critical theory. The John Hopkins guide* (Baltimore 2012), ix.
[29] J. Meizoz, 'Modern Posterities of Posture, Jean-Jacques Rousseau', in: G. Dorleijn, R. Grüttemeier en L. Korthals Altes ed., *Authorship revisited* (Leuven 2010), passim.
Dat deze theorie van Meizoz in een boek van (voormalig 'Tilburger') Dorleijn verschijnt, zal geen toeval zijn.
[30] J. Meizoz, 'Modern Posterities of Posture, Jean-Jacques Rousseau', in: G. Dorleijn, R. Grüttemeier en L. Korthals Altes ed., *Authorship revisited* (Leuven 2010), 84, 93.
cf. Joosten, Jos, 'De biografie als corrupt genre', *Locus,* 8 maart 2019.
https://locus.ou.nl/locus-dossier-de-biografie/de-biografie-als-corrupt-genre/, laatst geraadpleegd op 22 juli 2019.
'Met deze toch literatuur-sociologische benadering treedt [Meizoz] in de voetsporen van de eerdergenoemde Bourdieu, maar gaat veel minder dan laatstgenoemde uit van een autonoom literair veld.'
[31] J. Meizoz, 'Modern Posterities of Posture, Jean-Jacques Rousseau', in: G. Dorleijn, R. Grüttemeier en L. Korthals Altes ed., *Authorship revisited* (Leuven 2010), 81.
Meizoz noemt als voorbeelden: 'the committed writer, the poète maudit, the buffoon, the anti-establishment figure, or the working-class author'.
[32] J. Meizoz, 'Modern Posterities of Posture, Jean-Jacques Rousseau', in: G. Dorleijn, R. Grüttemeier en L. Korthals Altes ed., *Authorship revisited* (Leuven 2010), 84-85, 93.
[33] Cf. J. Meizoz, 'La littérature romande à l'école du people et du best-seller', *Le Temps,* 14 september 2015.
[34] P. Bourdieu, 'De sociologie als stoorzender' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 42-43.
[35] D. Pels, 'Inleiding, door Dick Pels' in: *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 10, 19.
[36] P. Bourdieu, 'L'illusion biographique' in*: Actes de la Recherche et Sciences Sociales* 62/63 (1986), 1, 71.

veldperspectief benaderen.[37] Meizoz sluit zich hierbij aan.[38] Het gevaar bestaat *in dat geval* vooral uit al te ver opstijgende fantasiewolken. Om eender welk pad te volgen – het literaire landschap *für sich* te kunnen zien – is er nog altijd een concrete tekst nodig.[39] Of eigenlijk, twee.[40] Ik lift voor mijn onderzoek mee aan de schrijvershand van Gijsen.

Gijsen nodigt uit tot een *veld*studie, omdat hij veel verschillende activiteiten uitoefent. Naast zijn literair schrijven werkt hij (onder meer) als toneelrecensent, keramiek-artiest, docent, activist, en leraar. Om deze veelzijdigheid recht te doen zal ik een enige 'gezichten' tonen van Gijsen, gedurende verschillende momenten van zijn literaire leven. Uiteraard is de term 'gezicht' slechts een semantisch hulpmiddel, waarmee ik knipoog naar de 'maskertheorie' van de socioloog Goffman, die door zijn francofone collega's Bourdieu en Meizoz wordt gewaardeerd.[41]

Ik heb een twaalftal, met de metafoor bedoelde *prises de position* van Gijsen uitgekozen. Mijn selectie beoogt de gezichtsbepalende momenten van Gijsens loopbaan te omvatten, oftewel, de spanningsvolle periodes te analyseren wanneer zijn waarde door de culturele poortwachters is bepaald. Dit overkomt hem bijvoorbeeld als dichter, en 'junior' *Maatstaf*-medewerker. Uiteraard bespreek ik ook Gijsens make-over tot SF-schrijver, het gezicht waarmee zijn aanzien verandert.

Prises de position kunnen, volgens Bourdieu, slechts voor een klein deel intentioneel begrepen worden.[42] Bourdieu neigt ertoe het veld, als krachtveld *tout court*, een 'objectieve' macht toe te schrijven. Posities van actoren worden door het veld '(af)gedwongen'.[43] Helemáál machteloos laat Bourdieu de veldspelers niet achter. De succesvolste actoren op het veld schitteren volgens hem door

---

[37] Cf. P. Bourdieu, 'Vive la crise!' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 56.

[38] J. Populier, *Advocaat van de auteur. Over Joost de Vries' literaire posture* (Nijmegen 2017), 23-24.
'Wat uit Meizoz' onderzoek […] blijkt, is dat het posture van een auteur op meerdere terreinen wordt vormgegeven.' 'Het verdient dan ook de voorkeur onderzoek te verrichten vanuit meerdere invalshoeken […].'

[39] P. Bourdieu, 'L'illusion biographique' in*: Actes de la Recherche et Sciences Sociales* 62/63 (1986), 1, 72.
cf. G.W.F. Hegel, *Over de esthetiek* (2012; 1835), 39-41.
cf. D. Pels, 'Inleiding, door Dick Pels' in: *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 11.

[40] Cf. J. Beasley-Murray, 'Bourdieu, Pierre' in: M. Groden, M. Kreiswirth en I. Szeman ed., *Contemporary literary & critical theory. The John Hopkins guide* (Baltimore 2012), 71.

[41] M. Elchardus, B, Spruyt en C. Vanroelen ed., *Sociologie: een inleiding* (Amsterdam 2014), 87-88.
cf. P. Bourdieu 'De dode reikt de levende de hand. De verbindingen tussen de gereïficeerde en de belichaamde geschiedenis' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 83-84.
cf. G.L. Dillon, 'Discourse' in: M. Groden, M. Kreiswirth en I. Szeman ed., *Contemporary literary & critical theory. The John Hopkins guide* (Baltimore 2012), 133.

[42] Cf. P. Bourdieu 'De dode reikt de levende de hand. De verbindingen tussen de gereïficeerde en de belichaamde geschiedenis' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 70.
cf. M. Sanders, ''Lieveling, je hebt te doen met iemand die streeft.' Het posture épistolaire van Herman Gorter' in: *Nederlandse Letterkunde* 20 (2015), 3, 240.
De geschiedkundige moet waken voor wat Bourdieu de 'retrospectieve illusie' noemt. Meizoz, daarentegen, is, volgens Sanders: 'niet bepaald bang […] voor het spook van het intentionalisme'.

[43] P. Bourdieu, 'De productie van geloof' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 261.

een *sens pratique*, de aanpassing van dispositie aan positie.[44] Ze vergaren de juiste in-stelling.[45] ('Ik ken mijn positie, en weet wat ik geacht word te doen om deze positie op het veld te bekleden.') Alleen wanneer een actor getuigenis geeft van *sens pratique* kan deze meestrijden om het kapitaal.[46]

Waar enkel de succesvolle actor een *sens pratique* bezit, beschikt íedere actor over een 'habitus'.[47] Een actor kan het veld immers pas betreden, wanneer hij de regels die daar gelden in voldoende mate geïnternaliseerd heeft, *opdat* hij als legitieme speler wordt gezien. (Vergelijk: wie de regels van het schaakspel niet kent, kan de stukken op dát veld wel bewegen, maar niet schaakspelen).[48] Voor Bourdieu vertonen een specifiek veld, en de aldaar overheersende habitus een tweezijdige relatie.[49] Een veld kan niet bestaan zonder actoren die de vereiste habitus van het specifieke veld weten te (re)presenteren, terwijl een habitus niet kan bestaan zonder dat deze door het veld wordt gevormd.[50] Bourdieu formuleert dit dialectische inzicht steeds opnieuw. Zijn sociologie valt te lezen als een poging tot transcendering van deze object-subject-relatie.

Voor een casusonderzoek zoals het mijne, is een verwant inzicht van Bourdieu minstens zo pregnant: het kan voor een onderzoeker vruchtbaar zijn het *gezichts*-punt van een actor aan te nemen. Maar om dit enkele gezichtspunt te onderzoeken, moet ook (het verleden van) de ruimte worden geconstrueerd waarbinnen deze individuele positie is ingenomen.[51] Tegelijkertijd wordt een ruimte geconstrueerd door de verschillende, aanwezige gezichtspunten. Ook die gezichtspunten zullen daarom moeten worden ingevoerd.[52] Het is dit spel tussen (ver)vormende ruimte en (ver)vormende actoren, die Bourdieu met het begrip 'habitus' heeft bedoeld te (om)vatten.[53] Het begrip *prise de*

---

[44] Cf. P. Bourdieu 'De dode reikt de levende de hand. De verbindingen tussen de gereïficeerde en de belichaamde geschiedenis' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 80.
Cf. P. Bourdieu, 'Politieke vertegenwoordiging' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 221.
[45] Cf. P. Bourdieu, 'De sociologie als stoorzender' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 49.
[46] Cf. P. Bourdieu, 'Enkele eigenschappen van velden' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 172-173.
In Bourdieu's theorie wordt een geslaagd actor pas mét *sens pratique* werkelijk waargenomen.
[47] cf. J. Scott ed., *A dictionary of Sociology. Fourth edition* (Oxford 2014; 1994), 296.
De gangbare definitie van habitus luidt: 'A set of acquired dispositions of thought, behaviour, and taste, which is said by Pierre Bourdieu […] to constitute the link between social structure and social practice […].
[48] J. Beasley-Murray, 'Bourdieu, Pierre' in: M. Groden, M. Kreiswirth en I. Szeman ed., *Contemporary literary & critical theory. The John Hopkins guide* (Baltimore 2012), 70.
[49] P. Bourdieu, 'Vive la crise!' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 66.
[50] Cf. D. Pels, 'Inleiding, door Dick Pels' in: *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 13.
cf. P. Bourdieu, 'De sociologie als stoorzender' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 43.
[51] cf. J. Meizoz, 'Modern Posterities of Posture, Jean-Jacques Rousseau', in: G. Dorleijn, R. Grüttemeier en L. Korthals Altes ed., *Authorship revisited* (Leuven 2010), 85.
[52] Cf. P. Bourdieu, 'De sociale ruimte en de genese van 'klassen'' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 148.
[53] Cf. P. Bourdieu, 'Vive la crise!' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 63-64.

position kan als praktische manifestatie van dit idee worden beschouwd. Meizoz slaat mijns inziens eenzelfde pad in met zijn term *posture littéraire*, wanneer hij stelt dat zijn concept de onderzoeker in staat stelt vruchtbare verbanden te leggen tussen gedrag en (het effect) van tekst 'op literair gebied'.[54]

Om deze stap te kunnen maken, zal ik in het kernhoofdstuk, bij ieder 'gezicht' van Gijsen overwegen wat volgens de culturele poortwachters Gijsens legitimiteit is, op dat moment, bij die staat van het veld, met die (literaire) uiting. De term 'culturele poortwachter' stamt uit Duitsland, en is voor modern gebruik geoperationaliseerd door Lewis Alfred Coser, een Amerikaanse socioloog van Duitse origine. Hij introduceerde het concept 'gatekeeper of ideas', om het selectieproces binnen de kunstdomeinen te kunnen onderzoeken.[55] Op welke manier functioneert culturele waardebepaling?

In een literatuursociologisch onderzoek betekent dit in de praktijk dat ik reflecteer op hoe de verschillende literaire *power houses* over Gijsens 'gezichten' oordeelden, alsmede hoe hijzelf reflecteerde op de instituties: oordeelde over de oordelen. Een logisch vertrekpunt vormt dan de krant. Van Rees c.s. menen dat de kritiek een sleutelrol vervult op het literaire veld. Het vormt de 'consacreringsinstantie' bij uitstek.[56] Méér dan een weerslag hiervan vind ik in de landelijke kranten.[57] Parallel aan hun oordelen doen de kranten verslag van Gijsens bezigheden, en wordt er voor zijn werk geadverteerd. Om de zaak verder te compliceren werkt Gijsen zelf als actor in het journalistieke veld. Een verstrengeling van belangen die zo zijn effecten zal hebben.[58]

Een tweede aanknopingspunt voor het beantwoorden van de hoofdvraag, vormt *dat* wat door de poortwachters gelegitimeerd wordt, oftewel het werk van Gijsen dat verschijnt. Meizoz noemt dit 'discourse' - het tekstuele zelfbeeld dat een auteur via zijn verbale uitingen uitdraagt.[59] Gijsens 'discourse' zal ik nergens apart bespreken, maar aan de veld-ontwikkelingen koppelen. Wat Gijsen mag laten verschijnen zal door de machts(f)actoren van het literaire veld zijn beïnvloed.[60] De bestseller-theoreticus Sutherland verwoordt dit verband als volgt: 'de dominante modus van commerciële productie van fictie, heeft allerhande construerende én deformerende effecten op de kwaliteitsroman'.[61] In mijn scriptie wil ik dit expliciteren door middel van de casus.

---

[54] J. Meizoz, 'Modern Posterities of Posture, Jean-Jacques Rousseau', in: G. Dorleijn, R. Grüttemeier en L. Korthals Altes ed., *Authorship revisited* (Leuven 2010), 81.
[55] L.A. Coser, 'Publishers as Gatekeeprs of Ideas' in: *The Annals of The American Academy of Political and Social Science* 421 (1975), 1, 17-18.
Coser staat in de structuralistische traditie en heeft – net als Bourdieu – een interesse voor conflicttheorie.
[56] N. Laan, 'Literaire kritiek (ca. 1700 – heden)', in: J. Jansen en N. Laan ed., *Van hof tot overheid. Geschiedenis van literaire instituties in Nederland en Vlaanderen* (Hilversum 2015), 164, 179.
De wetenschappelijke belangstelling voor de literaire kritiek is de laatste decennia dan ook toegenomen.
[57] Cf. N. Laan, 'Literaire kritiek (ca. 1700 – heden)', in: J. Jansen en N. Laan ed., *Van hof tot overheid. Geschiedenis van literaire instituties in Nederland en Vlaanderen* (Hilversum 2015), 163.
[58] Cf. N. Laan, 'Literaire kritiek (ca. 1700 – heden)', in: J. Jansen en N. Laan ed., *Van hof tot overheid. Geschiedenis van literaire instituties in Nederland en Vlaanderen* (Hilversum 2015), 175.
[59] J. Meizoz, 'Modern Posterities of Posture, Jean-Jacques Rousseau', in: G. Dorleijn, R. Grüttemeier en L. Korthals Altes ed., *Authorship revisited* (Leuven 2010), 85.
[60] Cf. P. Bourdieu 'De economie van het linguïstisch ruilverkeer' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 112, 115.
[61] J. Sutherland, *Bestsellers. Popular fiction of the 1970s* (Londen 2011), xi, 9.

Laat ik deze inleiding besluiten met een illustratie van een van Gijsens vele 'publieke gezichten'[62]: Gijsen werkt in de jaren tachtig als toneelrecensent voor *de Telegraaf*. Toneel speelt bovendien een rol in zijn romans.[63] Ook zelf schrijft hij voor het toneel. Weliswaar beperkt, en ook dat zegt wat. Daar komt bij dat Gijsen een zelfreflectie op zijn werk als recensent ten beste geeft die boekdelen spreekt. Alleen al op dit zijpad beginnen we de complexiteit van een in alle windrichtingen uitwaaierende carrière te voelen. Gijsen ontvangt, geeft door, en wordt ontvangen. Zo geformuleerd lijkt hij wel een paranormaal medium. Dat zou de immer spiritueel gestemde Gijsen wél bevallen.

[62] cf. P. Bourdieu 'De dode reikt de levende de hand. De verbindingen tussen de gereïficeerde en de belichaamde geschiedenis' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 77.

[63] K. van Rees en G.J. Dorleijn, 'Het Nederlandse literaire veld 1800-2000', in: G.J. Dorleijn en K. van Rees ed., *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000* (Nijmegen 2006), 21.
Literaire werken hoeven volgens Dorleijn en Van Rees niet te worden uitgesloten van een relationele analyse.

1. Algemene situering van het onderzoek

'Toch begrijp ik het nog steeds niet', zei Michel, 'ik was gewoon op weg naar tante Amélie om wonderen te leren en nu zit ik bijna midden in een oorlog waar ik niets van begrijp.' 'Het gaat er om', zei koning Branlis, 'dat je het werk doet waarvoor je geplaatst bent. Als dat is gedaan, wordt de rest vanzelf duidelijk.'[64]

1.1 Vorm en veld

Elk onderzoek heeft een aanleiding en een vertrekpunt nodig. De aanleiding voor deze scriptie heb ik in de inleiding vermeld. Auteurs van succesvolle genrefictie raken snel vergeten, hun omloopsnelheid blijkt groot. Vanuit het perspectief van de lezer valt dat bezwaarlijk een probleem te noemen. Het merendeel der lezers richt zich op updates van bekende genres.[65] Spijtiger wordt het, wanneer genrefictie-auteurs ook op universiteiten nauwelijks in de belangstelling blijken te staan.[66]

Aangezien de academicus belang stelt in het letterkundige verleden, verdient ook een uit beeld geraakte succesauteur als Wim Gijsen diens aandacht. Gijsen wist met zijn SF/fantasy een groot lezerspubliek te bereiken. Hij moet derhalve een gevoelige snaar hebben geraakt. Of eigenlijk, meerdere snaren. In de samenleving, waar hij zijn lezers wist te boeien, en binnen de letteren, van waaruit zijn succes zich ontvouwde. Zijn vorm vindt vereerders, en zoiets verloopt onherroepelijk via het literaire veld, of hij daar nu voor vol is aangezien of niet.[67]

Het vertrekpunt van mijn scriptie moge duidelijk zijn, wie iets over het literaire veld wil leren, kan juist bij een succesauteur uít het veld kennis vinden. Een bestseller zorgt voor een shockeffect. Het is een plotselinge triomf, die vaak weerstand van het veld oproept. Deze schok wordt bovenal door de actor zelf gevoeld. Ook huiverige academici lijken soms beïnvloed door de wetten van de 'kunstmarkt', de enige markt waar economisch kapitaal niet de volle erkenning krijgt, anders behoorden bestsellerauteurs wél tot de meest bestudeerde.[68] In dit onderzoek poog ik deze veronachtzaming (voor een bijzonder klein deel) teniet te doen.

Volgens de sociologische literatuurtheorie wordt de carrière van een literair actor gevormd door de kansen die het veld biedt. De actoren scheppen samen een 'literaire geloofswereld'. Het is zaak voor de actoren om hun legitimiteit steeds opnieuw te bewijzen, om zo het geloof van de wereld

---

[64] W. Gijsen, *Mirakels in Wonderland* (Deventer 1970), 111.
[65] J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 10-11.
Merk op dat vernieuwing in genrefictie zo tot details beperkt blijft. Dit maakt genrefictie intrinsiek ongeliefd bij de aanhangers van een modernistische literatuuropvatting, waar originaliteit hoog in het vaandel staat.
[66] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 54.
Het onderzoek naar genrefictie is volgens Van Boven nog vooral een buitenlands fenomeen.
[67] Cf. J. Jansen en N. Laan, 'Inleiding' in: J. Jansen en N. Laan ed., *Van hof tot overheid. Geschiedenis van literaire instituties in Nederland en Vlaanderen* (Hilversum 2015), 18.
[68] P. Bourdieu, 'Economisch kapitaal, cultureel kapitaal, sociaal kapitaal' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 126.

in hun kunnen te garanderen.[69] Het (al dan niet bestaande) geloof van het literaire veld in Gijsen, en Gijsens geloof in *wat* hij kan maken, is het onderwerp van deze scriptie.

Ik ga er tot nog toe voetstoots vanuit dat Gijsen, als genrefictie-auteur tevens een bestsellerauteur genoemd mag worden, oftewel, dat hij bestudeerd kan worden binnen de bestsellertheorie. Hiervoor zijn enige kwalificaties noodzakelijk. Met dit theoretische hoofdstuk wil ik de 'tool kit' vullen, waarmee deze vraag kan worden geoperationaliseerd. In één moeite door ontstaat een beeld van *l'état de question*. Met een massa (aan) theorie kan ik vervolgens bepalen of Gijsen aan de bestseller-'maatstaf' voldoet.

Het streven van mijn onderzoek is een bepaling te geven van Gijsens auteurschap aan de hand van zijn posities op het literaire veld.[70] Ik poog op casusniveau de samensmelting te expliciteren van Gijsens literaire vorm(en) en zijn maatschappelijke manifestaties als literair actor. Ik voeg me zo naar een van Bourdieu's doelstellingen. Bourdieu wenst de relatie tussen objecten en subjecten in het literaire veld aan te tonen.[71] Het is op dit vlak dat latere literatuursociologen als Meizoz en Joosten de noodzaak voelen Bourdieu te overtreffen. De *posture littéraire* is voor de actor een *manier* om een positie in te nemen op het veld.[72] Om deze positie(s) te bestuderen dient de onderzoeker rekening te houden met zowel de (mogelijkheid tot) zelf-constructie van de actor, als de interacties (daarmee en daarop) van het veld. In de woorden van inspecteur Maigret: 'C'était comme un besoin de voir son personnage dans son cadre, dans son atmosphère.'[73]

1.2 Bestsellertheorie volgens Bloom

Tien jaar terug betoogt Clive Bloom in *Bestsellers: popular fiction since 1900* dat de academische aandacht voor bestsellers pas op gang kwam aan het eind van de jaren tachtig – die van de twintigste eeuw welteverstaan. De eeuwen daarvóór was 'populaire' fictie volgens Bloom getrakteerd op het dedain van de snob.[74] Dit wegkijkgedrag van wetenschappers moet een academicus de kriebels geven, stapels aan boeken zijn aan studie(s) voorbijgevlogen, doordat literatuur, niet enkel als leesboek, maar ook als onderzoeksobject exclusief moest zijn.[75]

---

[69] Cf. K. van Rees en G.J. Dorleijn, 'Het Nederlandse literaire veld 1800-2000' in: G.J. Dorleijn en K. van Rees ed., *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000* (Nijmegen 2006), 16.
[70] Cf. J. Joosten, 'De biografie als 'corrupt' genre', *Locus* (2019).
De *enige* reden die Joosten relevant acht voor een wetenschappelijke schrijversbiografie is 'de rol van de schrijver in het ingewikkelde spel van het literaire leven'. Joosten verwijst daarbij naar Meizoz.
[71] P. Bourdieu, 'Vive la crise!' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 64.
cf. P. Bourdieu, 'Het wetenschappelijke veld' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 182.
[72] Cf. J. Meizoz, 'Modern Posterities of Posture, Jean-Jacques Rousseau', in: G. Dorleijn, R. Grüttemeier en L. Korthals Altes ed., *Authorship revisited* (Leuven 2010), 83-85.
'[this] posture comes about through the collaborative input of the individual and the collective.'
[73] G. Simenon, *Maigret aux États-Unis* (Parijs 2013; 1946), 192.
[74] C. Bloom, *Bestsellers. Popular fiction since 1900* (Basingstoke 2008), 13.
[75] Cf. E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 13.

Toch hebben lectuurvorsers zich vroeg gerealiseerd dat de lievelingskost van de 'gewone lezer' theoretisering waard *kan* zijn. Bloom verwijst naar Samuel Pepys, een 17e-eeuwse ambtenaar, die in zijn dagboeken nauwgezet bijhield wat er literair leefde in het Londen van zijn tijd. Pepys presenteert een lijst van veelgelezen genres.[76] De lijst doorspittend bevangt de onderzoeker een déjà vu-gevoel. Men treft weinig aan dat de hedendaagse lezer niet zou kunnen bekoren, of het moet Pepys' eerste categorie zijn: 'Devotion and Morality'. Een genre dat echter – zo zal later blijken – met een omweg nog altijd belangstelling geniet.[77] Pepys' andere voorbeelden spreken voor zich. Liefde, humor, exotica en een stevige dosis moordlust, ze zijn van alle tijden en van vele bestsellers.

Overdrijft Bloom daarom niet met zijn late datering van de interesse voor populaire boeken – poogt hij zichzelf als afwijkend onderzoeker te onderscheiden?[78] Pepys valt nog af te doen als een dilettant, maar in Nederland zet Kruithof zich in de jaren zeventig van de twintigste eeuw achter een stapel succesboeken. De Rotterdammer pent het artikel 'Literatuur en lectuur'.[79] De titel verraadt het probleem. Kruithof stelt een dichotomie voorop, een vooronderstelde tegenstelling tussen literatuur en lectuur. Hij waagt zich aan een definitie van lectuur, die dit leesgebied afgrenst van de 'ware' literatuur. Bloom, en andere bestseller-theoretici, benadrukken de overeenkomst. Zij willen af van de tegenstelling tussen 'hoog' en 'laag'. De afkeer van een normatief-essentialistische dichotomie maakt hun aanpak anders. Het onderscheid tussen hoge en lagere literatuur is vandaag fluïde geworden. Aan deze grensvervaging heeft een literatuurwetenschapper als Kruithof weinig recht gedaan. De scherprechter kan zich troosten met het idee dat hij verre van de enige is geweest.

1.3 De schuilplek van Bekkering

Een oprechte studie naar bestsellers moet pogen goedverkopende fictie op de eigen merites te beoordelen. Een vroeg Nederlands voorbeeld van een meer pragmatische benadering is Harry Bekkerings interesse in de romans van Kievit en Schuil.[80] Wel creëert hij een afgeschermd hoekje waarin zijn onderzoeksobjecten zich bevinden, of preciezer, zijn academische interesse zich *mag* bevinden. Er bestaat een schuilplek waar een wetenschapper zich zonder statusverlies over, pakweg, het voetbalverhaal *De A.F.C.-ers* kan buigen. Ik doel op de jeugdliteratuur. Bekkerings specialisatie is, het 'niet-volwassen lezen', het 'voorbereidende' lezen op het 'echte' werk. Daarop aansluitend formuleert hij bezwaren tegen het gebrek aan *vorm*vernieuwing bij recente jeugdfavorieten als Slee, Oomen en Rowling. 'Het is niet meer dan DGAV', ofwel, de Goede Afloop Vertragen. Hij ontleent

---

[76] C. Bloom, *Bestsellers. Popular fiction since 1900* (Basingstoke 2008), 4.
[77] Ik kom hier in hoofdstuk drie op terug.
[78] Cf. P. Bourdieu, 'De kunst om zich tegen woorden te verweren' in: *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 23-24.
'De winst van de 'distinctie' is de winst van het verschil, van het anders-zijn.'
[79] J. Kruithof, 'Literatuur en lectuur' in: *Raam* 10 (1973), 96, 22-33.
[80] H. Bekkering, 'Ridderlijkheid, eerlijkheid en 'fair play'. De 19de eeuwse wereld van J.B. Schuil in: *Bzzlletin* 11 (1983), 103, 35.
cf. C. Verberne, 'Hoe het allemaal gaat in het leven van liefde en avontuur…' in: *Bzzlletin* 10 (1982), 96, 81-85.
Het werk van Verberne vormt een vroeger voorbeeld, maar staat in de marxistische maatschappijkritiek-traditie.

deze term aan de eerder genoemde Kruithof, en dreigt prompt diens normativiteit te omarmen. Wel is Bekkering zich hier meer bewust van dan zijn collega:

> '[…] daarbij moet je wel in rekening brengen dat op het moment dat ik die boeken las, ik dat geen bezwaar vond. Het is een bezwaar achteraf, een volwassen bezwaar. Het zijn boeken die zoveel identificatiepotentie in zich hebben, dat ze werken. De herinnering daaraan is zo groot dat dat bezwaar niet meer telt.'[81]

Bekkering vindt nog niet de neutrale benadering die hedendaagse bestseller-onderzoekers propageren. Net als Kruithof kan Bekkering de bal terugkaatsen. Ook buitenlandse collega's hebben zelden de neiging kunnen weerstaan om enig voorbehoud te maken bij hun interesse voor 'lectuur'.[82] Het zal iedere literatuurwetenschapper eigen blijven om te (ver)oordelen. Ook ik heb een casus uitzocht die me uit mijn jeugd is bijgebleven, en heb daarmee Gijsen boven andere verdedigbare opties verkozen.[83]

1.4 Van Boven biedt het *society effect*

Een benadering die tracht (succes)literatuur op een neutrale manier te onderzoeken, vormt het fenomeen 'middlebrow'. De term bestaat al decennia, en had ooit een spottende lading.[84] In Nederland heeft Erica van Boven via de inmiddels meer 'geneutraliseerde' invalshoek onderzoek naar bestsellers gedaan. Zij poogt de toepassingsmogelijkheden van deze 'tussenterm' op het gebied van de bestseller-studie bloot te leggen.

Voor ik daar op terugkom eerst wat over Van Bovens aanpak, die op de generalistische lijn van Bloom valt te situeren. In 2015 verschijnt Van Bovens overzichtswerk *Bestsellers in Nederland 1900-2015*. Hierin analyseert Van Boven de kwaliteiten van de bestseller, zowel als op zichzelf staand werk, dus met waardevolle *vorm*-eigenschappen, alsmede het *veld* waarin een bestseller tot succes(boek) kan worden.[85] Ze zoekt daarmee naar een synthese tussen vorm en veld.[86] Van Boven bekijkt wat de kenmerken zijn die de bestseller als tekst geliefd maken, én datgene wat de bestseller als product tot een succes maakt. Een eigenschap die beide vragen delen, is de belangrijke plaats die de bestseller inneemt binnen de maatschappij. Van Boven benadrukt daarom het *society effect*.

---

[81] B. Ros, 'Het raadsel van de leesbaarheid. Interview met Harry Bekkering', in: *Literatuur zonder leeftijd* 23 (2009) 78, 177.
[82] J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 173, 299.
Cawelti geeft toe dat hij populaire literatuur aanvankelijk beschouwde als: 'simply as an inferior form of high art; art for lowbrows or middlebrows, an immature form of art.'
[83] Over enkele andere onderzoeksopties kom ik in de conclusie te spreken.
[84] B. Driscoll, *The new literary middlebrow. Tastemakers and in the twenty-first century* (Londen 2014), 7.
[85] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), passim.
[86] Cf. P. Bourdieu, 'De sociologie als stoorzender' in : *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 43.

Bestsellers verwijzen binnen hun verhaallijnen opvallend vaak naar wat er in de samenleving leeft. Het verhaal biedt op plotniveau een palet van informatie aan de lezer, een herkenbaar spectrum dat loopt van *outdoor life style* tot innerlijke *mentalité.* De bestseller kan daardoor fungeren als bron over de samenleving, en dat is precies het element dat Pepys al interesseerde.[87]

Het samenspel van bestsellers met de samenleving, als distinctief kenmerk van het grote publieksboek, biedt de onderzoeker meer dan oppervlakkige informatie over modes en merken. Van Boven haalt Bourdieu aan, die de husserliaanse term 'doxa' gebruikt om tot de kern van het *society effect* door te dringen. Volgens Bourdieu geeft een bestseller uiting aan de dieperliggende, deels onbewust levende waarden van de samenleving, dat wat hij tezamen de 'doxa' doopt.[88] In haar gebruik van deze term houdt Van Boven echter een slag om de arm, Een marxistische spiegelbenadering heeft weinig aanhangers meer binnen de literatuurwetenschap.

Vóór alles blijft de bestseller voor Van Boven – net als voor de andere generalisten – een veldmatig literatuurfenomeen. Een publieksboek is een productie, een bundelingsvorm van papier of pixels, tot stand gekomen dankzij het werk van schrijver, uitgever en andere (literaire) actoren. De bestseller heeft vooral op dit vlak wat te bieden aan de literatuurwetenschapper, zo meent Van Boven die daarmee ook zelf een beweging weg van de inhoud maakt.[89] Gedurende de twintigste eeuw is de bestseller de motor geworden die het literaire veld in leven houdt.[90] Deze functie vormt voor Van Boven dé reden waarom literatuurwetenschappers zich voor succesboeken zouden moeten interesseren. Zonder de bestsellerauteur geen modern literair veld.

1.5 De tussenterm 'middlebrow'

Laat ik terugkeren naar de term 'middlebrow', die onder meer door Van Boven en Beth Driscoll is geoperationaliseerd. 'Middlebrow' heeft bestsellers meer erkenning heeft gegeven. Zonder twijfel heeft de term daarmee zijn kwaliteiten. Het nadeel is ironisch genoeg dat wat de term bruikbaar maakt(e). 'Middlebrow' zoekt een derde weg, het 'midden' tussen 'hogere' en 'lagere' literatuur. Uiteindelijk benadrukt de tussenterm daarmee eerder de tegenstelling tussen hoog en laag. Wie een brug passeert, is zich maar al te bewust van de eigen positie, dat wat boven en onder is. Deze functie is in de loop van de twintigste eeuw op losse schroeven komen te staan.[91] Weg brug.

Bourdieu is één van de sociologen die via de 'middlebrow' de 'cultuur van de middenstand' aan een analyse poogt te onderwerpen. Met zijn verhandeling *Distinction: a social critique of the judgement of taste* onderzoekt hij voorkeuren van verschillende sociale klassen in Frankrijk.

---

[87] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 17-18.
[88] Cf. P. Bourdieu, *Distinction: a social critique of the judgmement of taste* (New York en Londen 2006; 1979), 73-74.
[89] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 19, 39.
'Sociale aspecten zijn vaak interessanter aan de bestseller dan de zuiver literaire.'
[90] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 20, 202.
[91] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 203.
'Het literaire middenterrein is niet per se voor de middenklasse', besluit Van Boven daarom.

Een hoofdstuktitel als ‘The Aristocracy of taste’ wijst erop dat Bourdieu meent dat culturele smaak sterk gerelateerd is aan sociale klasse, én dat er een kwalitatieve smaakindeling valt te maken. *Zijn* aanleiding vormt de stelling dat binnen cultuuronderzoek de sociologische component nooit ontkend mag worden. Bourdieu stelt ‘middlebrow’-kunst gelijk aan dat wat de ‘kleinburgerij’ verkiest te consumeren. De middenklasser weet wat er goed gevonden ‘moet’ worden, maar door gebrek aan socialisatie binnen de ‘hogere’ kunstvormen wil de waardering voor Flaubert of Bach niet vlotten. Dit beseft de kleinburger zich terdege. In de middenklasse heerst daarom een *réverence* voor de (voor hen) onbegrijpelijke kunsten.[92] Om toch ‘mee te kunnen doen’ raakt de consument in de ban van wat Bourdieu ‘de mindere werken der hogere kunsten noemt’. Hier proeft de lezer het normatieve oordeel van Bourdieu, die blijkbaar zelf weet wat ‘goed’ *is*.

Het belang van Bourdieu ligt vooral in het aanbieden van terminologie, meer dan in zijn eigen gebruik ervan. Ter verdediging van Bourdieu moet worden opgemerkt dat zijn smaakstudie simpelweg verouderd is. Bourdieu’s analyse van ‘middlebrow’ intrigeert wanneer hij met eyeopeners strooit. Twee voorbeelden. Dat wat de middenklasse omarmt, daalt in de ogen van elite (‘OSM’) meteen.[93] Wanneer de kleinburger zich tot opera wendt, neemt de distinctie-waarde van opera af. Meestal voltrekt de belijdenis van de kleinburger aan hooggeëerde kunsten zich subtieler. De middenklasse consumeert kunstproducten die vol verwijzingen zitten naar het ‘hogere’, *zonder* het te zijn.[94] Zo kan de lezer met ‘a spoonful of sugar’ ‘hogere kunst’ tot zich nemen. Ook de bestseller-lezer krijgt daardoor meermaals Plato opgediend.[95]

1.6 Driscolls update van Bourdieu

Uit mijn bespreking van Bourdieu blijkt dat in zijn theorie normativiteit een grote rol speelt. Hij is hierop aangevallen, juist door zijn navolgers. Dorleijn en Van Rees verwijten hem een gebrek aan toetsbaarheid. Bourdieu laat zich verleiden tot het geven van een interpretatieve visie. Hij daalt af van het meta-niveau, en belandt op het object-niveau. Het boek (de vorm) wordt dan de enige waarheid, een frappante these voor een veldtheoreticus.[96]

Driscoll poogt Bourdieu’s theorie voor de 21e eeuw te updaten, een begrijpelijk streven, gezien de veroudering van Bourdieu’s passages over smaak. Een van Bourdieu’s vruchtbaarste inzichten vormt voor Driscoll het idee dat de waarde van een tekst wordt bepaald door de verspreiding (*dissémination)* en de consumptie ervan. Boeken maken deel uit van een sociaal proces. Vragen die dan opkomen zijn: Door wie worden populaire boeken gelezen, waar, wanneer, en hoe? Dit zijn stuk

---

[92] P. Bourdieu, *Distinction: a social critique of the judgmement of taste* (New York en Londen 2006; 1979), 321.
[93] P. Bourdieu, *Distinction: a social critique of the judgmement of taste* (New York en Londen 2006; 1979), 16.
[94] P. Bourdieu, *Distinction: a social critique of the judgmement of taste* (New York en Londen 2006; 1979), 323.
[95] G. Musso, *L’appel de l’ange* (Parijs 2011), passim.
Musso haalt in zijn actierijke bestseller *L’appel de l’ange* talloze literaire grootheden aan, zoals Plato en Wilde.
[96] Cf. D. Pels, 'Inleiding, door Dick Pels' in: *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 18.
‘Bourdieu projecteert het kennend subject op het handelend subject.’

voor stuk niet-normatieve vragen die zich op een 'veilig' meta-niveau bevinden.[97] Net als Bourdieu benadrukt Driscoll het belang van 'legitimiteit' binnen het culturele veld. Zij doelt binnen een literaire context vooral op het volgende: de bepaling van de 'legitieme waarde' van een boek heeft invloed op het gebruik ervan. Wáár het boek vandaan komt, bepaalt in wiens handen het verschijnt.

Tot hiertoe volgt Driscoll de opvattingen van Bourdieu. Waar hij, volgens haar, de plank misslaat, is zijn verknochtheid aan de dichotomie tussen het hogere en het lagere, de tegenstelling tussen de autonoom werkende *l'artist(e)* en de heteronome kunstenaar producerend voor de markt. Driscoll verklaart Bourdieu's binaire neiging uit de belangrijke positie van het 'modernisme' gedurende de twintigste eeuw. [98] Op het hedendaagse literaire veld heeft een dergelijke tegenstelling weinig zin meer.[99] Waar Bourdieu, door zijn focus op het laat-negentiende-eeuwse modernisme, nog meent dat iedere literaire actor als producent een keuze *moet* maken tussen autonomie of heteronomie, ofwel, tussen prestige of verkoop, is die keuze inmiddels diffuus geworden

Dit valt te illustreren op vorm én veld-niveau. Om met het laatste te beginnen: een actor is niet verplicht steeds dezelfde 'literatuuropvatting' uit te dragen, en *hoeft* zich niet aan één literatuuropvatting te conformeren. Een 'fellow of the Royal Literature Society' kan een thriller voor het grote publiek afwisselen met een tekst waarmee hij zich een erfgenaam van Proust betoont. Het enige voorbehoud dat door deze actor nog wordt gemaakt, is het gebruikte pseudoniem, de zelfbenaming die volgens Meizoz als verschijningsvorm van de verkozen *posture littéraire* fungeert.[100]

Een actor kan zich tegenwoordig relatief vrij over het literaire veld begeven. Daarmee komt Bourdieu's manco voor het voetlicht. Eigenlijk spreekt hij zichzelf tegen. Wanneer een veld een machtsspel is, met steeds wisselende verhoudingen tussen actoren, mag de onderzoeker geen starre tegenstelling centraal stellen. Zo'n uitgangspunt vloekt met het kernidee dat een veld dynamisch is.[101]

Driscoll veroordeelt daarnaast Bourdieu's neiging een afwijzende houding aan te nemen tegenover 'lagere' cultuur.[102] Bourdieu laat zijn eigen voorkeur voor de 'modernistische'

---

[97] B. Driscoll, *The new literary middlebrow. Tastemakers and in the twenty-first century* (Londen 2014), 9.
[98] B. Driscoll, *The new literary middlebrow. Tastemakers and in the twenty-first century* (Londen 2014), 14-15.
[99] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 42-43, 132.
cf. L. Kuitert, 'Uitgeverij (negentiende eeuw-heden)', in: J. Jansen en N. Laan ed., *Van hof tot overheid. Geschiedenis van literaire instituties in Nederland en Vlaanderen* (Hilversum 2015), 235.
cf. C. Bloom, *Bestsellers. Popular fiction since 1900* (Basingstoke 2008), 19.
[100] J. Banville, 'John Banville on the birth of his dark twin, Benjamin Black', *The Guardian*, 22 juli 2011cf. Cf.
cf. J. Meizoz, 'Modern Posterities of Posture, Jean-Jacques Rousseau', in: G. Dorleijn, R. Grüttemeier en L. Korthals Altes ed., *Authorship revisited* (Leuven 2010), 84.
'In attaining the status of 'author', a public self-image is advanced based on self-appointed civil coordinates, as attested, for example, by the practice of using a pseudonym.'
[101]Cf. J. Jansen en N. Laan, 'Inleiding' in: J. Jansen en N. Laan ed., *Van hof tot overheid. Geschiedenis van literaire instituties in Nederland en Vlaanderen* (Hilversum 2015), 7-20.
cf. J. Beasley-Murray, 'Bourdieu, Pierre' in: M. Groden, M. Kreiswirth en I. Szeman ed., *Contemporary literary & critical theory. The John Hopkins guide* (Baltimore 2012), 69.
cf. A. Bathmaker, 'Thinking with Bourdieu: thinking after Bourdieu. Using 'field' to consider in/equalities in the changing field of English higher education' in: *Cambridge Journal of Education* 45 (2015), 1, 61-80.
[102] Cf. P. Bourdieu, 'De productie van geloof' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 264.

cultuuropvatting luid doorklinken. Het moge ironisch heten dat Bourdieu ten opzichte van het literaire veld de *réverence* vertoont die hij de 'middlebrow' verwijt. Driscoll vervolgt haar studie *The new literary middlebrow. Tastemakers and in the twenty-first century* dan ook met een nieuwe poging tot definiëring van 'middlebrow' kunst.[103]

1.7 Kritiek op de 'middlebrow'-invalshoek

Ondanks de kwaliteit ervan, is op de lezing van Driscoll kritiek mogelijk. In de eerste plaats worden bestsellers, door ze als 'middlebrow'-literatuur te lezen, opnieuw opgetuigd met specifieke kenmerken, niet in de laatste plaats die van de sociale klasse. Dit vloekt met de consensus binnen de bestseller-theorie dat *alles* een bestseller kan worden, oftewel elke klasse(ring) overtijgt. Een tweede kritiekpunt kan een tegengesteld probleem blootleggen. Door de benadering via een tussenterm worden bestsellers vastgepind op 'noch het een noch het anders', en dus houdt 'middlebrow' iets vaags.[104] Zelfs Driscoll moet toegeven dat de term aan een heldere definitie ontsnapt.[105]

Problematischer is haar vasthouden aan een culturele hiërarchie. Driscoll volgt Bourdieu wanneer hij een normatieve onderverdeling maakt in drie cultuur-'sferen'. Het gaat om de legitieme cultuur, het (mogelijk) legitimeerbare en het arbitraire cultuurgoed, gereguleerd door academici, professionele critici en de reclamewereld. Driscoll blijft deze *trias artisticas* omarmen, onder meer door in 'middlebrow'-kunst naar klassenonderscheid te speuren.[106]

De huidige bestsellertheorie kan niet met zulke *faux coupures* instemmen. Het is geen of/of, maar en/en. Sterker nog, het is zelfs geen en/of waarop de tussenterm 'middlebrow' alludeert (die immers beweert dat de bestseller van zowel 'het hogere' als 'het lagere' 'leent'). Een voorbeeld. Driscoll beklaagt zich over het literaire en elitaire dedain voor *Vijftig Tinten Grijs* (uit 2011), maar deze sekskasteelroman van E.L. James – zo memoreert Van Boven – verschijnt bij een respectabele uitgever, en verkrijgt daarmee een zekere legitimatie.[107] De roman is dan ook uitgebreid besproken.[108]

Van Boven begint haar studie met de waarschuwing dat zij zich op literaire bestsellers richt, die daarmee *als literatuur* zijn geconcipieerd. Ook zij moet toegeven dat het door haar gehuldigde onderscheid tussen literaire fictie en genrefictie in wezen fluïde is geworden. Thrillers presenteren zich bijvoorbeeld graag als literaire thriller. Wie is de onderzoeker om dit werk dan buiten de literatuur te

---

[103] B. Driscoll, *The new literary middlebrow. Tastemakers and in the twenty-first century* (Londen 2014), 17. Driscoll formuleert acht kenmerken van middlebrow: 'Middle class', 'reverential towards high culture', 'commercial', 'feminized', 'emotional', 'recreational', 'mediated' en 'earnest'.
[104] Cf. E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 58-59.
[105] B. Driscoll, *The new literary middlebrow. Tastemakers and in the twenty-first century* (Londen 2014), 8.
[106] B. Driscoll, *The new literary middlebrow. Tastemakers and in the twenty-first century* (Londen 2014), 20.
[107] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 197.
[108] Cf. E. Etty, 'Zalige zweepslagen en tsunami's van orgasmen', *NRC Handelsblad*, 8 juni 2012.
cf. F. Tripodi, 'Fifty shades of consent?' in: *Feminist Media Studies* 17 (2017), 1, 93-107.
Tripodi benoemt de opvallende academische aandacht voor de roman, en verklaart deze *vanuit* het succes. 'Given its prominence, scholars have sought to understand audiences […]'. Academici leren bij.

houden?[109] Van Boven geeft nog een voorbeeld.[110] Een boekenreeks als Rowlings *Harry Potter* (1997-2007) heeft veel weg van een traditionele 'low brow'-serie, de pulp-fantasy die in vele delen verschijnt, met verhalen die volgens een vast stramien verlopen, en voor jeugdige lezers lijken bedoeld. *Harry Potter* wordt echter door jong én oud verslonden. Weinigen zullen nog een 'elitaire' beschroomdheid voelen wanneer zij op het lezen van het Potter-avontuur *De Gevangene van Azkaban* (1999) 'betrapt' worden. De 'low brow' is de 'low brow' niet meer.[111]

Ook traditioneel als 'hogere' literatuur geconcipieerde en gepercipieerde literatuur kan een bestseller worden. In Nederland gelden auteurs als Connie Palmen, Jan Siebelink en Marente de Moor als succesliteratoren van 'hogere' snit. Een schrijver als Siebelink is een auteur die jarenlang 'niets' verkoopt, en slechts in 'high brow' tijdschriften 'figureert'. Toch kan hij, op de moderne markt een bestseller tevoorschijn toveren met *Knielen op een bed violen* (2005). Zo'n literair publiekssucces bewijst dat er vandaag veel mogelijk is.[112] De 'high brow' is de 'high brow' niet meer.

Daarmee zijn beide pijlers opgeheven, en moet geconcludeerd worden dat een overbruggingsterm als 'middlebrow' zinloos wordt. Dit overigens op ironische wijze, want er valt wat voor te zeggen om de gehele literaire productiemarkt tot 'middlebrow' uit te roepen.[113] Van Boven meent dat *alle* bestsellers tegenwoordig 'middlebrow' literatuur *zijn*. Zo'n uitspraak nadert de zelfopheffing van de term, en dit brengt me terug bij het literaire veld in de volle breedte. Het overkoepelend perspectief is wat de bestseller-onderzoeker rest.

1.8 Bestseller-studie van boven

De literatuurwetenschapper Sutherland verkiest het vogelvluchtperspectief, en verliest daarmee 'niveau'-tegenstellingen welbewust uit het oog. Voor hem wijst de bestseller op een succesvol experiment. In een geslaagde bestseller versmelten het productieapparaat en de tijdsgeest. De auteur van het werk boeit Sutherland nauwelijks, de waarde van de bestseller ligt erin dat er geen literaire waarde is om ons te verwarren. Dit klinkt als een afwijzing, maar wie *Bestsellers. Popular fiction of the 1970's* leest, merkt dat uit de uitspraak vooral *panache* spreekt. Al op de eerste pagina van de inleiding grapt Sutherland over het verwijt aan bestseller-onderzoekers: 'You lucky sods, you get paid for reading fun books.'[114] Voor Sutherland derhalve geen 'close reading' van James Joyce's *Finnegans Wake* (1939). Hij houdt het bij *Trivialliteratur.* Om zich te redden uit deze voor academici penibele situatie, verdedigt Sutherland de monetaire waarde van zijn arbeid. Hij doet dit niet zonder redenen. Als exponent van de moderne *bestseller studies* huldigt Sutherland het standpunt – en ik zal hem hierin volgen – dat de 'literaire' roman, en de bestseller als massa-consumptieproduct, nauwelijks van

[109] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 25-26.
[110] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 31.
[111] Cf. E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 38, 56, 192.
[112] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 28.
[113] Cf. E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 66, 203.
[114] J. Sutherland, Bestsellers. Popular fiction of the 1970s (Londen 2011), xi, 5.

elkaar te onderscheiden zijn. Op zijn minst zijn ze sterk verbonden. Of alle boeken zijn triviaal, óf het succesvolle boek moet (even) serieus worden benaderd als diens salonfähige tegenhanger.
In de inleiding van deze scriptie haalde ik een van Sutherlands bourdieuske inzichten aan die het waard is nogmaals te parafraseren.[115] De dominante modus van commerciële productie (zoals de bestseller) heeft allerlei formerende en deformerende effecten op *wat* de beste auteurs van hun tijd schrijven. Sutherland noemt dit een 'place of work-relationship' tussen de Booker Prize-winnaar en een bestseller. Een gelegitimeerd boek in het bezit van de Booker Prize wordt meestal een bestseller, als het er al geen was daarvóór. Met deze stelling wijst Sutherland ook op iets anders. In een autonomistische literatuuropvatting lijkt het boek (als schepping van een *auteur*) magisch te ontstaan. Met behulp van de bestseller ontsnapt de academicus aan deze gevolgtrekking. Het maken van een boek voltrekt zich binnen een sociaal proces, de commoditeit wordt niet gecreëerd door een auteur alleen, er is een heel team van actoren bij betrokken. Veld maakt vorm.

Sutherland pleit daarom voor een studie in vogelvluchtperspectief. Wie zich op één schrijver focust, dient minstens diens *hele* productie onder de loep te nemen. Ik zal dit doen. Het genre dat via Gijsen de aandacht krijgt, zal Sutherland bevallen. SF/fantasy vormt het soort bestseller-werk dat door academici vaak genegeerd wordt. Mocht er echter ooit een marsmannetje naar de aarde afreizen, dan zal deze in de winkelrekken rijen aan genrefictie aantreffen.

Als derde inzicht biedt Sutherland de onderzoeker, met hulp van Escarpit, een kwantitatief handvat. Het gaat om de cijfermatige definitie van de bestseller.[116] Een beruchte kwestie. Talloze pogingen zijn door academici gedaan om tot overeenstemming te komen. Een eerste probleem is dat iedere definitie gretig door de industrie wordt ingepalmd. Niet alleen voor het marketinggenie Jan Cremer geldt dat een producent graag vooraf met 'een onverbiddelijke bestseller' dweept.[117] Als superlatief is deze *consumerism*-term daarmee door intermediërende actoren 'onklaar' gemaakt.

Desalniettemin bestaan er mogelijkheden voor de onderzoeker die wil weten of een casus een bestseller mag heten, al zal deze zich genoodzaakt zien zich tot 'circumstantial evidence' te wenden. Sutherland loopt drie opties na. Een eerste mogelijkheid vormen de bestsellerlijsten: komt boek x hierop voor? De problemen met deze benadering zijn legio, er wordt driftig met dergelijke lijsten gemanipuleerd, door uitgevers, maar ook door degene die de lijst publiceert.[118]

---

[115] cf. P. Bourdieu, 'L'illusion biographique' in: *Actes de la Recherche et Sciences Sociales* 62/63 (1986), 1, 71. Bourdieu kent weinig macht toe aan het individu, hij meent dat de *individuele* uiting uiteindelijk méér bepaald wordt door diens omgeving (zoals door het individu geïnternaliseerd in de habitus) dan door het individu *zelf*.
[116] J. Sutherland, *Bestsellers. Popular fiction of the 1970s* (Londen 2011), xii, 5-9.
[117] Cf. J. Meizoz, 'Paroles de vendeur : Joël Dicker' in: *Revue critique de fixxion française contemporaine* 8 (2017), 15, 162.
cf. T. van Aalten, 'Weten we nog wel wat een roman is, *Sargassso*, 12 mei 2009, https://sargasso.nl/weten-we-nog-wel-wat-een-roman-is/, laatst geraadpleegd op 23 juli 2019.
'De nogal zweverige recensent Wim Gijsen schreef ooit over *Ik, Jan Cremer*: 'Slaan met laarsjes en zwepen, knuppelen en rabauwen […]. Op die manier zijn we gauw klaar: Jan Cremer is dus een fascist en dat is dat.'
[118] Cf. M. Klein Lankhorst, 'Weet iemand nog wat een bestseller is?', *De Correspondent*, 8 november 2017. https://decorrespondent.nl/7584/weet-iemand-nog-wat-een-bestseller-is/408193632-f0907734, laatst geraadpleegd op 23 juli 2019.

Sutherland wendt zich tot de één-procent theorie. De onderzoeker bekijkt dan of diens studieobject één procent verkoopt van de populatie waarin het bedoelde werk (of de auteur) verschijnt. Dit lijkt alleszins redelijk, tot Sutherland bedenkt dat bestseller-theorieën er vanuit gaan dat een bestseller *snel* verkoopt. Een procentuele theorie houdt de 'steadysellers' binnenboord. Met deze aanpak zou de bijbel een bestseller zijn, en dat gaat voorbij aan het succes dat de onderzoeker wenst te kwantificeren.

Optie drie is Sutherlands favoriet. Hij kiest voor de definitie van de socioloog Escarpit. Diens onderzoeksgebied wijst de richting aan. De bestseller, zo moet inmiddels duidelijk zijn geworden, vormt ook voor Escarpit een boek van de *society*, een fenomeen *gemaakt* door het literaire veld, maar beïnvloed door maatschappelijke tendensen. Escarpit stelt dat er drie soorten goedverkopende boeken zijn. De intergenerationele 'steadyseller', een fastseller (een hype) en de bestseller, een boek dat snel goed verkoopt, enige tijd blijft verkopen, en dan wegzakt.

Helaas, ook Escarpits *curve theory* heeft zijn nadelen, wat nogmaals op het mijnenveld van het kwantitatieve onderzoeksgebied wijst. Laat een laatste obstakel nu net een probleem zijn dat ook in de context van de genrefictie van belang is. Een genrefictie-auteur kenmerkt zich door stug doorschrijven. Er zijn vaak veel verschillende boeken in omloop van genre-auteur Y. Vaak verkoopt hij of zij goed, *zonder* met één specifieke titel op de bestsellerlijst te verschijnen.[119]

Sutherland bewondert Escarpit vooral om diens neutraliteit, boeken behoren onbevlekt ontvangen te worden. Hij veroordeelt het academische pessimisme dat de bestsellerschrijver omringt. Diens werk verdient de aandacht van de literatuurwetenschapper, omdat het publiekssucces uit het literaire productieveld voortkomt en niet te scheiden valt van de cultuur van ontstaan.[120]

Het verband tussen maatschappelijke machinaties en *the making of* een succesboek blijft bestselleronderzoekers intrigeren. Ik besluit dit kader om die reden met Meizoz. Ook de Zwitser deelt dé fascinatie van bestselleronderzoekers.[121] Meizoz concentreert zich in zijn auteurstheorie op zowel de letterlijke 'discourse' van een schrijver, én diens 'gedrag', gevat in de term *littéraire posture*. Deze laatste term incorporeert het hier bedoelde *samenspel*. 'Het gezicht' van een auteur is voor Meizoz immers altijd een co-constructie van het individu in actie de collectieve herinnering van het veld.[122] Voor de moderne succesauteur geldt méér nog dan voor diens boek het cliché: de maatschappij dat ben jij. Het punt om te vertrekken is daarmee bereikt. Aan de slag.

---

[119] J. Sutherland, *Bestsellers. Popular fiction of the 1970s* (Londen 2011), 7.
[120] Cf. J. Sutherland, *Bestsellers. Popular fiction of the 1970s* (Londen 2011), 5, 8.
'[…] it is the inextractibility of bestsellers from their host culture and productive machinery that directs the attempt to read them critically […]'.
[121] Cf. J. Meizoz, 'La littérature romande à l'école du people et du best-seller', *Le Temps,* 14 september 2015. Zo verbindt Meizoz de bestsellerauteur Dicker met maatschappelijke veranderingen in het bredere literaire veld.
[122] J. Meizoz, 'Modern Posterities of Posture, Jean-Jacques Rousseau', in: G. Dorleijn, R. Grüttemeier en L. Korthals Altes ed., *Authorship revisited* (Leuven 2010), 84-85, 93.

2. Cijfers en successen, de bestseller-casus Gijsen

Meegelokt naar het klooster onder het mom van geheime en profijtelijke winsten door lieden die zich als profiteurs en dieven voordeden maar die in werkelijkheid tot de hoogste orde van het klooster behoorden, was hij uiteindelijk terechtgekomen in een spel dat hem ertoe bracht zijn eigen leven op te geven ten gunste van iemand anders.[123]

2.1 De geur van succes

Uit het theoretisch kader is gebleken dat een ogenschijnlijk simpele kwestie binnen deze scriptie de meest verraderlijke kan zijn. Op de vraag of 'auteur x' of 'werk y' tot het bestsellergebied mag worden gerekend, valt zelden een eenduidig antwoord te geven. Er heerst onder academici geen overeenstemming over een kwantitatieve maatstaf voor bestsellers, en *als* dit definiërende vertrekpunt al had bestaan, doemt een ander probleem op: er zijn weinig empirische gegevens beschikbaar.

Dit hangt samen met de geheimen van de boekensmid. Uitgevers zijn niet scheutig met het delen van verkoopcijfers. Over hun neiging tot manipulatie heb ik al gesproken. Iedere onderzoeker staat dus voor de taak een maatstaf te lanceren die het meest verdedigbaar voor de eigen casus, binnen de eigen context. Een voorbeeld: Van Boven gebruikt de oplage van het Nederlandse boekenweekgeschenk als 'marker' (en grens) voor het bepalen van de mate van succes die een boek heeft (gekend) op het Nederlandse literaire veld. Omdat zij een diachronisch overzicht geeft, verandert de maatstaf daardoor per jaar van lengte.[124] Daarnaast hecht Van Boven – net als Escarpit – veel waarde aan herdrukken. De toppers onderscheiden zich doordat zij relatief vaak herdrukt zijn.[125]

In dit hoofdstuk kies ik een dubbele uitweg voor het hierboven geschetste onderzoeksprobleem. Allereerst richt ik me op 'circumstantial evidence', een toepasselijk begrip in een wereld waar speurneuzen als *Maigret* de dienst uitmaken. Ik heb het *vermoeden* geuit dat Gijsen een bestsellerauteur genoemd mag worden. Mijn vermoedens – de geur van succes die rond de casus hangt – zal ik staven met indirecte bewijzen voor het bestaan van Gijsen als succesauteur.

Enige voorzichtigheid moet worden betracht. Succes kan een pose zijn, ingenomen door auteur en/of diens intermediërende actoren. Bestsellerwet nummer één luidt: succes roept succes op, of zoals Bourdieu dat formuleert: kapitaal trekt kapitaal aan.[126] Met grote aantallen schermen is zelfs op

---

[123] W. Gijsen, *Deirdre. Tweede boek. Bidahinne* (Amsterdam 1985), 87.
cf. P van Leeuwenkamp, 'Lezersrecensie. Gijsen had haast', *Hebban*, 7 februari 2015. https://www.hebban.nl/recensies/paul-over-deirdre-1-keerkringen, laatst geraadpleegd op 9 augustus 2019.
In deze passage laat Gijsen, via een Asimov-truc, verschillende van zijn eigen verhalen samenkomen. Deirdre ontmoet Lodderein, het hoofdpersonage uit 'Roos van het zand' (1983). Uit de quote spreekt een eigenaardigheid van Gijsen. Hij gaf nooit veel om interpunctie. Van Leeuwenkamp verklaart: 'Gijsen had haast.'
[124] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 34-35.
[125] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 50.
[126] Cf. P. Bourdieu, 'Economisch kapitaal, cultureel kapitaal, sociaal kapitaal' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 120, 132.

het monetair preutse kunstveld het devies.[127] Vooral de uitgever heeft als PR-instantie een concreet belang bij deze *publieke* succes-*shine*.[128] De literair-scheppende actor wordt geacht (te doen) het om de kunst te doen.[129]

In het slotdeel van dit hoofdstuk heb ik genoeg moed (en vermoedens) verzameld, om me op het gladde ijs van de harde cijfers te wagen. Zijn er aantallen te vinden van oplagen, of verkoopcijfers van Gijsens SF/fantasywerk? Figureert hij in bestsellerlijsten? Valt een van Escarpits curves te bespeuren? Van de genoemde elementen valt het aantal (her)drukken het best na te gaan, dankzij het werk van de Koninklijke Bibliotheek.[130] Alle (indirecte) bewijzen moeten leiden tot een antwoord op de vraag: mag Gijsen een bestsellerauteur genoemd worden?

2.2 Een verzameling van indirect bewijsmateriaal

Wanneer Gijsen zich toelegt op het schrijven van SF/fantasy is hij geen onbekende meer in het Nederlandse culturele leven. Weliswaar heeft hij nog geen grote successen geboekt – en is veel van zijn werk negatief gerecenseerd – Gijsen heeft wel degelijk de media gehaald. Hoewel ik me concentreer op aanwijzingen voor het bestseller-succes van Gijsens latere SF-werk, moet dit diachronische element van BN'er-schap niet vergeten worden.

Toegegeven, Gijsen een bekende Nederlander noemen gaat wat ver, maar hij geniet vanaf de jaren zestig bekendheid op het culturele veld. De 'cultureel geïnteresseerde' lezer moet de naam Wim Gijsen bekend zijn voorgekomen. Niet zozeer door vermeldingen dat Gijsen prozawerk produceert voor zijn eigen *Maatstaf*, zoals *Het Vrije Volk* rapporteert.[131] Oók niet door Gijsens vele journalistieke artikelen voor diezelfde krant. De meeste naam maakt hij in de media, met een buitenliteraire 'aksie'.

Gijsen haalt aan het eind van de jaren zestig vele kranten door een met protestborden versierde auto voor de Amerikaanse ambassade te parkeren.[132] De Vietnamoorlog woedt, en dus krijgt hij, zoals

---

[127] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 78.
cf. M. Doorman, *De navel van Daphne. Over kunst en engagement* (Amsterdam 2016), 68.
'Sinds de romantiek is geld in de kunst taboe.'

[128] Cf. E.C. Bertin, 'Esseforial' in: *SF-Gids* 11 (1982) 39/40, 4-6.
SF-Gids-hoofdredacteur Eddy Bertin peinst: '[…] wanneer SF in onze kleine landjes al eens naar buiten treedt, is het via de publiciteit die verkregen wordt door het inrichten […] van een Con […].' *Dan* komt de tv langs.

[129] P. Bourdieu, 'De productie van geloof' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 247, 267-268.
Een afwijzing van 'het commerciële', lijkt bijna intrinsiek tot de kunstenaarsethos te behoren. De kunst wordt er volgens Bourdieu zelfs 'tot in de kern van haar functioneren [door] bepaald.'

[130] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 49.
cf. 'Geschiedenis van de Nederlandse bibliografie', *KB. Nationale Bibliotheek*.
https://www.kb.nl/organisatie/voor-uitgevers/informatie-over-de-nederlandse-bibliografie/geschiedenis-van-de-nederlandse-bibliografie, 9 augustus 2019.

[131] A. Kossman, 'Tijdsbeeld uit tijdschriften', *Het Vrije Volk,* 27 juli 1962.

[132] 'Foto's uit auto genomen. Hagenaar dient klacht in tegen politie', *Algemeen Handelsblad*, 17 november 1966.
'Afbeeldingen van soldaten die Vietnamees martelen. Politie haalt foto's uit de auto van de dichter Wim Gijsen', *Leeuwarder Courant,* 17 november 1966.
'Politie haalt foto's weg uit auto', *De Volkskrant,* 17 november 1966.
R.A. Cornets de Groot, 'Politie', *Het Parool*, 23 november 1966.
De bedoelde lezersbrief is van Rudy Cornets de Groot, zelf eveneens letterkundige en *Maatstaf*-medewerker.

gewenst, hommeles met de lange arm der wet. De politie breekt zijn auto open en verwijdert de plakkaten. De kranten rapporteren nauwgezet. Een lezer schrijft een brief, de Haagse burgemeester reageert (door niet te reageren), en aan het eind van het jaar doet de rechter uitspraak, waarop *Het Parool* kan melden: 'De dichter-schrijver heeft vandaag zijn auto met foto's weer voor de Amerikaanse ambassade geparkeerd.' Gijsen reageert subtiel. Hij schrijft een artikel voor *Het Vrije Volk* over autoverzekeringen. Ook tijdens de jaren die op deze affaire volgen zal Gijsen als – in meizoziaanse terminologie – *geëngageerd* auteur, politiek geïnteresseerd blijven, al zal het merendeel van zijn stellingnames tot essays in *Maatstaf* beperkt blijven.[133]

Het is dankzij zijn geëngageerde activiteiten dat uitgeverij Agathon in 1974 in *de Volkskrant* kan melden dat de 'eerste roman van ex-provo-kabouter Wim Gijsen *Bollebieste* verschijnt.[134] Ook het *Nieuwsblad van Het Noorden* benoemt Gijsen nog altijd als oud-provo.[135] Kennelijk is Gijsens politieke positionering op dat moment meer waard dan zijn schrijven. Hier dient wel enig voorbehoud te worden gemaakt. De provocatieve *beeldvorming* in de media wordt door Gijsen en zijn uitgever afgedwongen. Ze vermelden het zelf op de omslag.[136] PR moet echter wel ergens op inhaken, en liefst op iets bekends. Radio, krant en tv spreken meer dan boekdelen.[137] De omschrijving van Gijsen als provo wordt daarmee een voorbeeld van een bewuste poging om op de tijdsgeest aan te sluiten, en dit *ingetuned* zijn in één moeite door te *foregrounden*. Juist het momentante aspect – als auteur van en bij de tijd zijn – vormt een van de elementen die een bestseller tot succes kan maken. Gijsen verkoopt deze decennia weliswaar niet veel boeken, zijn *mindset* is al uit het juiste materiaal vervaardigd.

2.3 Gijsen maakt zijn entree als SF-schrijver

Waar Gijsens provo-status door verscheidene actoren vermeldenswaard wordt geacht, of in bourdieuske termen gesteld, als opgebouwd symbolisch kapitaal uit het verleden kan fungeren, lijkt zijn entree in 1980 als SF-schrijver nog beter getimed. In 1981 wordt er een grote, internationale SF-

---

'Mr. Kolfschoten: "Correct optreden kenmerkt Haagse politie"', *De* Volkskrant, 28 november 1966.
'Vietnam-betoging (foto's in auto) niet vervolgd', *Het Parool*, 7 december 1966.
W. Gijsen, 'Autoverzekering: er zijn betere systemen mogelijk', *Het Vrije Volk*, 28 februari 1967.

[133] 'Groot schrijvers programma in "Wij tegen de neutronenbom"', *De Waarheid*, 2 januari 1979.
cf. Mary Kemperink, 'Modellen en de self-fashioning van de auteur. Enkele overwegingen en het geval Mina Kruseman' in: *Nederlandse Letterkunde* 19, 3 (2014), 278, 287.
De Waarheid meldt dat Gijsen, samen met vele andere schrijvers, op een protestavond spreekt.

[134] B. Maandag, 'Lente-explosie op de boekenmarkt', *Het Vrije Volk*, 9 februari 1974.

[135] W. Blankert, 'Zeldzame lyriek in poëzie-bundel van Wim Gijsen', *Nieuwsblad van het Noorden*, 30 mei 1975.
cf. E. Huizing, Lektuur als bijdrage aan het verdommingsproces', *Nieuwsblad van het Noorden*, 30 mei 1975**.**
Toevalligerwijs staat naast deze recensie een veelbetekenend getiteld artikel over genrefictie.

[136] W. Gijsen, *Bollebieste* (Bussum 1974), 1.
Cf. W. Gijsen, *Landschappen-menselijke* (Amsterdam 1964), 38.
De omslag van zijn dichtbundel *Tot de tanden gewapend-weerloos* spreekt over Gijsen als 'geëngageerd dichter'.

[137] Cf. J. Meizoz, 'Paroles de vendeur : Joël Dicker' in: *Revue critique de fixxion française contemporaine* 8 (2017), 15, 157.
De provo-persoonlijkheid Gijsen valt dan al een *écrivain médiatisé* te noemen. Een zelfbewust schrijver, bekend uit de media.

conferentie onder de naam *Beneluxcon* te Rotterdam gehouden. Dat komt Gijsen goed uit. Rotterdam is Gijsens derde thuisstad, dankzij zijn werkzaamheden voor de Rotterdamse Kunst Stichting.[138] Vooruitlopend op deze conferentie wijdt *Literair Paspoort* een volledig nummer aan het genre, inclusief een autobiografische bijdrage van Gijsen.[139] *De Volkskrant* en *Het Parool* schrijven die zomer over de conferentie.[140] *NRC Handelsblad* wijst op het succes van de conventie, en daarmee van de SF-niche: 'Science fiction conventie dit jaar groter dan ooit.'[141] Nederland staat open voor SF/fantasy, en dus voor het herboren schrijverschap van Gijsen.[142]

Twee jaar later vindt de tiende editie van de SF-conferentie plaats, daarom X-con geheten.[143] In Eindhoven wordt duidelijk dat Gijsen binnen het genre tot een grootheid is uitgegroeid. Hier verschijnt het eerste, indirecte, doch niet mis te verstane bewijs dat hij *verkoopt*. Gijsen treedt op als eregast, samen met de buitenlandse ster Brian Aldiss. Opmerkelijk (snel), voor de dan pas drie jaar in het genre actieve Gijsen. Het verslag van de *Leeuwarder Courant* meldt dat Gijsen 'in drie jaar tijd furore maakte met vier enthousiast ontvangen boeken'. De krant verhaalt hoe Annemarie van Ewijck, SF-vertaalster, en bovendien als hoofdredactrice van Holland-SF een belangrijke Nederlandse SF-'poortwachter', Gijsen heeft voorgesteld als iemand die 'niet uit het verborgene schrijft'.[144] In het verborgene bevindt Gijsen zich op dat moment waarlijk niet meer. Wanneer hij een kort verhaal voorleest 'kan [je] een punaise horen vallen, een teken van kundig schrijven én lezen.'[145]

Drie jaar later kan Gijsens werkgever *De Telegraaf* een interview met sterauteur Gijsen vergezeld laten gaan van een duidelijke bovenkop: 'Wim Gijsens, Nederlands best verkochte science-fiction schrijver *vindt*…:'. 'Alleen Jack Vance verkoopt in Nederland meer boeken per jaar', weet journaliste Detiger.[146] Andere media huldigen vergelijkbare superlatieven. Enkel *NRC Handelsblad* maakt een voorbehoud. Gijsen staat 'eenzaam aan de – vrij kale – top van de Nederlandse sf-

---

[138] Cf. 'RKS wil kunstkrant', *Het Vrije Volk*, 24 mei 1969.
Het Vrije Volk bericht dat er een nieuw bestuur van de sectie letteren is toegetreden, waaronder Wim Gijsen.
[139] Cf. J.A. Dautzenberg, 'Tijdschriften. Science fiction', 6 januari 1981, *De Volkskrant*.
[140] J.A. Dautzenberg, 'Rotterdam science fiction stad', *De Volkskrant*, 25 augustus 1981.
Dautzenberg meldt dat, naast de Beneluxcon, er tevens een 'werkbijeenkomst' van World-SF wordt gehouden, waar Gerrit Komrij en Gijsen aanwezig zullen zijn.
[141] 'Science fiction conventie dit jaar groter dan ooit', *NRC Handelsblad*, 31 augustus 1981.
[142] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 135.
cf. W. de Nooy, 'Eenheid door polarisering. Het Nederlandse literaire veld tussen 1970 en 1980' in: G.J. Dorleijn en K. van Rees ed., *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000* (Nijmegen 2006), 185.
cf. 'Grote science fictiondag in Amsterdamse RAI', *De Faam*, 6 mei 1981.
Eerder dat jaar vindt er een conferentie in Amsterdam plaats, Gijsen presenteert daar het tweede deel van *Rissan*.
[143] 'SF-conventie', *Nieuwblad van het Noorden*, 30 augustus 1983.
cf. 'SF-conventie in Eindhoven', *Th-berichten* 26 (1983), 1, 16.
[144] cf. 'Ingeboekt', *De Leeuwarder Courant*, 27 juni 1986.
Van Ewijck heeft gezag binnen het genre. Zij is vertaalster, en de hoofdredactrice van het tijdschrift *Holland-SF*.
[145] 'Brian Aldiss en de buitenaardsen', *Leeuwarder Courant*, 9 september 1983.
[146] T. Detiger, Wim Gijsens, Nederlands best verkochte science-fiction schrijver vindt: Menselijke relaties interessanter dan technische snufjes', *De Telegraaf*, 17 januari 1986.
Het artikel opent als volgt: 'Morgen zal Wim Gijsen, die in vijf jaar tijd een eenzame hoogte heeft bereikt op het gebied van de Nederlandse science fiction, maar liefst twee nieuwe romans presenteren.'

literatuur.[147] Gijsen verwordt binnen enkele jaren tot de meest bekende, en door de poortwachters meest gewaardeerde Nederlandstalige SF-auteur.[148] Het moge daarmee niet langer verwonderen dat Gijsens mening ertoe doet. Hij is letterlijk citeerbaar.[149]

2.4 De Nederlandse meester in het genre

Een tweede bewijs voor Gijsens verkoopsucces kan de onderzoeker afleiden uit de advertenties die voor diens werk verschijnen. Weliswaar is een advertentie in beginsel slechts poging tot verkoop, men moet aannemen dat een commercieel denkende uitgever een inschatting heeft gemaakt van wat er via deze investering kan worden terugverdiend.

Een handvol advertenties kan daarom zicht bieden op Gijsens status. Om met een zijsprong te beginnen, al in 1981 koopt het warenhuis De Bijenkorf ruimte in *Het Parool*, om aan te kondigen dat Jack Vance en Wim Gijsen signeren.[150] Gijsen staat typografisch op gelijke hoogte met de Amerikaanse SF-bestsellerauteur. Ook voor de boeken die Gijsen op zulke middagen heeft gesigneerd, verschijnen advertenties.[151] In 1986 wordt Gijsen in een aanprijzing voor *Deirdre* gememoreerd als 'de Nederlandse Meester in het genre'.[152] Deze eretitel zal uitgever Meulenhoff ook op Gijsens boekomslagen gebruiken. Nog tastbaarder spreekt het vertrouwen van Meulenhoff uit een informatiebundel die in 1987 verschijnt, waarvoor ook geadverteerd wordt. Het boekje is *in zijn geheel* gewijd aan Gijsen.[153] Hij verkrijgt een 'eerbewijs' dat alleen de grootste sterren uit de SF-markt ten deel valt. Andere namen uit de reeks luiden: Frank Herbert, Isaac Asimov en Ursula LeGuin. Voor de Nederlandse markt kan Gijsen kennelijk met hen wedijveren, in elk geval qua verwachte lezersinteresse. De SF-fans krijgen het boekje bij de aanschaf van een heruitgave van Gijsens romans over *Rissan*, nu in één bundel bijeengebracht. Oftewel, het gaat hier om een slimme herdruk, op zichzelf een aanwijzing binnen een aanwijzing.

In de *Oneindig Moment*-reeks verschijnt daarnaast een bloemlezing met verhalen van de genoemde grote namen.[154] Gijsen is aanwezig.[155] Deze promotiecampagne rond de SF-sterren van

---

[147] M. Engelen, 'Boeken. Science fiction', *NRC Handelsblad*, 28 januari 1986.
A. de Jong, 'Nederlandse science-fiction uitzondering op markt vol vertalingen, *Leeuwarder Courant*, 26 juni 1987.
De Jong spreekt van 'inmiddels haast klassiek werk'.
[148] D. Scheepstra, 'Fantasy: sprookjes voor volwassenen', *Nederlands Dagblad*, 23 juli 1987.
[149] J.A. Dautzenberg, 12.000 citaten, 12.001 slordigheden', *De Volkskrant*, 21 maart 1987.
Een citaat uit *De Eersten van Rissan* (1980) is opgenomen in *Kosmos Groot Citaten Boek. 12000 citaten, spreuken en gezegden*. (Utrecht en Antwerpen 1986). Zie bijlage 3.
[150] 'Jack Vance en Wim Gijsen signeren', *Het Parool*, 25 augustus 1981.
[151] Cf. 'Nieuw. Jack Vance. Net verschenen. Wim Gijsen De koningen van weleer.', *Het Vrije Volk*, 26 augustus 1981.
[152] 'Science fiction & fantasy. Grote roman in twee delen van Wim Gijsen – de Nederlandse meester in het genre', *De Volkskrant*, 7 februari 1986 en (identiek) *NRC Handelsblad*, 14 februari 1986.
[153] 'Oneindig moment. Iedere maand een goedkope uitgave voor leesavonturiers', *Het Parool*, 18 maart 1987.
[154] M. Carpentier Alting ed., *Oneindig Moment. Informatie over SF, fantasy en avontuur* (Amsterdam 1986).
Er verschijnt ook een 'algemeen' informatieboekje met leestips en vaktermen.
[155] R. Römer, 'Science fiction and Fantasy: niet alleen voor ingewijden', *Trouw*, 2 oktober 1986.
'De Nederlandse auteur die door velen beschouwd wordt als de evenknie van zijn Amerikaanse collega's.

Oneindig moment vormt een genrefictie-zijpad van een breder plan van Meulenhoff. Vanaf 1985 houdt de uitgever de kwartaalactie 'Literair moment'. Dit moment voltrekt zich identiek aan het 'Oneindige'. Er volgt steeds een heruitgave, een informatieboekje, en verspreiding in honderd 'Moment'-boekhandels. Commercieel gezien zit Gijsen bij de juiste uitgever.[156]

Tot slot van deze tocht door advertentieland het volgende. In 1987 verschijnt ter gelegenheid van de (uitgebreide en herziene) heruitgave van de verhalenbundel *Roos van het zand* een advertentie. Nogmaals blijkt dat de lezer met 'Nederlands grootste SF-schrijver' van doen heeft.[157] Een kwart van de advertentie wordt ingenomen door vetgedrukte letters. Ze spellen de naam van de auteur.

2.5 De boekenindustrie draait op volle toeren

De vorige paragraaf bracht het al ter sprake, Gijsen wordt herdrukt, in vele versies van hetzelfde. Herdrukken vormen een belangrijke aanwijzing voor succes.[158] Een uitgever zal slechts herdrukken wat verkoopt. Het is om die reden dat *Het Vrije Volk* even veelbetekenend als droog kan melden: 'De romans van Gijsen worden herdrukt.'[159] Voor populaire (genre)fictie geldt volgens Bloom een zelfversterkend effect. Geen enkele andere vorm van literatuur is zo bedrijfsmatig ingericht.[160] Actoren mikken bewust op de maximale verspreiding van 'commoditeiten'. Anders geformuleerd: een commercieel succesvolle commoditeit zal tot het uiterste worden uitgemolken. Er bestaan weinig genres die zoveel liefde koesteren als de SF voor prequels, sequels, reboots, en zo (oneindig) verder.[161]

Het mag daarom geen toeval heten, dat de SF/fantasy vasthoudt aan het omnibus-fenomeen. De omnibus vormt van oudsher een bewijs voor het succes van een schrijver.[162] Deze herdruk-verzamelbundels vormen een 'ouderwetse' tendens die de Nederlandse boekenmarkt vele decennia beheerst. Door de opkomst van de paperback verdwijnt deze manier van recycling echter uit een groot deel van de boekenmarkt.

Binnen de SF leeft de omnibus voort. Meulenhoff weet via haar imprints tot diep in de jaren tachtig omnibussen aan de lezers te slijten.[163] Vanzelfsprekend rijst hier het idee dat enkel in omnibus verschijnt wat succes heeft gehad. De omnibus kan zo als derde, indirecte bewijs fungeren voor Gijsens verkoopstatus. Meulenhoff biedt in gebundelde vorm de *Rissan*-boeken van Gijsen opnieuw

---

[156] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 164.
[157] 'Wim Gijsen', *De Volkskrant*, 23 december 1987.
[158] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 34-35.
[159] 'Science-fiction in theatercafé Hoogvliet', *Het Vrije Volk*, 23 november 1984.
[160] Cf. J. Meizoz, 'La littérature romande à l'école du people et du best-seller', *Le Temps*, 14 september 2015. 'Les listes de best-sellers peuvent d'ailleurs être générées de manière automatique.'
[161] C. Bloom, Bestsellers. *Popular fiction since 1900* (Basingstoke 2008), 39.
[162] cf. E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 113, 117.
cf. J. Oosterholt, 'Jan Willem Hofstra's Engelen van mensen (1952). Religie en homoseksualiteit in een vergeten katholieke probleemroman' in: L. Duyvendak en J. Oosterholt ed., *Uit de marge. Kanttekeningen bij de cultuurhistorische canon* (Hilversum 2018), 136.
Van Hofstra verschijnt nooit een omnibus, voor Oosterholt een bewijs van het ontbreken van verkoopstatus, want juist op die manier werden 'allerlei succesauteurs aan de man gebracht.'
[163] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 164.

aan. Hetzelfde geldt voor de drie delen in de *Deirdre*-reeks, waarvan er eerst twee tegelijk – doch gewiekst afzonderlijk –verschijnen. Een jaar later arriveert het derde deel. In 1992 worden alle drie nogmaals verkocht, nu gebundeld in de omnibus *Deirdre*.[164] Hier verwerkelijkt zich de door Bloom gesignaleerde economische praktijk van de genrefictie-commodificatie.

Frappant detail, Gijsen vertoont in *Rissan* én *Deirdre* een schrijfstijl die met de 'ouderwetse' omnibus is verbonden. Gijsens SF-boeken staan vol met meanderende *plots*, opgezet en uiteengezet in de traditie van het breedvoerige verhalen-vertellen.[165] Daarover meer het volgende hoofdstuk.[166]

Hoe zit het met de 'reguliere' herdrukken van Gijsens werk? Is daar de bestseller-curve te ontwaren? Het gaat me hier om de 'succesvormen' van Escarpit. Laat ik deze paragraaf eerst vergelijkingsmateriaal introduceren, via een casus die trekken van *alle* door Escarpit onderscheiden curves vertoond. In de jaren zeventig schrijft Gijsen enkele 'paranormale' boeken voor de esoterische uitgeverij, Ankh-Hermes. Hij is daar in goed gezelschap. Diezelfde jaren scoort Erich von Däniken een bestseller (eigenlijk megaseller) met de speculatieve 'non'-fictie-studie: *Waren de goden kosmonauten. Onopgeloste raadsels uit het verleden* (1969).[167] Drie jaar verder is Ankh-Hermes aan de 21e (!) druk toe. Daarmee is geen sprake meer van een fastseller (want een hype zou nooit zoveel drukken overleven). Een steadyseller dan?[168] Wellicht, want in 2010, 2012 én 2019 verschijnen herdrukken, die op voortdurende verkoop wijzen.[169] Dit moet de onderzoeker te denken geven over de kwalitatieve waarde van Escarpits driedeling. Von Dänikens boek illustreert dat een steadyseller geenszins tot de canon hoeft te gaan behoren, iets waar Bloom en Van Boven, met voorbeelden als *Max Havelaar,* Austen en Dickens, soms vanuit lijken te gaan.[170] Blijvend succes op de markt staat niet gelijk aan canonieke kredietwaardigheid, ofwel, levert niet per definitie symbolisch en/of cultureel kapitaal op. Er bestaan *niche*-steadysellers.

Gijsen is echter al decennialang niet meer in druk.[171] Geen enkele uitgever heeft zich ooit aan een 'verzameld werk-editie' gewaagd.[172] Daarmee kan alvast worden geconcludeerd dat Gijsen geen steadyseller is geworden, niet in de hypothetische niche-vorm, laat staan met het canonieke kenteken van een grote Rus. Voor de markt heeft hij zijn werk gedaan, en heeft hij vervolgens afgedaan.

---

[164] D. Scheepstra, 'Er was eens…', *Nederlands Dagblad*, 18 augustus 1992.
[165] Cf. P. Kaptein, 'Dead horses – second open letter to the Dutch SF and fantasy world', *Writings of Peter Kaptein*, 26 november 2012.
https://writingpeterkaptein.wordpress.com/2012/11/26/dead-horses-second-open-letter-to-the-dutch-sf-and-fantasy-world/, laatst geraadpleegd op 10 augustus 2019.
'[…] Wim Gijsen who — at that point of time (1980 to 1990-something) — was one of our best, almost most productive and probably best-selling published SF and Fantasy writers. Sure Wim Gijsen was not like [name your favorite American writer] but he was there. Sure Gijsen was "kneuterig" in some senses, but he was *there*.'
[166] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 119.
[167] Een esoterische theorie die overigens gelijkenis vertoont met het slot van Gijsens *Rissan*.
[168] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 35.
[169] De druk uit 2019 (met een nieuw voor- en nawoord) is de veertigste.
[170] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015). 74-75.
cf. C. Bloom, Bestsellers. *Popular fiction since 1900* (Basingstoke 2008), 1.
[171] Bij Meulenhoff Boekerij verschijnen de laatste heruitgaven van *Deirdre* (1998) en *Rissan* (1999).
[172] Cf. E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 49.

2.6 Buitenlandse vertalingen

Als laatste indirecte bewijs wil ik het meest prestigieuze kenmerk van auteurssucces vermelden, de buitenlandse vertaling. Met een vertaling in een andere taal ontstijgt een schrijver het eigen literaire veld. Vrijwel altijd is voor deze 'opname' in de globale markt eerst succes in het thuisland nodig. Vertalingen kunnen daardoor als verkoopbewijs fungeren, bij het thuispubliek. Van Rees, Janssen en Verboord stellen terecht dat boekvertalingen van Nederlandse literatoren 'prestigegoed' zijn geworden in het buitenlandse cultuurbeleid, maar zij vergissen zich wanneer zij opperen dat de vertaalde auteurs 'gerekruteerd [worden] uit de literaire toplaag, die ook hoog scoort in de aandacht van de kritiek.'[173]

Hier wreekt zich de veronachtzaming van bestsellers. *Onder*gewaardeerde auteurs als Den Doolaard en Den Hartog genieten weinig erkenning van de Nederlandse culturele poortwachters, en krijgen niet zoveel aandacht als een Hermans. Toch worden ze veelvuldig vertaald. De selectie vindt dus anders plaats. Genoemde auteurs weten éérst bij de gratie van het vaderlandse lezerspubliek, de bestseller-status te vergaren. Ze verkrijgen daardoor de financieel succesvolle status waar op neergekeken wordt door de literaire elite.[174] Dit proces – de spanningsvolle relatie tussen geld, succes en afgunst – noemt Bourdieu de 'omgekeerde economie'.[175] Het is het omgekeerde *economische* proces dat bij vertalingen leidend blijkt. Waar de paperback de dichotomie tussen financieel succes en 'culturele' erkenning doorbreekt, geldt dit voor de vertaling op zijn minst, minder.[176]

Ook Gijsen – goed verkocht maar zonder erkenning – smaakt het genoegen van het teruglezen van zijn boeken in vertaling.[177] Het gaat daarbij alléén om zijn SF/fantasy-werk. Dat hoeft niet te verbazen, ook in Nederland taalde niemand naar zijn poëzie of 'gewone' literatuur.[178] Het is Detiger van *De Telegraaf* die de onderzoeker op het spoor zet. Zij neemt stelling ten gunste van haar

---

[173] K. van Rees, S. Janssen en M. Verboord, 'Classificatie in het culturele en literaire veld 1976-2000. Diversificatie en nivellering van grenzen tussen culturele genres' in: G.J. Dorleijn en K. van Rees ed., *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000* (Nijmegen 2006), 273.
Dat Van Rees e.a. niet op aandacht *op zich* duiden, blijkt uit de opmerking: '[…] opnieuw een voorbeeld hoe de toekenning van kwaliteit door de ene partij in het literaire veld gesanctioneerd wordt door een andere.'

[174] Cf. E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 107.

[175] J. Oosterholt, 'Jan Willem Hofstra's Engelen van mensen (1952). Religie en homoseksualiteit in een vergeten katholieke probleemroman' in: L. Duyvendak en J. Oosterholt ed., *Uit de marge. Kanttekeningen bij de cultuurhistorische canon* (Hilversum 2018), 136.
Oosterholt benoemt binnen deze 'omgekeerde economie' de omnibus als een teken van verkoopsucces, maar tegelijkertijd een [symbolische] klap voor de kans van een auteur tot canonisering.

[176] Cf. E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 124-125.
'Tot de opkomst van de pocket heerst de dichotomie: literair boek, abominabel verkocht, goed verkopend boek literair nul waardering. Maar de pocket doorbreekt deze grens.'

[177] F. Flippo, 'Wim Gijsen: "Je kunt best verlicht worden in een villa in Wassenaar"', *Zilvervis*, 18 januari 2013. https://zilvervis.net/2013/01/18/wim-gijsen-je-kunt-best-verlicht-worden-in-een-villa-in-wassenaar/, laatst geraadpleegd op 26 juli 2019.
In zijn laatste interview noemt Gijsen vertalingen in het Duits en het Engels. Flippo heeft een zeven pagina's tellend typoscript op zijn site geplaatst. In het navolgende zal naar deze paginanummers worden verwezen.

[178] cf. E. van Raan, 'Bibliografie van het Nederlandstalige boek in vertaling • XIII Samengesteld door de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage en de Koninklijke Bibliotheek te Brussel' in: *Ons Erfdeel* 12 (1968/1969), 1, 104.
Er bestaat bij één uitzondering. Gijsen is als dichter in een Zweedse verzamelbundel opgenomen, samen met onder meer Sleutelaar en Vinkenoog. Het gaat om *Med andra ögon. Modern holländsk lyrik* (Stockholm 1968).

Telegraaf-collega: 'Binnenkort zal Gijsen ook doorbreken in het buitenland.'[179] Uiteraard hoeft één zo'n quote niet voor waar te worden aangenomen. Toch is Detigers uitspraak meer dan *wishful thinking*. *De Leeuwarder Courant* meldt dat 'sterauteur Gijsen' in Duitsland wordt uitgegeven.[180] Bij zijn overlijden weet *De Haagsche Courant*: '[hoewel] zijn werk in het buitenland nog niet is doorgebroken, wordt er steeds meer van vertaald, vooral in het Duits en Engels.[181]

Wie Amazon doorzoekt, vindt bewijzen van het bestaan van Gijsens boeken in Duitsland. Zo wordt *Deirdre* in 1999 daar (nogmaals) herdrukt. Van Engelse vertalingen ontbreekt elk fysiek spoor.[182] Voorzichtig moet de conclusie luiden dat het buitenland voor de Zwollenaar zich beperkt tot één rijk, net over de grens, het *Reich der Zauberinnen*.[183]

2.7 De harde cijfers

Het wordt tijd Gijsens succes te doen landen op empirische basis. Zelf hebben Gijsen en zijn uitgever, bij monde van Meulenhoff-redacteur Jacques Post, ieder één keer een tip van de sluier gelicht, wat betreft Gijsens verkoopcijfers. Bij het overlijden van Gijsen schat Post de verkoop van zijn 'SF-meester' op 'zeker een kwart miljoen'.[184] Gijsen meldt in een interview dat hij per boek zo'n 30.000-40.000 exemplaren verkoopt aan 'de vaste schare SF-aanhang'.[185] De twee schattingen ontlopen elkaar niet noemenswaardig. Het lijkt aannemelijk dat Gijsens oeuvre *als geheel* méér verkoopt dan de 140.000 exemplaren die voor de controversiële één procent-theorie nodig worden geacht.[186]

De waarheid zal ergens tussen de genoemde getallen van Meulenhoff en Gijsen liggen, oftewel het midden houden tussen een kwart en een half miljoen aan totaalverkoop. Gijsen helt vermoedelijk naar het hogere getal, zeker wanneer in het achterhoofd wordt gehouden dat hij ook vóór het SF-deel van zijn carrière, met *Leven dat het een lieve lust is* (1971) en verschillende paranormale boeken, 'commoditeiten' aan de man heeft gebracht. *Leven dat het een lieve lust is* beleeft volgens *NRC* een derde druk. Van het paranormale *Over leven na de dood* verschijnt in 1984 (tien jaar na de eerste publicatie) een vierde druk. Bovendien verkoopt Gijsen nog enkele jaren *na* zijn dood.[187]

---

[179] T. Detiger, Wim Gijsens, Nederlands best verkochte science-fiction schrijver vindt: Menselijke relaties interessanter dan technische snufjes', *De Telegraaf*, 17 januari 1986.
[180] A. de Jong, 'Het onmogelijke even werkelijkheid. Wereldconventie 1987 voor science fiction in Brighton', *Leeuwarder Courant*, 5 september 1987.
[181] R. van Leusden, 'Wim Gijsen 1933-1990. Een laatbloeier in het fantasy-genre', *De Haagsche Courant*, 31 oktober 1990.
[182] J. Clute en P. Nichols ed., *The Encyclopedia of Science Fiction* (New York 1995), 203.
T. Bernards, 'Dutch SF', *Readaholic*.
https://readaholicme.weebly.com/dutch-sf.html, laatst geraadpleegd op 9 augustus 2019.
'A remarkable Dutch debut was De eersten van Rissan ["The First of Rissan"] (1980)', aldus Clute en Nichols.
[183] cf. M. Matzer, 'Gijsen, Wim – Im Reich der Zauberinnen (Deirdre 3), *Buchwurm*, 4 januari 2012.
http://buchwurm.org/Gijsen-Wim-Im-Reich-der-Zauberinnen-Deirdre-3-18607/, laatst geraadpleegd op 9 augustus 2019.
Zo luidt de titel van het derde deel (*Lure)* van de *Deirdre*-trilogie in de Duitse vertaling van Hildegard Höhr.
[184] 'Wim Gijsen overleden', *Amigoe*, 6 november 1990.
[185] F. Flippo, 'Wim Gijsen: "Je kunt best verlicht worden in een villa in Wassenaar"', *Zilvervis*, 4.
[186] J. Sutherland, *Bestsellers. Popular fiction of the 1970s* (Londen 2011), passim.
[187] Vlak na Gijsen overlijden maakt Post immers al zijn schatting.

Vallen de schattingen van Gijsen en Post objectiever te specificeren? Zoals aangekondigd, wend ik me tot KB. Allereerst vallen daar de wisselende namen van Meulenhoffs SF/fantasy-imprints op die Gijsens romans naar de lezer brengen, wat wederom wijst op het genrefictie-spel dat boeken in lichte variatie commodificeert. Belangrijker, de *Deirdre*- trilogie beleeft in losse delen, ieder drie herdrukken. Voor Gijsens doen mag dit een succes worden genoemd. Gijsens laatste SF/fantasy-trilogie, *Merisse* geheten, beleeft geen herdruk meer. Anders ligt dat bij Gijsens eerste, ook door de poortwachters bejubelde SF-romans. Van *De Eerste van Rissan* bestaan drie drukken. Het tweede deel, *De koningen van weleer* verschijnt in 1984, relatief laat, in een tweede druk. Later zal dit deel, samen met *De Eersten van Rissan* nogmaals als *Rissan* verschijnen. KB beschouwt dit als een 'eerste druk'. Hetzelfde verschijnsel treedt op bij *Iskander*, waarvan het eerste deel een keer herdrukt wordt, en de twee delen samen nog éénmaal.[188]

Hier dient benadrukt te worden dat de bestseller-curve van Escarpit ontbreekt. Wel past Gijsen *van* de drie onderscheiden curves, het beste in de bestseller-categorie.[189] Er is een snelle opgaande lijn van slechts enkele jaren, en binnen een tijdsbestek van zo'n tien jaar zakt zijn markt ineen. Gijsens succes is kortstondig, maar niet héél kort.

Als Gijsen hierom een bestseller-auteur mag worden genoemd, is hij er een met een hoog *niche*-gehalte. Er zijn geen aanwijzingen dat Gijsen de *gehele* literaire markt heeft veroverd. Meulenhoff hoeft nooit (verrast door plots succes) razendsnel met een herdruk te komen. Meulenhoff zal de verkoop steeds goed hebben ingeschat, en de eerste druk in ruime voorraad voor de 'vaste schare SF-fans' gereed hebben gemaakt. Vaak blijft het daarbij. Er zijn drie uitschieters, niet toevallig Gijsens oudste 'reeksen'. *Rissan*, *Iskander* en *Deirdre*. Eerstgenoemde moet relatief snel worden bijgedrukt, en alle drie verschijnen meerdere malen, waaronder als omnibus.

Naast het *bestaan* van een respectabel aantal herdrukken, in een voor Nederland bovendien marginaal genre, zijn Gijsens verkoopaantallen als geheel goed te noemen. 30.000 boeken van één titel verkopen is zelfs eind 2000 nog altijd goed voor een plek in de top 50 van het CPNB.[190] In een contemporaine bestsellerlijst van *Vrij Nederland* heb ik Gijsen echter niet teruggevonden.[191]

Met een kwart tot een half miljoen totaalverkoop kan Gijsen als succesauteur niet terzijde worden geschoven. Hij is de eerste Nederlandse SF/fantasy-auteur die bij een breder publiek

---

[188] Cf. 'De eersten van Rissan', 'Iskander de dromendief' en 'Deirdre', *SFanpedia*, laatst geraadpleegd op 9 augustus 2019.

[189] Cf. J. Sutherland, *Bestsellers. Popular fiction of the 1970s* (Londen 2011), 7.
Zie voor een grafische weergave van Escarpits curves bijlage 5.

[190] Cf. 'CPNB Top-100 2000', *Stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek, CPNB*, februari 2001.
https://www.cpnb.nl/sites/default/files/cpnb_users/m.hemels/CPNBTOP100_2000.pdf,laatst geraadpleegd op 9 augustus 2019.
cf. E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 143.
In deze top 100 worden de plaatsen 38 tot en met 50 bezet door boeken die meer dan 30.000 titels verkopen, met nog immer Tolkien. Pas in de hoogste regionen van megasellers is het literaire veld kwantitatief sterk veranderd.

[191] De onderzochte jaargang van *Vrij Nederland* is dat uit 1986, toen *Deirdre* verscheen.

doorbreekt. De bestseller-invalshoek blijft daarom relevantie behouden. Net zoals er met Von Däniken een *niche* steadyseller bestaat, kan men ook een bestseller zijn binnen een *niche* van het literaire veld.

Genrefictie draait om verkoop van de *gehele* productielijn van een auteur. Het meest betekenisvol voor Gijsens succes wordt daarmee niet zozeer zijn losse verkoop, maar het feit dat Meulenhoff hem aanmoedigt om *ieder* jaar opnieuw een SF-roman op hun bureau (en dat van de fans) af te leveren. Door zijn arbeid blijft Gijsen tot en met *Deirdre* 'in the picture' staan.[192] Gijsens deels *afgedwongen* werklust doet denken aan de 'kortlopende' categorie van boekenproductie die Bourdieu én Meizoz onderscheiden. De commoditeiten uit deze boeken*industrie*-categorie moet het geïnvesteerde kapitaal snel rendabel weten te maken. Meizoz haalt een opmerking van de literatuurwetenschapper Gérard Genette aan: bestsellers delen wel degelijk een gemeenschappelijk kenmerk, succes.[193] Dat Gijsen aan die succes-eis heeft voldaan, blijkt uit het feit dat Meulenhoff tien jaar lang, *elk* jaar een boek van hem blijft verlangen.[194]

Wanneer Gijsens productie hapert, haakt de uitgever snel in op de (zelf aangewakkerde) verkoopvraag, en komt met een herziene versie van *Roos van het zand*, of een heruitgave als *Tweesprook*.[195] Door ouder werk *opnieuw* te presenteren, loopt de productieband door. Elk jaar kent zijn Gijsen-moment, als *evénement médiathique*.[196] Voor vluchtige genrefictie-begrippen is Gijsen daarmee een decennium lang een betrouwbare (en door zijn uitgever vertrouwde) verkoopindicatie. Mag Gijsen daarmee een niche *bestseller*-auteur genoemd worden? Dit hoofdstuk moet het antwoord inzichtelijk hebben gemaakt. 'In vijf jaar tijd is Wim Gijsen de best verkochte Nederlandse science-fiction schrijver geworden.' *Alleen* Vance verkoopt meer.[197]

---

[192] Cf. D. Scheepstra, 'Over Jang en de Wolver', *Nederlands Dagblad*, 20 december 1989.

[193] Cf. J. Meizoz, 'Paroles de vendeur : Joël Dicker' in: *Revue critique de fixxion française contemporaine* 8 (2017), 15, 162.
'[…] les best-sellers partagent bien un trait générique, qui n'est ni formel ni thématique, mais qui consiste tout bonnement dans leur succès.'

[194] Cf. P. Bourdieu, 'De productie van geloof' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 266.
Cf. J. Meizoz, 'La littérature romande à l'école du people et du best-seller', *Le Temps*, 14 september 2015.

[195] W. Gijsen en P. Schaap, *Tweesprook* (Amsterdam 1990).
Het verhaal van Gijsen dat in deze duo-bundel staat, stamt uit *Roos van het zand* (1983).

[196] Cf. J. Meizoz, 'La littérature romande à l'école du people et du best-seller', *Le Temps*, 14 september 2015.
'[…] le régime médiatique de l'événement, fondé sur l'obsolescence des produits et des noms, n'a que faire de ce type de temporalité. La ligne de faille apparaît ici entre le temps long de la consécration et le temps court de la demande du marché.'

[197] T. Detiger, Wim Gijsens, Nederlands best verkochte science-fiction schrijver vindt: Menselijke relaties interessanter dan technische snufjes', *De Telegraaf*, 17 januari 1986.

3. Gijsen vindt als SF-verteller zijn vorm

Matalanen lazen weinig, behalve rekeningen en brieven. Het was een aspect van de hoofdstad dat hem meer dan eens had verbaasd. In sommige kringen waar hij ook van tijd tot tijd te gast was, stonden dichters in het middelpunt van de belangstelling of een gevierd muzikant, een schilder of beeldhouwer. En iedereen wist altijd hardop de titel van een boek of een ander werk dat net in de belangstelling stond vlekkeloos uit te spreken of er zelfs uit te citeren maar lezen zag hij nooit iemand.[198]

3.1 Aan de hand van fantasie

In 1980 publiceert Gijsen zijn eerste SF/fantasy roman, *De eersten van Rissan*, een jaar gevolgd door het vervolg: *De koningen van weleer*.[199] De *Rissan*-diptiek bevat alle plot-ingrediënten die in Gijsens SF-oeuvre blijven terugkeren. Steeds gaat het om *coming of age*-verhalen.[200] Soepel verloopt deze *bildung* nooit, net als Gijsens andere jonge helden moet *Rissans* hoofdpersonage Hirdan inzien dat het *hogere* machten zijn die boven alle menselijke krachten uitstijgen. Gijsen meent dat het 'een soort christusverhaal' is geworden. Hij benadrukt als motief van *Rissan* het ervaren van een 'cultuur-magische' kloof. Gijsen doelt op het spanningsvlak tussen menselijke ratio en magisch-religieuze rituelen.[201] Hij verwijst zo (onbewust) naar de twee kanten van het genre dat hij vanaf de jaren tachtig beoefent: de 'wetenschapsfantasie' van SF en de mystieke tovenaarswereld van fantasy.

In zijn epische vertelstijl sluit Gijsen aan bij de in Nederland uiterst populaire Jack Vance.[202] Gijsen geeft toe dat hem met *Rissan* iets 'Vance-achtigs' voor ogen heeft gestaan.[203] Beiden schrijven 'breedgeschilderde avonturenverhalen', waarbij Gijsen – naar zijn eigen mening – nog meer 'uitgesponnen' en 'breedgeborsteld' te werk gaat dan zijn Amerikaanse collega. Hun epische subgenre wordt *high fantasy* genoemd.[204] Gijsens SF/fantasy-romans verhalen, zoals voor dit subgenre

---

[198] W. Gijsen, *De rook van duizend vuren* (Amsterdam 1984), 203.
[199] Redactie Holland-SF, 'Wim Gijsen aan het woord' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987; 1981), 15.
[200] Cf. W. Gijsen, *Bollebieste* (Bussum 1974).
Het *coming of age*-element is geen onbekend terrein voor Gijsen, hij heeft het ook in zijn autobiografische debuutroman *Bollebieste* verwerkt.
[201] Redactie Holland-SF, 'Wim Gijsen aan het woord. Interview in Holland-SF, 1981' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987), 15-16.
[202] Cf. 'Jack Vance, een korte bio- en bibliografie', *De fantastische werelden van Jack Vance.* http://www.jackvance.nl/ned.biografie.html, laatst geraadpleegd op 15 augustus 2019.
Cf. R. Snijders, 'Het einde van een tijdperk: Jack Vance is overleden', *Vakblog. Werken met informatie*, 30 mei 2013.
https://rsnijders.info/vakblog/2013/05/30/het-einde-van-een-tijdperk-jack-vance-is-overleden/, laatst geraadpleegd op 15 augustus 2019.
Vance's laatste boeken verschijnen éérst (vertaald) in Nederland. Hij is hier veel populairder dan 'thuis'.
[203] Redactie Holland-SF, 'Wim Gijsen aan het woord' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987; 1981), 15, 25.
'Vance was in ieder geval wel een peetvader die aan mijn SF-wieg heeft gestaan.' Wel meent Gijsen dat Vance 'zijn materiaal enorm verspilt'. 'Uit zijn Tschai-tetralogie had ik wel twintig boeken kunnen maken.'
[204] B. Stableford, *The A to Z of Fantasy Literature* (Lanham enz. 2009), 189.

gebruikelijk, over ethische queesten die zich afspelen op vreemde locaties.[205] Het plot van *Rissan* valt *daarnaast* onder een fantasy-subgenre dat bekend staat als de 'lost world novel'.[206] In dit verhaaltype wordt een onbekende plek ontdekt. Ook *Rissan* begint met het bezoek van een wetenschapsexpeditie aan een vergeten planeet.

Als een van de weinige Nederlandstalige SF-auteurs wordt Gijsen dankzij *Rissan* een *naam* op de 'witte' fantasy-kaart van de Lage Landen.[207] Het vorige hoofdstuk moet deze kwantitatieve status duidelijk hebben gemaakt. Gedurende dit hoofdstuk wil ik voor Gijsens succes kwalitatieve verklaringen aandragen, grotendeels ontleend aan Van Boven. Hoewel Gijsen in *Bestsellers in Nederland* ontbreekt, kan Van Bovens studie een handvat bieden om Gijsens succes te duiden, omdat zij wél bestsellers bespreekt van fantasyauteurs als Tolkien en Rowling.[208] Ik zal haar theorie aanvullen met het onderzoek van Cawelti naar 'genreformules', en dat van Jacksons naar het fantasy-genre in het bijzonder. Ik duik in het SF/fantasy-oeuvre van Gijsen. Met welke *vorm* boekte hij succes, en waarom raakte juist *die* vorm zo geliefd?

3.2 De zoektocht naar 'het hogere'

Bestseller-onderzoekers speuren naar tendensen die de individuele casus overstijgen. Spiritualiteit is zo'n tendens. Het spirituele speelt een opvallend grote rol in succesboeken, zo wist ook Pepys.[209] Van Boven doopt dit fenomeen 'de zoektocht naar het hogere'.[210] Het vormt mijn eerste verklaring voor Gijsens succes. Zijn SF/fantasy-werk kenmerkt zich door een alomtegenwoordige aandacht voor religie. De verschijning van een atheïst is dermate zeldzaam dat het (ook de personages) opvalt.[211]

In *de Eersten van Rissan* ontmoet de lezer Hirdan, een jongen die opgroeit in een theocratische samenleving, een verstarde plek waar de machtsbeluste leiders iedere menselijkheid hebben verloren. Hun samenleving snakt naar verandering, een geliefd 19e-eeuws plotelement dat door Gijsen wordt geregenereerd.[212] Hirdan zal in de loop van het verhaal de fundamentalisten weten te verjagen. Hij

---

[205] Cf. Martin, 'Martin's reviews > De Eerste van Rissan', *Goodreads*, 19 januari 2017. https://www.goodreads.com/review/show/1885015226?book_show_action=true&from_review_page=1, laatst geraadpleegd op 3 augustus 2019.
'An exceptional story with Wim Gijsen's typical theme of mankind living on a strange planet in a medieval environment, with all technological knowledge gone.'

[206] J.A. Dautzenberg, 'Goede science fiction van Wim Gijsen', *De Volkskrant*, 2 augustus 1980.

[207] Cf. L. van Krevelen, 'Een huis tussen markt en moed. Biografische schets van het literaire fonds van uitgeverij J.M. Meulenhoff 1906-2000 met een epiloog over de jaren 2001-2005' in: G.J. Dorleijn en K. van Rees ed., *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000* (Nijmegen 2006), 178.
Van groot belang voor de Nederlandse popularisering van SF is de serie 'M=SF'.

[208] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 135-136.

[209] Door Pepys werd de voorkeur voor 'devotion & morality' al opgemerkt. Zie paragraaf 1.2.

[210] Cf. E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 66.
C. Bloom, Bestsellers. *Popular fiction since 1900* (Basingstoke 2008), 1, 24.

[211] W. Gijsen, *Deirdre. Eerste boek. Keerkringen* (Amsterdam 1985), 32-33.
Een voerman vertelt aan Deirdre: 'De godin? De goden? Ze zijn van geen belang naar mijn smaak.' Ze [Deirdre] zag hem onthutst en daarna bijna kwaad aan.'

[212] Cf. J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 279.
'[19th century] Writers portrayed a society that had moved from the proper course and needed to rediscover what was most important about life.'

blijkt de Messias van zijn volk, een motief dat Gijsen vaker gaat gebruiken.[213] Steeds bemerken Gijsens SF-hoofdpersonages (m/v) dat ze geleid worden door de goden, en (ook zelf) 'hogere' gaven bezitten.[214] Zo 'ontwaren' kloosterlingen in Deirdre, de 'bidahinne', de uitverkoren vrouw waarover profetieën spreken. Ook Merisse blijkt tot haar eigen verbijstering 'geroepen'.[215]

Wat Gijsens door de goden geroepen hoofdpersonages met de benen 'op de grond houdt', is dat *zijzelf* twijfelen aan hun missie. Hirdan 'voelt de zwaarte van het lot op hem drukken.'[216] Helden zoals hij zoeken hun 'kracht', maar het kost een boekdeel (of meer) om hiermee in het reine te komen. Dit thema is bekend van een succesauteur uit het Europese verleden. Marie Corelli wordt door Van Boven gezien als een der eerste Europese bestsellerauteurs. Corelli's oeuvre is, net als dat van Gijsen, exotisch, erotisch, spiritueel en anti-materieel. [217] Het blijven belangrijke bestseller-elementen.[218]

Voor het succes van spiritualiteit biedt Weber een verklaring. Hij ontvouwt in *Wetenschap als beroep* zijn *Entzaubering der Welt*-these.[219] Volgens Weber raakt de mens door de technologisering ontheemd, het morele houvast is vervangen door de wet van machines.[220] Gedurende de twintigste eeuw lopen de kerken leeg.[221] Echter, ook zonder kerkgang blijft er behoefte bestaan aan religieuze troost. Halverwege de eeuw schrijft Dendermonde een bestseller met de titel *De wereld gaat aan vlijt ten onder*.[222] Dendermonde geeft de weberiaanse boodschap mee dat in een samenleving vervuld van technologie de mens zijn ziel verliest.[223] Het jaar: 1954, tevens het moment dat Tolkiens religieuze *high fantasy*-succes *The Lord of the Rings* verschijnt.[224] Ook Lewis' christelijke fantasy-reeks *The Chronicles of Narnia* stamt uit deze jaren.

---

[213] Redactie Holland-SF, 'Wim Gijsen aan het woord' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987; 1981), 15.
cf. J. Post, 'Drie, of wel vier delen wachten op de Messias', *Het Parool*, 26 februari 1986.
[214] Cf. W. Gijsen, *Iskander* (Amsterdam 1989; 1982, 1983), 292.
'En op wiens gezag zou dit allemaal mogen gebeuren?' 'Het mijne,' mompelde Iskander. 'Geen ander dan het mijne. En het mijne komt van de god die mij bestuurt.'
[215] W. Gijsen, *Merisse: tweede boek. Het groene eiland* (Amsterdam 1990), 219, 229.
Een priesteres stelt: 'Jij moet de vrouw zijn van wie sprake is.' Merisse twijfelt: 'Wat moet ik daar op die berg?'
[216] W. Gijsen, 'De Eerste van Rissan' in: *Rissan* (Amsterdam 1987; 1980/1981), 289.
[217] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 66, 71.
De lezers vonden volgens Van Boven 'zin en troost' in spiritisme. Sutherland omschrijft 'therapie' als een van de functies van de bestseller.
cf. C. Bloom, Bestsellers. *Popular fiction since 1900* (Basingstoke 2008), 24.
[218] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 71, 94.
Cf. R.M. Pirsig, *Zen and the art of motorcycle maintenance* (New York 1974).
Een ander voorbeeld vormt de 'Scharten-roman' vol pantheïstische ideeën. Enkele decennia later scoort Pirsig met zijn *Motoronderhoud*-metafysica.
[219] M. Weber, 'Wissenschaft als Beruf' in: *Schriften 1894–1922* (Stuttgart 2002), 488.
[220] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 136.
[221] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 136, 147.
Van Boven benoemt de late jaren zeventig als de periode waarin de secularisering en ontkerkelijking aanvangen.
[222] J. ter Meulen, *Sciencefiction: pulp of literatuur? Onderzoek naar de manier waarop Nederlandse recensenten in de afgelopen zestig jaar het woord 'sciencefiction' gebruiken* (Onderzoek Radboud Universiteit Nijmegen 2015), 7, 13.
'*De wereld gaat aan vlijt ten onder* wordt in de markt gezet als de eerste Nederlandse sciencefictionroman.'
[223] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 121-122.
[224] Cf. R. de Gier, 'Droomvlucht' in: VPRO Gids 46 (2019), 42, 90.
De Gier omschrijft Tolkien als 'volgens velen de godfather van het moderne [fantasy] genre'.

In de jaren zeventig raakt SF/fantasy onder een breed publiek bekend. Tolkien krijgt vele navolgers.[225] Tovenaars gaan op gezette tijden de bestsellerlijsten domineren. Gijsen kan als lokale inhaker worden beschouwd. Hij begint eind jaren zeventig met het schrijven van genrefictie, en toont zich daarbij een religieus verteller met interesse voor magie.[226] Op zijn eigen manier ontdekt hij de hemel.[227]

Na Gijsens verscheiden verschijnt met Redfields *De Celestijnse Belofte* (1993) een *megaseller* die de metafysische *bildung* niet *alleen* aan de personages overlaat, ook de lezer wordt tot actie aangezet.[228] Redfield ontvouwt een stappenplan ter (zelf)verbetering. Een van de stappen luidt: Word je er bewust van dat je een droom hebt en een bestemming om te vervullen.[229] Dit idee van predestinatie geldt voor Gijsens hoofdpersonages én voor het megasucces van de volgende eeuw: tovenaarsleerling Harry Potter.[230] Het moge duidelijk zijn, wie een bestseller wil schrijven – of een verklaring voor het succes ervan zoekt – doet er goed aan spiritualiteit een plaats te geven.[231]

3.3 'Er wordt weinig gestorven, maar des te meer genaaid'[232]

Van het 'hogere' geestelijke, naar het 'lagere' genot blijkt voor Gijsen een kleine stap. Zijn SF/fantasy-boeken bevatten vele vleselijke scenes.[233] Gijsen is niet de enige in bestseller-land. Alle seks wijst op een ander wezenskenmerk van bestsellers dat Van Boven aanhaalt om hun succes te verklaren. Zij noemt dit, ontleend aan Todd, 'spelen met vuur'.[234] James Cawelti wijst op dezelfde lezersvoorkeur wanneer hij het melodrama bespreekt.[235] Het gewaagde spel *hoeft* niet per definitie een seksuele vorm aan te nemen – een schrijver kan ook politieke kritiek uiten – maar meestal gaan de kleren uit. Seksualiteit, opper ik, is van de grensverkenningen de meest veilige.[236]

---

[225] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 135-136.
[226] Om precies te zijn: in april 1979, volgens Gijsens aantekening aan het einde van *De eersten van Rissan*.
[227] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 168-169.
[228] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 158.
[229] J. Redfield, *De Celestijnse Belofte. Een spiritueel avontuur* (Amsterdam 1998;1993), 5.
[230] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 18.
Het esoterische gehalte van Browns *De Da Vinci Code* vormt een recent spiritueel succesvoorbeeld.
Cf. M.A. Beek, 'De bronnen van het psalmenboek' in: B. Bakker en W. Gijsen ed., *Lessen in Lezen 2. Essays uit twaalf jaargangen Maatstaf* (Den Haag 1967), 9-10.
Oudtestamenticus Beek noemt dergelijke personages van het messiaanse type een 'corporate personality'. Zij belichamen volgens Beek niet alleen zichzelf, maar hun hele volk.
[231] Cf. H.A. Gomperts, 'Primitief denken en talent. Bij "De versierde mens", gebundelde novellen van de outsider en magiër Harry Mulisch', *Het Parool*, 2 februari 1958.
Gomperts bespreekt de (latere) megaseller Mulisch: '[…] in Nederland wordt grootheid in de literatuur vaak nagestreefd door […] door een mystiek contact met 'het elementaire'.
[232] W. Gijsen, 'Dialoog met mijzelf, of vragen die niemand mij ooit stelt' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987), 29.
[233] W. Gijsen, *Iskander* (Amsterdam 1989; 1982, 1983), 41, 180, 397.
W. Gijsen, *De rook van duizend vuren* (Amsterdam 1984), 66-67.
Cf. W. Gijsen, *Deirdre. Eerste boek. Keerkringen* (Amsterdam 1985), 28-29, 66-7, 206-207.
W. Gijsen, *De Dromenwever* (Amsterdam 1988), 166-169.
W. Gijsen, *Merisse: eerste boek. Een kring van stenen* (Amsterdam 1989), 216.
[234] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 39-40.
[235] J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 282.
[236] Cf. E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 77, 104-105.
cf. M. Doorman, *De navel van Daphne. Over kunst en engagement* (Amsterdam 2016), 90-91.

Bestsellertheoretici zoals Cawelti en Van Boven repareren hiermee een hiaat in Bourdieu's analyse van de middenklasse-(kunst)cultuur, die zich volgens hem resoluut tégen vulgariteit keert.[237] In de loop van de twintigste eeuw lijkt seks de uitlaatklep geworden waarin 'het subversieve' gesublimeerd mag worden. Ook Gijsen doet mee. Op het Nederlandse veld past hij moeiteloos in het post-Cremer-bestsellertijdperk.[238] Hoewel Gijsen verre van de eerste is, vallen zijn onverbloemde omschrijvingen de poortwachters *toch* op. Dautzenberg beweert nog in 1980: 'Expliciete passages zoals bij hem [Gijsen] voorkomen, zul je in Amerika [lees: in Amerikaanse SF] vrijwel nooit aantreffen.'

Hier valt wat op af te dingen, om niet te zeggen dat de Nederlandse poortwachters achter de feiten aanlopen. In 'traditionele' SF van de jaren vijftig en eerder wordt de gang naar het bed inderdaad slechts bij uitzondering beschreven, en komt zeker geen titelheldin (zoals Deirdre) door eigen hand klaar. Vanuit dat verouderde kader gedacht, valt Gijsen *met zin* op.[239] Een pionier is Gijsen echter niet. Na de *sixties* wordt SF erotischer. [240] Zo scoort John Varley met seks, net als 'de kroonprinses van de fantastische roman' uit de jaren tachtig, Tanith Lee. Daaruit blijkt dat Gijsen bij de tijd is.[241] Niet voor niets poneert hij in het zelf-interview uit *Oneindig Moment* de stelling waarmee deze paragraaf opende. Opnieuw windt Gijsen er geen doekjes om: 'ik neuk, dus ik ben.'[242]

3.4 Het succes van de vertellers

Gemakkelijk (weg)leesbare schrijvers worden in de Nederlandse literatuur vaak 'vertellers' genoemd.[243] Bij tijd en wijle duikt er een stem op die pleit voor de terugkeer van deze 'echte vertelkunst'. In Nederland, beweert de polemicus dan, heerst 'de haat tegen het verhaal'. Wellicht. Maar dan toch alleen bij letterkundigen.[244] Vertellers als Den Doolaard en De Hartog verkochten volop 'smakelijke verhalen'.[245] Dergelijke 'vertellers' zijn het type bestsellerschrijvers dat (uiteindelijk) in omnibus-vorm hun weg richting de lezer vindt.[246]

Ook Gijsens oeuvre wordt in omnibusvorm aan de man gebracht. Bovendien typeert zijn vertelstijl zich, net als die van de 'vertellers', door breedvoerigheid, iets dat hem door de

---

[237] P. Bourdieu, *Distinction: a social critique of the judgmement of taste* (New York en Londen 2006), 326.
[238] Bestsellerauteur Cremer introduceert (met Wolkers) de expliciete seks in de Nederlandse literatuur.
[239] J.A. Dautzenberg, 'Horror & science fiction', *De Volkskrant*, 2 december 1989.
[240] De jaren zestig hebben ook binnen de SF hun sporen achtergelaten. De generatie van LeGuin, Delaney, Russ, Ballard en Silverberg schuwde seksualiteit niet, geïnspireerd door hippie-icoon Burroughs.
[241] Cf. (M. Carpentier Alting), 'Eenentwintig auteurs nader bekeken' in: M. Carpentier Alting ed., *Oneindig moment. Informatie over SF, fantasy en avontuur* (Amsterdam 1986), 16, 21.
[242] W. Gijsen, 'Dialoog met mijzelf, of vragen die niemand mij ooit stelt' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987), 29.
'Er wordt weinig gestorven in uw boeken maar des te meer genaaid. Is dat ook zo'n vorm van escapisme [!]?' 'U […] doelt waarschijnlijk op de vleselijke lusten. […] Mag ik Descartes parafraseren? Ik neuk, dus ik ben!'
[243] T. Anbeek en J. Goedegebuure, *Het literaire leven in de twintigste eeuw* (Leiden 1988), 65.
[244] M. Engelen, 'Literaire tijdschriften', *NRC Handelsblad*, 14 april 1992,
Engelen recenseert – negatief – het eerste nummer van het tijdschrift *De Essayhaas* waarin Von Montelbaan een pleidooi houdt voor 'echte vertelkunst'. Von Montelbaan pleit daarbij voor meer aandacht voor SF.
[245] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 107.
[246] H. Brems, *Altijd weer vogels die nesten beginnen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1945-2005* (Amsterdam 2006), 197.

poortwachters verweten is.[247] Zijn SF-verhalen *bestaan* voor uitweidingen. Gijsen stuurt zijn personages steeds op weg, niet alleen op hun spirituele pad, ook fysiek.[248]

Het bestsellerpubliek maalt niet om zulke 'De goede afloop vertragen(de)'-tactieken. De consument wenst een 'drama' dat lekker wegleest. *Zo'n* boek kan nooit lang genoeg duren, want dan nadert het moment dat het weggelegd moet worden.[249] De massieve boekvorm houdt, ondanks verzuchtingen over ontlezing, stevig stand.[250] Een meerdelige reeks is bovendien commercieel handig. Inhoudelijk biedt het surplus aan ruimte auteurs eveneens mogelijkheden. In de *Deirdre*-trilogie kiest Gijsen niet alleen voor het gezichtspunt van het titelpersonage. Ook vanuit haar aartsrivale Katein, en zelfs vanuit minder belangrijke personages, wordt het verhaal gefocaliseerd. Deze multifocale, volgens Cawelti typerend 'melodramatische vorm', leidt haast als vanzelf tot breedvoerigheid, oftewel, tot urenlang leesplezier.[251]

3.5 Lessen in lezen

Met spiritualiteit, seksualiteit, en breedvoerige 'vertellers'-plots zijn enkele elementen van (Nederlandse) succesboeken vermeld.[252] In deze paragraaf wil ik een laatste aspect benoemen dat Gijsens lezers hebben kunnen terugvinden in zijn SF-oeuvre. Ik doel op het verlangen naar 'eruditie'. Eén van Bourdieu's prikkelende stellingen behelst het idee dat de middenklasse bewonderend opkijkt naar de culturele elite. Wat zou de middenklasse graag hun 'intellectualiteit' bezitten. Volgens Bourdieu blijkt dit verlangen te hoog gegrepen. Om die reden zoekt de middenklasse-cultuurconsument naar 'leermomenten' in toegankelijke kunstuitingen.[253]

Ook Van Boven constateert dat bestseller-lezers graag 'een flinke portie eruditie' verorberen. Zij laat echter als (moderne, dus neutrale) generalist het klassedenken los. Van Boven benadrukt het belang van eruditie wanneer zij de bestsellerauteur Umberto Eco bespreekt, die met generatiegenoot Gijsen een voorkeur voor het metafysische en filosofische deelt.[254] Ik zou dit bestseller-fenomeen voor de gelegenheid 'lessen in lezen' willen dopen.[255]

---

[247] D. Scheepstra, 'Fantasy: sprookjes voor volwassenen, *Nederlands Dagblad*, 23 juli 1987.
D. Scheepstra, 'Er was eens…', *Nederlands Dagblad*, 18 augustus 1992.

[248] (M. Carpentier Alting), 'Inleiding, vaktermen, thema's' in: M. Carpentier Alting ed., *Oneindig moment. Informatie over SF, fantasy en avontuur* (Amsterdam 1986), 8.
Alting stelt: 'Sommige van de lezenswaardigste [SF-]romans zijn zelfs reisbeschrijvingen zonder veel meer.'

[249] Cf. E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 177.
Cf. Redactie Holland-SF, 'Wim Gijsen aan het woord' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987; 1981), 16.

[250] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 91-92. 177.

[251] J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 263.

[252] Cf. T. Jaeger, 'Van oude bestsellers, de boeken die voorbijgaan', *NRC Handelsblad*, 28 december 2007.
'Seks, exotica en spiritualiteit zijn al een eeuw de ingrediënten voor een bestseller.'

[253] P. Bourdieu, *Distinction: a social critique of the judgmement of taste* (New York en Londen 2006), 321-323.
cf. B. Driscoll, *The new literary middlebrow. Tastemakers and in the twenty-first century* (Londen 2014), 21.

[254] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 156.

[255] B. Bakker en W. Gijsen ed., *Lessen in Lezen 1. Essays uit 12 jaargangen Maatstaf* (Den Haag 1967).
B. Bakker en W. Gijsen ed., *Lessen in Lezen 2. Essays uit twaalf jaargangen Maatstaf* (Den Haag 1967).
Ik verwijs met 'lessen in lezen' naar deze twee bundels.

Gijsen benut de ruimte van zijn SF-plots (ook) voor het invoeren van filosofische verwijzingen. Hij alludeert op Nietschze, Plato, Darwin en Hegel.[256] Op genrefictie-terrein doet zich nu een onderzoeksprobleem voor. Genrefictie geldt als formulewerk. Zulke escapistische lectuur leest men *relaxed*.[257] Wat moet een bed- bad- en broodroman met filosofische bespiegelingen?

Ik neem een omweg om tot een antwoord te komen. Wanneer de *Leidsche Courant* een recensie aan *Rissan* wijdt, meldt de krant dat Gijsen 'science fiction boven de slechte naam van het genre' uittilt. Het dubieuze compliment wordt geplaatst onder de kop 'Vakantieleestips'.[258] Gijsen toont zich verbolgen over het lot dat hem zo als genrefictie-auteur is beschoren. Hij wil meer bieden dan 'ontspanning zonder meer'. De SF-niche is hem te beperkt.[259] Zo lijkt vooral Gijsens *eigen* verlangen om 'echte' literatuur te schrijven aan een bourdieuske analyse te kunnen worden onderworpen. Wil hij als autodidactische arbeiderszoon de bourgeoisie *schokken* met zijn bagage?[260] Ik laat hem aan het woord: 'Ik ben nooit in Delphi geweest, noch in Griekenland, ik heb geen klassieke opleiding gehad.'[261]

De hamvraag blijft staan: waardeert de gemiddelde SF-lezer Gijsens metafysica? Ik meen van wel. Wanneer in 1986 de SF-'Worldcon' wordt gehouden, analyseert *NRC* het SF-*fandom*. SF, zo meent journalist De Kroon, is 'a way of life'. 'De echte fan leest niet alleen zijn lievelingsboeken, hij schrijft ze ook zelf […] en hij bezoekt zoveel mogelijk science fiction-congressen. Luisteren naar lezingen van de grote schrijvers en meepraten over zaken als ecologie, de man-vrouw relatie in het jaar 3000 […]', daar draait het om op zulke 'cons'. Vertaler Johan Flaton verklaart in hetzelfde artikel dat SF het imago van lectuur heeft gehad, maar dat hier verandering in komt. SF is volgens hem vanaf de jaren vijftig in een serieuzere richting ontwikkeld. Zijn conclusie: 'ontspanning, ontsnapping én geestelijke verrijking – dat is literatuur'.[262]

Gijsen vervult met zijn SF/fantasy de behoefte van de SF-fans aan deze *trinitas*. Dit valt ook af te leiden uit de twee poortwachters die zich het vaakst om Gijsen bekommeren. Dick Scheepstra van

---

[256] Cf. W. Gijsen, *Deirdre. Eerste boek. Keerkringen* (Amsterdam 1985), 259.
W. Gijsen, *Deirdre. Tweede boek. Bidahinne* (Amsterdam 1985), 134, 142.
W. Gijsen, *Deirdre. Derde boek. Lure* (Amsterdam 1986), 82-83, 133-133, 158, 162, 200-201, 254.
In het bestek van deze scriptie ontbreekt de ruimte om Gijsens metafysica in detail te bespreken. Ik volsta met te verwijzen naar de *Deirdre*-trilogie, dat talrijke filosofische allusies bevat. Deirdre leert 'het wezen der dingen' doorzien. Waar zij in het eerste deel nog wordt geleid door 'lagere' behoeften verwezenlijkt zij zichzelf uiteindelijk op hegeliaanse wijze. Niet alleen overstijgt zij zichzelf, ze transformeert ook haar (schijnbare) 'tegenstelling' Katein. Gijsen noteert dan: 'Het is altijd smartelijk wanneer de ziel haar eigen poverheid moet inzien maar in die smart is genezing en de hoop op verandering die louterend werkt.'
[257] Cf. B. Driscoll, *The new literary iddlebrow. Tastemakers and in the twenty-first century* (Londen 2014), 37.
cf. C. Bloom, Bestsellers. *Popular fiction since 1900* (Basingstoke 2008), 10, 32.
[258] R. Vooren, 'Vakantieleestips'. *Leidsch Dagblad*, 7 juni 1981.
'Geen moment valt te betwijfelen dat we hier voor het eerst met een auteur te maken hebben die science fiction boven de slechte naam van het genre kan uittillen.'
[259] F. Flippo, 'Wim Gijsen: "Je kunt best verlicht worden in een villa in Wassenaar"', *Zilvervis*, 3-4.
[260] cf. 'Épater les bourgeois', '*Oxford Reference*.
https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095754207, laatst geraadpleegd op 3 augustus 2019.
[261] W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 179.
[262] M. de Kroon, 'SF Worldcon in Holland? Sounds great!', *NRC Handelsblad*, 16 september 1986.

het *Nederlands Dagblad* wijst op *zowel* Gijsens SF-kunst om 'lekker lang lui te liggen lezen' én op Gijsens 'goede karaktertekening'.[263] Dautzenberg van *de Volkskrant* toont zich van *Rissan* onder de indruk *omdat* Gijsen geïnteresseerd is in wetenschapszaken als de ontrafeling van DNA.[264]

Hoewel het SF-genre soms verdedigd moet worden tegen het 'verwijt' van escapisme, lijkt het genre de 'pulp fictie' voorbij, op zijn minst in de ogen van het lezerspubliek.[265] De website *Singularity* schrijft anno 2018: SF is '(veel) meer dan escapisme', '[…] technologie schuift steeds meer naar de achtergrond om plaats te maken voor de psychologische, filosofische en sociale gevolgen van technologie en wetenschap. Dat geeft meer […] dingen die je aan het denken zetten.'[266]

Daarom acht ik het gerechtvaardigd om deze paragraaf te besluiten met een voorbeeld van Gijsens 'lessen in lezen'. Nogmaals, met een (wens)droom van de middenklasse heeft dit weinig van doen. Bij het schrijven van een bestseller, helpt het wél. Vele SF-*afficionados* willen intellectueel uitgedaagd worden.[267] Gijsen voldoet aan die wens.[268]

Gijsens filosofische stokpaardje vormt het eenheidsdenken van de Oosterse wijsgeren. Vooral Lao Tze en yoga spelen een grote en concrete rol.[269] In zijn SF-boeken zijn de ademhalingsoefeningen niet van de lucht. Stilte is het kernwoord.[270] De titelhelden vinden allen tijd voor een moment van 'vanuit de buik ademen'.[271] Merk op, Gijsens boeken verschijnen vóór de *new age*-hype losbarst, waar ik met *De Celestijnse Belofte* aan refereerde. Gijsen is op dit vlak méér dan bij de tijd.

Gijsen zelf is sinds de jaren zestig 'een gebruiker' van Tao, dankzij de schilder Johfra, aan wie hij zijn gedicht Woe Wei opdraagt.[272] Gijsen kan deze Oosterse lessen later in zijn SF-werk *vermaken*.

---

[263] D. Scheepstra, 'Vakantie: lekker lang lui liggen lezen', *Nederlands Dagblad*, 31 december 1988.
D. Scheepstra, 'Er was eens…', *Nederlands Dagblad*, 18 augustus 1992.
[264] J.A. Dautzenberg, 'Goede science fiction van Wim Gijsen', *De Volkskrant*, 2 augustus 1980.
[265] Cf. R. de Gier, 'Droomvlucht' in: VPRO Gids 46 (2019), 42, 90.
[266] M. Wesselink, 'Sciencefiction en fantasy, episode 1', *Singularity*, 26 januari 2018.
https://singularity.nl/sf-fantasy-1/, laatst geraadpleegd op 3 augustus 2019.
M. Wesselink 'Sciencefiction en fantasy, episode 2', 9 februari 2018.
https://singularity.nl/sf-fantasy-2/, laatst geraadpleegd op 3 augustus 2019.
[267] 'Metaphysics', *SFE. The Encyclopedia of Science Fiction*, 18 augustus 2017.
'One of the qualities of sf that sometimes baffles new readers is the relative infrequency, despite its label, with which it deals with the hard sciences; indeed, sf deals as often with metaphysics as with Physics.'
[268] Cf. 'Wim Gijsen – Roos van het Zand', *Sciencefictionboek.nl*.
[269] Cf. F. Flippo, 'Wim Gijsen: "Je kunt best verlicht worden in een villa in Wassenaar"', *Zilvervis*, 3.
[270] W. Gijsen, *Deirdre. Eerste boek. Keerkringen* (Amsterdam 1985), 12-13, 258.
W. Gijsen, *Iskander* (Amsterdam 1989; 1982, 1983), 252, 492, 507.
W. Gijsen, *Merisse: tweede boek. Het groene eiland* (Amsterdam 1990), 234.
W. Gijsen, *De rook van duizend vuren* (Amsterdam 1984), 206-207, 272.
Deirdre kent aanvankelijk 'de innerlijke stilte' niet. Iskander doet een 'stilte-oefening'. Rowein voelt 'de ongewone stilte'. Merisse wordt in de 'kring van stenen' omringd door 'een stilte die zwaar woog, die iets van haar wilde.'
[271] W. Gijsen, *Iskander* (Amsterdam 1989; 1982, 1983), 534.
W. Gijsen, *De rook van duizend vuren* (Amsterdam 1984), 54-55, 168-169.
W. Gijsen, *Deirdre. Eerste boek. Keerkringen* (Amsterdam 1985), 220-221.
W. Gijsen, *De Dromenwever* (Amsterdam 1988), 148-149.
[272] Redactie Holland-SF, 'Wim Gijsen aan het woord' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987; 1981), 13.
cf. G.J. Luggard Jr. e.a. ed., *Kiek in de pot. Hedendaagse Overijsselse poëzie* (Zwolle 1958), 26.
Gijsen schonk een exemplaar aan zijn vriend Johfra en diens echtgenote Diana, en schreef er met de hand bij dat

In de Tao gaat het om het 'leven in het nu', vandaag een *lifestyle*-cliché geworden.[273] Het Oosters denken leert het nederige besef dat 'het rad' ook zonder het individu verder draait.[274] In *Iskander, de dromendief* (1982) luidt het: 'Leven en dood zijn een droom, beiden verwelken in de werkelijkheid van het eeuwige Nu.'[275] Deirdre ondervindt dat er géén verschil bestaat tussen wat zij zelf is, en wat haar omringt.[276] In *De Dromenwever* (1988) schrijft Gijsen: 'Geluk is je schikken naar de droom die ons droomt.' Tweehonderd pagina's later doceert Dromenwever Joerin aan zijn *poulain* Hinde: 'Als je meegeeft met het leven, komt alles altijd goed uit.' [277] Een Tao-wijsheid in optima forma.

3.6 Cawelti's genrefictie-theorie

Het wordt tijd om *fantasy*-theorie, en, toch weer iets breder gekaderd, genrefictie-theorie bij de casus te betrekken**.** De onderzoeker betreedt nu de wereld der structuralisten. Enige behoedzaamheid is dan gewenst. De ware bestseller is volgens Van Boven immers *immer* verrassend, altijd net anders.[278] Of dit voor genrefictie geldt valt te bezien. Genrefictie-theoretici pogen vooral de magie van herhalin*g* te begrijpen. Waarom verkopen genrefictie-formules?

Een genretheoreticus die zich voor dit vraagstuk interesseert, is Cawelti. Hij postuleert als uitgangspunt dat een genre-formule wijst op haar functie van cultuurbevestiging.[279] Het boekenbedrijf vindt dit conservatisme prima. Vaste *programma*kaders bieden prima kansen tot het opkrikken van de productie(lijn). Genrefictie-schrijvers kunnen, voortspinnend op voorgeprogrammeerde formules, voor een rappe aanvoer zorgen. Gijsen vormt hiervan slechts één voorbeeld.[280]

Cawelti lijkt aanvankelijk niet geïnteresseerd in dergelijke veldprocessen *achter* de creatie. Hij speurt naar de narratologische patronen die het succes van genrefictie mogelijk maken. Cruciaal daarvoor is de verhaalformule. Een formule kan weliswaar nieuwe elementen assimileren, maar doet dit volgens Cawelti steeds binnen 'the same old [patterns]'. Zoals een kind hetzelfde verhaaltje wil horen, wenst ook een volwassen publiek de emotionele zekerheid van de familiaire vorm.[281] Dit kan Cawelti's kernthese over *alle* genreformules genoemd worden. Het is de moeite waard dit bevestigende element in het achterhoofd te houden, te meer omdat Rosemary Jackson, een fantasy-theoretica, stelt dat het fantasy-genre subversief is.

---

hij de bundel 'vanwege Woe Wei' aan hen opdroeg.
cf. W. Gijsen, 'Energie als doodsdrift' in: *Maatstaf* 15 (1967), 3, 134.
[273] Cf. W. Gijsen en L. Buurman, *Leven dat het een lieve lust is* (Amsterdam 1971), 102-105.
[274] Cf. P. de Martelaere, *Taoïsme. De weg om niet te volgen* (Amsterdam 2006), 42, 51, 70, 98-99, 143.
[275] W. Gijsen, *Iskander* (Amsterdam 1989; 1982, 1983), 319.
[276] W. Gijsen, *Deirdre. Tweede boek. Bidahinne* (Amsterdam 1985), 156-157.
[277] W. Gijsen, *De Dromenwever* (Amsterdam 1988), 10-11, 210-211.
[278] Cf. J. Meizoz, 'Paroles de vendeur : Joël Dicker' in: *Revue critique de fixxion française contemporaine* 8 (2017), 15, 157.
'Les plus surprenants des best-sellers, remarque Eva Illouz, émanent d'auteurs quasi inconnus et accèdent rapidement "à des succès que même le programme informatique le plus ingénieux ne saurait pronostiquer"'.
[279] J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 35.
[280] Gijsen schrijft het merendeel van zijn totale oeuvre, in een hoog tempo, *nadat* hij is geswitcht naar SF.
[281] J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 1, 9.

Wat kenmerkt volgens Cawelti een succesformule? Navolging, oftewel, herhaling.[282] Ook Gijsen kan als voorbeeld dienen. Hij geeft toe dat hij zich laat inspireren door de successen van Vance.[283] Gijsen leent diens breedvoerige *high fantasy*-verhaalstijl en voetnoten. Hij borduurt welbewust voort op de best verkochte fantasyauteur *in* Nederland.

Cawelti bekommert zich als structuralist niet om het aanwijzen van invloeden. Hij werpt de vraag op *wat* een specifieke formule van een genre tot een succesformule maakt. Dan spreekt Cawelti niet meer van een formule, maar van een 'cultureel patroon': '[it] clearly has some special appeal and significance to many people in a culture. […] 'It becomes a matter of cultural behavior that calls for explanation along with other cultural patterns.'[284] Cawelti zet hiermee een poststructuralistische stap buiten het narratief. Een succesrijke genreformule dwingt de onderzoeker na te denken over de relatie tussen literatuur *als tekst* en literatuur als knooppunt van maatschappelijke (veld)verschijnselen.

De genreformule van SF/fantasy biedt aanknopingspunten om deze buiten-tekstuele stap te maken, en Cawelti waagt het erop. Net als Van Boven alludeert hij op Weber wanneer hij beschrijft hoe formulebevestiging gewaardeerd wordt binnen een pluralistische, discontinue cultuur. Formules bieden lezers houvast. [285] Fantasy – waaronder Cawelti ook horror en SF schaart – is *a strange case*. Dit verhaaltype vermaakt door de lezer in een *andere* (dus *veranderde*) staat zónder houvast te brengen.[286] Fantasy blijft mysterieus.[287]

Eén mogelijke verklaring voor het bevreemdende succes van fantasy kan volgens Cawelti escapisme zijn. Van Boven is het hiermee eens. Tegelijkertijd biedt de fantasy volgens hen beiden zingeving.[288] Voor Cawelti wijst het succes van fantasy op een verlangen naar het zoeken naar de limieten van het kenbaar geachte.[289] Zelfs in het 'technologische' subgenre SF speelt religie daarom een verrassend grote rol.[290]

Mijns inziens valt de voorkeur van de SF/fantasy-lezers voor een andere wereld te verbinden met Webers 'onttovering'-these. De lezer poogt 'hertoverd' te worden. Religie én SF/fantasy vragen

---

[282] J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 21.
[283] Redactie Holland-SF, 'Wim Gijsen aan het woord' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987; 1981), 15, 25.
cf. 'Peter's reviews > Iskander de dromendief', *Goodreads*, 27 december 2014.
'Wim Gijsen is duidelijk door Jack Vance beïnvloed. De hoofdfiguren […] doen […] erg denken aan de […] karakters uit Vance's *Dying Earth* boeken. Net als Vance gebruikt Gijsen vaak voetnoten. […] Gaandeweg lijkt Gijsen meer zijn eigen stem te vinden, hoewel die mij eigenlijk minder bevalt dan de Vance-pastiche.'
[284] Cf. J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 21, 300.
[285] Cf. J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 35.
Cf. E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 135-136.
[286] Cf. J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 47.
Cawelti noemt dit verhaaltype ook wel 'alien beings or states'.
[287] Cf. J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 43-44.
[288] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 170.
[289] J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 18.
Deze personages zijn 'in some ways more fortunate than ourselves.' Bij Gijsen valt te denken aan de bovenmenselijke, paranormale kwaliteiten van zijn hoofdpersonages die daardoor hun volk kunnen leiden.
[290] J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 48-49.
Cawelti noemt Arthur C. Clarke en C.S. Lewis als voorbeelden.

hun ‘volgelingen’ wereldse materie los te laten. Cawelti wijst zelf ook op deze tendens, maar hij doet dit niet in zijn bespreking van fantasy, maar bij de bestseller-detectives van Mickey Spillane. Blijkbaar is de verwerking van de onttoverde wereld een breed gedragen patroon. Inderdaad, een voorbeeld van een cultureel patroon waarnaar Cawelti speurt. Van detective Mike Hammer wordt door diens schepper Spillane gesuggereerd dat deze wordt gedreven door machten groter dan hemzelf.[291] Daarmee ben ik terug bij Gijsens gepredestineerde hoofdpersonages, en zijn spirituele SF-vorm.

3.7 Het spanningsveld magie-technologie

Gijsen vertelt in *de Eersten van Rissan* (1980) en *De koningen van weleer* (1981) over de ‘verloren’ planeet *Rissan*, die wordt bezocht door ruimtevaarders. Zij hebben zowel goede als slechte dingen over de aarde te melden. De lezer verneemt dat de mensheid ooit vervuilde steden bevolkte, maar destijds wél een levenswil tentoonspreidde.[292] Deze *spirit* lijkt in Lhissey, Hirdans gemeenschap, verloren gegaan. De leiders daar houden vast aan oude rituelen, zonder te dromen van de toekomst. Gijsen tapt met zijn *setup* uit de pastorale volksverhalenbron die een ‘traditionele’ haat voor de ‘ontaarde’ stad voelt, en tegelijk gefascineerd is door de grenzeloze mogelijkheden van moderne techniek.[293] Dit spanningsvolle plot-element benoemt Gijsen als de ‘cultureel-magische kloof’.[294]

Zijn omschrijving doet denken aan een onderscheid dat structuralistisch denkende critici aanbrengen tussen fantasy en SF.[295] In een binaire oppositie stellen zij de subgenres als volgt tegenover elkaar. Een fantasyverhaal speelt zich af in een middeleeuws aandoende *swords & sorcery*-wereld waar (goddelijke) sprookjeskrachten heersen. Deze setting lijkt vooral op het mythische verleden van de aarde. SF daarentegen, speculeert over technologische vernieuwing, werelden die beogen niet meer te lijken op wat was. SF schetst een tijdperk van de mens als lichtjaren vooruitgeschoten *nieuwe* God.[296]

Tussen 1980 en 1986 trekt Gijsen met *Rissan*, *Iskander* en de *Deirdre*-trilogie langs de grenzen van SF en fantasy. Voor zo’n middenpositie is in de structuralistische discussies weinig oog. Daar worden vooral grenzen *getrokken*. Een recente stellingname komt voor rekening van de literatuurwetenschapper Saskia Pieterse.[297] Haar boeit SF als *speculatieve* fictie, die – zo treurt zij – in Nederland nooit leeft.[298] Ze maakt een onderscheid tussen romans met een gebruikers- en een

---

[291] J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 189.
[292] W. Gijsen, *Rissan* (Amsterdam 1987; 1980/1981), 589.
[293] Cf. J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 190.
[294] Op de achterflap van *De eersten van Rissan* luidt het: ‘In de eeuwen van isolement is de technologie [op Lhissey] vervallen en langzamerhand verworden tot een haperende magie […]’.
[295] Cf. (M. Carpentier Alting), 'Inleiding, vaktermen, thema's' in: M. Carpentier Alting ed., *Oneindig moment. Informatie over SF, fantasy en avontuur* (Amsterdam 1986), 5-8.
[296] Cf. C. Engelbrecht, *Gezegd en geschreven is twee. Interviews met auteurs* (1980), 116.
Gijsen formuleert zijn godsbeleving als volgt: ‘Ik ben uit op een heel persoonlijke ontmoeting met God […].’
[297] S. Pieterse, ‘De toekomstroman’, *Hard//Hoofd*, 10 december 2014.
[298] Cf. E. van Nieuwenhoven, ‘Science fiction ben ik god zij dank nergens tegengekomen’, *De Fusie*, 11 februari 2019.
http://defusie.net/science-fiction-godzijdank-nergens-tegengekomen/, laatst geraadpleegd op 3 augustus 2019.

makersperspectief. Pieterse heeft weinig op met de 'SF-gebruikersromans' van Dave Eggers en Hannah Bervoets, die binnen een gefantaseerde context over *individuele* gevoelens gaan. Volgens Pieters heeft dit type romans in Nederland wél succes. Mijn casus Gijsen kan dit ook illustreren. Gijsen is vooral geïnteresseerd in 'menselijke relaties'. De psychologische kant van de toekomst boeit hem meer dan de techniek.[299] Pieterse pleit juist voor de SF-roman als medium voor het ontwikkelen van ideeën, een functie die volgens haar slechts romans vanuit 'makersperspectief' kunnen bieden.[300] In haar pleidooi klinkt een echo door, die jaren eerder is geventileerd in Gijsens tijd.

Naar aanleiding van het verschijnen van Meulenhoffs *Oneindig Moment*-serie wordt een gelijkaardige discussie gevoerd.[301] In *De Volkskrant* zet Dautzenberg de toon met een verwijzing naar Kousbroeks *Avondrood der Magiërs* (1970). Kousbroek maakt volgens hem een 'onovertroffen geformuleerd' onderscheid tussen alfa en bèta-SF, waarbij hij een voorkeur vertoont voor de bèta-kant. Dautzenberg deelt Kousbroeks voorkeur. 'Liever niet teveel Tolkien-achtige 'SF'. Dautzenberg doceert: Alfa-SF zit vol 'transcendente invloeden, die ontsnappen aan controle.' 'Daartegenover staat bèta-SF van Asimov, Clarke, Niven'. 'In deze – echte [!] – science-fiction wordt het gebeuren altijd gezien als de consequentie van wetmatigheden.'[302]

Wat blijkt tot Dautzenbergs spijt? De lezer blieft het bèta-type SF niet, zoals de lezer vandaag, tot Pieterses verdriet, geen toekomstromans vanuit het 'makersperspectief' leest. Het publiek wenst liever parapsychologie dan kwantumfysica. SF wordt op zulke momenten volgens Dautzenberg 'fantasy in vermomming'. Meulenhoff schermt weliswaar met SF maar brengt ondertussen alleen fantasy uit. 'Het is als de man die over niets anders praat dan Reve, Hermans en Mulisch […] maar die thuis […] alleen Ludlum, Robbins en Xaviera den Hollander heeft staan.'[303] Duidelijker kan het dedain voor fantasy én voor bestsellers niet geformuleerd worden. Dautzenberg is niet de enige.[304]

In dit artikel strijdt Van Nieuwenhoven met Pieterse. Toekomstromans leven volgens Van Nieuwenhoven wél in Nederland. Van Nieuwenhoven verklaart de weerzin tegen Nederlandse SF vanuit een recensie van *De Eersten van Rissan*. Journalist Boonstra verkondigt daar: 'Het Nederlandse hoofd is moeilijk op hol te jagen. We zijn geen romantici […].' Het zijn volgens Van Nieuwenhoven vooral critici zoals Boonstra, die door het imagologische cliché almaar te herhalen, de beeldvorming over Nederlandse SF bestendigen.

[299] T. Detiger, Wim Gijsens, Nederlands best verkochte science-fiction schrijver vindt: Menselijke relaties interessanter dan technische snufjes', *De Telegraaf*, 17 januari 1986.

[300] S. Pieterse, 'De toekomstroman', *Hard//Hoofd*, 10 december 2014.

[301] R. Römer, 'Science fiction en Fantasy: niet alleen voor ingewijden', *Trouw*, 2 oktober 1986.

[302] J.A. Dautzenberg, 'Vlooien op een hondenexpositie. Het verval van de science-fiction markt', *De Volkskrant*, 1 augustus 1986.
cf. J.A. Dautzenberg, 'De fantasie van Tolkien', *De Volkskrant*, 25 november 1978
Dautzenberg vermeldt dat hij eerder naar Kousbroek verwees. Hij doelt op een beschouwing waarin hij Tolkien 'bar saai' noemt. De meeste fantasy bestaat uit 'niet veel meer dan pseudo-middeleeuwse fantasieverhalen.'

[303] J.A. Dautzenberg, 'Vlooien op een hondenexpositie. Het verval van de science-fiction markt', *De Volkskrant*, 1 augustus 1986.
Cf. J.A. Dautzenberg, 'Een gekannibaliseerde tweelingbroer als rancuneus pseudoniem', *De Volkskrant*, 2 december 1989.
Overigens zweemt bij Dautzenberg steeds het idee dat *high fantasy* een kindergenre is. Gijsen richt zich wel op 'een wat volwassener publiek', dankzij 'expliciete seksuele passages.'

[304] J. Koopmans, 'Wegdromen in constructies van Wim Gijsen', *Rotterdams Nieuwsblad*, 20 augustus 1983.
'De science fiction is veranderd sinds de populariteit van pure fictie-schrijvers als [Vance en Leiber] toenam:

Het *Nederlands Dagblad* geeft een draai aan de discussie. Recensent Scheepstra stelt: men kan de verschuiving van bèta naar alfa betreuren – waarbij hij auteurs als Vance, Gijsen en LeGuin als alfa's benoemt – maar '[dit] zegt iets over de tijd waarin we leven. De mensen grijpen terug naar het mystieke en bovennatuurlijke.' Weber is hier niet ver. Scheepstra besluit met een vrome noot. 'Och, eigenlijk is het verschil niet zo belangrijk. […] Ook bij s.f. zal de lezer het gelezene moeten toetsen aan ethische en christelijke normen.'[305]

Ik sluit me bij het eerste deel van Scheepstra's statement aan. Het verschil tussen SF en fantasy is niet zo belangrijk, en de gekozen droomstof zegt niets over de kwaliteit. Bovenal gaat het hier niet om een of/of kwestie. Wanneer Gijsen met *Rissan* 'debuteert' incorporeert hij 'alfa-fantasy' én 'bèta-SF'-elementen.[306] Vandaar dat Dautzenberg, oordelend vanuit zijn 'bèta'-opvatting, *deze* roman tot 'goede science-fiction' kan uitroepen.[307]

In Gijsens tweede SF/fantasy-tweeluik *Iskander* (1982/1983) ontmoet de titelheld het Pneuma-volk dat de technologische kennis van de mensheid heeft bewaard. Iskander maakt hierdoor kennis met fotografie.[308] In de loop van *Deirdre* (1985/1986) is het niet alleen Deirdre zelf, maar óók de wereld om haar heen, die een gestage ontwikkelingsgang doormaakt. Deirdre's geboorteland verkeert nog in een 'middeleeuwse' staat van paard en wagen. Na haar vertrek verblijdt Deirdre de stad Cargadant met een nieuw type vervoer. Wanneer ze 'het land achter de bergen' Lure bereikt, blijkt de samenleving daar over elektriciteit te beschikken.[309] Lure gelooft *daarnaast* in de kracht en magie van zieneressen.

Gijsen versmelt tijdens deze eerste jaren SF (bèta) en fantasy (alfa), zoals ze dat volgens genrekenner Mark Carpentier Alting 'hier en daar' toch al doen binnen het *genre*.[310] De cultuur-magische 'kloof' verwordt inhoudelijk tot een belangrijk motief van *Deirdre*, *Iskander* en *Rissan*. Dat is een voordeel, voor wie bestsellers wenst te schrijven. Iedereen kan mee op reis.

---

epigonen begonnen ingewikkelde sprookjes te schrijven en uitgevers voelden zich gerechtigd die sprookjes met het etiket science fiction op de markt te brengen. […] 'Wim Gijsen is één van de daarbij betrokken auteurs.'

[305] D. Scheepstra, 'Oneindige momenten en tanende belangstelling voor science fiction', *Nederlands Dagblad*, 18 augustus 1986.

[306] (M. Carpentier Alting), 'Inleiding, vaktermen, thema's' in: M. Carpentier Alting ed., *Oneindig moment. Informatie over SF, fantasy en avontuur* (Amsterdam 1986), 7-8.
Hier valt een checklist van Alting na te gaan. SF bevat volgens de Meulenhoff-redacteur: ruimteschepen, de toekomst, ideale samenlevingen, allemaal elementen die inderdaad bij Gijsen aan zijn te treffen. Fantasy is juist romantisch, vervuld van bovennatuurlijke dingen, en dat klopt óók voor Gijsen.

[307] J.A. Dautzenberg, 'Goede science fiction van Wim Gijsen', *De Volkskrant*, 2 augustus 1980.

[308] W. Gijsen, *Iskander* (Amsterdam 1989; 1982, 1983), 74-75.
Iskander ziet de 'rechtstreekse afbeelding van de werkelijkheid' als iets magisch. Pertuin (een Pneuma) houdt het op een technisch hoogstandje. Dit is een voorbeeld van de genoemde 'cultureel-magische kloof'.

[309] W. Gijsen, *Deirdre. Eerste boek. Keerkringen* (Amsterdam 1985), 32, 158.
W. Gijsen, *Deirdre. Tweede boek. Bidahinne* (Amsterdam 1985), 134.
W. Gijsen, *Deirdre. Derde boek. Lure* (Amsterdam 1986), 68.

[310] Cf. (M. Carpentier Alting), 'Eenentwintig auteurs nader bekeken' in: M. Carpentier Alting ed., *Oneindig moment. Informatie over SF, fantasy en avontuur* (Amsterdam 1986), 5, 21-22.

3.8 Jackson over subversieve fantasy-literatuur

Eerder dit derde hoofdstuk heb ik een opmerking van Cawelti aangehaald over kunst uit de late negentiende eeuw. Schrijvers maakten zich gedurende het fin de siècle zorgen over hun 'ontaarde' samenleving. Weber, zelf eind negentiende-eeuwer, meent dat de industrialisering de mens diens houvast heeft doen verliezen. Ik heb gesuggereerd dat SF/fantasy enige 'aarding' kan bieden.[311]

Gijsen verdedigt in zijn SF/fantasy-werelden het 'spirituele' dat dreigt te verdwijnen in de materialistische samenleving, maar hij doet dit via een genrefictie-formule die de verkoopwetten van diezelfde maatschappij omarmt.[312] Moet Gijsen nu een subversieve of een (ideologie)bevestigende schrijver worden genoemd? Het kan interessant zijn de fantasy-theorie van Jackson met Cawelti's opvattingen over genrefictie te confronteren, om zo tot een slotbepaling van Gijsens *vorm* te komen.

Aan de kwestie – is fantasy subversief? – wijdt literatuurwetenschapper Jackson een boek. De titel verbloemt haar mening niet: *Fantasy: the literature of subversion.* Jackson keert zich tegen diegenen die fantasy als escapisme beschouwen, een genre slechts gelezen ter ontspanning.[313] Bovendien verzet Jackson zich tegen zij die de fantasy afdoen als een nostalgische literatuurvorm, enkel geïnteresseerd in het creëren van betere, 'secundaire' werelden. In Jacksons eigen, psychoanalytische lezing draait fantasy juist om het (problematisch) uiten van een (geproblematiseerd) verlangen dat in de *realiteit* speelt.[314] Ook zij alludeert op Weber, wanneer zij het startpunt van de fantasy-literatuur laat samenvallen met de industrialisatie.

Jackson maakt al snel een belangwekkende keuze. Ze besluit géén fantasy te bespreken van het type-Tolkien en LeGuin (en kan de lezer bedenken, ze zou ook Gijsens werk geen analyse waard achten). Dit soort auteurs passen wat betreft Jackson bij 'fairy and romance literature'. Zulke auteurs schrijven volgens Jackson *niet* over (problematisch) verlangen, maar over 'religious longing'. De weberiaanse notie van kunst die een spirituele leegte vult, fungeert bij Jackson daarmee als iets negatiefs.[315] Dit type nostalgische fantasy hoort voor haar bij de oude, christelijke wereld, waarin het 'vreemde' nog geëxternaliseerd mocht worden.[316] In een geseculariseerde samenleving slaat de fantasy-literatuur naar binnen, *voorbij* de metafoor en de 'sprookjes'-materialisatie.[317]

De meest gerenommeerde fantasy-onderzoekers plaatst zo twee van de meest bekende fantasy-auteurs buiten haar fantasy-theorie. Jackson gaat nog verder. De 'religieus' fantaserende auteursschare stelt zij binair tegenover *werkelijk* fantastische verhalen, en het zijn *deze* verhalen die zij het bestuderen waard acht.[318] Hier valt met enige voorzichtigheid terug te denken aan Pieterse's minder

---

[311] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 135-136.
[312] Bedenk: SF/fantasy kenmerkt zich als genrefictie door een industriematige aanpak van de boekenmarkt..
[313] Een opvatting die (op zijn minst deels) door Van Boven en Cawelti wordt uitgedragen.
[314] R. Jackson, *Fantasy: the literature of subversion* (Londen 1981), 2-4.
[315] Cf. R. Jackson, *Fantasy: the literature of subversion* (Londen 1981), 18.
[316] R. Jackson, *Fantasy: the literature of subversion* (Londen 1981), 54.
Volgens Jackson vindt er in de loop der eeuwen een internalisatie van het diabolische plaats.
[317] R. Jackson, *Fantasy: the literature of subversion* (Londen 1981), 24-25.
[318] R. Jackson, *Fantasy: the literature of subversion* (Londen 1981), 7-8, 18.
De bèta- versus alfa-SF/fantasy-discussie klinkt ook hier door.

streng geformuleerde pleidooi voor Nederlandse SF vanuit het makersperspectief. SF is niet alleen interessant wanneer een personage een verzonnen toekomst *overkomt* (en de lezer met dit gebruikersperspectief meeleeft), maar vooral wanneer personages en lezers beseffen dat zij deze wereld mee*maken*.[319]

Jacksons verdediging van 'het [werkelijk] fantastische' heeft zowel begrijpelijke als vreemde trekken. Eerst het vreemde. Ware fantasy geldt voor haar als literatuur die 'realistische' representatie achterwege laat.[320] Fantasy verzet zich tegen iedere vorm van beperking. Het genre verstoort daarmee de normen van wat binnen (mimetische) literatuur als representeerbaar geacht wordt. In subversieve fantasy heerst *geen* angst voor grenzen, zoals het criminele, het erotische, het gestoorde en de dood. Maar, kan de onderzoeker zich afvragen, tonen Tolkien, LeGuin en Gijsen zich voor deze transgressies zó huiverig?[321]

Jacksons diskwalificeert hun 'wonderbaarlijke' variant van fantasy, omdat de verteller 'a complete knowledge of completed events' bezit.[322] Gijsen schrijft, inderdaad, op die manier.[323] In wat Jackson kortweg als 'het fantastische' benoemt, verkeert óók de verteller in verwarring, nu immers alles mogelijk is. Deze fantastische auteurs scheppen niet langer passieve, secundaire vervanginswerelden, maar gebruiken (hun) fantasie om de grenzen van de mogelijkheden in de primaire wereld actief te ontregelen.[324] Dit argument maakt Jacksons selectiecriterium mijns inziens verdedigbaar.

3.9 Een afrondende confrontatie van Cawelti en Jackson

De argumenten van de Jackson overziend, valt er wat voor te zeggen om auteurs zoals Tolkien, Vance en Gijsen níet als *subversieve*, onregelende fantasy te beschouwen. Maar welk (sub)genre beoefenen zij dan wél? Hier biedt Cawelti uitkomst. Hij benadrukt het *niet*-subversieve als intrinsieke eigenschap van succesvolle genrefictie. Dit is een idee waarop Bourdieu al alludeerde: succesboeken reproduceren de conservatieve waarden van de heersende klasse.[325]

---

[319] cf. S. Pieterse, 'De toekomstroman', *Hard//Hoofd*, 10 december 2014.
''Echte' makers lezen in romans wat er allemaal mogelijk zou kúnnen zijn, en worden geïnspireerd iets dergelijks uit te proberen.'

[320] cf. G.W.F. Hegel, *Over de esthetiek* (2012; 1835), 74.
'Het doel van de kunst moet derhalve in nog iets anders gelegen zijn dan in de louter formele nabootsing van het bestaande […].'

[321] R. Jackson, *Fantasy: the literature of subversion* (Londen 1981), 49.
De 'kern' van fantasy is voor Jackson een transgressief dualisme. Een voorbeeld is de mentale staat *tussen* droom en waken. Bij Gijsen speelt dit dualisme in *Iskander* een rol. 'Dromendief' Iskander handelt *in* de droom.

[322] R. Jackson, *Fantasy: the literature of subversion* (Londen 1981), 18, 31-32.

[323] cf. W. Gijsen, *Rissan* (Amsterdam 1987; 1980/1981), 113.
cf. W. Gijsen, *Deirdre. Eerste boek. Keerkringen* (Amsterdam 1985), 30.
cf. W. Gijsen, *De Dromenwever* (Amsterdam 1988), 7.
Door het gebruik van een voetnotensysteem wordt de verteller bij Gijsen een alwetende 'geschiedkundige'.

[324] R. Jackson, *Fantasy: the literature of subversion* (Londen 1981), 34, 42-43, 57.
cf. S. Pieterse, 'De toekomstroman', *Hard//Hoofd*, 10 december 2014.
Pieterse spreekt van een 'feedback loop', de invloed heden op toekomstfantasie en vice versa.

[325] Cf. B. Driscoll, *The new literary middlebrow. Tastemakers and in the twenty-first century* (Londen 2014), 40.

De theorieën van Jackson en Cawelti kruisen elkaar vruchtbaar op een verrassende plek. Jackson doet het fantasy-sprookje af als een 'romance narrative'.[326] Een dergelijk verhaal toont de lezer een metafysische *battle* waarin de actoren slechts eenvoudige agenten van het goede of kwade zijn. Voor Jackson blijft dit bij het gieten van *pseudo*fantasy in een gangbare vorm.[327] Cawelti wijst op hetzelfde fenomeen, maar hij doet dat in zijn bespreking van het melodrama. Melodrama's zijn volgens hem *narratives* vol wereldproblemen, beleefd door actoren die worden 'geleid' door 'some benevolent moral principle'. In een melodrama geldt als 'natuurwet' het volgende: 'The right things will ultimately happen.' Het fascinerende aan melodrama is dat het méér dan een genre is. Het melodrama kan als een 'universele mal' alle genres incorporeren.[328] Daarom wil ik hier suggereren dat Gijsen SF/fantasy *melodrama* schrijft.

Discours*bevestiging* vormt voor Cawelti hét kenmerk van de melodrama-formule. Melodrama's geven de lezer de niet-subversieve boodschap mee dat 'little can be done' om de samenleving te veranderen. Verandering is niet altijd goed.[329] De Voorzienigheid bepaalt (beter). 'Things are as they should be.'[330] Dit idee past bij de grond- én slottoon van Gijsens SF/fantasy-verhalen, en het sluit aan op zijn Oosters geleide metafysica, het 'doen in niet handelen'. Zo berust tovenaar Iskander in een bestaan als kluizenaar: '[…] Tenslotte wendde hij zijn hoofd naar de muur en zat daar dagen in zichzelf verzonken tot hij uiteindelijk op hoge leeftijd deelachtig werd van wat hij levens lang had gezocht: de vrede die alle geluk te boven gaat, die van de goden is en in de mens gevonden kan worden.'[331] Ook aan het slot van *Rissan* transcendeert het individuele op religieuze wijze: 'Het zou avond worden en het was goed. Het einde van de eerste dag.'[332]

Gijsens gepredestineerde hoofdpersonages laten zich door 'het hogere' leiden, en doen *daardoor* wat ze moeten doen. Achter alles schuilt een onveranderlijke, in de kern *onveranderbare* ordening.[333] Dit vormt een conservatieve les, door Gijsen verpakt in een toegankelijke verhaalformule vol vervanginswerelden die het publiek niet *kon* afschrikken. Immers, door zelf in de voetsporen van Vance te treden, liet ook Gijsen zich leiden door een hogere, zelfs bewezen macht.

---

[326] R. Jackson, *Fantasy: the literature of subversion* (Londen 1981), 56.
[327] Cf. R. Jackson, *Fantasy: the literature of subversion* (Londen 1981), 42.
Vergelijk dit met wat Deutzenberg zegt over de Meulenhoff-uitgaven. Het is fantasy in SF-vermomming.
[328] J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 45.
[329] J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 45, 262.
cf. W. Gijsen, 'De Eerste van Rissan' in: *Rissan* (Amsterdam 1987; 1980/1981), 197-198.
Ruimtevaarder Rhes waarschuwt dat '[veranderingen] niet allemaal ten goede zijn'. 'Met de schepen komen mensen uit alle hoeken van de Federatie, politie, wetenschapsmensen, handelaars en toeristen.'
[330] J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 47, 262.
[331] W. Gijsen, *Iskander* (Amsterdam 1989; 1982, 1983), 713.
[332] W. Gijsen, *Rissan* (Amsterdam 1987; 1980/1981), 637.
W. Gijsen, *Deirdre. Derde boek. Lure* (Amsterdam 1986), 322-323.
Deirdre eindigt eveneens in eenheid van tegendelen. Deirdre sluit vrede met haar nemesis Katein.
[333] J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 263.

4. De gezichten van Gijsen

De jongenstrekken die hij zich herinnerde waren al jaren geleden verdwenen, half begraven onder een ander gezicht.[334]

Nu Gijsens vorm is bepaald én de theorie gekaderd waarmee een literair actor zoals hij geanalyseerd kan worden, kom ik tot de kern van de zaak. Gijsens carrière kenmerkt zich door zijn vele 'gezichten'. Ik zal deze aan een onderzoek onderwerpen. Het moment is aangebroken voor een antwoord op de hoofdvraag: In hoeverre en op welke manier worden Gijsens 'prises de positions' gedurende zijn carrière bepaald door de culturele poortwachters van het Nederlandse literaire veld?

4.1 De dichter Gijsen: zoekt naar distinctie

geen woord verlaat tuimelend zijn meester
op zoek naar vijand en weerwoord.
nee, klein is het machtigst nu,
dood het meest levend.[335]

Driemaal probeert Gijsen zijn naam als dichter te vestigen. Driemaal vergeefs. Voor deze spreekwoordenliefhebber dus geen scheepsrecht.[336] Een reden kan zijn dat Gijsen zijn aanval op het literaire bastion op de verkeerde wijze inzet. 'Op papier' lijkt zijn entree als dichter nochtans kansrijk. Gijsen grijpt terug op tactieken die het literaire veld van oudsher waardeert, sterker nog, het zijn de tactieken die het veld *aan* de literator toewijst.[337] Ik doel op het verwerven van distinctie door zich proberen te onderscheiden, en op de terugkeer naar de bron.

Een literator moet afwijken om op te vallen. Eén mogelijkheid tot distinctie is zich van de huidige literatuur te distantiëren, en terug te keren naar een imaginaire bron, toen de literatuur nog wél deugde. De 'casus' Gijsen illustreert echter dat wanneer de twee tactieken te doorzichtig worden ingezet, deze door de *gemachtigde* poortwachters worden doorzien.[338]

---

[334] W. Gijsen, *De rook van duizend vuren* (Amsterdam 1984), 301.
[335] W. Gijsen, *Landschappen-menselijke* (Amsterdam 1964), 12.
[336] Cf. W. Gijsen, *Landschappen-menselijke* (Amsterdam 1964), 19.
'Mooi en geweldig roeien/met de riemen die men heeft.'
cf. W. Gijsen, *Deirdre. Eerste boek. Keerkringen* (Amsterdam 1985). 30-31.
Ook in zijn romans speelt Gijsen graag met spreekwoorden. Deirdre komt aan het begin van haar reis een voerman tegen die grossiert in spreekwoorden. Deirdre merkt op: 'Misschien had hij ze zelf bedacht.'
[337] Cf. P. Bourdieu, 'Het wetenschappelijke veld' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 196.
[338] P. Bourdieu, 'Vive la crise!' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 65.

Een actor heeft volgens Bourdieu baat bij het uitlokken van conflict. Alleen geweld kan de door poortwachters gesloten toegangsdeuren openbreken.[339] Nieuwkomers moeten de geur van revolutie verspreiden. Dit streelt *zelfs* de gevestigde actoren.[340] Een strijd beginnen, bewijst eer aan de legitimiteit van de oude orde. Blijkbaar is hun positie het knokken waard.

Iemand die naam wil maken, heeft naast strijdbereidheid ook distinctie nodig. Wie herkend wil worden, moet erkenning vinden voor het feit dat hij iets anders produceert dan de *gearriveerde* collega's. Alleen dan kan de actor een inneembare positie voor zichzelf creëren.[341] Op het literaire veld pogen nieuwkomers daarom een distinctief kenmerk van zichzelf te *foregrounden*, bijvoorbeeld door terug te grijpen op 'de bron'.[342] In één moeite door bewijst de actor zo twee dingen. Hij toont het bezit van praktische kennis van het spel aan [de actor *kent* de bron] en de actor veroordeelt het bestaande veld, waarvan de gouden tijden in het verleden zouden liggen. Alleen de nieuwe actor, poseert en postuleert deze, is in staat het veld te regenereren, door vóór te gaan, terug richting de bron.[343]

De strijdtactiek wordt door Gijsens consacreringsinstantie, oftewel, zijn uitgever, ingezet op de achterflap van Gijsens tweede dichtbundel *Landschappen-menselijke* (1964). Deze bundel vormt qua *getoonde* inzet van de actoren, Gijsens meest ambitieuze poging om zijn dichterscarrière van de grond te krijgen, of liever, 'op het literaire veld' te laten bloeien. Uitgever Polak & Van Gennep geeft een waarde-proclamatie van Gijsens werk. De uitgever doet dat in de vorm van 'een fictie in flapteksten'.[344] Als één der poortwachters neemt Polak met deze 'symbolische investering' de actor op in de consecratie-cyclus, door hem te *prijzen*.[345]

Polak is dan nog geen gevestigde naam. Dit kan in Gijsens voordeel werken. De uitgever heeft ook zichzelf te legitimeren.[346] Twee jaar eerder is dat bij Gijsens debuut *Tot de tanden gewapend – Weerloos* (1962) anders gegaan. Het respectabele Haagse huis Nijgh & Van Ditmar laat het bundeltje drukken op goedkoop papier, zonder omslagillustratie, ergo, zonder het inzetten van institutionele *power*. Het aantal recensies blijft in de kranten, weinig verbazingwekkend, beperkt tot twee.[347]

---

[339] P. Bourdieu, 'Enkele eigenschappen van velden' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 171.
[340] Cf. P. Bourdieu, 'Politieke vertegenwoordiging' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 244.
[341] P. Bourdieu, 'De productie van geloof' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 275.
[342] P. Bourdieu, 'De productie van geloof' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 258-260.
De nieuwkomer is veroordeeld tot *gedeeltelijke* revoluties, die weliswaar de conventies doorbreken en de grenzen wat al of niet geoorloofd is verleggen, maar die worden gevoerd uit naam van dezelfde principes.
[343] P. Bourdieu, 'Enkele eigenschappen van velden' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 174.
[344] Zie bijlage 1b.
[345] P. Bourdieu, 'De productie van geloof' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 250.
[346] Cf. E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 151.
[347] 'Het boek. De taal als wapendepot', *Algemeen Handelsblad*, 11 april 1962.
De anonieme recensent meent dat deze strijdbare titel 'bijzonder karakteristiek voor zijn poëzie mag heten.'
'Elke versregel is als totaliteit op (en meestal: ergens tegen) gericht […]'.
cf. 'Radio programma', *Friese Koerier*, 1 februari 1962**.**

Polak heeft met Gijsens tweede bundel wél wat te bewijzen. *Landschappen-menselijke* verschijnt in de reeks *Kartons*. Deze *Kartons* vormen een chique serie.[348] Daar past een duur design bij. De kleuromslag glimt, en telt liefst drie foto's op de achterzijde.[349] Aldaar treft de lezer ook de promotietekst aan. Wat poneert Polak zoal ter consacrering?

De uitgever benadrukt Gijsens veelzijdigheid. Gijsen werkt als criticus en essayist (voor onder meer *Maatstaf* en *Vrij Nederland*), hij verkrijgt een reisbeurs van OK&W, en legt 'de laatste hand aan een televisie-opdracht'. Bovenal weet Polak dat Gijsen 'zichzelf beschouwt als een geëngageerde dichter'. '[Hij is] een verklaard tegenstander van de *Gard Sivik*-poëzie […].'[350] Hier wordt oorlog gemaakt! Gijsen toont zich aan het literaire veld *anders* dan de (meer) gevestigde namen van *Gard Sivik*. Hij verzet zich tegen hun autonomistische literatuuropvatting, als nieuwkomer onderscheidt hij zich door zijn geëngageerd-zijn. Hij neemt zo de beproefde *tegen*pose in.[351] De lezer doet er volgens de flaptekst goed aan zich hiermee te engageren, gezien Gijsens gezag bij tal van instituties.

Na dit spervuur is het voor de betrokken actoren een kwestie van afwachten hoe de poortwachters deze aanvalspoging ontvangen. Worden zij geraakt? Het *Algemeen Handelsblad* meldt in een artikel dat 'de jonge uitgeverij Polak en Van Gennep', 'ieder jaar weer actiever' negen nieuwe 'drukken' zal laten verschijnen. Een ervan is 'een boek' van de 'dichter-criticus' Gijsen.[352]

Net als bij Gijsens debuutbundel is de *Friese Koerier* er vroeg bij.[353] Boltendal neemt in zijn recensie een handvol bundels onder de loep. Gijsen krijgt de kwalificatie 'met voorbehoud ondermaats.' De criticus gaat uitgebreid in op de drie foto's. Het zullen vooral deze privé-kiekjes zijn die (geringe) stof doen opwaaien. Boltendal maakt bezwaar tegen de badmodefoto's van Gijsen én diens vrouw op de achterflap: 'een aardigheid waarvan mij de zin ontgaat, en die deze zwakke bundel niet kan redden.'[354] In de *Provinciale Zeeuwsche Courant* doet Hans Warren er een schepje bovenop. Een auteursfoto getuigt *op zichzelf* al van 'slechte smaak' en helemaal wanneer het gaat om '[Gijsens]

R. Boltendal, 'Vier dichters uit een generatie', *Friese Koerier*, 8 september 1962.
Boltendal is over het talent van Gijsen te spreken en haalt ter staving de reisbeurs aan die Gijsen heeft gekregen. Eerder meldt *Friese Koerier* dat *Landschappen-menselijke* op de lokale radio zal worden besproken.

[348] M.F. Winkler en M. Sanders, 'Paperbacks met pretentie: Over de reeks Kartons van uitgeverij Polak & Van Gennep (1961-1968)' in: L. Duyvendak en J. Oosterholt ed., *Uit de marge: Kanttekeningen bij de cultuurhistorische canon* (Hilversum 2018), 159-172.

[349] Zie bijlage 1b.

[350] W. Gijsen, *Landschappen-menselijke* (Amsterdam 1964), 38.

[351] Cf. G.J. van Bork e.a, 'Algemeen letterkundig lexicon. Engagement', *DBNL*. https://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_00800.php, laatst geraadpleegd op 23 juli 2019.
'Doorgaans plaatst men geëngageerde literatuur tegenover autonomistische literatuur (autonomiebewegingen, l'art pour l'art).' Van Bork e.a. verwijzen voor deze definitie naar Meizoz.

[352] 'Boeken', *Algemeen Handelsblad*, 12 september 1964.

[353] Cf. G. Abma en K. Jansma ed., *Encyclopedie van het hedendaagse Friesland* (Leeuwarden 1975), passim.
Gijsen word decennialang trouw gevolgd worden door de noordelijke kranten. Een verklaring kan Gijsens Zwolse afkomst zijn. Al in 1958 verschijnt hij daardoor als dichter in een noordelijke verzamelbundel, *Kiek in de Pot*. De *Friese Koerier*-redacteur en latere PvdA-wethouder Boltendal deelde bovendien een linkse inborst.

[354] 'Vier bundels bleken bij lezing ondermaats', *Friese Koerier*, 9 januari 1965.
De recensie is anoniem, maar het literatuurkatern wordt verzorgd door 'B-', waarachter Boltendal schuilgaat.

povere fysiekje' en 'zijn stevig bevleesde echtgenote, ook in badpak op datzelfde gore matras.'[355] Het *Algemeen Handelsblad* keert zich bij monde van de dichter Hans Andreus tegen het 'al te versoberende' realisme van *Gard Sivik*. Met de bundels van Ten Berge en die van Gijsen heeft Andreus óók niets. Deze behoren tot het andere uiterste, het 'lyrisch omhaal van woorden', en zelfs tot 'taaldemagogie'. Zulke dichters zijn 'te goed' op 'de verkeerde manier'. 'Al te poëtische poëzie' luidt dan ook de recensie-titel. Het dodelijkst is Andreus' eerste overweging. Hij bespreekt drie 'Kartons' van drie dichters die behoren tot een nieuwe generatie, en concludeert: 'Ik zou niet durven zeggen van een *vernieuwende* generatie.' [356] Daarmee wordt elk streven tot distinctie vervallen verklaard.

Het Parool laat de bundel recenseren door de dichter C. Buddingh'. Zijn recensie vormt de eerste keer dat er een foto van Gijsen in de krant(en) verschijnt.[357] Gijsen figureert bebaard, in de natuur poserend. Zijn *looks* passen bij de *sixties*, en bij het recalcitrante *engagement* van de antiautoritaire dichter.[358] Buddingh' betrekt bij zijn recensie Hamelink (net als de *Friese Koerier*) en Ten Berge (zoals *Algemeen Handelsblad*). Zijn oordeel lijkt op dat van Andreus. Deze dichters werken in een stijl die 'reeds lang burgerrecht heeft verkregen', en volgens sommigen *vieux jeu* is geworden. Buddingh' acht Gijsen 'de minste van de drie', en hij ageert tegen Polaks flaptekst, die zo de beoogde strijd uitlokt. Gijsen noemt zich [weliswaar] geëngageerd, maar 'wie bij voortduring afwezig is, dat is Wim Gijsen'.[359]

Ánders en (dus) spraakmakend blijkt slechts één element van Gijsens enige bundel in de *Kartons*-reeks. Het zijn de badmodefoto's. De navolgende herfst worden deze nog opgerakeld in *De Tijd Maasbode*. Niet zonder reden, want de dichter Van Wijck heeft in het tijdschrift *Contour* opmerkingen gemaakt over de 'naaktfoto's', waarna Gijsen hem een 'rancuneus stuk ellende' noemt. Gijsen neemt Van Wijcks uitgestoken vuist voor een vete gretig aan. De journalist van *De Tijd Maasbode* kiest de kant van Van Wijck. Alluderend op de titel van Gijsens bundel verzucht hij: 'Het is allemaal wel menselijk, maar niet alle landschappen behoeven openbare domeinen te zijn'.[360] 'Het hele polemiekje is van een wat triest-komieke soort. Nou, polemiek. Hanengevecht meer.'[361] Gijsens poging tot distinctie via de inzet van zijn lichaam lijkt al te opzichtig geweest.[362]

---

[355] H. Warren, 'Letterkundige kroniek*', Provinciale Zeeuwse Courant*, 12 december 1964.
[356] H. Andreus, 'Al te poëtische poëzie', *Algemeen Handelsblad* 16 januari 1965.
[357] Zie bijlage 1a.
[358] Cf. J. Meizoz, 'Modern Posterities of Posture, Jean-Jacques Rousseau', in: G. Dorleijn, R. Grüttemeier en L. Korthals Altes ed., *Authorship revisited* (Leuven 2010), 86-87.
Meizoz ziet de bebaarde, antiautoritaire natuurliefhebber Rousseau als het archetype van deze proletarische *posture littéraire*.
[359] C. Buddingh, 'Uit het experimentele kamp', *Het Parool* 3 april 1965.
Conclusie: Ondanks de vrijetijdsfoto in de natuur moet Gijsen te hard werken, hij dicht *niet* natuurlijk.
[360] K.F., 'Marja', *De Tijd Maasbode*, 28 september 1965.
K.F. doelt niet alleen op de foto's, maar ook op Gijsens 'wat zielig[e]' verweer (tegen Van Wyck) in *Kentering*.
[361] Cf. 'Grasduinen in tijdschriftenland.' *Leeuwarder Courant*, 8 januari 1966.
Maanden later meldt *Leeuwarder Courant* dat een nummer van *Kentering* wordt ontsierd door een 'zeer zwak polemisch stukje' van Van Wyck tégen Gijsen.
[362] P. Bourdieu, 'Vive la crise!' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 65.

Ná *Landschappen-menselijke* duurt het tien jaar voordat Gijsens volgende dichtbundel verschijnt.[363] Het zal zijn laatste zijn. De verstreken tijd biedt ruimte voor slechts één conclusie. Gijsen heeft op dichterlijk gebied de handdoek in de ring gegooid. Wel beleeft hij in het verstreken decennium nog een 'hoogtepunt', wanneer er in 1965 een drietal van zijn gedichten in *Merlyn* verschijnt. Tot een nieuwe bundel leidt die erkenning niet, net zoals zijn gedichten in *Maatstaf* nimmer tot boek uitgroeien. Gijsen is als dichter bladvuller geworden – en met *Maatstaf* gaat het om zijn eigen blad.[364] In *Merlyn* verwijst hij naar zijn dichters-echec: 'vroeger schreef ik/ 'mooi leven is voorbij/van honger schreeuwt de afgrond'/en iedereen zei, die gekke Gijsen/dat kun je toch niet meer maken/al die emotionele versjes.'[365]

Gijsens derde, wederom emotioneel-lyrische bundel, *De schaduw van een geverfde boom* (1974), wordt zowaar 'zeer leesbaar' genoemd. Deze kwalificatie komt uit *Het Vrije Volk*, waarvoor Gijsen zelf heeft gewerkt. De opmerking is het meest positieve dat ooit over Gijsens dichtwerk in de krant is geschreven. Ook *Het Nieuwsblad van het Noorden* toont zich welwillend.[366] Gijsens mildheid keert zich volgens *Leeuwarder Courant* bij vlagen tegen hem. Hij is weliswaar zachtmoedig, maar dat blijkt ook [teveel] uit zijn gedichten. Over de regel 'ik voel jouw zijn meanderen door mij heen' oordeelt de krant: 'Wie zoiets gewrongens en gekunstelds laat drukken kan niet veel te bieden hebben.' Zo'n oordeel diskwalificeert Gijsen als legitiem spreker, veroordeelt hem tot de staat van charlatan. '[Dit] snelle, op voorgevoel berustende, oordeel werd tijdens het lezen herhaaldelijk bevestigd.'[367]

Waar Gijsen en Polak het vooral hebben gezocht in een strijd *tegen*, gaat de uitgeverij Agathon op de flaptekst voor Gijsens derde dichtbundel met die ándere tactiek te werk.[368] Daar luidt het: '[Gijsens] lyrische evocaties roepen sterke herinneringen op aan Achterberg en Nijhoff'. Oftewel, Gijsen grijpt terug naar de bron. Het blijkt risicovol, schermen met gewortelde grootheden.[369] *Het Vrije Volk* haast zich (veilig) te stellen: '*dat* komt voor rekening van de uitgever'.[370]

---

[363] 'Meer bemesting dan bloei', *De Tijd*, 14 juni 1969.
De Tijd weet dat Gijsen tussen oktober '67 en '68 één gedicht schreef, dat hij aan *Ruimten* afstond. Later verschijnt het in een dichtbundel met Abicht: *Gebeden voor heidenen/From here to eternity* (Antwerpen 1968).
[364] cf. G.K. van het Reve, 'G.K. van het Reve bespreekt: Cartons voor letterkunde', in: *Tirade* 3 1959), 7/8, 264
Reve oordeelt over Gijsen: 'Dit soort werk, waaraan niemand aanstoot kan nemen en waartegen niemand het de moeite waard zal vinden zich te verzetten, schuift wegens zijn kortheid gemakkelijk als vulling een blad binnen.'
[365] W. Gijsen, 'Gedichten van H. van Teylingen en Wim Gijsen' in: *Merlyn* 3, 1 (1965), 279-281.
[366] W. Blankert, Zeldzame lyriek in poëziebundel Wim Gijsen', *Nieuwsblad van het Noorden*, 30 mei 1975.
[367] 'Postume bundel bevestigt Van Geels belangrijke dichterschap', *Leeuwarder Courant*, 4 december 1976.
cf. P. Bourdieu 'De economie van het linguïstisch ruilverkeer' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 100.
[368] W. Gijsen, *De schaduw van een geverfde boom* (Bussum 1974), 66.
Niettemin blijft ook hier de tactiek van het 'afzetten *tegen*' een rol spelen, wat laat zien dat Gijsen nog steeds zijn plek moet bevechten. Zijn uitgever schrijft: 'Zestig gedichten van een intensiteit en bewogenheid die de Nederlandse poëzie – sinds understatement en koelheid hoogtij vieren – niet meer heeft gekend.'
[369] Cf. W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 55, 140.
cf. C. Engelbrecht, *Gezegd en geschreven is twee. Interviews met auteurs* (1980), 113.
In dezen volgt Gijsen – afgaande op *Daniël* - de smaak van Bakker. In een interview met Engelbrecht vertelt Gijsen: '[…] er zijn nogal wat schrijvers die ik goed ken […] zelfs Roland Holst en Gerrit Achterberg.
[370] B. Maandag en A. Kossmann , 'Boeken', in: *Het Vrije Volk*, 1 februari 1975.

Agathons vergelijking valt te begrijpen. Gijsen opent met een quote van Bredero, en schrijft vrijwel uitsluitend sonnetten, het kan haast niet klassieker.[371] In zijn interviewbundel *Over dood en hiernamaals* (1974) vertelt Gijsen dat hij zich gedurende deze periode 'ontheven' voelt. Hij merkt dat hij 'sonnetten van een verbijsterende religiositeit' schrijft.[372] Uit zo'n quote spreekt, net als uit het geciteerde gedicht in *Merlyn,* enige schaamte voor zijn 'ouderwetsheid'. De terugkeer naar de bron doet de 'artistieke leeftijd' van een actor de hoogte inschieten. Wie een plaats in het veld te veroveren heeft, kan beter een 'jonge' productiewijze belichamen.[373] Een jaar later komt *Trouw* op het retro-fenomeen terug. De 'romantische reactie' in de jaren zeventig-poëzie bevalt Fokkema, recensent van *Trouw*, niet. 'Nieuwe vaderlandse letteroefeningen' doopt hij de tendens, en de lezer proeft dat deze poortwachter het modieuze teruggrijpen op 'het oude' gemakzuchtig vindt.[374]

Gijsen raakt als distinctief dichter nooit geliefd, en de brontactiek biedt hem evenmin soelaas, al wordt zijn retro-dichtbundel betrekkelijk goed ontvangen. Zijn dichtersbron droogt na de jaren zeventig nagenoeg op.[375] Het mislukken van zijn poëzie-carrière blijft Gijsen frustreren. In zijn autofictie-roman *Daniël* (1976) citeert hij uit zijn eigen debuutbundel, en prijst hij zichzelf door te verklaren: 'het daar nog altijd mee eens te zijn'.[376] Om voor zijn gedichten een publiek te vinden, moet hij ze zijn proza binnen 'smokkelen'.[377] Wanneer hij begin jaren tachtig terugkijkt op zijn dichtwerk, vraagt hij zich af of hij zou stoppen met [SF] schrijven [wanneer] hij steenrijk zou zijn. Hij antwoordt: 'neen, wel minderen en [dan] poëzie schrijven.' Dat noopt hem tot de logische vervolgvraag, waarom dan [al jaren] gestopt met poëzie? 'Het was niet rendabel, financieel gezien, en ik vond het vervelend om in zo beperkte oplagen te worden misverstaan. Ik word liever grootscheeps niet begrepen.'[378]

Gijsen weet dat zijn pogingen om het literaire veld als dichter te betreden, hebben gefaald. Geen der poortwachters geloofde in de dichter Gijsen.[379] Gijsen wil een Nijhoff zijn, of een Holst,

---

[371] W. Gijsen, *De schaduw van een geverfde boom* (Bussum 1974), 5.
cf. C. Engelbrecht, *Gezegd en geschreven is twee. Interviews met auteurs* (1980), 114-115.
'Ik heb in die tijd plotseling puur klassieke gedichten geschreven […].' 'Mijn Achterbergiaanse sonnetten […].'
[372] W. Gijsen, 'Hindoeïsme. "Maar wie dorstig is kan erom vragen" ' in: W. Gijsen, *Over dood en hiernamaals* (Deventer 1974), 127.
[373] P. Bourdieu, 'De productie van geloof' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 276.
[374] R.L.K. Fokkema, 'Nieuwe vaderlandse letteroefeningen', *Trouw,* 12 juni 1976.
[375] 'Dichtwedstrijd en Haagsche Dames' *Trouw,* 25 juni 1980.
'Dichter bij Anne', *Nederlandse Poëzie Encyclopedie,* 11 september 2012.
http://nederlandsepoezie.org/jl/1985/zz_dichter_bij_anne.html, laatst geraadpleegd op 1 november 2019.
In 1980 leest Gijsen nog eens poëtisch voor, aangekondigd als 'Haags dichter'. In 1985 verschijnt Gijsen voor de laatste maal als dichter in boekvorm, in de bundel *Dichter bij Anne,* ter herdenking van Anne Franks sterfdag.
[376] W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 162-163.
[377] Cf. P. Bourdieu 'De economie van het linguïstisch ruilverkeer' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 97.
[378] W. Gijsen, 'Dialoog met mijzelf, of vragen die niemand mij ooit stelt' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987), 30.
[379] Cf. P. Bourdieu, 'De sociologie als stoorzender' in: P. Bourdieu, Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip (Amsterdam 1989; 1975-1988), 47.
Er zijn systemen die geheel en al draaien op het geloof, het zijn niet de woorden die de magische kracht hebben, het is de sociale situatie en de institutie [die legitiem is, omdat erin geloofd wordt].

maar poogt dit gedurende een periode dat de weerklank *op* de Vijftigers zich eerder in een nog verder uitgebeende stijl hult, zoals het succes van het tijdschrift *Gard Sivik* illustreert. Dit vormt een gegeven dat hij en zijn uitgevers gezien hun promotieteksten goed hebben begrepen.

Ik concludeer dat Gijsen zich vergeefs verzet tegen de opvattingen die de poortwachters deze jaren uitdragen. Gijsens *prise de position* blijkt de verkeerde. Daarmee doet hij het kapitaal dat hij heeft opgebouwd tekort. Hij *mag* immers publiceren, en bezit literaire connecties. Bourdieu zou stellen: Gijsen vergeet te cashen op de bonus die de juiste habitus biedt.[380] Het lukt Gijsen niet als dichter erkend te worden. Echter, uit de geijkte manier waarop hij dit *probeert*, blijkt dat hij de juiste 'habitus' bezit. Zijn onmacht laat hem mede daardoor bijzonder gefrustreerd achter.[381] 'Het komt mij nu niet meer zo erg gelegen, dat ik een dichter ben.'[382]

4.2 De polemist Gijsen: heeft zijn strijd gestreden

Er was niets, bedacht ze, dat mensen zo met elkaar verbond als een vriendschappelijk strijd die van beiden het uiterste vroeg.[383]

Wanneer Gijsen als dichter debuteert weet hij wat hem te doen staat. De strijd met de gevestigde orde aangaan. Alleen zo kan hij een positie verwerven. Voor Bourdieu is het de strijd zelf die de *geschiedenis* van het veld maakt. Zonder de schokken van de (steeds hernomen) strijd, vormt zich geen actief spanningsveld.[384] Het voelt dan ook weinig gechargeerd om 'strijd' tot het fundament van Bourdieu's veldtheorie uit te roepen. Sportmetaforiek is bij Bourdieu favoriet.[385] Strijd zorgt voor de kunst van het veld(spel).[386]

---

[380] Cf. P. Bourdieu, 'Enkele eigenschappen van velden' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 175-178.
[381] W. Gijsen, *De schaduw van een geverfde boom* (Bussum 1974), 16.
'God is een lief, klein wit konijn'.
cf. Anoniem2601201601010102, 'Gedicht van Reve', *Viva*, 25 januari 2016, https://forum.viva.nl/overig/gedicht-van-reve/list_messages/308589, laatst geraadpleegd op 23 juli 2019.
Anno 2019 is Gijsen als dichter vergeten. Op het forum van het tijdschrift *Viva* vraagt iemand zich af waar de bovenstaande tekstregel vandaan komt. Het vermoeden rijst dat het om Reve gaat.
cf. W. Gijsen, 'Wim Gijsen 20-8-1933. poëzie' in: *Maatstaf* 13 (1965/1966), 7/8, 529.
B. Kooiman, 'Heeft 'stoelen' niet ook gewoon een meervoud?', *NRC* Handelsblad, 2 augustus 2014.
Een andere nog aangehaalde, doch nooit in boekvorm verschenen strofe van Gijsen luidt: 'als ik liefheb/is dat poëzie/als ik het opschrijf/een poging daartoe.' Hier citeert Wim Daniëls deze regels in een interview.
[382] W. Gijsen, *De schaduw van een geverfde boom* (Bussum 1974), 44.
[383] W. Gijsen, *Iskander* (Amsterdam 1989; 1982, 1983), 190.
[384] P. Bourdieu, 'De productie van geloof' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 275.
[385] J. Beasley-Murray, 'Bourdieu, Pierre' in: M. Groden, M. Kreiswirth en I. Szeman ed., *Contemporary literary & critical theory. The John Hopkins guide* (Baltimore 2012), 69.
cf. Cf. J. Meizoz, 'Paroles de vendeur : Joël Dicker' in: *Revue critique de fixxion française contemporaine* 8 (2017), 15, 171.
Meizoz vat de literatuuropvatting van Bourdieu samen met: 'émulation vis-à-vis des pairs littéraires'.
[386] Cf. P. Bourdieu, 'Politieke vertegenwoordiging' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 244.

De actoren in de kunsten spenderen een groot deel van hun tijd aan elkaar de loef afsteken op het cruciale punt: wie weet en bepaalt wát legitieme kunst is.[387] De pretentie *dat* dit onderscheid valt te maken, zal door hen nimmer ter discussie worden gesteld. Wanneer een actor 'gelijk' krijgt, oftewel, diens (kunst)opvatting 'legitiem' wordt bevonden, bepaalt deze – al is het altijd maar voor even – het doel van de strijd. Problematisch genoeg verschuiven van dat doel de palen steeds opnieuw, met het verschijnen van iedere nieuwe kunstopvatting.[388]

Wanneer Gijsen het speelveld betreedt (met de 'correcte' habitus) begint hij te polemiseren, en zijn kunstopvatting als de ware uit te dragen. Begin jaren zestig beschouwt Gijsen zich als poëet. Het is dan ook op dit gebied dat hij zijn belangrijkste strijd heeft te voeren. Daartoe begint hij de polemiek waar zijn bundel *Landschappen-menselijke* om schreeuwt, de achterflap veroordeelt immers de poëzie van de *Gard Sivik*-mannen. Sleutelaar en consorten happen niet toe. Als meer gevestigde namen kunnen zij wachten tot Gijsen hen (on)herroepelijk uitdaagt.

Dat schot komt wanneer Gijsen een verzamelbundel van Sleutelaar aanvalt. Nogmaals, de polemiek wordt door Gijsen zelf aangegaan, wat minder eervol is dan wanneer een actor *met jou* polemiseert. Gijsen doet zijn aanval in *De Nieuwe Stem.* Daar bespreekt hij *Met Andere Woorden* (1960), waarin door Sleutelaar vooral *Gard Sivik*-poezie is opgenomen.[389] De titel van Gijsen recensie wijst op het ambitieuze streven af te rekenen met *alle* gedichten in deze verzamelbundel: 'Tegen een poëzie. Tegen een mentaliteit.' Gijsen verwijt Sleutelaar en compagnie 'waterig saloncommunisme'. Hij hekelt hun zogenaamde authenticiteit, het dwepen met de oorspronkelijkheidseis, hun obsessie met vooral *niet* willen navolgen.

De 'geëngageerde' Gijsen strijdt met hun autonomistische literatuuropvatting. Hij keert zich tegen deze opvatting op ethische gronden, en hij laat hierover geen misverstand bestaan. '[…] als er ooit een tijd is geweest waarin het 'l'art pour l'art' een loze kreet, ja zelfs een domme en gevaarlijke kreet was, dan is het wel nu.' Deze *kunstenmakersmentaliteit* levert wat betreft Gijsen 'typografische kunstjes' en 'véél slechte gedichten' op. 'Dichters die geen overtuiging kennen: bomen zonder wortels zijn het, en er waait een slechte wind in dat rottende bos!'[390]

Het antwoord van Sleutelaar laat één nummer van *De Nieuwe Stem* op zich wachten. Sleutelaar slaat terug. Nu *moet* hij. Als 'gerecenseerd object' wordt hij direct aangevallen. Ook de titel van zijn artikel spreekt voor zich: 'een zwetser en de schim van Plato'. Sleutelaar weigert zijn inleiding uit *Met Andere Woorden* samen te vatten [opdat Gijsen hem begrijpt]. ''t Hier voor te

---

[387] P. Bourdieu, 'De sociale ruimte en de genese van 'klassen'' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 158-160.
Bourdieu noemt dit 'de legitieme symbolische strijd'. Doordat de mogelijkheid bestaat om classificeringsprincipes te problematiseren, kan er door de actoren een legitimeringsstrijd worden gevoerd.
[388] Cf. J. Beasley-Murray, 'Bourdieu, Pierre' in: M. Groden, M. Kreiswirth en I. Szeman ed., *Contemporary literary & critical theory. The John Hopkins guide* (Baltimore 2012), 71.
[389] Ook voor Sleutelaar blijft het samenstellen van zo'n bundel immers een uitgelezen kans tot het vergaren van distinctie, en het uitdragen van dat wat hij als de legitieme ('ware') kunstopvatting beschouwt.
[390] W. Gijsen, 'Tegen een poëzie. Tegen een mentaliteit.' in: *De Nieuwe Stem* 16 (1961), 1, 42-49.
De lezer begrijpt dat hier de Vorm of Vent-discussie (enigszins) wordt overgedaan.

kauwen lijkt mij verspilling van plaatsruimte en bovendien pas ik er voor een versie-voor-de-eenvoudigen-van-geest te maken van een opstel dat n.b. voor de middlebrow werd geschreven.'[391] Sleutelaar bespot Gijsens onbegrijpelijke gescherm met Plato (met diens voorkeur voor 'gezonde poëzie' en 'waarheid') en houdt er vervolgens snel mee op. 'Tot zover de onnozele maar brave Wim Gijsen.'[392] Het is de moeite waard bij het woord 'brave' stil te staan. Zó diskwalificeert Sleutelaar zijn uitdager Gijsen als *niet*-strijdvaardig (en daarmee als niet-veldwaardig).

De braverik in kwestie schiet terug met het artikel: 'antwoord aan een *leperd*'. Een woord waaruit eerder ontzag spreekt. Gijsen vervolgt met enkele *ad hominems* over Sleutelaars werk in de reclamewereld, en tot slot, een *mea culpa*. 'Voor mij is het achter de poëzie in de eerste plaats om mensen begonnen. Zo ouderwets wil ik dan wel wezen!'[393] Gijsen geeft toe dat hij niet bij de poëtische tijdsgeest past. Daarmee kan de door hem aangezwengelde polemiek als verloren worden beschouwd.

De wegen van Sleutelaar en Gijsen hebben elkaar al in 1964 gekruist, wanneer een andere kwestie opspeelt, of liever, wordt *opgespeeld*. Op dat moment bevinden beiden zich aan dezelfde kant, en zijn zij bezig een naam voor zichzelf te bevechten, ten opzichte van hun voorgangers, *de Vijftigers*. Deze dichterspolemiek ontbrandt niet in de katernen van tijdschriften, maar in het hart van de massamaatschappij: de televisie. Prompt krijgen de dichters aandacht.

De Volkskrant meldt dat de AVRO een 'televisiejeugdavond' zal organiseren, waarbij Gijsen samen met collega-dichters als Sleutelaar zal vertellen over hun activiteiten. Aankondigingen voor deze avond halen vele kranten. Wie op televisie komt weet zich verzekerd van media-aandacht.[394] De datum van de uitzending zal vrijdagavond 12 juni 1964 zijn. De ochtend vóór de avond kopt *Het Vrije Volk*: 'Vijf dichters in conflict met de AVRO'. Het uitgebreide artikel opent met de zinsnede 'Opnieuw heeft de AVRO een literaire tv-uitzending van het programma moeten schrappen.' De AVRO heeft alles al 'in elkaar gezet *voordat* de dichters zijn gevraagd.' Kouwenaar, Sleutelaar, Armando, Vaandrager en Verhagen weigeren hun medewerking. Sleutelaar mag in de krant uitleggen hoe een en ander in elkaar steekt. Hij grijpt deze kans vooral aan om de poëtica van *Gard Sivik* uiteen te zetten. Zijn missie is geslaagd. Door een strijd te beginnen krijgt zijn poëtica de aandacht, en wint hij aan distinctie. Over de televisie-uitzending zegt hij weinig. Van groot belang is de avond voor hem kennelijk niet.

Dat de lijntjes tussen het oproerkraaiende dichtersvolk en de papieren media kort zijn, blijkt tevens uit het *Algemeen Handelsblad*.[395] De krant brengt informatie naar buiten over de verrassende

---

[391] H. Sleutelaar, 'Een zwetser en de schim van Plato' in: *De Nieuwe Stem* 16 (1961), 2, 84-87.
Gijsen is dus, wat Sleutelaar betreft, *zelfs* te dom voor het door de elite geminachte middlebrow-niveau. Sleutelaar gebruikt 'middlebrow' daarmee nog in de oude, negatieve betekenis.
[392] H. Sleutelaar, 'Een zwetser en de schim van Plato' in: *De Nieuwe Stem* 16 (1961), 2, 82-87.
[393] W. Gijsen, 'Antwoord aan een leperd' in: *De Nieuwe Stem* 16 (1961), 5, 331-334.
[394] 'Veel kunsten aan bod op TV-jeugdavond', *De Volkskrant*, 2 juni 1964.
'Skoop-redactie voor televisie', *Algemeen Handelsblad*, 3 juni 1964.
'Derde tv-avond voor jongeren', *Het Vrije Volk*, 3 juni 1964.
[395] 'Vanavond TV', *Trouw*, 12 juni 1964.
Alleen *Trouw* lijkt er op 12 juni nog vanuit te gaan dat het programma doorgang zal vinden.

wending van een televisieavond.[396] Volgens de krant maken Armando, Sleutelaar en Verhagen inhoudelijk bezwaar.[397] De dichters hebben geëist zelf de regie te voeren.[398] De AVRO wil hen echter niet in die mate de vrije hand geven. Dat *zou* niks te maken hebben met de (recente) 'affaire-Campert', toen dezelfde omroep weigerde het gedicht 'Niet te geloven' van Remco Campert uit te zenden.[399]

Ter vervanging besluit de AVRO tot een literair forum.[400] Gijsen trekt zijn medewerking niet in, en hij verschijnt op de beeldbuis met (onder meer) Bernlef, en de vanaf het begin aangekondigde Piet Calis en Wim Brinkman. Gijsen gaat dus niet 'op Pennevlucht', zoals *de Volkskrant* grapt naar aanleiding van de programmatitel.[401] Gijsen en de andere aanwezige 'prominente critici en dichters' krijgen hier spijt van. Niet alleen merken óók zij dat het geen "live"-uitzending is, *Het Parool* weet bovendien dat de AVRO weer in een gedicht heeft geknipt![402] De literatoren die in de uitzending plaats hebben genomen tekenen nu ook protest aan. Rein Bloem weigert zelfs zijn honorarium.[403] De aanwezigen tonen zich alsnog solidair met hun afwezige collega's. Gezien de aandacht die vooral Sleutelaar krijgt, lijkt dit niet alleen 'rijkelijk' laat, het is vooral *te* laat.

Op 16 juni besluit *Het Vrije Volk* het mediarelletje. Het hoofd van de AVRO-persdienst klimt in de pen. Hans Reinhardt herhaalt dat de AVRO niet aan de dichterseisen kon voldoen. Dan volgt een betekenisvol statement. De AVRO-chef verteldt dat het overleg met Armando, Verhagen en Sleutelaar op bijzonder vriendschappelijke wijze is gevoerd.[404] Oftewel, er heerst hier geen conflict, slechts schijn-strijd. De 'begunstigden' van de AVRO-polemiek worden in deze brief genoemd. Gijsen niet.

Tot besluit van deze paragraaf wil ik een minder geruchtmakende polemiek bespreken. Hier keert Gijsens (zelf)positionering als 'geëngageerd' literator terug. Het gaat om een discussie die zich afspeelt op de pagina's van een literair tijdschrift, Gijsens thuisblad *Maatstaf*. Wanneer Gijsen de kolommen van *Maatstaf* vult, manifesteert hij zich steevast als provo die zich tegen de Amerikaanse inmenging in Vietnam keert.[405] Dit blijft bij weinig geruchtmakend preken voor eigen parochie.

Een ander gekend links aanvalsobject roept wél reacties op. Gijsen schrijft met 'Van robes en sjerpen, de dingen die voorbijgaan' een artikel waarmee hij 'als arbeidersjongen' solidariteit betuigt

---

396 'AVRO zonder Pennevlucht. Dichters zeggen hun medewerking op', *Algemeen Handelsblad*, 12 juni 1964.
397 De wispelturige Vaandrager was al eerder afgehaakt, en Kouwenaar had 'ineens een lezing'.
398 Zo wensten zij live te discussiëren met *de Vijftigers*. De AVRO houdt het op: 'De dichters gaven er de voorkeur aan een uitzending te maken die zij zelf hadden voorbereid, en dat wilden wij niet'.
399 Camperts tekstregel 'Alles zoop en naaide, en heel Europa was één groot matras', ging de AVRO te ver.
400 'Dichtersuitzending van AVRO-t.v. geschrapt', *Friese Koerier*, 12 juni 1964.
401 'Jonge schrijvers gingen op "Pennevlucht", 12 juni 1964.
402 'Weer coupure in AVRO-uitzending'. Camperts 'woord' verwijderd'. "Live"-uitzending werd van tevoren opgenomen', *Het Parool*, 13 juni 1964.
'Niet te geloven… AVRO knipt wéér uit gedicht.', *Friese Koerier*, 13 juni 1964.
403 Gijsen weigerde zijn soldij blijkbaar niet, anders had hij daar ongetwijfeld ruchtbaarheid aan gegeven.
404 H. Reinhardt, 'Meneer de redacteur… AVRO en dichters', *Het Vrije Volk*, 16 juni 1964.
405 W. Gijsen, 'Energie als doodsdrift' in: *Maatstaf* 15 (1967) 3, 133-138.
W. Gijsen, 'Vijf verslagen van gevechtshandelingen' in: *Maatstaf* 15 (1968), 12, 695-703.
W. Gijsen 'Vrede / De achterkant van de mens' in: *Maatstaf* 15 (1967), 1, 50-56.
In het 'Vrede'-artikel geeft Gijsen een verslag van zijn Vietnam-protest. '[…] In verschillende kranten kan ik uitgebreider mijn zegje over Vietnam doen dan ik had durven hopen. Ik heb het gevoel dat ik iets gewonnen heb. Maar wat heb ik gewonnen en wat is er voor mij zo zinvol aan? Ik weet het niet, nog niet.'

aan de bouwvakker. Het koningshuis noemt hij een ‘marionettenbestaan’ ‘ten behoeve van de kleurenfoto’s voor geïllustreerde bladen.’[406] Het stuk vormt slechts opmaat naar “Lessen in Liefde”, als eerste aflevering van een rubriek die *bestaat* met de bedoeling om polemieken op te roepen. De titel? ‘Tekenen van tegenspraak’. Gijsen kruist daar de degens met M. van Steenwijk en Hendrik de Vries naar aanleiding van zijn ‘Lessen in liefde’. In dít anti-monarchistische artikel leest hij Beatrix de les. Wanneer de prinses haar Mexicaanse huwelijksreis maakt, en die haar onderdanen aanraadt, countert Gijsen: ‘Tegen zo'n met blindheid geslagen prinsenkind zou de arbeidersklasse maar één gebaar passen: een schop onder het edele achterste.’ Weet zij wel dat de arbeider na diens huwelijk recht heeft op ‘zegge en schrijve twee ekstra-vrije dagen?’

Op déze stellingname wordt gereageerd. De Overijsselse docent Van Steenwijk meent dat Gijsen ‘verdekt achter provo’s, alleen maar wat rookbommen gooit’.[407] Gijsens oproep tot een schop onder de kont vindt hij een ‘kursus tot keetschoppen’. In tegenstelling tot vroeger loopt de majesteitsschenner in Nederland geen gevaar meer. ‘Juist omdat dit tegenwoordig allemaal ‘mag’, is het laf om hiervan gebruik te maken.’ Ook De Vries ziet zich genoodzaakt te reageren.

Waar Van Steenwijk Gijsens redeneertrant ontleed, gaat De Vries met gestrekt been in op de provo’s. ‘Hij [Gijsen] zou moeten toegeven dat, wanneer deze schop verdiend is, de provo's er evenzeer aanspraak op hebben, wegens een merkwaardige overeenkomst in geestesgesteldheid, blijkend uit eenzelfde klakkeloze wijze van raadgeven aan personen die in onvergelijkelijk andere omstandigheden […] leven.’ De Vries oordeelt: ‘Hij [de provo] zou nog heel anders in het nauw raken wanneer hij regeringsverantwoordelijkheid had; en waartoe zou deze moraal, die men jezuïetenmoraal noemt, hem dan brengen?’[408]

Gijsen dient Van Steenwijk en De Vries vanzelfsprekend van repliek. Eerlijk bekent hij dat zijn *provo*catie heeft gewerkt. ‘Nee, ik heb er niet op gerekend, voor de opmerking over het edele achterste ‘bestraft’ te worden. Ik weet wel, als ik bij voorbeeld over het edele achterste van de heer Verolme had gesproken n.a.v. zo'n soort opmerking, dat u dan niet in de pen zou zijn geklommen, en dàt alleen al adstrueert mijn beweringen van hierboven.’[409] Voor zijn antwoord aan De Vries zoekt Gijsen het in de Zen-hoek. ‘De provo's vragen niet om geweld en ze zijn er ook niet gek op. Maar er lopen er in uniform rond die daar anders over denken. Daardoor […] lopen nozems de genezende klappen op […]. En dat vind ik kwa effekt en kwa mentaliteit wel wat lijken op die van Zen waarbij de leerling de kans loopt op een oplawaai als hij te veel blijft zeuren over het wezen van satori.’[410]

---

[406] W. Gijsen, ‘Van robes en sjerpen, de dingen die voorbijgaan’ in: *Maatstaf* 13 (1965), 7/8, 761-763.
[407] Van Steenwijk is een provinciegenoot van Gijsen. Het oeuvre van de Harderwijker beperkt zich in boekvorm tot *Van Latijnse school tot Christelijk College* (Harderwijk 1979).
[408] H. de Vries, 'tekenen van tegenspraak 3. dubbele moraal' in: *Maatstaf* 14 (1966), 7, 629-630.
[409] W. Gijsen, 'tekenen van tegenspraak 2. zeer geachte heer van steenwijk' in: *Maatstaf* 14 (1966), 7, 624-628. Het ontbreken van hoofdletters in deze (aanspreek)titels is ongetwijfeld ‘krities’ bedoeld.
[410] W. Gijsen, ‘Tekenen van tegenspraak 4. zeer geachte heer de vries’ in: *Maatstaf* 14 (1966), 7, 631-633. Satori is het, met name door westerlingen, innig gewenste ‘moment van verlichting en inzicht’.

Met zijn link(s)e artikelen heeft Gijsen zich *waar*-gemaakt als provo.[411] Hij zal nog jaren als 'provo-kabouter' bekend staan.[412] Als geëngageerd *poserend* schrijver vormt *Tekenen van tegenspraak* dankzij de opgeroepen reacties een zeldzaam voorbeeld van Gijsens *prise de position* als polemist waarmee hij 'succes' behaalt. Uiteindelijk gaat iedere literaire polemiek niet zozeer om het 'gelijk', maar om het (bekend) *maken* van een actorsnaam.

Toch past de *strijd*vorm, naar Gijsens eigen zeggen, matig bij zijn karakter.[413] Na de beschimping door Sleutelaar bindt hij snel in. Hij zet de polemiek niet door. Gijsen heeft op deze gebrekkige vechtlust gereflecteerd. Hij verzucht in *Oneindig Moment* dat je in de kunst 'een rotzakje' en 'een klein krengetje' moet durven zijn. Wie succesvol schrijver wil worden 'moet ervoor knokken'.[414] 'Juist van vechten houdt hij niet.[415] '[Ik kom] niet voldoende voor mijn eigen standje op.'[416] Gijsen noemt zichzelf 'kleinzerig', en stelt: 'ik ben bang voor geweld'.[417]

Bij Gijsens ook binnen zijn literatuur geëtaleerde mensopvatting – en vallen mens en schrijven voor een geëngageerd literator niet samen? – past zijn favoriete verhaal.[418] Er zijn weinig anekdotes die Gijsen vaker aan het papier toevertrouwd dan die over 'het bajonet'. Tijdens zijn legeropleiding krijgt hij het wapen in handen gedrukt, en moet hij op een stropop insteken. Zelfs het pijnigen van een nep-mens blijkt hem teveel. Gijsen weigert.[419] Het is deze polemische niet-daad, in plaats van het geschreven woord tegen stromannen, die hem de meeste inspiratie oplevert.[420]

---

[411] Cf. P. Bourdieu, 'De sociale ruimte en de genese van 'klassen'' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 156.
[412] B. Maandag, 'Lente-explosie op de boekenmarkt', Het Vrije Volk, 9 februari 1975.
Daarom kan Maandag *Bollebieste* aankondigen als 'de eerste roman van ex-provo-kabouter Wim Gijsen'.
[413] W. Gijsen, 'Dialoog met mijzelf, of vragen die niemand mij ooit stelt' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987), 29.
[414] Redactie Holland-SF, 'Wim Gijsen aan het woord' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987; 1981), 20.
[415] W. Gijsen, 'Dialoog met mijzelf, of vragen die niemand mij ooit stelt' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987), 31.
'Op school moet je beter zijn dan de jongen naast je, op het sportveld moet je harder lopen of gemener trappen, in de grotemensenwereld moet je meer verdienen dan je buurman. Je moet WINNEN!'
[416] C. Engelbrecht, *Gezegd en geschreven is twee. Interviews met auteurs* (1980), 114.
[417] W. Gijsen, 'Dialoog met mijzelf, of vragen die niemand mij ooit stelt' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987), 28-29.
Gijsen verklaart uit deze 'kleinzerigheid' dat er in zijn (fantasy)boeken opvallend weinig wordt gestorven.
[418] Cf. J. Meizoz, 'Modern Posterities of Posture, Jean-Jacques Rousseau', in: G. Dorleijn, R. Grüttemeier en L. Korthals Altes ed., *Authorship revisited* (Leuven 2010), 82.
Meizoz meent dat een 'proletarisch schrijver' géén schrijverspose hoeft in te nemen, want deze is autodidact (ongesocialiseerd *als* schrijver). Deze buitenstaanders-posture fungeert als de pose van de ongeposeerdheid.
[419] Gijsen wordt vervolgens tot zijn tevredenheid in een 'neurosenhospitaal' opgenomen.
[420] Cf. Redactie Holland-SF, 'Wim Gijsen aan het woord' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987; 1981), 10-11).
Gijsen vertelt de bajonet-anekdote in *Maatstaf*'s slotartikel, in de verhalenbundel *Maitreya*, en in *Oneindig Moment.* Ook tijdens het interview met Engelbrecht in *Gezegd en geschreven is twee* brengt hij het ten sprake.

4.3 De uitgever-assistent Gijsen: fungeert als 'rechterhandje'

Ik ben in Den Haag begonnen met publiceren in tijdschriften. Toen kwam ik via de Haagse kunststichting al snel te werken bij Bert Bakker, de oude Bert, een prachtige man van het type Van Oorschot. Ik heb en had die man zeer lief. Zoals dat gaat op een kleine literaire uitgeverij begon ik met inpakken en zo langzamerhand klauterde ik naar boven. Op het laatst was ik zo'n beetje Bakkers rechterhandje.[421]

Zo verwoordt Gijsen de periode wanneer hij zich kan laven aan het literaire vuur.[422] Ik doel op zijn toenadering tot de legendarische culturele poortwachter Bert Bakker. Dat Gijsen zich bij zo'n kolos klein voelt, of moet voelen, blijkt uit zijn nederige omschrijving, die hij bovendien vaag houdt.[423] Hij was deze periode niet alleen *slechts* het rechterhandje van Bakker, hij vertolkte die rol ook maar *zo'n beetje*.[424] Gijsen toont zich bescheiden. Toch bestuurde hij jarenlang samen met Bakker het grootste literaire tijdschrift van Nederland.[425] Het ongesubsidieerde *Maatstaf* vormt een blad dat in alle bourdieuske betekenissen van het woord over *kapitaalkracht* beschikt.[426] Dit geldt echter niet voor de uitgever-assistent Gijsen.

Een actor die het veldspel succesvol wenst te beoefenen heeft 'geloofsbrieven' nodig. De enige manier om deze kredietwaardigheid te verwerven is via een sociaal netwerk. Bourdieu meent zelfs dat 'het volume van het sociale kapitaal dat een bepaalde actor bezit [afhangt] van de grootte van het netwerk van relaties dat hij effectief kan mobiliseren […].' Een groepslidmaatschap levert volgens Bourdieu – cynisch genoeg – vooral winst op voor de individuele leden. Het is juist de (alleen de door henzelf te incasseren) winst die hen bindt. De groepssolidariteit is géén *gegeven*.[427]

Maatstaf biedt Gijsen een uitgelezen kans om aan zijn relatie-netwerk te bouwen. In 1959 weet Gijsen voor het eerst in *Maatstaf* te publiceren.[428] Hij werkt dan net op het kantoor van Bakker,

---

[421] J. Post, 'Drie of wel vier delen wachten op de Messias', *Het Parool*, 26 februari 1986.
[422] C. Engelbrecht, *Gezegd en geschreven is twee. Interviews met auteurs* (1980), 113.
Gijsen toont zicht later nostalgisch over de acht jaar bij Bakker. 'Die hele Bert Bakker-tijd was een fijne tijd.'
[423] N. Laan, 'Vormen van samenwerking tussen kritiek en uitgeverij (II)' in: *Nederlandse Letterkunde* 12 (2007), 4, 262, 264.
Gijsen is volgens Laan 'niet zo precies'. Deze vaagheid valt wellicht te verklaren uit het feit dat Gijsen tegelijkertijd ook als recensent werk van uitgeverij Bakker bespreekt, waarvoor Laan enige bewijzen aanvoert.
[424] Cf. Y. Verrijt, *De ontwikkeling van de literair redacteur in Nederland. Een historisch onderzoek* (Scriptie Radboud Universiteit Nijmegen 2017).
Verrijt stipt de 'alles-in-één-functie' van Gijsen bij Bakker aan. 'Mogelijk was er toch een redacteur. De sciencefictionschrijver Wim Gijsen wordt genoemd, als redacteur van het tijdschrift *Maatstaf*, mederedacteur van de uitgeverij, maar wordt ook aangeduid als 'persoonlijk assistent en vertegenwoordiger […].'
[425] 'Scheiden van de markt: Bakkers laatste Maatstaf', *Trouw* 25 april 1969.
[426] M. Nord, 'Uitgever Bakker deed 'zijn' Maatstaf over', *Parool* 7 mei 1969.
[427] P. Bourdieu, 'Economisch kapitaal, cultureel kapitaal, sociaal kapitaal' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 132-133.
cf. L. Couperus, *Legenden van de blauwe kust* (Amsterdam 1951; 1910), 38.
Een *Frans* idee van Bourdieu. Couperus analyseert: 'Een Fransche kring blijft alleen bij elkaâr, als de onderlinge elementen aan elkander wat hebben, om 'er te komen'. Men maakt wel visites, maar alleen met dit doel.'
[428] W. van de Velden, 'Mensen en muzen. Wandeling door de maandbladen', *De Stem*, 14 augustus 1959.

dus kan hij zijn eigen werk 'min of meer schoorvoetend tussen de andere inzendingen [stoppen].'[429] Ook verschijnt in *Maatstaf* een eerste romanfragment (!) van de jonge dichter.[430] Belangwekkend is de officiële positie die Gijsen vanaf 1965 bij *Maatstaf* verwerft. Hij wordt benoemd tot 'assistent' van Bert Bakker. Vanaf dan is Gijsen als 'beduidend jongere tweede redacteur' [Bakkers woorden] medeverantwoordelijk voor de inhoud van het blad, waarvoor hij tot dan toe anoniem redactioneel werk verricht, sinds hij 'als jong dichtertje' [Gijsens woorden] bij Bakker in dienst is getreden.[431]

De Tijd Maasbode verbaast zich over de 'nogal ingewikkelde manier' waarop Bakker het feit meedeelt.[432] Nu zal dit méér zeggen over Bakker, die, zoals Gijsen zich herinnert de 'onbedwingbare lust had alles zelf te willen doen'. Desondanks valt er te speculeren of een grotere naam met minder slagen om de arm was geïntroduceerd.[433] Bakkers introductie vormt in retrospectief een (altijd) gemakkelijk te lezen voorteken. Gijsen is te klein om het blad alleen te dragen, maar klein *genoeg* om naast Bakker te mogen staan. Gijsen vertelt: 'Het heeft dan ook lang geduurd voor hij mij als mederedakteur naast zich wilde hebben; ik werkte toen al ruim zes jaar in zijn uitgeverij.'[434]

Vanaf 1966 wordt Gijsen door de krantenkritiek als *Maatstaf*-medewerker *benoemd*. Vaak als 'mederedacteur', soms als 'rechterhand'.[435] Gijsen weet deze *incrowd*-positie te benutten. Jaarlijks verschijnt het 'traditionele herdenkingsnummer' van *Maatstaf* dat de Tweede Wereldoorlog memoreert.[436] Het geeft Gijsen de mogelijkheid om door hem vertaalde Jiddische liederen in *Maatstaf* te publiceren, afkomstig uit Chanan Milners *Met bloed en niet met inkt is dit geschreven* (1966)*,* een boek dat niet toevallig óók bij Bakker verschijnt. Het medehoofdredacteurschap biedt Gijsen de kans samen met Bakker twee verzamelbundels *Lessen in Lezen* (1967) te publiceren, met daarin essays uit *Maatstaf*.[437] Hierover toont in elk geval één krant zich enthousiast.[438]

Naast sigaren uit de oude doos, doen Gijsen en Bakker namens *Maatstaf* 'gezamenlijk' een nieuwe ontdekking die tot bestseller zal uitgroeien: de dichteres Neeltje Maria Min. Haar entree op het

---

[429] W. Gijsen, 'Waarom daarom' in: *Maatstaf* 16 (1969), 11/12, 788.
[430] 'Vaarwel aan "Cartons", communisme, Unamuno en twee zéér oude dichters', *Het Vrije* Volk, 27 juli 1962.
W. Gijsen, 'Proloog' in: *Maatstaf* 10 (1962), 3, 172-180.
Het romanfragment is de proloog uit Gijsens nooit verschenen roman *Spelonk, de overspelige*.
[431] W. Gijsen, 'Waarom daarom' in: *Maatstaf* 16 (1969), 11/12, 788.
M. Nord, ''Tirade' bewijst levenskracht: al honderd nummers. 'Maatstaf breidt redactie uit; Gaston Burssens herdacht', *Het Parool,* 1 juli 1965.
cf. A. Fransen, 'Een varken dat van Bach hield' in: *Zacht Lawijd* 7 (2007/2008), 1, 165.
'Nadat hij was opgestaan trok [Bakker] zijn sjamberloek aan en ging hij naar boven om de post door te nemen en brieven te dicteren aan zijn persoonlijke assistent en zijn vertegenwoordiger, de schrijver Wim Gijsen.'
[432] 'Tijdschriften', *De Tijd Maasbode,* 21 april 1965.
Bovendien belooft Bakker hierop 'uitvoerig' terug te komen.
[433] W. de Moor, 'In memoriam Bert Bakker', *De Tijd,* 23 september 1969.
[434] W. Gijsen, 'Waarom daarom' in: *Maatstaf* 16 (1969), 11/12, 787.
[435] A. Wadman, 'Grasduinen in tijdschriftenland', *Leeuwarder Courant,* 5 februari 1966.
Lector, 'Nieuws over boek & blad, *De Volkskrant,* 3 maart 1966.
[436] M.N, 'Vier keer over en van De Kadt', *Het Parool,* 7 juni 1966.
[437] 'Literair nieuws', *Algemeen Handelsblad,* 19 februari 1966.
'Kiosk. Nieuws over boek & blad', *De Volkskrant,* 3 maart 1966.
Algemeen Handelsblad en *De Volkskrant* vermelden de uitgave summier en zonder waardeoordeel.
[438] 'Nieuw', *Friese Koerier,* 18 mei 1967.

literaire veld vormt de meest besproken episode uit Gijsens *Maatstaf*-tijd.[439] Veelbetekenend detail, net als met *Lessen in Lezen*, en de Jiddische liedbundel weet Gijsen zijn hoofdredacteurschap dus vooral succesvol te maken, wanneer hij intermedieert – *anderen* onder de aandacht brengt.

Poëzie die uit de schappen vliegt, zoiets komt zelden voor. [440] Gijsen en Bakker hebben het dus goed gezien met Min. Of moet hier van Gijsen alleen gesproken worden? Volgens Gijsen wel.[441] Bakker zag niets in 'vrouwenpoëzie, en [Bakker] had slechts enkele van haar gedichten ten burele *Maatstaf* laten slingeren.'[442] De meest geruchtmakende daad van Gijsen als intermediator is daarmee een publieksdaad waarmee hij *tegen* de mening van zijn baas ingaat.[443]

Bakkers desinteresse wordt gedeeld door de poortwachters, blijkens de minzame ontvangst door de pers. Waar de verkoopcijfers bewijzen dat de tijd rijp is voor een dichteres 'met alleen lagere school', zijn de literatuurkaternen dat nog niet. Bovenal verafschuwen de kranten de tactiek die door Bakker en Gijsen wordt gebruikt om 'hun' dichteres 'in de markt' te zetten. De poortwachters zetten zich af tegen een niet-literaire persoonlijkheidsmarketing, waarin vooral de (emoties van de) mens Min aan de lezers worden voorgeschoteld. Het boek als bewuste persoonshype, het blijft wringen.[444]

De Volkskrant verguist het 'grof geschut' van het interview dat Bakker en Gijsen namens *Maatstaf* met Min hebben gehouden. Hun vragen zijn 'afgetrapte dooddoeners.'[445] Het *Algemeen Handelsblad* kwalificeert het interview als 'merkwaardig'.[446] *Nieuwsblad van het Noorden* volgt deze lijn. Wel toont recensent Van de Woude zich voorzichtig in zijn negatieve oordeel, maar deze beschroomdheid geldt *alleen* Bakker: 'Een interview […] waarvan ik de vragen, Bert Bakker moge 't me vergeven, nogal gewoontjes, niet ter zake, ja, tamelijk stupide vond.'[447]

Friese Koerier noemt het debuut van Min 'met teveel fanfares begeleid'. De recensent merkt op dat het interview 'naar ik aanneem tot grote voldoening der twee interviewende uitgevers een hele

---

[439] Cf. A. Peters, 'Schrijvers over hun debuut', *De Volkskrant,* 10 september 1999.
Deels onbedoeld door Gijsen zelf in de hand gewerkt, doordat zijn (schimmige) foto's van Neeltje Maria Min voor *Maatstaf* mislukken, en de mythe de ronde doet dat zij niet bestaat.
[440] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 25.
[441] B. Bakker, 'Ingezonden 1. Reactie op het Bert Bakker-nummer van Zacht Lawijd (7/1)', *Zacht Lawijd* 7 (2007), 4, 97-103.
Bert Bakker (de oomzeggende neef) is het hiermee oneens. Hij reageert op het artikel van Kuitert: 'Ook slordig is het om wel de allang vergeten [!] Wim Gijsen te citeren, als hij het succes van Neeltje Maria Min opeist, maar mij niet te vragen of het werkelijk zo zat.'
[442] L. Kuitert, 'Bert Bakker en "de vrouwenpoëzie". De bestseller van Neeltje Maria Min', in: *Zacht Lawijd* 7 (2007), 1, 183-184.
[443] Cf. R.E. Caves, *Creative industries: contracts between art and commerce* (Cambridge 2000), 56-59.
In de casus Min, valt voorzichtig een verschil tussen intermediator en poortwachter te ontwaren. De intermediator *geeft voor,* de poortwachter zet het gewicht der gezag erachter, zoals Bakker alsnog doet.
[444] Cf. F. Abrahams, 'Het boek als hype', *NRC Handelsblad,* 15 november 2016.
Abrahams toont zich vijftig jaar later nog altijd geschokt door deze tactiek. 'Sommige boeken worden met een waar bombardement van publiciteit op de verhoopte lezers losgelaten.'
[445] F.S., 'Langs de leestafel. Een dichteres met alleen lagere school.', *De Volkskrant,* 23 juli 1966.
[446] 'Tijdschriften', *Algemeen Handelsblad,* 30 juli 1966.
[447] J. van de Woude, '(Kinder)spelletjes met woorden worden poezie', *Nieuwsblad van het Noorden,* 13 augustus 1966.
'Niet ter zake', want de *human touch* van de interviewers vormt voor de Van de Woude een voorbeeld van hoe het níet moet. Biografische informatie moet volgens hem iets blijven voor een literair historicus.

reeks […] schrijvers […] naar *Maatstaf* deed grijpen om er de maat voor de fanfare uit af te lezen […].'[448] Dat hier wat op afgedongen kan worden, bewijst *Het Parool.* Daar vindt Max Nord de dichteres niet alleen *eveneens* een hype, maar bovendien worstelt hij met het niveau. Nord verbaast zich over 'de raadselen van de lezersgunst' die nu zelfs tot een 'Min-mode' heeft geleid. 'Op één dag [worden er] duizend verkocht'.[449]

Ondanks de twijfels die voor de poortwachters onvermijdelijk bij een bestseller horen, moge duidelijk zijn: Neeltje Maria Min, als ontdekking van 'Bert Bakker senior en diens assistent Wim Gijsen' blijft een fenomeen. In 1985 ziet de *Leeuwarder Courant* inmiddels het pioniersgehalte in. Bakker en Gijsen 'introduceerden hun debutante op een wijze die *in die dagen* nog heel ongewoon mocht heten.'[450] Of Gijsen zelf iets aan zijn 'vondst' heeft gehad, waag ik te betwijfelen. Op een toename van cultureel kapitaal hoeft hij niet te rekenen wanneer het om een publiekssucces gaat.

In 1969, vier jaar na Gijsens entree als mederedacteur – en drie jaar na de 'Min-mode' – eindigt Bakkers *Maatstaf*. De kolos staat op omvallen. Het lijkt dé kans voor Gijsen om het blad als hoofdredacteur voort te zetten, desnoods door zich te omringen met een nieuwe co-redactie. Gijsen weet dit, want zo schrijft hij bij het scheiden van de *Maatstaf*-markt: '[…] ik had, in overleg met hem, andere redakteuren kunnen aantrekken of het zelfs tijdelijk alleen hebben kunnen doen […].' Ik heb daar echter doelbewust niet op aangedrongen en zelfs geen suggesties in die richting gedaan.'[451]

Zou het werkelijk zo zijn gegaan? Gijsen omschrijft het einde van het blad als volgt. Nadat zich [bij Bakker] nieuw malheur aankondigt, 'besluit Bert Bakker de knoop door te hakken, hij zou Maatstaf opheffen.'[452] In zijn afscheidsartikel over het einde van *Maatstaf* sleept Gijsen er vervolgens van alles bij om Bakkers keuze te rechtvaardigen. Ook *Leeuwarder Courant* valt de uiteenzetting van Gijsen op. 'Wim Gijsen haalt nogal breed autobiografisch uit over zijn eigen rol in Maatstaf, en over het leven in het algemeen wat wel leuk is, want vier jaar tijdschriftredacteur is niet niks', maar de journalist vindt het toch niet helemaal passend.[453] De spotlights gaan bij dit verscheiden *niet* op Gijsen, ondanks zijn jarenlange werk voor *Maatstaf*. Uit Gijsens (volgens *Het Parool*) 'omstandige' getuigenis spreekt het gevoel dat hij de stap wél overweegt, om hem vervolgens niet te kunnen maken.[454]

Gijsens bescheidenheid is verklaarbaar. Voor Bourdieu zijn de ambities van een actor verbonden met de positie van het actor binnen het veldspel.[455] Weliswaar handelt een actor meestal

---

[448] B-, 'Overtuigend debuut met teveel fanfares, *Friese Koerier*, 15 oktober 1966.
Friese Koerier toont zich bij monde van Boltendal respectvol tegenover 'uitgever' Gijsen.
[449] M. Nord, 'Uitgever verrast door Min-mode', *Het Parool*, 15 oktober 1966.
Een mogelijke reden: 'Vele vrouwen, beginnen nu hún gedichten naar *Maatstaf* te sturen.'
[450] R. Boltendal, 'Nagekomen dichteressen', *Leeuwarder Courant*, 6 december 1985.
[451] W. Gijsen, 'Waarom daarom' in: *Maatstaf* 16 (1969), 11/12, 789.
[452] Cf. W. Gijsen, 'Waarom daarom' in: *Maatstaf* 16 (1969), 11/12, 787-792.
Hierna volgt de al geciteerde zin waarin Gijsen spreekt over Bakkers 'onbedwingbare lust om alles zelf te doen'.
[453] A. Wadman, 'Grasduinen in tijdschriftland', *Leeuwarder Courant*, 7 juni 1969.
[454] M. Nord, 'Uitgever Bakker deed 'zijn' Maatstaf over', *Parool* 7 mei 1969.
[455] P. Bourdieu 'De dode reikt de levende de hand. De verbindingen tussen de gereïficeerde en de belichaamde geschiedenis' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 75-76.

onbewust – en zijn de voorwaarden voor rationele berekening in de praktijk haast nooit aanwezig – dat laat onverlet dat actoren volgens Bourdieu 'op een praktische manier *vooruit* [weten te] grijpen op een immanente noodzakelijkheid van hun sociale wereld.[456] Een kundig actor heeft *Fingerspitzengefühl* voor het spel. 'Rechterhandje' Gijsen zal hebben voorzien dat hij het cachet (oftewel, cultureel en sociaal kapitaal) mist voor promotie. De *prise de position* 'hoofdredacteur-Maatstaf' valt voor hem als uitgever-*assistent* niet (in) te nemen. Hij is als 'assistentje' klein gehouden.[457]

De ontdekking van Min heeft Gijsen niets gebracht.[458] Nadeliger lijkt het feit dat géén van Gijsens *eigen* bijdragen aan *Maatstaf* positief wordt ontvangen. [459] Weerwerk tegen zijn schrijven komt er vooral vanaf het moment dat hij medehoofdredacteur wordt.[460] De neerlandicus Kruyskamp bekritiseert de 'krities' spellende provo Gijsen. Hij noemt hem een 'klein [!] dictatortje', 'die het als zijn voornaamste taak beschouwt x-en in k's te veranderen', 'sinds Wim Gijsen daar de staf hanteert.'[461] Gijsen is in de ogen van anderen pas de baas, wanneer hij iets verkeerd doet.

Maatstaf wordt deze jaren verweten geen eigen gezicht te hebben. Ook Gijsens proza is in de ogen van de poortwachters niet uniek. 'Wim Gijsen brengt in zijn *Vijf verslagen van gevechtshandelingen* ook niet veel meer op dan de verplichte nummertjes links-geëngageerde notities over wereldomvattende zaken met obligate stukjes autobiografie.[462] *Leeuwarder Courant* betreurt het vooral dat Bert Bakker niet meer schrijft. 'en Wim Gijsen schijnt ook zijn publicitaire downs te hebben'.[463] Zijn gedichten worden 'versjes' genoemd.[464]

Begin 1969 wordt het einde van *Maatstaf* aangekondigd. *Trouw* geeft als reden de 'ernstige ziekte' van Bakker.[465] *De Volkskrant* weet dat Bakker zich 'de laatste jaren liet assisteren door Gijsen'. 'Onvervangbaar is het blad niet', aldus *Leeuwarder Courant*. Het tijdschrift was te zeer 'literair establishment' geworden, volgens *Het Vrije Volk*.[466] De dichter Waskowksy grijpt zijn bespreking van

---

[456] P. Bourdieu, 'Vive la crise!' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 54, 64.

[457] Cf. P. Bourdieu, 'De sociale ruimte en de genese van 'klassen'' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 158.
Een titel (betiteling) is op zichzelf al een 'institutie' voor Bourdieu. Een titel vestigt en bevestigt een beeld.

[458] Op het literatuurveld zou het zelfs tegen Gijsen kunnen werken. De bestsellerauteur Min past niet bij de 'inner circle' van *Maatstaf*. Wellicht had Gijsen zijn ontdekking beter voor *Het Vrije Volk* kunnen reserveren.

[459] A. Wadman, 'Grasduinen in tijdschriftland', *Leeuwarder Courant*, 3 december 1966
Wadman bejubelt Luceberts verdediging van de provo, en noemt Gijsens duit in het zakje 'minder poëtisch'.

[460] Iets dat in de permanente strijd van het veld ook positief kan worden opgevat. Macht daagt uit.

[461] C. Kruyskamp, 'Spellingdictatuur', *Het Parool*, 4 april 1967.

[462] A. Wadman, 'Grasduinen in tijdschriftland', *Leeuwarder Courant*, 6 april 1968.

[463] A. Wadman, 'Grasduinen in tijdschriftland', *Leeuwarder* Courant, 5 oktober 1968.

[464] I. Sitniakowsky, Literaire tijdschriften', *Algemeen Handelsblad*, 30 september 1967.
cf. H. Bekkering en N. Smarius, 'Kinderversjes of kinderpoëzie?' Hans Andreus: dichter of versjesschrijver voor kinderen' in: *Bzzlletin* 16, 143, 113.
Sitniakowksy meldt dat er in de nieuwe *Maatstaf* 'versjes' van Wim Gijsen staan. Bekkering en Smarius leggen de negatieve, *kinderachtige* connotatie van het woord 'versjes' uit.

[465] 'De Arbeiderspers neemt Maatstaf over', *Algemeen Handelsblad* 28 januari 1969.

[466] J. Koopmans, 'Maatstaf bij het 'Scheiden van de markt', *Het Vrije Volk*, 14 mei 1969.
K.L. Poll, 'Maatstaf oud en nieuw', *Algemeen Handelsblad*, 24 mei 1969.
Het Vrije Volk vindt *Maatstaf* 'te bedaard' is geworden, ofwel, Gijsens polemieken hebben weinig succes gehad.

het afscheidsnummer aan om Gijsen een trap na te geven. [*Maatstaf* was] 'nooit echt slecht – behalve dan de poëzie die door mederedacteur Wim Gijsen werd uitgezocht'.[467] Ook De Moor wijdt in *De Tijd* een kritische recensie aan het einde van *Maatstaf*. Hij stelt: Bakker verdiende beter, maar Gijsen 'wil die stortbakken vol manuscripten en gele enveloppen niet langer in zijn pottenbakkerij'. Nu lijkt het plots Gijsens schuld dat het blad ophoudt.[468] De recensent vervolgt: 'Het allervervelendst mag wel heten dat de een na de ander weigert in te gaan op een vraag die hem door redacteur Gijsen wordt gesteld: 'Toegegeven daar zijn apert domme vragen bij.'[469] Ondanks Gijsens 'institueringsarbeid' voor *Maatstaf* wordt hij daarin nooit als volwaardig actor 'opgenomen'.

Hoewel het *Maatstaf*-redacteurschap voor Gijsens positie wel degelijk een opwaardering mag heten, weet hij deze niet te verzilveren. Gijsen trekt *niet* mee naar De Arbeiderspers.[470] Hij heeft, ondanks zijn poortwachterspositie bij *Maatstaf*, de opvattingen van het veld nooit weten te sturen.[471] Gijsen beweert nu het literaire veld te gaan verlaten. Een uitspraak die hij meteen weer afzwakt.[472]

Deze stellingname in het 'egocentrische' afscheidsartikel vormt een verhulling van het feit dat Gijsen de stap *omhoog* als literair actor niet kan zetten. Hij gooit het weliswaar stoer op zijn 'eigen langzaamaan gewijzigde houding tegenover […] het hele literaire bedrijf', het zijn toch eerder de poortwachters die hem dwarszitten. Gijsen kan de regels van het spel niet ombuigen voor eigen gewin.

De afzwaaier besluit: 'Kunst is, in zekere zin, zwijnerij, maar een fijn soort zwijnerij waarbij met behulp van allerlei op zichzelf louche middelen, zelfoverschatting, ik-gerichtheid, patetiek en domineesmoraal, een nieuw ego wordt gevormd. Gijsen pleit voor een meer egoloos kunstscheppen, maar doet dit in een autobiografisch stuk. Hij weet: '[…] het is duidelijk dat zo'n ambivalente houding tegenover de literatuur waar een stuk afstand nemen in zit niet de juiste houding is om van *Maatstaf* redakteur te zijn in m'n eentje.'[473]

Wanneer Gijsen aangeeft niet langer te geloven in het veldspel, en de (intrinsiek egoïstische) strijd van de actoren, *moet* hij vertrekken. Twijfelen aan het geloof in het literaire veld is de enige zonde die door het veld niet wordt vergeven.[474] Wie dat hardop doet, spreekt geen legitieme taal meer.[475] Gijsen moet zichzelf wegcijferen, of liever, wegschrijven. Zo eindigen Gijsens *Maatstaf*-jaren met de bescheidenheid van een 'dichtertje' dat zijn plaats kent.

---

[467] R. Waskowsky, 'Literaire tijdschriften. Gelezen door Riekus Waskowksy', *Nieuwsblad van het Noorden*, 22 maart 1969.
[468] De Moor alludeert hier op de buitenliteraire keramiekcarrière van Gijsen, waarover in paragraaf 4.6.
[469] W. de Moor, ''Maatstaf" van uitgever veranderd. Plichtplegingen voor Bert Bakker', *De* Tijd, 31 mei 1969.
[470] 'Periodiek. Verslag van een lezer. Roddelrubrieken in Maatstaf en Bijster', *Friese Koerier*, 7 juni 1969. Bij de Arbeiderspers zal *Maatstaf* nog decennia verschijnen, zonder bijdragen van Gijsen.
[471] Cf. K. van Rees en G.J. Dorleijn, 'Het Nederlandse literaire veld 1800-2000' in: G.J. Dorleijn en K. van Rees ed., *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000* (Nijmegen 2006), 27.
[472] Gijsen vertelt: 'ik merk dat ik andere dingen ga schrijven, teksten voor kinderen vooral, science fiction [!] en […] proza met een heel wat minder persoonlijke achtergrond.'
[473] Cf. W. Gijsen, 'Waarom daarom' in: *Maatstaf* 16 (1969), 11/12, 789-792.
[474] P. Bourdieu, 'De productie van geloof' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 255-256.
[475] P. Bourdieu , 'De economie van het linguïstisch ruilverkeer' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 93.

4.4 De journalist Gijsen: kan er goed van eten

Veel één-ogen dragen de koningsmantel en delen dolgelukkig halfverteerde brokken aan anderen uit. Het is een lieve, bemoedigende, onontkoombare en gevaarlijke chaos. Op de markt van zaken die naar de hoogte reiken is van alles te koop, het kan allemaal en het mag allemaal en voor de struikelaars is er de gewone misère of de sosjale joenit of de dokter of de man met het immense magazijn vol valiumtabletten met op de achtergrond de vreselijke bedden in de vredige paviljoens.[476]

In de roemruchte meimaand van 1968 is Gijsen 34 jaar oud. Zijn plaats in de letterkunde kan wankel genoemd worden. Weliswaar werkt hij voor *Maatstaf*, en publiceert hij gedichten, toch heeft zijn carrière hem weinig successen gebracht. Hij bezit echter één voordeel. Gijsen omarmt de *Zeitgeist*.[477] Omarmen? Al een tijd valt hij met zijn tijd samen. De pacifist Gijsen proclameert Oosterse gedichten, schrijft politieke essays én *rockt* een Titulaer-baard. Kortom, deze periode hult Gijsen zich enthousiast in het habijt der hippies. Als tegencultuur-journalist weet Gijsen de tijd (en diens geest) te belichamen. Hij vindt zijn plek eerder in de journalistiek dan in de literatuur.

Bourdieu duidt zo'n situatie als volgt: Actoren gaan in de huid kruipen van het sociale personage dat men hen toeschrijft en dat zij zichzelf toeschrijven. 'Dit is te danken aan het onmiddellijke en volstrekte samenvallen van de habitus en het habijt. De kleren die zoals men weet de man maken.'[478] Meizoz' posture-theorie postuleert hetzelfde, in wat minder abstracte bewoordingen. Volgens Meizoz belichaamt een auteur diens sociale rol, *toont* zijn positionering ook *uiterlijk*, en deze *posture littéraire* wijst de weg naar welbepaalde activiteiten.[479]

Het is daarom geen toeval dat Gijsen zijn eerste geslaagde *prise de position* pas in kan nemen, wanneer hij zich begeeft onder de derde pijler van de literatuur: de journalistiek. Op dit subveld van de letterkunde wordt door 'hogere' literatoren neergekeken.[480] De journalistiek vormt het meest tijdelijke segment van de letterkunde, het medium waar volkse én hippe onderwerpen *mogen* verschijnen. De journalistiek vormt een wereld waar autodidacten het kunnen maken, ook zonder het bezit van cultureel kapitaal. De literatuurhistoricus Laan meent: *iedereen* freelancet in de journalistiek, niemand vraagt naar diploma's. [481] Bourdieu postuleert daarentegen dat ook in het door dilettanten bevolkte,

---

[476] W. Gijsen en L. Buurman, *Leven dat het een lieve lust is* (Amsterdam 1971), 6.
[477] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015). 69.
[478] P. Bourdieu 'De dode reikt de levende de hand. De verbindingen tussen de gereïficeerde en de belichaamde geschiedenis' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 77.
[479] J. Meizoz, 'Modern Posterities of Posture, Jean-Jacques Rousseau', in: G. Dorleijn, R. Grüttemeier en L. Korthals Altes ed., *Authorship revisited* (Leuven 2010), 85, 93.
De collectieve (tijds)geest en het individu kruisen elkaar. Vergelijk voetnoot 72.
[480] Cf. J. Meizoz, 'Paroles de vendeur : Joël Dicker' in: *Revue critique de fixxion française contemporaine* 8 (2017), 15, 161.
Dit valt wellicht te begrijpen vanuit een verdoezeling van de 'proletarische' beginjaren van de roman.
[481] Cf. N. Laan, 'Literaire kritiek (ca. 1700 – heden)', in: J. Jansen en N. Laan ed., *Van hof tot overheid. Geschiedenis van literaire instituties in Nederland en Vlaanderen* (Hilversum 2015), 163, 183.

literaire veld blijft (door)wegen dat sommigen actoren wél over cultureel kapitaal beschikken, en anderen niet.

In Gijsens geval gaat het om een verdubbelde buitenspelpositie. Hij neemt als onopgeleid journalist niet alleen een plaats aan de rand van het literaire veld in, hij interesseert zich daar bovendien voor marginale onderwerpen. Gijsen schrijft over yoga, en andere hippie-activiteiten die door de kabouters, proletarische provo's en andere niet-burgerlijke buitenlui worden gewaardeerd.[482]

Bourdieu heeft dit type *tegencultuur* overdacht. Aanvankelijk lijkt hij niet positief gestemd. Een tegenstroom wordt [slechts] gedefinieerd door datgene waartegen het zich afzet. Voor Bourdieu neigt tegencultuur naar koketteren, een cultus rond alles dat buiten de 'legitieme' cultuur valt. Dat hier van een *faux coupure* sprake is, blijkt volgens hem uit het feit dat ook de 'alternatieveling' aan het wereldse meedoet. De tegencultuur vormt vooral een zaak van autodidacten, die – ondanks hun recalcitrantie – gecultiveerd genoeg zijn om zich tegen de *mainstream* cultuur te verzetten, maar niet cultureel gesocialiseerd genoeg om hierin werkelijk te worden opgenomen.[483]

Gaandeweg geeft Bourdieu toe dat er goede kanten bestaan aan tegenbewegingen. Zij kunnen het 'legitieme' veld met zichzelf confronteren, de geldende evidenties binnenstebuiten keren. Deze gedachte sluit aan bij wat Bourdieu later in zijn algemeenheid schrijft over het literaire veld. Hij vergelijkt het literaire veld dan met het religieuze, en concludeert dat voor beiden geldt: de officiële waarheid is niets anders dan de legitieme verordening, als een willekeurige verordening die uitdrukking geeft aan de culturele willekeur die op dat moment in het belang is van de elite.[484]

Bourdieu's beschrijving van de 'tegencultuur' valt te verbinden met Gijsens tussenpositie, het *zweef*gebied dat hij als journalist bestrijkt. In zijn journalistenjaren schrijft hij over onderwerpen die gevoelsmatig buiten de hoofdstroom liggen. Preciezer, Gijsen schrijft over de tegencultuur die juist dan (maar niet toevallig dan) langzaamaan *mainstream* wordt. Gijsen dicht een 'valse grens'. In bourdieuske termen maakt hij op dat moment de juiste inschatting van wat hij vanuit zijn *prise de position* in staat is uit te richten, en in welke (literaire) vorm dit kan geschieden.[485]

De eerste keer dat dit hem lukt, is als journalist voor *Het Vrije Volk*. De datum, 4 mei 1968. Gijsen profeteert: 'Wie verkeerd eet, krijgt een verkeerde geest.' Hij verdiept zich in de macrobiotiek, een Japanse voedingsleer die deze jaren tot hype uitgroeit. Gijsen brengt een bezoek aan een macrobiotische kok.[486] In oktober verschijnt een vervolgartikel. Dit keer toont Gijsen zich niet alleen

---

[482] W. Gijsen, *Over dood en hiernamaals* (Deventer 1974), 252.
Zo bezoekt hij de Jezus Beweging, waar hij collega-kabouters van vroeger tegenkomt, allen spirituele zoekers.
[483] P. Bourdieu, 'De kunst om zich tegen de woorden te verweren' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 24-25.
Bourdieu's kritiek op 'middlebrow' lijkt hieraan verwant. Het is *net niet,* oftewel, pseudocultuur.
[484] P. Bourdieu, 'Het wetenschappelijke veld' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 203.
[485] Cf. P. Bourdieu, 'De sociale ruimte en de genese van 'klassen'' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 159.
[486] W. Gijsen, 'Zen-macro-bio-tiek: Wie verkeerd eet, krijgt een verkeerde geest', *Het Vrije Volk,* 4 mei 1968.
De krant laat ook 'onze medische medewerker' aan het woord, die waarschuwt voor voedselfetisjisme.

qua onderwerpkeuze progressief, hij doet dit ook in een moderne, egodocumentaire vorm die later de *magazines* zal gaan overheersen. Gijsen praktiseert wat hij preekt, en beschrijft zijn eigen ervaringen met het dieet. Over Gijsen, en zijn levensgezellin, de kunstenares Lux Buurman, verneemt de lezer tal van personalia – van zijn leeftijd veilt de 'oude kabouter' Gijsen echter twee jaar af.[487]

Gijsens interesse in macrobiotiek levert ook in boekvorm resultaten op.[488] *Leven dat het een lieve lust is* (1971), geschreven door Gijsen en geïllustreerd door Buurman, verschijnt bij uitgeverij Bert Bakker, inmiddels gerund door diens oomzeggende neef (en naamgenoot). Gijsen vertelt niet alleen over macrobiotiek, ook yoga en meditatie komen aan bod. *Leven dat het een lieve lust is* krijgt volop aandacht van de pers. Na een vooraankondiging wijdt *De Tijd* er bij monde van Jan Tromp een recensie aan.[489] Hij begint met: 'Gijsen heeft erg zijn best gedaan op het boekje, dat mag best voorop worden gesteld'. De strijdtocht tegen het eten van vlees kan Tromp niet bekoren, maar het pleidooi tegen witbrood overtuigt hem. Opvallend zijn enkele opmerkingen over de schrijver. Tromp lijkt Gijsen niet te kennen ('beroepshalve houdt hij zich bezig met kunst'), en ergernis ligt op de loer. Gijsen wordt 'zelf niet gehinderd door enige vorm van bescheidenheid'.[490]

Dezelfde oktobermaand recenseren *Het Parool* en *Trouw* het 'erg aardige en informatieve boekje'. Ook Buurman krijgt complimenten, zij heeft voor de 'geestige tekeningetjes' gezorgd.[491] *NRC Handelsblad* toont zich kritischer, 'aan de eindeloos lijkende lijst van publicaties over yoga' wordt door Gijsen wéér een boek toegevoegd. Deze kritiek is *tegelijk* een teken dat hij bij de tijd aansluit.[492] Gijsens krant *Het Vrije Volk* toont zich – niet verrassend – enthousiast. De recensent oordeelt dat het om een 'betrouwbare wegwijzer' gaat.[493] De waardering van de krant blijkt ook uit een derde artikel, waarin Gijsen en Buurman een *alternatief* kerstdiner presenteren.[494] Een jaar later krijgt hun boek nog altijd aandacht.[495] Aan het eind van die zomer kan het *NRC Handelsblad* melden dat *Leven dat het een lieve lust is* een derde druk beleeft. Het vormt Gijsens bestverkochte boek tot dan toe.[496] De verkoop bewijst, *te laat* in de 'eindeloos lijkende lijst' hippieboeken is het niet.[497]

---

[487] W. Gijsen, 'Rijst, rijst… verslag van een 'bekering'. Eten à la Zen', *Het Vrije Volk,* 4 oktober 1968.
[488] C. Sams, *Goed Eten. Makrobiotisch* (Deventer 1976).
Naast *Leven dat het een lieve lust is* vertáált Gijsen in de macrobiotiek-hoek, zoals dit werk uit de Ankertjesserie:
[489] W. de Moor, Op-schrift', *De Tijd,* 1 april 1971.
cf. Wij ontvingen', *Trouw,* 29 september 1971.
[490] J. Tromp, 'Leven dat het een lieve lust is', *De Tijd,* 9 oktober 1971.
[491] J. Roos, 'Wat had u gehad willen hebben?', *Het Parool,* 15 oktober 1971.
K. de Leeuw, 'Tandarts Baerents vecht met brood tegen cariës', *Trouw,* 16 oktober 1971.
De vele verkleinwoorden beginnen op te vallen.
[492] 'Boeken kort', *NRC Handelsblad,* 5 november 1971.
[493] P. Vermaat, 'Leven dat het een lieve lust is. Heel veel manieren om gelukkig te worden in een erg fijn boek', *Het Vrije Volk,* 23 november 1971.
[494] L. Buurman en W. Gijsen, 'Lux Buurman en Wim Gijsen bereiden voor u Het alternatieve kerstdiner. Voor mensen die nu eens wat anders willen eten dan de gebruikelijke kip en kalkoen', 18 december 1971, *Het Vrije Volk.*
[495] J. Mijs, 'Gezond eten is ook lekker', *NRC Handelsblad,* 17 juni 1972.
[496] C. Engelbrecht, *Gezegd en geschreven is twee. Interviews met auteurs* (1980), 114.
Gijsen vertelt: 'die boekjes over meditatie, yoga en voeding waren wel geinig en verkochten goed.'
[497] R. van Gennep, 'Boekberichten', *NRC Handelsblad,* 26 augustus 1972.
Leven dat het een lieve lust is surft krachtig mee op de hype.

Hetzelfde achtergrondartikel in *NRC* bekritiseert de nieuwe koers die door Bert Bakker jr. is ingezet, 'op een moeilijk te beschrijven andere toer'. De krant weet dat deze koerswijzing – naar Amerikaans voorbeeld – een lijn bevat die 'afwijkt van andere Nederlandse uitgeverijen'. Tegelijkertijd wordt 'een zeker volgen van modieuze trends hem met een dergelijk fonds natuurlijk aangewreven.'[498] De respectabele uitgeverij Bert Bakker daalt in aanzien bij de poortwachters. Voor Gijsen vormt dat geen probleem. Hij is nu méér op zijn modieuze plek. Ook een door hem vertaald tarotboek loopt goed.[499] Bij Bakker verschijnt bovendien *Wat niet weg is wordt gezien* (1972), een nieuwe infobundel, over helderziendheid en reïncarnatie, opnieuw geïllustreerd door Buurman. *De Leeuwarder Courant* toont zich als enige positief, en noemt het 'een welhaast voorbeeldige popularisatie'. Een echo uit het verleden klinkt door in een terzijde van de recensent over de letterkundige carrière van Gijsen: 'de schrijver herinner ik me van jaren geleden, toen hij, 'zoals hij zelf zegt, een erg jong dichtertje was.'[500]

Gijsens meest prestigieuze, journalistieke ondernemingen zijn de interviewbundels *Over dood en hiernamaals* en *Over leven na de dood* (beiden 1974) die hij voor uitgeverij Ankh-Hermes schrijft. Gijsen en uitgever Paul Kluwer hebben met elkaar kennisgemaakt, wanneer Gijsens *Mirakels in Wonderland* (1970) bij het 'moederbedrijf' Kluwer verschijnt. Niet lang daarna verlaat Paul, Kluwer en begint voor zichzelf. Hij specialiseert zich met Ankh-Hermes in esoterie. Dat hij Gijsen dan terugvraagt, is niet vreemd. In het bij uitgeverij Kluwer verschenen kinderboek *Mirakels in Wonderland* heeft Gijsen zijn spirituele interesse ook al uitgeleefd.[501]

Wanneer Kluwer hem namens Ankh-Hermes verzoekt opnieuw iets esoterisch te schrijven, neemt Gijsen die uitdaging aan.[502] De twee vuistdikke bundels met interviews over religies en de dood worden in een handvol kranten besproken.[503] Met de aandacht van de literaire kritiek zit het dus wederom goed – Gijsen valt op – al is de teneur negatief. *Trouw, NRC en De Volkskrant* klagen over de

---

[498] R. van Gennep, 'Boekberichten', *NRC Handelsblad,* 26 augustus 1972.
[499] cf. R. Kousbroek, 'Geheim', *NRC Handelsblad,* 14 november 1970.
cf. 'Boeken. De kunst van het kaartleggen', *Leeuwarder* Courant, 29 maart 1971.
Het *NRC* meldt dat 'Bakkers tarotboek' voor de vierde keer gedrukt wordt. Het gaat hier om Eden Grays *Het Geheim van de Tarot*. Een uitgave die door Kousbroek wordt bespot. Hij ontdekt prompt een freudiaanse spelfout ('demensies'). *Leeuwarder Courant* is positiever.
[500] 'Boeken. Duidelijkheid over okkulte zaken', *Leeuwarder Courant,* 11 januari 1973.
cf. F. Rondach, 'Over grenzen van het leven', *De Volkskrant,* 21 november 1972.
Wat te denken van de opmerking uit de Leeuwardse krant dat Gijsens werk 'licht onderschat [kan] worden omdat hij zijn verhaal met bekwame journalistieke hand heeft geschreven'? Rondaghs recensie is negatief.
[501] W. Gijsen, *Mirakels in Wonderland* (Deventer 1970), 56.
cf. W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 190.
Voor dit kinderboek verzorgt Buurman de illustraties. In *Mirakels in Wonderland* figureren drie 'yoga-heren' met de namen Auri, Sri en Bindo. Ook in *Daniël* komt de yogi Sri Aurobindo ter sprake.
[502] Gijsen zal heel wat boeken voor Ankh-Hermes bewerken, met titels als *Recht van lijf en leden : correctie van verkeerde lichaamshoudingen met de Alexandermethode* (Deventer 1979) en *Plan van bestemming: magnetische velden bepalen leven en denken* (Deventer 1972). Hij werkt vaak samen met Gijsbert van der Zeeuw.
[503] Deze twee interviewbundels introduceren (relatief) vroeg 'obscure' religies en new age-opvattingen bij lezers.

lengte.[504] Gijsen heeft 'alles klakkeloos uitgetypt'.[505] Hij lijkt bovendien vooral geïnteresseerd in zijn eigen meningen.[506] *Trouw* bespot Gijsens opmerkingen over zijn eigen dichtkunst, die hij als 'enigszins profetisch' verkoopt. 'Kijk es aan!'.[507]

De meningen van de kranten zijn verdeeld wanneer het om het hoofdstuk over hindoeïsme gaat. Hierin voert interviewer Gijsen zichzelf op. Hij trekt naar Londen om verlichting ('satori') te vinden bij de 'Divine Light Mission'. Het hoofdstuk biedt wederom een staaltje participerende egojournalistiek. Bij *Nieuwsblad van het Noorden* en *Leeuwarder Courant* klinken op dit vlak bedenkingen door. *NRC* daarentegen is enthousiast en noemt *dit* deel 'interessant'. '[Gijsen] kan nu onder de dwang van zijn verstand uit kruipen en ziet de dood niet meer als dichte deur.'[508]

Zo stapelen Gijsens commoditeiten in de new age-hoek zich deze jaren in gestaag tempo op.[509] 'Het schrijversechtpaar Wim Gijsen en Lux Buurman' verschijnt ook op de NOS-televisie.[510]

Gijsens 'overstap' naar de journalistiek heeft voor zijn literaire loopbaan gunstige gevolgen. Ook voor fictie-teksten vindt Gijsen in journalistieke kringen, ná *Maatstaf*, steeds vaker een publiek. Hij vult kolommen van het *Het Vrije Volk* met verhalen. Eén van die korte verhalen heet 'Bezoek van de Ouden'. Het is het eerste science-fiction verhaal van Gijsen dat in druk verschijnt.[511] Het verhaal vormt een belangrijk moment in het licht van Gijsens latere carrière, mede mogelijk gemaakt door zijn journalistieke werk voor de krant.

Of Gijsens *move* richting de journalistiek door de culturele poortwachters wordt bepaald, of door hemzelf, blijft lastig uiteen te rafelen. Het is van tweeën een. Gijsens interesse voor spiritualiteit

---

[504] A.J. Klei, 'Wim Gijsen en het hiernamaals', *Trouw*, 7 maart 1974.
'Leestafel. De dood en daarna', *De Volkskrant*, 4 april 1974.
Evo, 'Boeken', *NRC Handelsblad*, 16 april 1974.
[505] W. Gijsen, 'Inleiding' in: W. Gijsen, *Over dood en hiernamaals* (Deventer 1974), 8.
'Ik heb heel eenvoudig alle gesprekken op de bandrecorder opgenomen en die letterlijk uitgetikt.'
[506] W. Gijsen, 'Jodendom. "Bent uzelf eigenlijk gelovig, meneer Gijsen" ' in: W. Gijsen, *Over dood en hiernamaals* (Deventer 1974), 280.
[507] A.J. Klei, 'Wim Gijsen en het hiernamaals', *Trouw*, 7 maart 1974.
Conclusie van Klei: 'het vermoeiende boek van Wim Gijsen.'
[508] Evo (initialen), 'Boeken', *NRC Handelsblad*, 16 april 1974.
'Boeken. Theologiseren over de dood en wat daarna komt – of niet', *Leeuwarder Courant*, 12 maart 1974.
T. van der Werf, 'Geestelijk leven. Over "het leven na de dood", *Nieuwsblad van het Noorden*, 29 maart 1975.
Deze episode zal door Gijsen 'verwerkt' worden in *Daniël*. Daar twijfelt hij veel meer aan zijn verlossing dan dat hij in de esoterie-uitgave laat doorschemeren. (cf. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 14, 18, 98).
[509] W.H. Gmelig-Meijling en W. Gijsen, *De Aura. Uitstraling van mens, dier, plant en steen* (Deventer 1982;1975).
cf. J. Gr., 'Dag-boek', *Nieuwsblad van het* Noorden, 23 mei 1975.
In 1975 verschijnt *De Aura*, een boek met de helderziende Gmelig Meijling. Het wordt meermaals herdrukt.
[510] cf. 'Zienswijze: is een slecht geweten een goed geweten?', *Leeuwarder Courant*, 30 maart 1973.
'Let op. Televisie', *De Tijd*, 31 maart 1973.
[511] W. Gijsen, 'Bezoek van de Ouden. Kort verhaal van Wim Gijsen, *Het Vrije Volk*, 22 oktober 1966.
cf. J. Koopmans, 'Meer science fiction op de markt', *Het Vrije Volk*, 22 oktober 1966.
Gijsen vertelt over een Aardebezoek van aliens die voor 'de tweepotigen met slechts twee geslachten' het vuur achterlaten. Eenzelfde *tegenculturele* fantasietheorie wordt later een succes voor Von Däniken. Zie bijlage 2d.
Koopmans vermeldt in het artikel ernaast meteen de discussie over de status van SF. 'Een steeds groeiend aantal literatoren is bezig de science fiction – het eertijds zo gesmade terrein […] op te heffen tot een aparte tak van literatuur.' Koopmans weet: 'Een uitgesproken Nederlandse sf-schrijver is er (nog) niet.'

is oprecht. Ook in zijn literaire fictie komen vele paranormale verschijnselen langs.[512] Tegelijkertijd wijzen Gijsens blijvende pogingen om 'het' te maken in de literair hogere kringen op zijn eveneens blijvende wens tot erkenning van de poortwachters. In *Over dood en hiernamaals* vertelt hij bijvoorbeeld plots over de tijd dat hij bij *Maatstaf* en *Kentering* debuteerde.[513]

Zijn focus op esoterie en hippies helpt hem echter zelfs in 'eerbiedwaardige' echelons. Waar Gijsen bij *Maatstaf* voornamelijk tegengas heeft ondervonden, krijgt hij nu serieus de aandacht. Gijsen valt op, door *af te wijken*. Hij vindt distinctie in de niche van de tegencultuur.[514] Zijn bij de tijdse interesses maken Gijsen tot een andere (en anders dan andere) schrijver.

Het lukt Gijsen om enig cultureel kapitaal te vergaren, dankzij zijn spiritueel onderscheidende eigenschappen.[515] Wanneer hij in 1974 voor het eerst in vijf jaar terugkeert naar de 'geijkte' literaire vorm, schrijft óók hij met *Bollebieste* een 'traditionele', *dus* autobiografische, roman over zijn jeugdjaren. Echter, Gijsen is nu niet langer 'een jong dichtertje', hij geniet bekendheid als provo-kabouter.[516] Ook de tegenstroom kan richting hoofdstroom voeren, zo lijkt het even.

4.5 De vertaler Gijsen: verminkt en verguisd

terwijl wij andermaal het lied vertalen
dat liefde heet. Met o zo grage tanden[517]

Drie decennia duurt Gijsens literaire carrière. Die jaren schrijft hij niet alleen dichtbundels, romans en journalistieke artikelen, hij verricht ook vertaalwerk. De genres sluiten aan op zijn oeuvre.[518] Deze vertaalklussen vormen slechts bijverdienste, maar doen Gijsen uiteindelijk meer kwaad, dan (goed) gecompenseerd kan worden in zijn portemonnee.

Voor een verklaring voor het mislukken van Gijsens vertaalwerk wend ik me tot Bourdieu. Hij oppert dat 'de sartriaanse consument' zich niet wil laten opsluiten. De socioloog noemt dit een typerend probleem van de moderne mens. Het lijkt ook Gijsens probleem. Driftig oefent deze talloze posities uit op het literaire veld, zonder ooit de tijd te nemen in één ervan te excelleren. Dit is meer dan alleen een kwestie van teveel willen. Als actor moet hij ook (te)veel activiteiten ontplooien om het te maken op het literaire veld. Met zijn vertaalwerk gaat Gijsen *koppig* door, ondanks slechte kritieken.

Volgens Bourdieu treedt 'de spanning tussen de neigingen van de habitus' (ik zou willen zeggen: het literaire hart), en 'de vereisten van de positie' (ik opper: het berekenende hoofd) vooral op

---

[512] W. Gijsen, *Helm* (Bussum 1975), passim.
[513] W. Gijsen, 'Inleiding' in: W. Gijsen, *Over dood en hiernamaals* (Deventer 1974), 11.
[514] Cf. P. Bourdieu, 'De kunst om zich tegen de woorden te verweren' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 23.
[515] Cf. W. Gijsen, 'Waarom daarom' in: *Maatstaf* 16 (1969), 11/12, 788.
[516] B. Maandag, 'Lente-explosie op de boekenmarkt', *Het Vrije Volk*, 9 februari 1974.
[517] W. Gijsen, *De schaduw van een geverfde boom* (Bussum 1974), 24.
[518] Gijsen vertaalt spirituele non-fictie, literatuur, SF/fantasyromans en een gedichtenbundel.

‘in nog weinig geprofessionaliseerde beroepen’. Dit zijn ‘beroepen zonder duidelijke toegangs- en uitoefeningsvereisten’, waardoor de beklederes veel vrijheid hebben ze zelf te definiëren. Het schrijverschap *is* zo’n (potentieel door iedereen *maakbaar)* beroep van een wankele professionaliteit.[519] Binnen het literaire veld vormt het vertalerschap een ondergewaardeerde en onderbetaalde positie.[520] Dit heeft gevolgen. Bij gebrek aan werkkracht(en) kan iedereen zich op het literaire veld als vertaler *inschrijven*.[521] ‘De vertalerswereld is vergeven van beunhazen.’[522]

Wanneer Gijsen het gezicht van de vertaler toont, dicht hij zichzelf een kwaliteit toe die hij niet bezit. Weinigen zullen betwisten dat Gijsen een hoofd vol letterkundige kennis bezit. Dat geeft hem echter nog niet de kwaliteit van vertaler. Door Gijsens zelfbepaling, stelt hij zich bloot aan een risico. De culturele poortwachters zijn zeer wel in staat om een slechte vertaling te onderscheiden.

In den beginne houdt Gijsen zich met zijn vertaalwerk aan de rand van het literaire veld op. Daar kan hij veilig zijn (bij)verdiensten innen. Weinig poortwachters vallen over de *vertaling* van het succesvolle *Het geheim van de Tarot* (1970).[523] Ook Gijsens omzetting naar het Nederlands van Lippards *Pop Art* (1967), levert hem geen problemen op. *Het Parool* noemt dit ‘een voortreffelijke uitgave.’[524] Het boek is bewerkt door Gijsen, wat hem een vrijere hand geeft. Over Laurie’s verhandeling *Drugs* (1968) merkt *Leeuwarder Courant* op dat het eigenlijk jammer is dat het *niet* bewerkt is. De journalist vraagt zich af hoe het met de Nederlandse cijfers zit. Zijn ironisch verwijt: ‘Vertaler Wim Gijsen heeft zich beperkt tot vertalen.’[525] Over *Drukpunt massage zelf-acupunctuur zonder naalden* (1975) van Serizawa zwijgen de kranten, maar deze vertaling beleeft bij Ankh-Hermes enkele drukken. Voor de esoterie-specialist vertaalt Gijsen bovendien *Toch reïncarnatie* (1975).

De problemen ontstaan op de momenten dat Gijsen zich aan prestigieuzer vertaalwerk waagt. Een eerste voorbeeld vormt het Jiddische dichterlijke liederenboek *Met bloed en niet met inkt is dit*

---

[519] P. Bourdieu 'De dode reikt de levende de hand. De verbindingen tussen de gereïficeerde en de belichaamde geschiedenis' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 78-81.
‘Dit leidt tot een sociale wereld bevolkt met instituties die ‘zich er zelf over verwonderen dat zij bestaan zoals ze bestaan […].’

[520] J. Stolper, ‘Fouten in de ondertiteling op Netflix: ‘Het is echt een vak’, *NOS,* 14 juni 2019. https://nos.nl/artikel/2289049-fouten-in-de-ondertiteling-op-netflix-het-is-echt-een-vak.html, laatst geraadpleegd op 25 juli 2019.
A. Benali, ‘Red de literaire vertaler’, *NRC Handelsblad*, 27 mei 2019.
Dat er weinig is veranderd aan de status van de vertaler blijkt uit een NOS-artikel. In een net daarvoor verschenen essay stelt Abdelkabder Benali: ‘[…] vertaalwerk wordt helaas ondergewaardeerd.’

[521] Nog wat metaforischer: het hart tot hoofd uitroepen, wanneer het hoofd beseft hard geld nodig te hebben.

[522] W. Kuipers, ‘Traduire c’est mourir un peu (oftewel: vertalen is geen vetpot)’, *De Volkskrant* 26 april 1980.

[523] R. Kousbroek, ‘Geheim’, *NRC Handelsblad,* 14 november 1970.
R. van Geel, Boekberichten’, *NRC Handelsblad,* 26 augustus 1972.

[524] W.D. Kuik, ‘Speels slagje Pop Art’, *Het Parool* 17 maart 1967.
Kuik is de enige recensent die Gijsen bij naam noemt. Zonder de vertaler te vermelden zijn ook *Nieuwsblad van het Noorden* (op 13 juni 1967) en *De Volkskrant* (op 26 maart 1968) positief over de uitgave.

[525] ‘Verdovende middelen’, *Leeuwarder Courant,* 22 november 1968.
‘Boeken’, *Het Parool,* 31 januari 1969
P. Heil, ‘Mijn kind rookt stikkies – wat is dat voor spul’, *Het Vrije Volk,* 14 februari 1969
Ook *Het Parool* bericht over dit boek van de journalist Peter Laurie, en de ‘door Gijsen gemaakte vertaling’. Gijsens eigen krant, *Het Vrije Volk*, noemt zijn in een bespreking diens naam opvallend genoeg niet.

geschreven (1966). De bundel, samengesteld door Chanah Milner, bevat door Gijsen vertaalde liederen.[526] Hij is dus blijkbaar het Jiddisch machtig, of denkt dit te hebben. 'Zo luidde de vertaling *ongeveer*', merkt hij later in (en als) *Daniël* (1976) op, wanneer hij uit het Jiddisch citeert.[527]

De recensenten vertrouwen nog minder op zijn vertaalkunsten. *De Tijd* geeft Gijsen er met citaten van langs. Gijsen heeft van kindergedichten iets 'literairs' [!] en 'mooipraterigs' gemaakt. Daardoor is volgens recensent Van Tijn veel van 'de recht tot het hart sprekende zeggingskracht' verloren gegaan. Erger, Gijsen heeft dingen 'uit zijn duim gezogen'. Van Tijn stelt er een eigen vertaling tegenover, een vernedering die de vertaler Gijsen vaker zal meemaken. Bovenal betreurt Van Tijn dat van de oorspronkelijke versvorm 'in de meeste gevallen' niks is overgebleven.[528] Zelfs Gijsens eigen krant *Het Vrije Volk* toont zich kritisch. De bloemlezing heeft volgens Roegholt vooral belang als 'menselijk document', maar 'de bewerkingen op zichzelf spreken niet zo aan.'[529]

De kapitale klap volgt in de jaren zeventig. Gijsen maakt als vertaler een *faux pas* (als verkeerde positionele stap) die hem nog lang wordt nagedragen. Net op dat moment lijkt hij zijn literaire draai te hebben gevonden, met *Bollebieste* (1974) en *Helm* (1975) heeft hij voor het eerst in jaren 'traditionele' literatuur laten verschijnen, en hij werkt in 1976 aan zijn autobiografische roman *Daniël*. Al deze titels publiceert hij bij uitgever Agathon, een nieuw fonds dat zich inzet voor 'maatschappelijk-betrokken' uitgaven.[530] Bij Agathon verschijnen grote namen als Kundera, De Beauvoir, Irving (een ware bestsellerauteur) én Saul Bellow. Om die laatste gaat het hier, en gaat het mis voor Gijsen. Agathon geeft Gijsen de taak *Humboldt's Gift* (1975) te vertalen. Bellow heeft in 1976 zowel de Pulitzer Prize als de Nobelprijs voor literatuur gewonnen en verkeert op het toppunt van zijn roem. Gijsens opdracht valt bijzonder eervol te noemen. Het gaat faliekant fout.[531]

Alle grote kranten oordelen hard over *Humboldt's Nalatenschap*. Zelfs de *titel* van de roman krijgt Gijsen niet correct vertaald. Paul van 't Veer wijst in *Het Parool* op de dubbele betekenis van *gift*, die 'al meteen' met *nalatenschap* verloren gaat. Hij doet een eigen suggestie: 'gave'. Opnieuw

---

[526] B., 'Met bloed en niet met inkt is dit geschreven', *Friese Koerier*, 14 mei 1966.
Vaste volger Boltendal stelt: 'een boek als dit staat naar mijn mening boven elke beoordeling.'
'Literair nieuws uit tijdschriften', *Algemeen Handelsblad* 14 mei 1966.
Het *Algemeen Handelsblad* meldt dat het 'om een bewerking van *Maatstaf*-redacteur Wim Gijsen' gaat.
[527] W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 165.
cf. W. Gijsen, 'Het midden-oosten: vrede of armageddon?' *Maatstaf* 15 (1967), 4, 205-214.
cf. W. Gijsen, 'Jodendom. "Bent uzelf eigenlijk gelovig, meneer Gijsen" ' in: W. Gijsen, *Over dood en hiernamaals* (Deventer 1974), 272-300.
cf. W. Gijsen, *De Dromenwever* (Amsterdam 1988), 34, 46.
Gijsens fascinatie voor het jodendom komt op meerdere momenten van zijn loopbaan tot uiting. Zo bewerkt hij voor uitgeverij Het Wereldvenster teksten van Isaac Deutschers tot *de niet-joodse Jood* (Baarn 1969).
[528] M. van Tijn, 'Jiddische liederen', *De Tijd*, 9 juli 1966.
Maartje van Tijn is het Jiddisch en Hebreeuws wél machtig, en zal later (onder meer) Amos Oz vertalen.
[529] R. Roegholt, 'Drie nuttige bloemlezingen verschenen', 24 september 1966 *Het Vrije Volk.*
[530] Cf. 'Agathon', *Unieboek Uitgeverij Het Spectrum*.
http://www.unieboekspectrum.nl/imprint/9/Agathon, laatst geraadpleegd op 25 juli 2019.
Agathon past zo, als uitgever, bij Gijsens *posture littéraire* als geëngageerd dichter van een decennium eerder.
[531] E. Huizing, 'Wim Gijsen: Daniël', *Nieuwsblad van het Noorden*, 3 december 1976**.**
Enkel *Nieuwsblad van het Noorden* meldt dat Gijsen zich 'zeer verdienstelijk maakte' met de Bellow-vertaling.

ondergaat Gijsen publiekelijk een rechtzetting. Het blijft niet bij dit voorbeeld. 'Bagel' wordt bij Gijsen 'zoute stengel', en een 'tough guy' is geen 'toffe jongen'.[532] Kortom: 'Geen goed Nederlands'.[533] *NRC Handelsblad* noemt de vertaling 'miserabel'. Het is 'een verminkte Bellow' geworden. De recensent weet, wie Bellow wil vertalen moet van heel wat dingen wat weten. Filosofie, politiek, auto's, straattaal. 'Op al deze punten schiet Gijsen tekort.' 'Ik zou […] kolommen kunnen vullen met […] knollen van fouten.' Daarnaast kunnen er kolommen worden opgesteld met 'weglatingen', 'slordigheden' 'en dan nog een met slecht Nederlands'. 'Iemand die zulke fouten maakt kan zich 'beter niet wagen aan vertalingen uit het Engels.'[534]

Drie jaar na het debacle heeft *De Volkskrant* Gijsens vertaling nog niet verdrongen. Wanneer de krant een artikel wijdt aan de *kunst* van het vertalen, dient Gijsens Bellow-vertaling als 'exemplarisch voorbeeld' van hoe het *niet* moet. De vertaling – 'een berucht geval' – 'barstte van de fouten'. Reden waarom 'uitgever Agathon het snel in de uitverkoop kwijt probeerde te raken.'[535] *De Volkskrant* betreurt dat vertalen noch vetpot is, noch serieus wordt genomen. Bourdieu's analyse indachtig, is dit een jeremiade die de schemerzone van een ongeprofessionaliseerd veld aanklaagt.

Met zo'n spraakmakend slechte vertaling op zijn naam, wordt het begrijpelijk dat Gijsen ná Bellow nooit meer bij Agathon publiceert, en dat Gijsen zich in de jaren tachtig moet verdedigen voor zijn mismaking van een legitiem literator. Wanneer Post hem namens *Het Parool* interviewt, komt Gijsen terug op de affaire. Hij geeft de schuld aan de uitgever. Agathon wilde dat Gijsen, na Bellows Nobelprijs, haast maakte, dus 'verhoogde [ik] tegen beter weten in mijn vertaaltempo.'

Post merkt op dat Gijsen zich 'revancheerde met een uitstekende vertaling van een tweede Bellow. Hij doelt op *Naar Jeruzalem en Terug* (1977).[536] Het kwaad is dan allang geschied. Bovendien toont Post zich mild voor de auteur uit zijn eigen Meulenhoff-stal. Bij verschijning van Bellows reisverslag houdt *De Volkskrant* het weliswaar op 'een redelijke vertaling' – maar niet nadat recensent Van Lieshout de vertaling van *Humboldt's Gift* heeft afgeschoten. Door Gijsen werd 'de gortigheid ten top gevoerd'. Het probleem met *Naar Jeruzalem en Terug* blijkt dat Gijsen 'niet helemaal integraal' heeft vertaald. Wanneer de zinnen lastiger worden, slaat Gijsen passages over. Bij een steekproef merkt Van Lieshout dat Gijsen op één pagina 46 woorden heeft laten verdwijnen. Gijsen laat een woord als 'Latvia' onvertaald. Zo kan Van Lieshout wederom met missers strooien.[537]

---

[532] cf. S. Bellow, *Naar Jeruzalem en terug. Een persoonlijk reisverslag* (Amsterdam 2007; 1976), 138).
Al ben ik ook niet overtuigd van 'saucijzenbroodje' voor 'bagel', dat Van 't Veer suggereert. Dat laat onverlet dat de vertaling inderdaad vol fouten zit. 'Een soort dans' is Gijsens vertaling van 'a dancing tramp routine'.
[533] P. van 't Veer, 'Geen Nijhoffprijs voor Gijsens Bellow-bewerking. Matige vertaling', *Het Parool* 5 februari 1977.
Het begint al bij de foutieve apostrof die Gijsen voor de titel uit het Engels heeft geleend, aldus Van 't Veer.
[534] P.M. Reinders, 'Een verminkte Bellow', *NRC Handelsblad,* 11 februari 1977.
[535] W. Kuipers, 'Traduire c'est mourir un peu (oftewel: vertalen is geen vetpot)', *De Volkskrant* 26 april 1980.
Humboldt's nalatenschap levert in de ramsj toch nog drie drukken op, afgaande op de database van de KB.
[536] J. Post, 'Drie, of wel vier delen wachten op de Messias, *Het Parool,* 26 februari 1986.
[537] P. H. van Lieshout, 'Prima verslag van Saul Bellow in redelijke vertaling', *De Volkskrant* 16 april 1977.
Van Lieshout is zelf vertaler (van Kerouac en Burroughs) en publiceerde op eigen titel bij Agathon.

Wanneer er jaren later een herdruk van Bellows Israëlische reisverslag verschijnt, gebruikt uitgeverij L.J. Veen Gijsens onveranderde tekst. Drie decennia na dato wordt zijn vertaling dus goed genoeg bevonden. Of is hier iets anders aan de hand? Een nieuwe vertaling laten maken, kost geld. Tekenend voor het non-budget dat aan deze herdruk is gewijd, vormt het gegeven dat zelfs de eenvoudigste fouten (die van het 'Letland'-type) niet zijn hersteld.[538] Dit geldt niet voor de nieuwe uitgave van *Humboldt's Gift*. Daarvoor zoekt Meulenhoff een ander.[539]

Mij intrigeert hoe dit allemaal heeft kunnen gebeuren. Wijst het debacle op zelfoverschatting van de autodidact, die gewend is het zelf te moeten maken? Of gaat het toch om uitgeversdruk, zoals Gijsen beweert? Wanneer Post de sleutelroman *Daniël* zou hebben gelezen, had hij het antwoord gekregen. Gijsen werkt aan de roman in de zomer dat hij Bellow vertaalt, en noemt deze bij naam.[540] Een deel van de roman bestaat uit een dagboek, waarin de lezer kennismaakt met Daniël, een auteur die *Bollebieste* heeft geschreven. Wanneer Gijsen op driekwart van de roman zijn fictionalisering doorprikt en multatuliaans zélf het woord neemt, meldt hij, weinig verrassend, dat *hij* Daniël is.

Daarmee lijkt het gerechtvaardigd uit deze roman af te leiden wat er mis ging met de Bellow-vertaling. Het antwoord: handenvol kalmeringspillen. Deze jaren slikt Gijsen de ene na de andere 'seresta'.[541] 'God zij dank functioneer ik nog maatschappelijk', verzucht Gijsen. 'Zolang er boeken van me verschijnen, verdenkt niemand me.' Maar voegt hij daaraan veelbetekenend toe: Al doe ik op het ogenblik alleen wat vertalingen'.[542] Zijn zombie-dispositie verklaart de 'kwaliteit' van zijn Bellow-vertaling, net als de verwarde toon van het boekverslag van deze jaren. Gijsen beweert in *Daniël* dat de vertaling 'weinig moeilijkheden' [!] oplevert, 'maar af en toe heeft hij het woordenboek nodig'.[543]

Van een *high brow* literatuur-vertaling is het na Bellow nooit meer gekomen. Het oordeel der poortwachters zal hierin een rol gespeeld hebben. In het laatste decennium van zijn carrière waagt Gijsen zich enkel aan fantasyboeken. Dergelijke genrefictie trekt geen aandacht van de literatuurpers. Met de romans van Donald Kingsbury en Julian May blijft hij als vertaler onder de radar, ondanks dat uitgever Het Spectrum benadrukt dat Gijsen May's tetralogie *Het Veelkleurig Land* (verschenen tussen 1986 en 1991) heeft vertaald.[544] In *die* kringen is zijn naam een pre.

---

[538] S. Bellow, *Naar Jeruzalem en terug. Een persoonlijk reisverslag* (Amsterdam 2007), 127.
[539] Cf. L. van Krevelen, 'Een huis tussen markt en moed. Biografische schets van het literaire fonds van uitgeverij J.M. Meulenhoff 1906-2000 met een epiloog over de jaren 2001-2005' in: G.J. Dorleijn en K. van Rees ed., *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000* (Nijmegen 2006), 154.
[540] W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 141, 148-149.
[541] Cf. W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 189-190.
[542] W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 152-153.
Uit zo'n instelling spreekt het idee dat men vertalen er wel even bij kan doen.
[543] W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 114.
[544] cf. 'Peter Schaap schrijft SF', *Nieuwsblad van het Noorden*, 4 december 1988).
cf. 'Het Veelkleurige Land Boek 1 & 2 – Julian May', *Books in Belgium*.
https://www.booksinbelgium.be/nl/b/het-veelkleurige-land-boek-1-2-julian-may-9576815, laatst geraadpleegd op 17 december 2019.
Althans, op het tweede, derde en vierde deel. Deze May-vertalingen beleven elk een handvol herdrukken.
Enkel *Nieuwsblad van het Noorden* vindt Gijsen in de hoedanigheid van May-vertaler een vermelding waard. De noordelijke kranten blijven Gijsen altijd goed gezind. Vergelijk voetnoot 356.

Nu de reden van de mislukte Bellow-vertaling duidelijk is geworden, rest één vraag. Waarom moest Gijsen zo nodig vertalen? Opnieuw is Bourdieu aan zet. Hij verwijst naar Goffman, wanneer hij oppert dat een *functionerende* actor een praktische beheersing heeft van de sociale structuur waarin de actor actief is. De juiste perceptie leidt tot de juiste beweging. Een positie innemen is vooral weten wat men 'kan maken'. Nu beweert Bourdieu iets opmerkelijks. Hij stelt dat dit (correcte) besef *des te sterker* optreedt, naarmate de levensomstandigheden [van de actor] veeleisender zijn. Dan zal het 'realititeitsprincipe' zich sterker doen gelden. Bourdieu noemt dit een 'sociaal geconstitueerd instinct van zelfbehoud'.[545] Wie veel te verliezen heeft, maakt geen risicovolle bewegingen.

Ik meen dat voor Gijsen het omgekeerde geldt. Ik suggereer dat iemand die niks te verliezen heeft, voor de dood of de gladiolen kiest. Diegene bekommert zich niet om wat er *mag*, de actor probeert alles om een respectabele positie op het veld in te blijven nemen. Zolang Gijsen maar publiceert, schat hij in als alter ego Daniël, 'verdenkt niemand hem'. Onder druk van zijn portemonnee en zijn nét halfslachtig bevochten positie als erkend literator, permitteert Gijsen zich een slechte vertaling. Een dramatisch moment waarbij hij niet wordt tegengehouden door zijn uitgever, die zich eveneens te *eager* toont in de strijd om legitimiteit.

De (werk)praktijk van Gijsen illustreert dat Bourdieu op dit vlak mistast. Wanneer Gijsen meer realiteitsbesef (én positiebesef) had getoond, zou het Bellow-drama nooit hebben plaatsgevonden. Gijsen verliest met deze gok veel van zijn opgebouwde krediet. Hij krijgt van het 'onprofessionele' literaire veld geen ruimte om zich als vertaler te vestigen. *Zo* maakbaar is het veld toch niet.

4.6 De keramist Gijsen: beweegt circulair

Deirdre wist waar ze zich bevonden. Het was de werkplaats van Themis waar haar in klei voltooide beelden werden afgegoten en waar het volstond met oude beeldhouwwerken, grote draaibare werkbokken, ijzerdraad, vaten klei, mengmachines, kisten vol gereedschap, brokken bruikbare steen, opengebroken kratten, werkschetsen aan de muren, beweegbare modellen van hout, kisten, banken, schilderijen en een eindeloze hoeveelheid voorwerpen waarvan Deirdre het doel ontging maar waarvan Themis ooit had gevonden dat ze bruikbaar zouden kunnen worden.[546]

Gijsen stamt uit een familie van Overijsselse arbeiders, vissers en huisvrouwen in 'hongerslijershuisjes'.[547] Zijn vader sluit zich tijdens de Tweede Wereldoorlog aan bij het communistisch verzet. In de autobiografische roman *Bollebieste* (1974) vertelt Gijsen over de figuren

[545] P. Bourdieu, 'De sociale ruimte en de genese van 'klassen'' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 150.
Bourdieu haalt Goffman aan, die het fenomeen 'to have a sense of one's place' noemt.
[546] W. Gijsen, *Deirdre. Derde boek. Lure* (Amsterdam 1986), 157-158.
[547] Redactie Holland-SF, 'Wim Gijsen aan het woord' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987; 1981), 6.

die daardoor over de vloer kwamen.[548] Na de oorlog gaat pa Gijsen de politiek in, en zal hij zijn kappersambacht – hij heeft slechts lagere school – niet meer uitoefenen. De jonge Gijsen groeit bijgevolg op in een milieu van handenarbeid. Tijdens zijn jeugd is hij de intellectueel thuis. De anderen lezen niet, 'behalve van die flutromannetjes.'[549]

Wanneer Gijsen in 1969 bij het afscheid van *Maatstaf* ook zijn eigen afscheid van het literaire veld aankondigt, vertelt hij uitvoerig over zijn jeugd. Hij kondigt aan met zijn handen te willen werken. Het schrijven acht hij te navelstaarderig.[550] Gijsen wil zich aan de keramiek wijden, 'waar het ego minder bij betrokken is.'[551] Over keramiek oordeelt hij: 'Het is een verrukkelijk vak, een clean en helder bedrijf met een van de simpelste materialen die er zijn. Een vak waar veel technische en ambachtelijke kennis voor nodig is en waar geen heftige emoties aan te pas komen.'[552]

De ambachtelijke zelfpresentatie van Gijsen doet denken aan een *posture littéraire*. Meizoz voert hiervoor Rousseau op als voorbeeldcasus. De Franse filosoof wordt tijdens zijn literaire loopbaan kopiist, oftewel, een ambachtsman. Volgens Meizoz voegt Rousseau zich zo *in daad* bij de arbeidersklasse. Rousseau wil met deze beroepskeuze zijn vrijheid van de bonzen bewijzen.[553] Hij hoort als recalcitrante *outsider* níet bij hen. Voor Gijsen geldt iets vergelijkbaars, maar bij hem heeft de beweging naar buiten met een gebrek aan literair succes te maken. Zijn zelfpositionering als buitenstaander beduidt eerder onmacht. Gijsens gescherm met woorden als 'heftige emoties' wijst op de druk die hij op het literaire (strijd)veld voelt.[554] In de contramine poneert hij daarom zijn afkeer ervan. *Leeuwarder Courant* vat het afscheidsartikel samen, zonder Gijsens vertrek te betreuren: '[Gijsen meldt] dat hij nu de literatuur aan de wilgen hangt […]. Waarvan akte.'[555]

Als keramist 'ontsnapt' Gijsen aan, wat hij noemt, 'altijd maar dat autobiografisch gelul.'[556] Het ongemak met autobiografisch schrijven vormt zijn stokpaardje, wanneer hij op zijn veld afgeeft. In *De Telegraaf* poneert hij, dan inmiddels beroemd: 'Jarenlang schreef ik – zij het verhuld – romans

---

[548] W. Gijsen, *Bollebieste* (Bussum 1974), 106, 120.
[549] Redactie Holland-SF, 'Wim Gijsen aan het woord' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987; 1981), 6-7.
Gijsen zelf kijkt met dergelijke bewoordingen als 'echt literator' ook neer op de *low brow* die wél gelezen wordt.
[550] W. Gijsen, 'Waarom daarom' in: *Maatstaf* 16 (1969), 11/12, 787-792.
[551] Cf. W. Gijsen, 'Wat ik zien kan, werkt als een getuigenis (interview met Maria van Dullemen), in: W. Gijsen, *Over leven na de dood* (Deventer 1974; 1976), 67.
Tijdens het keramieken raakt Gijsen dermate getranscendeerd dat hij Engelse stemmen hoort in zijn hoofd.
[552] W. Gijsen, 'Waarom daarom' in: *Maatstaf* 16 (1969), 11/12, 792.
[553] Cf. J. Meizoz, 'Modern Posterities of Posture, Jean-Jacques Rousseau', in: G. Dorleijn, R. Grüttemeier en L. Korthals Altes ed., *Authorship revisited* (Leuven 2010), 88.
[554] Cf. P. Bourdieu 'De dode reikt de levende de hand. De verbindingen tussen de gereïficeerde en de belichaamde geschiedenis' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 75.
Bourdieu noemt dit 'de druk […] van de concurrentiestrijd: een druk die vaak als onverdraaglijk wordt ervaren.'
[555] A. Wadman, 'Grasduinen in tijdschriftland', *Leeuwarder Courant*, 7 juni 1969.
[556] Redactie Holland-SF, 'Wim Gijsen aan het woord' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987; 1981), 19.
cf. E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 188.
Dit fenomeen is er niet minder op geworden. Van Boven analyseert: 'Succes wordt in de nieuwe [21e] eeuw bepaald door je identiteit en je authenticiteit. Uitgevers zijn altijd extra gespitst op autobiografisch proza.'

over mezelf, autobiografisch, zoals zoveel schrijvers dat doen. Een verkapte vorm van psychotherapie. Ik besloot gewoon in therapie te gaan.'[557] Gijsen voegt de daad bij het woord. Dezelfde 'niet lullen maar poetsen'-opvatting blijkt uit: 'Schrijven is vooral mentaal, keramiek is fysiek.'[558]

De arbeidersjongen keert zich af van de vergeestelijking, en gaat met zijn handen werken.[559] In *De Tijd* wordt Gijsen geciteerd, wanneer hij in het literaire tijdschrift *Ruimten* (1969) pocht dat pottenbakken veel leuker is dan dichten.[560] Schrijven lijkt hem ineens zinloos.[561] Bijna twintig jaar later verklapt Gijsen in een dialoog met zichzelf wat hij het mooiste aan keramiek vindt: 'Als het af is kun je het in één oogopslag vangen. Zoiets heb je niet met een manuscript.' […] '[Keramiek] wordt nog altijd makkelijk geassocieerd met vaasjes en asbakken'. Gijsen haast zich te melden: 'Die heb ik nooit gemaakt.' Hij werkt aan 'streng mathematische vormen'. 'In het koele, in het wiskundige van de manier waarop ik daar bezig was, lag een heel eigen schoonheid die ik nog steeds mis.'[562]
Gijsen voelt het gemis, want zijn stokpaardje blijkt snel een stoer praatje, een ongeladen keramisch pistool.[563] Hij houdt zich slecht kortstondig met keramiek bezig. Slechts één van zijn tentoonstellingen haalt de krant.[564] Gijsen keert binnen vijf jaar terug naar de (autobiografische) schrijverij. De poortwachters zijn echter niet vergeten hoe hij is vertrokken. Wanneer Gijsen vereeuwigd wordt in een interviewbundel van Engelbrecht, merkt zelfs zijn trouwe volger Rudi Boltendal in *Leeuwarder Courant* op dat Gijsens bijdrage aan de letterkunde niet al te groot is. '[Gijsen] heeft daarvoor wellicht *teveel*, onder meer artistieke aspiraties.[565]

In de jaren tachtig bezit Gijsen geen atelier meer. Zijn keramiek-carrière heeft hem financieel niets gebracht. Ook zijn culturele kapitaal is niet vermeerderd. Gijsen geeft toe dat zijn

---

[557] T. Detiger, Wim Gijsens, 'Nederlands best verkochte science-fiction schrijver vindt: Menselijke relaties interessanter dan technische snufjes', *De Telegraaf*, 17 januari 1986.
[558] W. Gijsen, 'Dialoog met mijzelf, of vragen die niemand mij ooit stelt' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987), 33.
[559] C. Engelbrecht, *Gezegd en geschreven is twee. Interviews met auteurs* (1980), 113-114.
'[…] op de een of andere manier kon die bombast, dat dure geouwehoer over literatuur me benauwen en irriteren. Wat dat betreft ben ik […] misschien toch een arbeidersjongen gebleven […].'
[560] W. Wilmink, 'Tweemaal ruimten', *De Tijd*, 8 mei 1969.
[561] Cf. W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 43.
Een vriendin vraagt Daniël naar zijn keramiek. Hij vertelt: 'Ik was een jaar of dertig toen ik geen zin meer had in schrijven […] het leek ineens allemaal nogal zinloos en ik wilde wat met mijn handen gaan doen.'
[562] W. Gijsen, 'Dialoog met mijzelf, of vragen die niemand mij ooit stelt' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987), 32-33.
Cf. J. Meizoz, 'Modern Posterities of Posture, Jean-Jacques Rousseau', in: G. Dorleijn, R. Grüttemeier en L. Korthals Altes ed., *Authorship revisited* (Leuven 2010), 89.
Het zelf-interview is een dialoogvorm die Rousseau vaak gebruikte.
[563] Cf. W. Gijsen, *Deirdre. Eerste boek. Keerkringen* (Amsterdam 1985), 172.
Gewapend met 'keramische pistolen' komen de *fellaydjin* (een soort moehadjin) Deirdre arresteren.
[564] 'Agenda. Tentoonstellingen', *Limburgsch Dagblad*, 5 april 1969.
'Elf kunstenaars exposeren in de Fransche Molen', *Limburgsch Dagblad*, 10 mei 1969.
Het *Limburgsch Dagblad* maakt als enige krant melding van Gijsen als beeldend kunstenaar. 'Het werk van Gijsen is in zijn vorm streng, afgewogen en zonder uitzondering geïnspireerd door één thema: de cirkel.'
[565] R. Boltendal, 'Over dichters en andere schrijvers', *Leeuwarder Courant* 16 oktober 1980.
cf. C. Engelbrecht, *Gezegd en geschreven is twee. Interviews met auteurs* (1980), 111-117.

tentoonstellingen ‘zonder veel succes’ zijn gebleven.[566] Daarna stelt hij zichzelf de vraag. Waarom [met keramiek] gestopt? Hij vertelt: ‘[…] de aard van mijn werk zorgde ervoor dat mijn productie klein was.’ Even lijkt hij als ‘kleinschalig producerend keramiek-kunstenaar’ te voldoen aan de *l’art pour l’art*-norm die Bourdieu signaleert (en oplegt). Dan haalt het slechte imago van keramiek Gijsen in. ‘De markt beschouwde het als kunstnijverheidsproductie.’ Oftewel, keramiek *is* helemaal geen *l’art*, preciezer, mag dat niet heten van de poortwachters. Gijsen weet, wanneer iets geen kunst wordt geacht, hoeft daar, ‘beduidend minder’ voor te worden betaald. Hij komt in de ‘contraprestatie’. ‘Ik ging produceren omdat het moest. Dat is heel naar.’[567] Gijsen wordt *handelaar*.

In Gijsens keramiek weerkaatst zijn literaire carrière, gevangen in een vicieuze cirkel van statusconcurrentie.[568] Gijsen krijgt als *slechts* keramiek artiest nooit de waardering van de ‘echte’ kunstenaar, zoals hij die later ook als SF/fantasy-schrijver niet krijgt. Tegelijkertijd redt hij het in beide kunstvelden evenmin, wanneer hij het wordt gesubsidieerd (en dus *gelegitimeerd* wordt).[569] Er is één verschil. Met SF/fantasy weet Gijsen in de jaren tachtig wél stevig door te produceren. Zo kan hij de (heteronome) markt bedienen, iets waar hij als keramist nog tegenop zag. Of hij hiervan gelukkig is geworden, is een tweede. Gijsen besluit anno 1986 zijn uiteenzetting over keramiek met een verzuchting. ‘Ik zou graag, als de omstandigheden het toelaten, nieuwe beelden willen maken. Alleen voor mijn eigen plezier.’[570]

Gijsen rest niets anders dan zijn liefde voor de beeldhouwkunst in zijn romans te verwerken. Hij blijft daarbij trouw aan de autonomistisch-correcte voorkeur van en voor de avant-garde. Deirdre wordt op haar lange reis gegrepen door de (stand)beelden in de stad Maegelminsk. Deze zijn van een ‘bleke, klassieke schoonheid’, en niet (zoals thuis) ‘geromantiseerd, tegemoet komend aan de smaak van het publiek dat van overdaad en krullen hield'. Later sluit Deirdre in het vijandige land Lure vriendschap met de kunstenares Themis. Deirdre toont zich gefascineerd door de kracht van beelden maken. ‘[…] er was iets in de aanblik van die werkende vrouw dat haar weerhield [te vertrekken] en ze bleef vanaf een afstand naast een pilaar staan kijken hoe de vrouw […] met vaardige handen de klei modelleerde. ‘Het was […] boeiender dan alles wat ze eerder had gezien’. Dankzij Themis’ kunst kan Deirdre *in een beeld* uit haar paleisgevangenschap ontsnappen.[571] Dat is Gijsen nooit gelukt.

---

[566] Bio- en bibliografie' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987), 38.
[567] W. Gijsen, 'Dialoog met mijzelf, of vragen die niemand mij ooit stelt' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987), 33-34.
[568] Cf. P. Bourdieu 'De dode reikt de levende de hand. De verbindingen tussen de gereïficeerde en de belichaamde geschiedenis' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 68, 75.
[569] ‘Stipendia, toelagen, en beurzen voor schrijvers’, *Nederlands Dagblad*, 12 mei 1971.
‘Dag in. Fonds 2’, *De Volkskrant*, 4 mei 1976.
‘Van Aafjes tot Zikken’, *Leeuwarder Courant*, 13 mei 1978.
[570] W. Gijsen, 'Dialoog met mijzelf, of vragen die niemand mij ooit stelt' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987), 34.
cf. W. Gijsen, *Merisse: tweede boek. Het groene eiland* (Amsterdam 1990), 100.
Merisse vraagt aan haar voormalige geliefde Mahavir: ‘Je wilt weer beelden maken?’ ‘Hij knikte […].’
[571] W. Gijsen, *Deirdre. Derde boek. Lure* (Amsterdam 1986), 54, 130-137.

4.7 De theatercriticus Gijsen: houdt het aardig

'Een half uur misschien', zei hij aarzelend. 'Dan moeten we hier weg zijn. Daarna wordt het toneel ingericht en dan is er geen ontsnappen mogelijk.'[572]

Op 29 januari 1990 zit Wim Gijsen namens *de Telegraaf* in Eindhoven naar *Playmates* te kijken, een toneelstuk van Haye van der Heyden. Gijsen rapporteert dat hij wordt omringd door 'verslaggeefsters van roddelblaadjes die anders – en terecht – in het theater niets te zoeken willen hebben.' Het gebeuren trekt alle showbiz-*people* dankzij de hoofdrol van Miss Holland Margot Keune. Zij is getroffen door het noodlot. Een herseninfarct heeft haar modellencarrière beëindigd. Van der Heyden is daardoor in staat om, samen met de actrice, te reflecteren op 'alles wat tussen gehandicapten en niet-gehandicapten meestal ongezegd blijft.' Toneelrecensent Gijsen voelt zich 'persoonlijk nogal ongemakkelijk' bij het stuk. Keune kan nauwelijks nog spreken en *elke* scene eindigt met 'driftig applaus'.[573]

Kort na de uitvoering wordt Gijsen geveld door een beroerte waarvan hij de gevolgen nooit te boven zal komen.[574] Nog hetzelfde jaar overlijdt hij, 57 jaar oud.[575] De *Playmates*-recensie past wat betreft prikkelende stellingname eerder bij zijn *Maatstaf*-periode. Destijds trok Gijsen polemisch van leer. Als theatercriticus kenmerkt zijn oordeel zich juist door mildheid, 'tekenend voor zijn zachtmoedig karakter.' Met deze woorden herdenkt *De Telegraaf* haar 'sinds 1982 aan *de Telegraaf* verbonden freelance toneelrecensent.'[576]

In zijn 'wilde' jaren pakt Gijsen *de Telegraaf* zonder mededogen aan. Wanneer een vriendin de krant koopt, merkt hij (als Daniël) op dat *de Telegraaf* vol 'hele en halve leugens' staat. 'Hij heeft al wat keren op die krant gescholden.'[577] In *Maatstaf* stelt Gijsen op eigen titel dat veel mensen over 'een heel gek beeld [van de wereld] in de huiskamer' beschikken […]' Dat soort mensen krijgt hun wereld binnen met 'één losse draad', 'aan de ene kant zitten zij zelf, aan de andere kant bij voorbeeld *de Telegraaf*.'[578] Gijsens afkeer valt te begrijpen vanuit zijn hippie-achtergrond. Hij verzucht: 'een marinier [mag] best eens een langharige verrot slaan als hij daarna maar weer braaf doet wat hem gezegd wordt. 'De boys moeten hun ontspanning hebben', schrijft De Teleraaf [sic].'[579]

Ondanks zijn weerzin tegen *de Telegraaf* begint Gijsen in de jaren tachtig *toch* aan de baan. Als excuus voert hij geld op. In de jaren tachtig bemerkt hij dat hij zelfs mét bestseller-verkoop (en

---

[572] W. Gijsen, *Deirdre. Derde boek. Lure* (Amsterdam 1986), 172.
[573] W. Gijsen, 'Playmates, met realistisch karakter', *De Telegraaf,* 29 januari 1990.
[574] R. van Leusden, 'Wim Gijsen 1933-1990: een laatbloeier in het fantasy-genre, *Haagsche Courant,* 31 oktober 1990.
[575] 'Hartzeer aangekoekte aanrecht-romantiek', *De Telegraaf,* 19 februari 1990.
'Schitterende monologen in nieuw stuk Thomas Brasch', *De Telegraaf,* 19 februari 1990.
Op 19 februari verschijnen Gijsens laatste toneelrecensies.
[576] 'Recensent Wim Gijsen overleden', *De Telegraaf,* 1 november 1990.
[577] W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 101.
[578] W. Gijsen, 'Energie als doodsdrift' in: *Maatstaf* 15 (1967), 3, 133.
[579] W. Gijsen, 'De lieve lust om te heersen' in: *Maatstaf* 15 (1967), 3, 62.

daardoor zonder subsidie), nog steeds een financieel vangnet nodig heeft. Zijn autonome droom van 'het vrije kunstenaarschap' blijft buiten bereik.[580] In *Oneindig Moment* omschrijft hij de ontstane situatie als volgt: 'werkt, daartoe gedwongen, vijf jaar lang als theatercriticus bij de Telegraaf.'[581] Pijnlijk wordt een opmerking uit 1981, wanneer hij hoopt 'ook nog wat aan toneel [te] doen'.[582] Het zal een jaar later toneel *recenseren* worden.

Van oudsher zijn letterkundigen geïnteresseerd geweest in theater. Of preciezer, hebben zij manusjes van alles moeten worden.[583] Dikwijls wordt de letterkundig recensent van een krant geacht voor toneelrecensent te spelen.[584] Gijsen bevindt zich in deze situatie, met een wrange twist. Op zijn tijd *mag* hij van *de Telegraaf* een boek van Günter Grass of E.M Forster bespreken. Meestal moet hij het bij toneel houden.[585]

De jaren tachtig vormen voor Gijsen verre van het ideale moment om in te stappen als theatercriticus. Vooral in de populaire kranten gaat de ruimte voor toneel onderuit. Kranten proberen nieuwe lezers te trekken, dus ligt de focus op popmuziek en film. De populaire kranten ruimen meer plek in voor cabaret en musical(s).[586] Zulke shows komen ook op Gijsens bordje, zoals blijkt uit besprekingen van Robert Paul en Joke Bruys.

De Robert Paul Theater Show-recensie uit 1982 vormt een voorbeeld van hoe Gijsen te werk gaat. Hij verpakt zijn kritiek meestal positief.[587] Gijsen benadrukt de 'uitgesproken warme stem' van Robert Paul, en diens 'feilloze' mimiek. Paul is iemand met 'onbetwistbare talenten', maar blijft steken in 'vakbekwame middelmaat'. Gijsen benoemt vervolgens *niet* het negatieve, maar bespreekt de sterke scenes 'die laten zien dat Robert Paul veel meer kan dan in dit programma wordt waargemaakt.'[588] Joke Bruys' eerste soloshow omschrijft Gijsen als een 'pittige show', waarin Bruys

---

[580] Cf. C. Engelbrecht, *Gezegd en geschreven is twee. Interviews met auteurs* (1980), 111.
[581] Bio- en bibliografie' in: Oneindig moment. *Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987), 38.
cf. M. Keja, '100 jaar Willem Kloos fonds 1919-2019' in: *Zacht Lawijd* 18 (2019), 3, 56.
Vinkenoog merkt (in een brief aan het Willem Kloos fonds) op: '[dat] ik nu gedwongen ben vertalingen aan te nemen, lezen te houden, e.d.'
[582] Redactie Holland-SF, 'Wim Gijsen aan het woord' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987; 1981), 26.
[583] Cf. N. Laan, 'Vormen van samenwerking tussen kritiek en uitgeverij (II)' in: *Nederlandse Letterkunde* 12 (2007), 4, 257-274.
[584] N. Laan, 'Literaire kritiek (ca. 1700 – heden)', in: J. Jansen en N. Laan ed., *Van hof tot overheid. Geschiedenis van literaire instituties in Nederland en Vlaanderen* (Hilversum 2015), 185.
[585] W. Gijsen, 'Indrukwekkende poëzie en saaie roman van Günter Grass', *De Telegraaf*, 6 april 1984.
W. Gijsen, 'Forsters Monteriano heerlijke roman, *De Telegraaf*, 20 december 1985.
cf. B. Bakker, 'Waarom daarom. Open brief, ter nagedachtenis van Martinus Nijhoff', *Maatstaf* 13 (1965), 2, 116.
Gijsens voorkeur zal, gezien zijn verleden, bij literatuurrecensies hebben gelegen. Bakker benadrukt bij zijn introductie van Gijsen in *Maatstaf* dat deze de poëziekroniek in *Het Utrechts Nieuwsblad* heeft verzorgd.
[586] S. Janssen, 'De status van de kunsten in de Nederlandse pers' in: G. Dorleijn en K. van Rees ed., *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000* (Nijmegen 2006), 204-205, 212-214.
[587] cf. H. van Gelder, *Bram*: *Bram Vermeulen. Op leven en dood* (Amsterdam 2014), 135.
Bram Vermeulens biograaf Van Gelder citeert Gijsens enthousiasme voor het 'smakelijk stuk theater' *Wie doet de somberman* (1985).
[588] W. Gijsen, 'De Robert Paul Theatershow: Voorspelbaar amusement', *De Telegraaf*, 30 november 1982.

haar scheiding van Gerard Cox verwerkt, ‘een uitdagende manier om je nek uit te steken’. Gijsen bekritiseert de teksten, waar ‘toch een beetje op zeker is gespeeld’, maar voegt toe, ‘dat is best begrijpelijk.’ ‘Het waagstuk van solotheater is al groot genoeg.’

Gijsens positieve toon wijst niet alleen op een karaktertrek, maar ook op Gijsens onvermijdelijke poging tot het aanpassen van zijn dispositie aan zijn positie, in dit geval zijn kritische blik aan een volksmedium. Gijsen is niet geboren als toneelrecensent, noch kan hij zich vanuit zijn (oorlogs)verleden werkelijk thuis hebben gevoeld bij *de Telegraaf*. Hier valt de vraag te stellen of Gijsen de taal van de krant spreekt, ‘zonder er zijn best voor te hoeven doen’. Bourdieu noemt dit het probleem van ‘oprechtheid’. Deze oprechtheid ontstaat wanneer er *overeenstemming* optreedt tussen de ingenomen positie, de verwachtingen die daarbij (van twee kanten) horen, én de eigenlijke dispositie van degene die de positie inneemt.[589] Een voorbeeld van een aangepaste dispositie is het moment dat de journalist zich *naar de toon* van de krant schikt. Op zo’n moment is er overeenstemming, maar géén oprechtheid. Het medium schept de boodschap.

Gijsen heeft deze noodzaak gevoeld. Hij heeft altijd geprobeerd het goede te zien in de stukken die hij recenseert. Wél betoont hij zich net wat enthousiaster wanneer het om in toneelvorm gegoten ‘ongelooflijk mooie gedichten van Ida Gerhardt’ gaat.[590] Hij laat zich de kans niet ontglippen om tijdreis-kritiek te formuleren op een *space*-show.[591] Meestal houdt hij zich daarentegen *veilig* op de vlakte. Gijsen blijft bescheiden, beleefd, en neutraal. Zijn beleving lag toch elders, het theater doet hij als broodverzekering erbij.[592]

Het merendeel van zijn tijd werkt Gijsen immers aan zijn SF-oeuvre. De jaren tachtig vormen tevens de jaren waarin hij zijn grootste successen boekt. SF-romans als *Iskander* (1982) en *Deirdre* (1985) bieden de lezers in fictie voorbeelden van het leven op het toneel waar Gijsen in deze jaren aanwezig is – niet als ‘maker’, maar als ‘gebruiker’. Zo wordt Deirdre bij haar ontsnapping uit gevangenschap geholpen door een theaterknecht. Deze is daarvoor betaald door beeldhouwster Themis, maar poogt zich later vergeefs een fysieke betaling toe te eigenen.[593]

De komst van Deirdre naar Lure valt samen met een verandering op het toneel. ‘De theatermakers hadden een opzienbarende nieuwigheid bedacht […]. Twee van de vrouwenrollen werden ook werkelijk door vrouwen gespeeld!’ Heerseres Katein stelt zichzelf gerust: ‘De vrouwen die zich hiervoor leenden, waren natuurlijk van het minste allooi.’ ‘[…] de hele vertoning was ongetwijfeld niet meer dan een voorbijgaande gril van modieuze mannen […]. [594]

---

[589] Cf. P. Bourdieu, ‘De productie van geloof’ in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 261-263.
Een bekwame hoofdredacteur van de *Figaro* benoemt iemand tot literair criticus ‘omdat hij de taal van de *Figaro* spreekt, *zonder er zijn best voor te hoeven doen* […].’ Cursivering van Bourdieu in een citaat van Gautier.
[590] W. Gijsen, ‘Ingetogen solo-optreden van Henk van Ulsen’, *De Telegraaf*, 29 september 1982.
[591] W. Gijsen, ‘Richardson-effect pover’, *De Telegraaf*, 29 oktober 1984.
[592] Over Gijsens broodschrijverschap meer in paragraaf 4.11.
[593] W. Gijsen, *Deirdre. Derde boek. Lure* (Amsterdam 1986), 162-163, 174-175, 184-187.
[594] W. Gijsen, *Deirdre. Derde boek. Lure* (Amsterdam 1986), 234.

Ook tovenaar Iskander, krijgt met de toneelwereld te maken. Hij raakt bevriend met de *ronin* Gawein, waarin hij een toneelspeler vermoedt. Zodra hij deze gedachte uitspreekt, verstrakt het gezicht van Gawein. Later blijkt dat diens dominante vader hem absoluut niet op het 'verwijfde' toneel wenst te zien. Dan last Gijsen een negatief getoonzette toneelpassage in. Iskander heroverweegt zijn vermoeden: 'Toneelspelers reisden doorgaans niet alleen [zoals Gawein doet] en wanneer ze dat wel deden hielden ze zich meestal niet op buiten de gebaande wegen. Hun brood lag waar de mensen waren, bij halteplaatsen, herbergen en op marktpleinen. Bovendien bespeurde hij in Gawein iets dat toneelspelers misten, of in elk geval niet in deze mate bezaten: een vertrouwd zijn met de natuur dat maakte dat zijn jagersuitrusting geen verkleedpartij leek.[595]

In *De rook van duizend vuren* (1984) belandt de jonge prins Rowein, ook al op de vlucht voor een dominante vader, bij het rondzwervende paroshe-volk. Daar wordt hij ontmaagd door Marte. Vijf avontuurlijke jaren later verneemt hij dat Marte toneelschrijfster is geworden. 'Je zult het niet geloven.' Inderdaad kijkt Rowein 'ongelovig'. 'Waarom zou ze schrijven? Ik wist niet eens dat ze het kon' 'Wat schrijft ze dan?' 'Een toneelstuk. We willen voor het komend seizoen eens wat anders brengen. De mensen worden het eindeloze gespring en het messewerpen moe.'[596]

Gijsen heeft vele voorstellingen 'messewerpen' aanschouwd, maar zal vooral hebben gebaald dat hij niet meer aan schrijven *voor* theater toekomt. Zijn bijdrage beperkt zich tot één toneelstuk. *De heren Oogentroost* (1985) wordt in Gooiland door het 'Tuintheater' gespeeld. Er verschijnt een aankondiging in *Trouw*, maar recensies blijven uit.[597] Het stuk verkrijgt pas succes wanneer Gijsen het samen met regisseur Marlies Cordia tot het hoorspel *Oogentroost* (1989) omwerkt.[598] Hoorspelen zijn een toneelvorm waarin Gijsen over ruime ervaring beschikt.[599] De adaptatie, met in de hoofdrollen Bram van der Vlugt en Huub Stapel, valt in de prijzen, maar Gijsen heeft tragisch genoeg geen levensjaren meer om hierop voort te borduren.[600]

---

[595] W. Gijsen, *Iskander* (Amsterdam 1989; 1982, 1983), 254, 262, 518.
Enig platonische 'lessen in lezen' vallen hier te ontwaren. Gawein verkleedt zich als jager, maar weet deze ook te *zijn*. Later onthult Gawein, dat hij prins Tanchelin is. 'En ik hield je voor een toneelspeler', bromt Iskander.
[596] W. Gijsen, *De rook van duizend vuren* (Amsterdam 1984), 153.
[597] 'Theater', *Trouw*, 24 januari 1985.
[598] 'Nos-bestuur redt hoorspel met 8 ton', *Provinciale Zeeuwse Courant*, 21 november 1989.
[599] Wim Gijsen', *Hoorspelen.eu*.
https://www.hoorspelen.eu/Hoorspelen/Zoeken/search.php?zoom_query=wim+gijsen , laatst geraadpleegd op 25 juli 2019.
'Wim Gijsen, '[gedichten]', *Maatstaf* 14 (1967), 9, 720.
cf. 'Swiebertje op zaterdagavond. Tachtigjarige Oorlog onderwerp van winterprogramma NCRV-tv', *Nieuwsblad van het Noorden*, 30 augustus 1966.
De database *Hoorspelen.eu* bevat een vijftal hoorspelen van Gijsen. Bovendien publiceert hij in *Maatstaf* een fragment uit het hoorspel 'Honderd vierenveertig duizend', nu gepresenteerd als het gedicht 'de engel spreekt'.
[600] D. van Ooi, 'Krakend grintpad verdween. Marlies Cordia vecht voor bestaansrecht vernieuwd hoorspel', *Trouw*, 18 november 1989.
cf. 'Hoorspel op herhaling: 'Oogentroost' van Wim Gijsen/Marlies Cordia', *Adeline van Lier*.
http://www.adelinevanlier.nl/programma/hoorspel-op-herhaling-oogenstroost-van-wim-gijsenmarlies-cordia/, laatst geraadpleegd op 23 juli 2019.
Uit het *Trouw*-interview met Cordia valt op te maken dat het hoorspel over Gijsens gebruikelijke spirituele thematiek (een 'innerlijke reis') handelt. Het hoorspel wordt als prijswinnaar uitgezonden op Radio 4.

Het toneel-deel van zijn carrière geeft Gijsen weinig kleur op zijn gezicht. Hij lijkt als toneelrecensent ook nauwelijks te streven naar erkenning van de culturele poortwachters, gezien zijn zelfreflectie op deze 'gedwongen' baan. Zijn nogal bleke *prise de position* laat zich verklaren vanuit de werking van het veld. Het literaire veld wordt bevolkt door letterkundigen die alles (moeten) aanpakken om te overleven. Tot aan de jaren tachtig is Gijsen als literator gesubsidieerd door de staat. Zo verkrijgt hij aan het begin van zijn carrière een reisbeurs.[601] In de jaren zeventig ontvangt hij 'additionele' subsidies.[602] Vanaf het moment dat Gijsen met zijn SF successen weet te vergaren, wordt hij echter niet langer als subsidiabel beschouwd. Tot zijn frustratie moet hij vanaf dan elders inkomsten zoeken om van zijn schrijven te kunnen leven. Hij wendt zich daarom tot *de Telegraaf*.

Nu wordt zijn letterkundige veelzijdigheid een pluspunt, en hoewel Gijsen klaagt, weet hij zichzelf aardig te verdelen. Deze kameleonskunst bezit hij. Gijsen lijkt de laatste periode van zijn leven op de picareske titelheld Joerin uit *De Dromenwever* (1988). Hoofdpersonage Hinde komt deze veelzijdige 'grappenmaker' tegen nadat Joerin is meegereisd met kermisklanten en circusartiesten. 'Ik heb me in goed vertrouwen door hen laten contracteren, afgaande op fraai ogende papieren en welgekozen woorden!' 'Het bleken schreeuwers die kleine handigheidjes opkloppen tot kunst.' Joerin kan er niet mee zitten, en waait berustend met de wind mee. 'Het is nog steeds een mooie dag.' Hinde en hij 'waren ondertussen weer gaan lopen en Joerin wees met een theatraal gebaar naar de straatweg. 'Wat zal het zijn?' 'Links of rechts, de dood of het leven?'[603]

4.8 De leraar Gijsen: deelt met heel zijn hart

Een leraar. Misschien van enkelen. Zoiets blijft altijd mogelijk.[604]

Voor iemand die op zijn veertiende van het HBS wordt getrapt, en nooit een schooldiploma behaalt, heeft Gijsen de rol van leraar vaak vertolkt. Als *Maatstaf*-medewerker 'ontdekt' hij Min, waarmee hij het massapubliek 'aan de poëzie' helpt.[605] Diezelfde periode stelt hij samen met Bakker *Lessen in Lezen* (1967) samen, een titel die óók deze paragraaf had kunnen sieren. Gijsens gids voor alternatief leven, *Leven dat het een lieve lust is* (1971) vormt jarenlang zijn meest succesvolle uitgave.[606]

---

[601] Cf. R. Boltendal, 'Vier dichters uit een generatie', *Friese Koerier*, 8 september 1962.
[602] 'Stipendia, toelagen en beurzen voor schrijvers', Nederlands *Dagblad*, 12 mei 1971.
'Ruim *f*900.000.- voor 163 letterkundigen', *Nederlands Dagblad*, 4 april 1974.
'Dag in. Fonds 2', *De Volkskrant*, 4 mei 1976.
'Van Aafjes tot Zikken', *Leeuwarder Courant*, 13 mei 1978.
Ook de periode als beeldend kunstenaar wordt Gijsen gesubsidieerd, dan dankzij de 'kontraprestatie'.
[603] W. Gijsen, *De Dromenwever* (Amsterdam 1988), 187.
[604] W. Gijsen, *De rook van duizend vuren* (Amsterdam 1984), 352.
[605] Cf. N. Maria Min, *Voor wie ik liefheb wil ik heten. Gedichten* (Amsterdam 1976; 1966), 61.
De elfde druk somt per druk het aantal dan verkochte 'eksemplaren' op. Het gaat om 45.700 stuks in totaal.
[606] 'Uitgeverij Bert Bakker NV Den Haag', *NRC Handelsblad*, 19 november 1979.
cf. Redactie Holland-SF, 'Wim Gijsen aan het woord' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987; 1981), 19.

Gijsens loopbaan valt samen met een verandering in de letteren. Hoewel de alfabetisering van de arbeidersklasse aan het eind van de negentiende eeuw wortel schiet, is het de twintigste eeuw die 'de eeuw van de lezers' genoemd mag worden.[607] Door de komst van de paperbacks vervalt de status van het boek als 'elite-object'. Het idee dat literatuur 'exclusief' moeten zijn, wordt door het literaire veld zelf opgeblazen. Het boekenvak transformeert tot business om de opgekomen middenklasse te bedienen. De inhoud verandert daardoor. Het boeken*bedrijf* is gebaat bij 'inclusieve' literatuur. Op de massa mag niet neergekeken worden, het publiek moet bediend (*gediend*) worden. De schrijver staat niet langer elitair boven het publiek, maar gaat deel uitmaken ván het publiek, ook zij kunnen schrijven, mits gewenst.[608] Een oprecht intermediërend actor droomt van het moment dat mensen 'hun eigen retoriek op kunnen bouwen'.[609]

Zijn eigen leerjaren spendeert Gijsen als secretaris bij de Haagse Kunstkring, een club met verlichtingsidealen, en een groep die, zo geeft hij toe, vooral *hemzelf* aan baantjes helpt.[610] Precies om zulke redenen is hij naar Den Haag verhuisd, hij positioneert zichzelf letterlijk beter als cultuurfiguur.

Vanaf de jaren zeventig begint Gijsen mensen te 'verlichten'. Hij gaat 'literaire workshops' geven die zijn cursisten in staat stellen pennenvruchten af te werpen. Dat naar dergelijke workshops seizoen na seizoen vraag is, bewijst dat literatuur 'een geliefde hobby voor iedereen' is geworden. Duurdoenerij is niet aan leraar Gijsen besteed. Wanneer in 1978 een door hem samengestelde workshop-bloemlezing verschijnt, pent hij een pretentieloos voorwoord(je), met de veelzeggend *weinig* zeggende titel 'Even vooraf'. Voor de inhoud geldt hetzelfde. Gijsen geeft géén verdiscontering van hoe hij tot de gedichtenkeuze is gekomen, noch neemt hij de kans waar om zijn literatuuropvatting te ontvouwen. Hij toont zich welwillend ten opzichte van de deelnemers, en benadrukt dat de bundel 'gemakkelijk [kon] worden samengesteld', en dat 'een ruim deel gerust met de professionele maat mag worden gelezen.' Tegelijkertijd stelt hij dat het hier níet om een vakopleiding gaat, en dat zoiets ook overbodig is. Gijsen heeft zich niet met de titel bemoeit, zijn leerlingen kozen er zelf een. *Pennevruchten* (1978) geeft wat hem betreft 'enige afstand aan'. Het is de pen die schrijft. Een Zen-les die yoga-leraar Gijsen toch (on)bewust heeft meegegeven.

---

cf. W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 192.
In de 'new age'-hoek verricht hij ook veel non-fictie vertaalwerk. Bovendien geeft Gijsen af en toe yogalessen.

[607] C. Bloom, Bestsellers. *Popular fiction since 1900* (Basingstoke 2008), 27.

[608] Cf. E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 13-14.

[609] Cf. P. Bourdieu, 'De kunst om zich tegen de woorden te verweren' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 32.

[610] Cf. Redactie Holland-SF, 'Wim Gijsen aan het woord' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987; 1981), 13.
P. Bourdieu, 'Politieke vertegenwoordiging' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 240.
cf. 'Samenstelling bestuur Haagse Kunstkring 1891-nu', *Haagse Kunstkring*. https://www.haagsekunstkring.nl/index.php/haagse-kunstkring/2014-05-28-21-29-39, laatst geraadpleegd op 26 juli 2019.
Bourdieu merkt op dat hoe verder het proces van institutionalisering is voortgeschreden, des te meer het winnen van zieltjes ondergeschikt raakt aan het winnen van baantjes. Denk hier ook aan zijn idee dat groepssolidariteit vooral de individuele actoren begunstigt.

Er is één uitzondering op zijn neutraliteit. Via de inleiding vertelt Gijsen aan de lezers dat hij in de zeven jaar [dat hij lector is] heeft kunnen vaststellen hoe belangrijk literatuur is voor 'meer dan wij broodschrijvers alleen'.[611] Een opmerking waarmee hij enige afstand schept. Als broodschrijver geeft hij ruim baan aan zijn leerlingen, die *niet* om den brode schrijven.[612] Gijsens stellingname past bij de 'inclusieve literatuuropvatting' die de twintigste eeuw opgeld doet.

De zeven jaren waarover hij spreekt, is Gijsen in dienst bij de Rotterdamse Kunststichting. Als RKS'er haalt Gijsen de media.[613] Hij maakt zijn entree als bestuurslid van de sectie letteren, weet *Het Vrije Volk*, dat enkele maanden later een nieuw publieksinitiatief van dit bestuur (met 'letterkundigen Wim Gijsen, Anton Kloppers en Aad Nuis') vermeldt.[614] Twee jaar later signaleert *Trouw* het begin van Gijsens 'optreden' voor 'schrijvende amateurs'.[615] Lector Gijsen werkt weliswaar voor de RKS, hij blijft – ook in zijn fictie – bovenal een Hagenees.[616] In die hoedanigheid komt hij samen met plaatsgenoten naar een avond van de Haagse Kunststichting *in* Rotterdam.[617] Het is de bedoeling 'tot een uitwisseling te komen'.[618] Gijsen helpt deze brug te slaan, in zijn eigen belang, want de Rotterdamse cultuursector zitten een stuk beter bij kas dan de Hagenaars. Initiatiefnemer Albert in 't Veld prijst wijselijk de Rotterdamse vrijheid. 'In Den Haag krijg je niks van de vloer'.[619]

In september '73 kunnen *Het Vrije Volk* en *Het Parool* melden dat de 'literaire workshop onder leiding van Wim Gijsen e.a.' weer start.[620] In 1976 kan Gijsen zelfs geïntroduceerd worden *om* zijn leraarswerkzaamheden.[621] Vijf jaar later blijkt dat Gijsen zijn werkgebied heeft uitgebreid – wat

---

[611] W. Gijsen, 'Even vooraf' in: W. Gijsen ed., *Pennevruchten. Poezie van de deelnemers aan de Letterkundige Workshop, gekozen door en met een voorwoord van Wim Gijsen* (Rotterdam 1978), 5-6.
A. Rutten, *De publieke man. Dr. P.H. Ritter Jr. als cultuurbemiddelaar in het interbellum* (Hilversum 2018), 233.
Een opmerking die met een proletarische twist doet denken aan P.H. Ritters verzuchting: 'Ik ben niet anders dan broodschrijver, terwijl mijn vrienden Hoogleraar en lid van den Hoogen Raad zijn.'
[612] C. Engelbrecht, *Gezegd en geschreven is twee. Interviews met auteurs* (1980), 117.
In een interview afgenomen in hetzelfde jaar vertelt Gijsen: '[…] het is boeiend om in aanraking te komen met mensen die willen schrijven om te schrijven, niet in de eerste plaats om te publiceren […].'
[613] Cf. 'Alleen museum met een achterban leeft', *Het Vrije Volk,* 30 augustus 1980.
Verwarrend genoeg loopt er in Rotterdam – en bij het RKS! – een beeldend kunstenaar rond met de naam 'Wim Gijzen'. Deze haalt minstens drie keer *als* 'Wim Gijsen' de krant.
[614] 'RKS wil kunstkrant', *Het Vrije Volk,* 24 mei 1969.
'Kersvers Propo zet literaire avonden op touw', 3 september 1969, *Het Vrije Volk*.
Het zal niet geheel toevallig zijn dat de entree van Gijsen bij RKS samenvalt met het verscheiden van *Maatstaf*.
[615] 'Ontmoetingen met schrijvers in vrije tijd', *NRC Handelsblad,* 2 oktober 1971.
[616] Cf. W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 138-139.
De 'sufheid van Den Haag' creëert (volgens Daniël) juist 'een vruchtbare leegte'.
[617] 'Theateragenda', *Het Vrije Volk,* 25 maart 1972.
[618] ''Schrijvers uit Den Haag te gast in Rotterdam', *NRC Handelsblad*, 14 maart 1972.
[619] 'In Den Haag krijg je niks van de vloer' *Het Vrije Volk,* 28 maart 1972.
[620] 'Literaire workshop start weer', *Het Vrije Volk,* 19 september 1973.
'Diversen', *Het Parool,* 22 september 1973.
'Kunstnotities', *NRC Handelsblad,* 29 maart 1974
'Arie Gelderblom en Wim Gijsen in literair café', *NRC Handelsblad,* 10 april 1974.
[621] 'Wim Gijzen [sic!] komt voorlezen', *Het Vrije Volk,* 16 februari 1976.
'Gijsen begeleidde samen met Leyn Leynse jarenlang een werkgroep van de Letterkundige Workshop […]'.
'Agenda', *Het Vrije Volk,* 19 februari 1976.
'Agenda', *De Volkskrant,* 20 februari 1976.

op succes wijst – en geeft hij workshops in Den Haag. Hij doet dit namens de Haagse uitgever BZZTôH, waarvoor hij ook publiceert.[622] Ook in Gijsens thuisstad slaat zijn werkwijze aan, want het seizoen erop start er een nieuwe reeks, waarvan *De Volkskrant* weet dat Gijsen 'optreedt als inspirator van een prozagroep.'[623] De literaire lessen in Rotterdam lopen intussen door.[624]

Pennevruchten vormt het enige tastbare overblijfsel van Gijsens RKS-periode.[625] De literaire connectie met Rotterdam zal tot aan zijn laatste maanden levend blijven. In april 1990 bericht *Het Vrije Volk* nog dat de 'SF-auteur' Wim Gijsen de jury van een schrijfwedstrijd over de toekomst van Rotterdam zal voorzitten. Het komt er niet meer van.[626]

Wanneer hij overlijdt, schrijft Gijsens oud-leerlinge Hetty Wachter een gedicht over de schrijfclub: 'het werd een wekelijks feest/veel voorlezen aan de anderen/van eigen proza of poëzie/er samen vrij over discussiëren/ en jij immerweer lieve Wim/kon ons stuk voor stuk/met je mooie zachte stem/altijd nog zoveel leren.'[627]

Dat Gijsen juist met het 'gezicht' van de leraar zo'n indruk achterlaat, valt ook te duiden aan de hand van zijn fictie. *Al* zijn SF-romans vertellen over een jong hoofdpersonage (m/v), dat gedurende het verhaal tot ontbolstering komt. Dit pad kunnen de hoofdpersonages echter nooit alleen afleggen, er zijn fysieke én mentale lessen voor nodig. Van leraren. Rowein vindt op de vlucht voor de troepen van zijn vader onderdak bij de 'paroshe'. Daar leert hij lessen in liefde van Marte, en levenslessen van de vaderlijke Jurre. Deze wijze, oude man beoogt geen praktische kennis door te geven, zijn lessen draaien 'om het weten zelf.'[628] Later schuift hij Rowein door naar een andere leraar. Jurre 'vertelt hem nog maar niet wat voor 'wat voor leermeester Tadeusz precies was.'[629]

Een leraar in wat men vandaag 'mindfulness' zou noemen, is Joerin uit *De Dromenwever* (1988). Hinde's compagnon Cheldek vermoedt dat deze Joerin een 'Meester van Wijsheid is'. Een kloosterling noemt Joerin een 'bhagavan', een niet te missen verwijzing naar de Oosterse leermethode. Wanneer Hinde, na een dramatische gebeurtenis, alle zin in het leven heeft verloren, troost Joerin hem. 'Je spreekt van geluk […] maar het is meer tevredenheid'. 'Het lijkt mij dat geluk iets bevredigenders zou moeten zijn, niet afhankelijk van anderen.' Voor onderricht op het fysieke vlak moet Hinde elders

---

[622] 'Mini-muze', *De Volkskrant*, 9 mei 1977.
'Mini-muze', *De Volkskrant*, 26 september 1977.
'Bijeen gelezen', *Leeuwarder Courant*, 24 juni 1978.
'Literaire workshops bij Bzzztoh', *De Waarheid*,4 november 1978.
[623] 'En dan nog dit. Workshops', *De Volkskrant*, 19 oktober 1979.
[624] 'Zelf schrijven geeft veel voldoening', *Het Vrije Volk*, 21 oktober 1977.
'Oude bekende' Neel Min geeft dat jaar een poëzieworkshop.
[625] 'Nieuwe boeken', *Trouw*, 31 januari 1979
De krant is kritisch: 'de maat is tamelijk breed'. Wel stemt de recensent in met Gijsens signalering van de opvallend grote hoeveelheid organisaties die zich met literair geïnspireerde amateurs bezig houden.
[626] 'Schrijfwedstrijd: Rotterdam 2090', *Het Vrije Volk*, 28 april 1990.
De deadline voor deze wedstrijd is 15 september, Gijsen zal ruim een maand later overlijden.
[627] H. Wachter, 'Wim Gijsen', *Seniorplaza*.
https://seniorplaza.nl/gedichten/wim-gijsen/, laatst geraadpleegd op 26 juli 2019.
[628] W. Gijsen, *De rook van duizend vuren* (Amsterdam 1984), 64.
[629] W. Gijsen, *De rook van duizend vuren* (Amsterdam 1984), 79, 87.

zijn. Hij leert vrijen in een 'Huis van Genot'.[630] Deirdre krijgt een vergelijkbare cursus. Hoewel ze deze lessen onwillig ondergaat, concludeert ze later 'met schaamtevolle opwinding' dat het onderricht 'heel wat inzicht [heeft opgeleverd]'.[631] Ook Oosterse vechtlessen ontbreken niet.[632]
Met deze opsomming uit zijn *latere* SF/fantasy-werk zal het niet verbazen dat het leerling en leermeester-motief al vanaf Gijsens genredebuut aanwezig is. Gedurende de *Rissan*-diptiek krijgt Hirdan onderricht van twee meesters. De 'aardling' Rhes vertegenwoordigt het rationalistische archetype. Zijn belangrijkste lessen leert Hirdan echter, typerend voor Gijsen, van een magische 'sukai'-goeroe, de Kush-krijgsheer Lhele. Hirdan opent dankzij deze leermeesters zijn geest. Hij leert 'aards' nieuwsgierig zijn, een les die de antropoloog Rhes hem al meegeeft bij hun eerste ontmoeting. Lhele leert Hirdan vervolgens de beperkingen die ook de *menselijke* nieuwsgierigheid heeft. Zoals het hoort worden de leraren uiteindelijk overbodig. '[Hirdan] liet alle verstandelijke overwegingen varen en in enkele seconden doortrilde hem het wezen van de sukai.'[633]

Gijsen heeft in zijn arbeid én in zijn werk de leraarsrol vervult. Ná het gezicht van SF-auteur past deze rol hem het best. Zijn (literaire) leven valt samen met de opkomst van de lezende middenklasse. De 'eeuw van de lezers' doet vanaf het interbellum een 'middlebrow' (lees)cultuur ontstaan met boekenclubs en workshops. De nieuwe lezers hebben behoefte aan leermeesters die hun de weg kunnen wijzen door het leeslandschap. Gijsen fungeert als één van de gidsen op dit stijgende terrein.[634] Wie zijn cursussen *niet* volgt, kan thuis in Gijsens boeken tal van filosofische referenties aantreffen, het type 'lessen in lezen' dat de 'middlebrow'-voorkeur voor *gedeelde* kennis typeert. De culturele poortwachters waarderen Gijsen in deze rol. Als leraar schittert hij in de schaduw van het literaire veld.[635] Zijn RKS-werkzaamheden halen veelvuldig de media.[636] De letterkundige 'propaganda' verwordt tot een van Gijsens meer distinctieve kwaliteiten.

---

[630] W. Gijsen, *De Dromenwever* (Amsterdam 1988), 164, 207, 218, 262.
[631] W. Gijsen, *Deirdre. Eerste boek. Keerkringen* (Amsterdam 1985), 206-209.
[632] Cf. P. de Martelaere, *Taoisme. De weg om niet te volgen* (Amsterdam 2006), 51, 70, 98-99.
Tao fungeert volgens Patricia de Martelaere als een 'innerlijk trainingsprogramma van Stilte'.
[633] W. Gijsen, *Rissan* (Amsterdam 1987; 1980/1981), 11-12, 340, 617, 627.
Deze twee leermeesters vertegenwoordigen de 'cultuur-magische' kloof.
[634] cf. A. Rutten, *De publieke man. Dr. P.H. Ritter Jr. als cultuurbemiddelaar in het interbellum* (Hilversum 2018), 116.
Intermediator Ritter gaf op verschillende volksuniversiteiten 'letterkundige cursussen'.
[635] Redactie Holland-SF, 'Wim Gijsen aan het woord' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987; 1981), 18.
Gijsen geeft lezingen voor de Vereniging voor Letterkundigen, inmiddels de Auteursbond geheten. Deze bond maakt onderscheid tussen 'literair vertalers' en 'boekvertalers', in de laatste categorie vallen thrillers en fantasy.
[636] Cf. W. Blankert, 'Zeldzame lyriek in poëzie-bundel van Wim Gijsen', *Nieuwsblad van het Noorden*, 30 mei 1975.

4.9 De autobiograaf Gijsen: etaleert zich

Maar wie heeft vandaag de dag een eerlijk en open hart? Ik niet. Ik zit boordevol met dingen die ik beter denk te weten dan iemand anders, ik ben trots op datgene dat 'ik' zegt omdat het anders is dan alle andere 'ikken' en ik cultiveer die onderscheiding zelfs.[637]

Gijsens persoonlijke ervaringen vormen het weefdraad door zijn oeuvre. Wanneer *de Telegraaf* hem vraagt waarom hij naar SF is geswitcht, antwoordt hij: 'Jarenlang schreef ik – zij het verhuld – romans over mezelf, autobiografisch, zoals zoveel schrijvers dat doen […] [ik besloot] als auteur een andere richting op te slaan.'[638] Zo'n uitspraak vormt een zelfbewust statement tegen navelstaarderij. Gijsen distingeert zich als *anders*. De waarheid is het niet.

Gijsen moet toegeven dat hij in zijn boeken eigen karaktertrekken verwerkt.[639] Een voorbeeld vormt zijn pacifisme, een houding die hij met zijn SF-hoofdpersonages deelt.[640] Tijdens het slot van de literaire roman *Daniël* (1976) spreekt hij zichzelf toe.[641] Gijsen verschijnt in zijn eigen verhaalspiegel, de *fictie* uit de autofictie-roman verdwijnt.[642] Vaker verwerkt hij zijn leven op een meer anekdotisch niveau. Zijn in *Daniël* aangehaalde debuutroman *Bollebieste* (1974) bestaat uit eigen jeugdervaringen.[643] Gijsen vertelt over de tiener Wim die opgroeit in een arbeidersgezin.[644] De verhalenbundels *Helm* (1975) en *Maitreya* (1981) zijn deels autobiografisch.[645] Gijsen schrijft dus, zoals vele twintigste-eeuwse schrijvers, autobiografisch geïnspireerde fictie.[646]

---

[637] W. Gijsen, O*ver dood en hiernamaals* (Deventer 1974), 120.
[638] T. Detiger, Wim Gijsens, Nederlands best verkochte science-fiction schrijver vindt: Menselijke relaties interessanter dan technische snufjes', *De Telegraaf*, 17 januari 1986.
[639] W. Gijsen, 'Dialoog met mijzelf, of vragen die niemand mij ooit stelt' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987), 28.
Gijsen laat personages zelden sterven, want: '[het gaat dan] in zekere zin om mijn eigen, zij het partiële dood.'
[640] Cf. W. Gijsen, *De rook van duizend vuren* (Amsterdam 1984), 30.
'Hij [hoofdpersoon Rowein] had vechten geleerd omdat het bij zijn status paste maar hij hield niet van de strijd.'
[641] Cf. W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 89, 208.
'En nog schijteriger is deze Gijsen, snakkend naar verlossing […].' Wanneer Gijsen zich inbeeldt voor God te verschijnen, verwijst hij naar zijn personage Daniël, 'een verzinsel van een schrijver, iemand die dus niet bestaat. Of wel natuurlijk, het is allemaal zo lang als het breed is, dat zult U ook wel weten.'
[642] cf. G. Boomsma, 'Schrijven rondom een leegte. Over het proza van J. Bernlef' in: *Bzzletin* 12 (1984), 117, 34).
Bernlef steekt de draak met het autofictie-fenomeen, en laat een personage verklaren dat hij 'wordt doodgegooid met verhalen over schrijvers die het moeilijk hebben of schrijvers die bezig zijn een verhaal te schrijven […].'
[643] W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 89.
[644] W. Gijsen, *Bollebieste* (Bussum 1974), 25.
cf. W.Gijsen, 'De speelweide. Kort verhaal van Wim Gijsen, *Het Vrije Volk*, 1 april 1966.
cf. W. Gijsen, 'Speelweide' in: W. Gijsen, *Helm* (Bussum 1975), 41-47.
'Wim, Herman, kom eens gauw naar beneden.' Eerder heeft Gijsen jeugdherinneringen uit Bollebieste verwerkt in een verhaal dat in *Het Vrije Volk* wordt gepubliceerd. Het gaat hier om een ander verhaal dan dat uit *Helm*.
[645] W. Gijsen, 'Helm' in: W. Gijsen, *Helm* (Bussum 1975), 5-40.
W. Gijsen, 'Een zomeravond' in: W. Gijsen, *Helm* (Bussum 1975; 1966), 74-80.
W. Gijsen, 'Een lange reis naar nergens' in: W. Gijsen, *Helm* (Bussum 1975; 1967), 101-120.
[646] Cf. K. Schoof, 'Alle geloven uitgeprobeerd', *De Groene Amsterdammer*, 30 oktober 2019.
Vanaf de jaren vijftig van de twintigste eeuw neemt het aantal autobiografische romans almaar toe.

Het ‘gezicht’ van Gijsen van deze paragraaf is daarmee nauwelijks nog metaforisch. Hij beleeft lijfelijke avonturen, die hij vervolgens in zijn literatuur vergeestelijkt.[647] *Dat* is dan weer wél een vorm van literaire positionering. De tendens is in de jaren zeventig tegengesteld, althans, in de kringen van door poortwachters gewaardeerde schrijvers. ‘Van realisme naar verbeelding’ vorm het streven van *Revisor*-auteurs als Wim Brakman, Frans Kellendonk en Gerrit Krol. Zij zetten zich af tegen bestsellers als Maarten 't Hart en Mensje van Keulen, die het schrijven zien als opperste ‘zelfexpressie’. De *Revisor*-auteurs stellen een kentheoretische twijfel voorop.[648] Het Hollands realisme veroordelen zij als een gedateerd wereldbeeld, dat tot hun afgrijzen in de jaren zeventig voor de zoveelste keer manifest wordt.[649] Dat brengt me terug bij Gijsen, en zijn fictie uit deze periode. Daarmee lijkt hij immers vooral *zichzelf* uit te drukken.[650]

Gijsen autofictie is opvallend lichamelijk. Uit zijn tweede roman *Daniël* spreekt een voorkeur voor fysieke activiteiten, in bed en daarbuiten.[651] Pagina’s lang vertelt Gijsen over Daniëls jeugdobsessie met hardlopen, een ambitie die verdwijnt wanneer hij de meisjes ontdekt.[652] Bovenal wordt er in *Daniël* veelvuldig gevreeën, waarbij zelfs meermaals aan de grootte van Daniëls penis wordt gerefereerd.[653]

Voor deze voorliefde voor het lichaam biedt Bourdieu een verklaring. Bourdieu meent dat de innige band met het *eigen* lichaam kenmerkend is voor de arbeidersklasse. Bourdieu houdt staande dat het lichaam een van de laatste bastions vormt van zelfstandigheid, in tijden waarin de staat steeds grotere levensgebieden controleert.[654] Enkel het individuele lichaam kan nog spreken.[655] *The powers that be* doen er echter alles aan om ook dit lichaam te socialiseren.[656] Wanneer het proces slaagt, staat

---

Cf. W. Gijsen, *De schaduw van een geverfde boom* (Bussum 1974), 15.
‘Ik kan geen ander dan mijzelf verzinnen.’

[647] Cf. G.W.F. Hegel, *Over de esthetiek* (2012; 1835), 65.
Voor Hegel is ‘het zinnelijke in de kunst *vergeestelijkt*, omdat het *geestelijke* in haar als verzinnelijkt verschijnt’.

[648] Cf. T. Anbeek, *Geschiedenis van de literatuur in Nederland, 1885-1985* (Amsterdam 1999), 232-233.

[649] T. Boon, ‘Frans Kellendonk en het realisme. Heulen met de vijand’ in: *De Revisor* 22 (1995), 2, 58.
Cf. F.C. de Rover, ‘Van de werkelijkheid naar de verbeelding. Enkele tendensen in het narratieve proza 1970-1980’ in: *Bzzlletin* 11 (1982), 100, 5-6.
In het *Manifest voor de jaren zeventig* wordt afstand genomen van de ‘nieuwe wartaal’ van *Raster* en *de Revisor*.

[650] Cf. J. Meizoz, ‘Modern Posterities of Posture, Jean-Jacques Rousseau’, in: G. Dorleijn, R. Grüttemeier en L. Korthals Altes ed., *Authorship revisited* (Leuven 2010), 87-89.

[651] Het fysieke aspect aan *Bollebieste* begint al op de omslag van Wout Muller, waarop een naakte vrouw staat.

[652] W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 58-59, 78-79, 88-91.
cf. ‘Wel kampioensfoto maar geen titel voor Ons Eibernest, *Algemeen Handelsblad*, 6 juni 1966).
Gijsens sportcarrière zal zich in de kranten beperken tot één optreden als korfballer voor het Haagse Ons Eibernest. Gijsen wordt gezien als een ‘verzwakking’, maar ‘hard werkend’.

[653] W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 6, 65, 166, 196, 212.

[654] P. Bourdieu, ‘De kunst om zich tegen de woorden te verweren’ in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 28.
Arbeiderstelg Bourdieu haast zich te stellen dat *hij* het lichaam niet wenst te verheerlijken.

[655] Cf. P. Bourdieu, ‘De kunst om zich tegen de woorden te verweren’ in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 30.

[656] Redactie Holland-SF, 'Wim Gijsen aan het woord' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987; 1981), 8.
Het is aardig te bedenken dat Gijsen van de HBS wordt getrapt, wanneer hij in een fysiek gevecht belandt met de wiskundeleraar. Gijsen deelt een klap uit, aan een letterlijk tegenover en figuurlijk *boven* hem geplaatst lichaam.

het inmiddels gesocialiseerde lichaam niet langer tegenover de maatschappij, maar is erin opgenomen. Daarmee is Bourdieu waar hij zijn wil, want hij definieert 'habitus' ook wel als de zienswijze (en ideologisch bepaalde *zijnswijze*) die in het lichaam is geïncarneerd. Verzet tegen dit socialisatieproces moet *van* het lichaam komen.

Ik meen dat Meizoz een verwant proces van klassenbewustzijn op het spoor is, wanneer hij beschrijft hoe 'het proletarisch schrijven' als *posture littéraire* fungeert. Hij verwijst naar Rousseau die voor dit type zelfpresentatie als mentor ging fungeren. Begin twintigste-eeuwse schrijvers zoals Doff en Poulaille hebben naar Rousseau's voorbeeld een *posture* gevormd. Dit type auteurs omarmt hun arbeidersklasse-afkomst en autodidactische 'opleiding', het werken voor geld buiten het schrijven, én het verslaan van hun eigen leven in fictie.[657]

Het lijkt me weinig gewaagd om Gijsen met deze *posture* te associëren.[658] Men herinnert zich zijn entree als dichter. Semi-naakt *manifesteert* hij zich zijn tweede bundel, spottend met alle elitaire wetten van het auteursportret. Hij etaleert zichzelf. De stap naar autobiografische lichaams*beschrijving* volgt in zijn jaren zeventig-proza, waarin hij in zijn hoofdpersonages valt te herkennen. Ik citeer een alinea uit *Daniël* met Bourdieu's theorie over de lichamelijke arbeidersklasse in gedachten, alsmede Meizoz' aanvulling hierop over de 'proletarische schrijfpose'.[659] Wanneer Daniël uit tennissen gaat:

> '[…] betrapt hij zich […] op een gevoel van tevredenheid, een diepe satisfactie om eindelijk in dit milieu beland te zijn. Als jongen van zestien heeft hij jarenlang in een sportzaak gewerkt, aanvankelijk als manusje-van-alles, later als verkoper en technicus. Hele zomers heeft hij in de kelders van de winkel doorgebracht, rackets reparerend of opnieuw bespannend, en daar heeft hij er als wat puberachtig en verlegen jongetje vaak over gedroomd ook rijk te zijn en zich te kunnen bewegen met het zwierige gemak en de vanzelfsprekende nonchalance die rijke mensen eigen scheen te zijn. […] Het was niet eens doodgewone jaloezie die hem toen tot zijn gedroom bracht, maar eerder het verlangen naar een eleganter manier van leven, ingegeven door het besef van zijn eigen onbeholpen jongenslichaam, dat wel in staat was die elegantie en zelfverzekerdheid *na te bootsen*, maar dat nooit de begeerde eigenschappen werkelijk bezat.[660]

---

[657] Cf. J. Meizoz, 'Modern Posterities of Posture, Jean-Jacques Rousseau', in: G. Dorleijn, R. Grüttemeier en L. Korthals Altes ed., *Authorship revisited* (Leuven 2010), 82.
Bio- en bibliografie' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987), 38.
'Na onafgemaakte (van school verwijderd) HBS-periode wisselende baantjes op kantoren, in fabrieken en sportzaken. Was o.a. etaleur, kerstbomenverkoper, liftbediende en monteur.'
[658] cf. C. Engelbrecht, *Gezegd en geschreven is twee. Interviews met auteurs* (1980), 115.
'Ik ben wat schrijven en denken aangaat erg aan mijn eigen leven gebonden.'
[659] B.J. Davidson, 'Van Fa. D. Jakobs tot Jakobs sport. Vijftig jaar een begrip in Zwolle' in: *Zwols Historisch Tijdschrift* 30 (2013), 2 , 90.
'Omstreeks 1950 […] werd [Wim] aangenomen als winkelbediende […]. Zijn literair talent werd al gauw duidelijk […] Hij was vooral een fantastisch verteller van zelfverzonnen verhalen.'
[660] W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 58-59.
Cursivering van Gijsen.

Uit deze alinea spreekt de verwarring van de arbeiderszoon met (intellectuele) ambitie. In de kelders van de sportzaak functioneert Daniël, althans fysiek.[661] Tegelijkertijd beseft hij *iets* te missen. Gijsens generatiegenoot, de latere bestsellerauteur Siebelink bevangt een vergelijkbaar gevoel. Hij bekent aan de marxistische criticus Wam de Moor: '[…] je afkomst raak je niet kwijt. […] [je hebt] de tomeloze ambitie iets te bereiken, maar je komt dan door *intelligentie* of *artistieke aanleg* in een wereld waar je *van nature* niet bij hoort. […] steeds blijft de gedachte spoken: ik hoor niet hier thuis, maar bij de mensen waar ik vandaan kom. […] Je zit steeds tegen je eigen onzekerheid aan. […] Je kunt het wel gaan compenseren, en dus dikwijls overcompenseren, boven je milieu proberen uit te stijgen – wat ik al mijn hele leven aan het doen ben – maar het lukt niet.'[662]

Gijsen vertelt in zowel *Daniël* als in zijn non-fictiebundel *Over dood en hiernamaals* (1974) over een gesprek met Sem Dresden. Wanneer hij zijn letterkundige collega ontmoet, haalt Dresden 'boeken en uitspraken aan die ik allemaal niet gelezen heb en hij gaat met hoffelijke behendigheid lichtjes voorbij aan mijn onwetendheid. Ik voel me er even een beetje pummelachtig door, toch het arbeidersjongetje dat de schade nog altijd niet helemaal heeft ingehaald.'[663] Ik meen dat Gijsens 'proletarische schrijverspose' een (over)compensatie is voor dit gevoel van *unbelonging*.

Ik keer opnieuw terug naar de hoofdvraag van deze scriptie. Hoe hebben de poortwachters over Gijsens gezicht van autobiograaf geoordeeld? Even lijken zijn ontboezemingen positief uit te pakken. Gijsens eersteling heet *Bollebieste*.[664] De titel verwijst naar de bestaande Zwolse arbeiderswijk waar Gijsen opgroeide.[665] Met het boek, zo vertelt hij in een interview, schrijft hij over zijn eigen belevenissen als tiener.[666] 'Het heeft me duidelijk voor ogen gestaan wat ik precies wilde met de literaire kant van de zaak', benadrukt hij. Hij deelt een proletarisch *geposeerde* sneer uit aan door de poortwachters gewaardeerde literatuur. 'Een heleboel literatuur wordt zo intellectualistisch geschreven, zo vanuit de intellectueel met zijn problemen. Aan de andere kant heb je een heleboel vertellers zoals Jan de Hartog, die missen nét dat elitaire. […] Ik wil zo schrijven dat mensen die Campert of Kouwenaar lezen het goed vinden maar ook zo, dat mijn moeder het kan lezen.'[667]

---

[661] Cf. C. Engelbrecht, *Gezegd en geschreven is twee. Interviews met auteurs* (1980), 112.
Engelbrecht vertelt over Gijsen: 'Zijn eerste prettige werk was in een sportzaak.'
[662] W. de Moor, 'Ik zat volstrekt gespannen in mijn vel'. Wam de Moor in gesprek met Jan Siebelink' in: *Bzzlletin* 14 (1986), 137, 78-80.
Siebelink vertelt dat hij 'een ontzettend vervelend jongetje op school' was en hij 'dreigde meerdere keren verwijderd te worden.' Net als Gijsen leed Siebelink later aan een angststoornis. De Moors cursiveringen.
[663] W. Gijsen, 'Hindoeïsme. "Maar wie dorstig is kan erom vragen" ' in: W. Gijsen, *Over dood en hiernamaals* (Deventer 1974), 117.
Cf. W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 14.
[664] 'Lente-explosie op de boekenmarkt', *Het Vrije Volk*, 9 februari 1974.
'Arie Gelderblom en Wim Gijsen in literair café', *NRC Handelsblad*, 29 maart 1974.
[665] Cf. E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 73.
Het vormt een goedgekozen onderwerp. Anekdotische romans over dorpsjongens worden dikwijls een succes. Door de boerderijen rond Zwolle kan *Bollebieste* nog haast als een plattelandsroman gelden.
[666] Geboren in augustus 1933 is Gijsen in werkelijkheid elf jaar tijdens de gebeurtenissen van het boek. Het waarom van het gesmokkelde jaar *erbij* ligt wellicht in de vroegrijpe avonturen van de jongen uit het boek.
[667] A. Visser, 'Debuutroman van Wim Gijsen. De teerling is geworpen', *Leeuwarder Courant*, 18 mei 1974.
cf. J. Kunkeler, 'Archie Bunker – Piet Steenkamp – Hemel – Stille Kracht – NAVO', *De Tijd*, 11 april 1974.

Door *Bollebieste* als titel te kiezen heeft Gijsen het zichzelf niet gemakkelijk gemaakt.[668] Bob den Uyl spreekt in *Haagse Post* zijn haat uit voor deze titel.[669] *Trouw* is positiever en noemt het boek fijnzinnig. Vooral de scenes waarin de jongen met meisjes in aanraking komt zijn knap en sober geschreven. Gijsens kwaliteit ligt volgens de krant in de ontluikende seksualiteit. *Trouw* concludeert: 'goed genoeg om een positief oordeel te vellen.'[670] Ook *Leeuwarder Courant* toont zich tevreden.[671] Warren bewondert in de *Provinciale Zeeuwse Courant* de puberale authenticiteit van de roman. 'Ik sta er verbaasd over dat er mensen zijn die zo feilloos en volledig de sfeer die een bepaalde leeftijd eigen is, weten op te roepen.' 'Het is allemaal knap, onopgeschroefd en waarachtig verteld.'[672] *De Stem* noemt het 'meer een soort jeugdig oorlogsdagboek dan een roman waarin een thema helder wordt gemaakt.'[673] Ieder voor zich zijn dit recensies die de *fysieke* alledaagsheid van de roman waarderen.

Bollebieste zal Gijsens meest gerecenseerde roman blijven, en tevens als *werkelijk* acceptabele roman fungeren waartegen zijn latere werk negatief wordt afgezet. *Leeuwarder Courant* wijdt aan zijn bundel *Helm* een kritische recensie, zeker in vergelijking 'met het uitmuntende *Bollebieste*', waaruit nog een 'onopgesmukte, bijna pretentieloze eenvoud' sprak.[674] *Trouw* noemt *Helm* 'weinig geïnspireerd maakwerk en verwijst naar *Bollebieste* als betere voorganger.[675]

Het is zijn tweede roman *Daniël* waarin Gijsen zichzelf het meest *foreground*. Het boek bevat brieven, dagboekfragmenten, en talloze intertekstuele (zelf)verwijzingen en zelfbeschrijvingen.[676] Dit is géén roman die Gijsens moeder zou willen lezen. Het *Nieuwsblad van het Noorden* verwijst opnieuw positief naar *Bollebieste*, 'schrijven kan [Gijsen] wel', maar 'schrappen kan hij niet'. De recensent benadrukt de grote hoeveelheid door Daniël ingenomen verdovende middelen. Daardoor 'leutert [hij] wat veel.'[677] De noordelijke krant zal de *enige* blijken die woorden aan *Daniël* wijdt.

Gijsens polemische statement roept een reactie op van Visser. 'Ik ben van mening dat het een schrijver geen ene mallemoer moet kunnen schelen of zijn lezers ook […] Campert [en] Kouwenaar […] goed vinden.'

[668] cf. I. Cornelissen, 'Voetnoot. De man met het alpinopetje', *Het Parool,* 17 december 1990.

[669] A. van der Veen, 'CS journaal', *NRC Handelsblad,* 5 juli 1974.

[670] 'Nieuwe boeken', *Trouw,* 21 mei 1974.

[671] A. Visser, 'De teerling is geworpen', *Leeuwarder Courant,* 18 mei 1974.
'Wim Gijsen heeft niet de behoefte gevoeld zijn autobiografische thema te camoufleren door de held van zijn verhaal een andere naam te geven […].'

[672] H. Warren, 'Bollebieste, roman over jeugdepisode door Wim Gijsen', *Provinciale Zeeuwse Courant,* 20 april 1974.
cf. M. Ferguson, 'Verslag van verzonnen werkelijkheid/Drieërlei vormen van sensitiviteit', *Het Vaderland,* 10 augustus 1974.
Het oordeel van Ferguson past in de lijn van de andere poortwachters. 'De grote gruwel-gebeurtenissen […] worden door het kind […] haarfijn geregistreerd. […] Zó nuchter en precies opgetekend dat het vanzelf iets poëtisch wordt, van jeugd en authenticiteit. Een bijzonder boek.'

[673] H.E., 'Oorlogsjeugd', *De Stem,* 9 september 1974.

[674] A. Visser, 'Lange, korte en hele korte verhalen, *Leeuwarder Courant,* 26 juni 1976.

[675] 'Verhalen van Gijsen', *Trouw,* 6 december 1975.
cf. R. Mulder, 'Een alledaagse verrassing', *NRC Handelsblad,* 26 maart 1976.
cf. G. Luijters, 'Helm van Wim Gijsen. Best redelijk geschreven en toch…', *Het Parool ,* 10 januari 1976.
Volgens Mulder vindt Gijsen slechts 'goedkope' oplossingen. Luijters meldt dat *Helm* hem koud laat.

[676] W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 46, 55, 84, 138.
Zo denkt Daniël onder meer aan een essay van Vestdijk, en wordt er verwezen naar gedichten van 'Jany' Holst.

[677] E. Huizing, 'Sal Santen ('Stormvogels'): als autobiograaf is hij beter', *Nieuwsblad van het Noorden,* 3 december 1976.

Wanneer Gijsen in 1980 met *Rissan* doorbreekt biedt uitgever Nijgh & Van Dittmar hem een nieuwe kans, of liever, een literaire *herkansing*.[678] Een poging tot *cashen* op Gijsens *minutes of fame*? Zelf bekent hij dat er in *Maitreya* 'een paar slechte verhalen […] zullen staan omdat het af moet'.[679] De verhalenbundel bevat wederom vele autobiografische momenten, waaronder de bajonet-episode.[680] Het titelverhaal biedt een twist. Hier bemerkt een theosofisch geïnteresseerde schrijver afkomstig uit de Overijsselse turflanden dat hij 'tot zijn eigen verbazing' plotseling succes krijgt wanneer hij 'surrealistische verzinsels' […] 'zonder veel nadenken bij elkaar sprokkelde.' '[…] Tot zijn eigen verbazing vonden [zij] bijna direct gretig aftrek.' De rechten worden zelfs aan het buitenland verkocht. Tot zo ver zijn de allusies op Gijsens SF-carrière werkelijkheid. Gijsen droomt wanneer hij meldt dat deze fantasieverhalen 'als literatuur werden verkocht.' De meest tekenende wens vormt het moment dat zijn hoofdpersonage poëzie begint te schrijven, waarvoor óók geldt dat 'die gretig aftrek vindt'.[681] In werkelijkheid haalt Gijsen met zijn laatste literaire poging de landelijke pers niet.[682]

Pas ná Gijsens dood bespreekt *Het Parool* het autobiografische kwartet uit Gijsens oeuvre. Bij zijn terugblik op een schrijversleven, benadrukt Igor Cornelissen niet het geleuter, maar het lichamelijke element. 'In *Daniël* wordt aan vagina's geknabbeld alsof het een natte lust is.'[683] Dat Gijsen zich bij leven in *Oneindig Moment* (1981), nota bene in een interview met zichzelf, verdedigt voor zijn vele erotische passages, wijst op een zekere schaamte: '[het is] leuk om te doen en we kunnen niet allemaal altijd Tolstoj of Mulisch lezen […].'[684]

Gijsen loopt als schepper van literatuur tijdens de jaren zeventig vast. Kouwenaar én zijn moeder tegelijk tevreden houden, blijkt een te ambitieus streven voor Gijsen. Ik meen dat zijn worsteling als literair actor, zoals beschreven in het boek *Daniël* wijst op de wankele toestand van zijn culturele kapitaal. Voor bestseller-succes is zijn werk (op dat moment nog) te intellectualistisch, maar overtuigen doet Gijsen de poortwachters zelden met zijn proletarische vorm van zelf-exhibitie en 'opperste zelfexpressie' niet. Sterker nog, hij heeft hen nauwelijks weten te bereiken.

---

[678] 'Verschenen', *Nederlands Dagblad*, 29 december 1981.
[679] Redactie Holland-SF, 'Wim Gijsen aan het woord' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987; 1981), 23.
[680] W. Gijsen, 'Dromen van Bomans' in: W. Gijsen, *Maitreya* ('s Gravenhage 1981), 26-47.
In dit verhaal figureert een Haagse keramiek kunstenaar, kampend met een huwelijkscrisis en een angststoornis.
[681] W. Gijsen, 'Maitreya! Maitreya!' in: W. Gijsen, *Maitreya* ('s Gravenhage 1981), 115-117, 122.
[682] Naar alle waarschijnlijkheid geloofde het consacreringsinstituut Nijgh & Van Dittmar even weinig in de kwaliteit als Gijsen zelf, gezien de verschijningsdatum aan het einde van het jaar, nog na kerst.
[683] I. Cornelissen, 'Voetnoot. De man met het alpinopetje', *Het Parool*, 17 december 1990.
'*Bollebieste* is niet zo'n goede titel voor een roman want alleen Zwollenaren weten dat dat een wijk is'.
[684] W. Gijsen, 'Dialoog met mijzelf, of vragen die niemand mij ooit stelt' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987), 29-30
cf. W. Gijsen, 'Gevelde bajonetten' in: W. Gijsen, *Maitreya* ('s Gravenhage 1981), 55.
Gijsen heeft zelf het freudiaanse verband met 'de bajonet' in *Maitreya* ter sprake gebracht.

4.10 De science-fiction meester Gijsen: bedrijft beheersing

Ze was nederig geworden door schade en schande, nederig genoeg om te moeten inzien dat haar hier aangeboden werd waar haar hart naar zocht.[685]

Met het aanbreken van de jaren tachtig verandert alles voor Gijsen. In zijn eigen spirituele stijl valt van een 'bekering' te spreken.[686] Van matig geslaagd literair actor transformeert hij tot 'meester in het genre'. Gijsen ontpopt zich als publieksschrijver van SF/fantasy.[687] Met deze paragraaf, maar ook dankzij de voorgaande, meen ik aannemelijk te kunnen maken, dat niets in het literaire veld uit het niets geschiedt, of *zonder* geschiedenis is.[688] Daarbij biedt Meizoz' *posture littéraire*-theorie een lichtvoetige opmaat.[689] Anders dan Bourdieu heeft Meizoz aandacht voor het fysieke aanzien van de auteur. Schrijvers kunnen hun imago (de beeldvorming *rond* hen) sturen door middel van de *posture littéraire*, die ook een fysieke component heeft.[690] De theorie van Meizoz past beter dan Bourdieu bij het moderne, gemediatiseerde boekenlandschap. Een schrijver moet vandaag *als persoon* in de schijnwerpers staan.[691]

Totdat hij SF-boeken gaat schrijven heeft Gijsen zich getooid in het 'uniform' van de 'provo-kabouter' (oftewel, de *bohémien*).[692] Gijsen is de bebaarde man van zijn (hippie)tijd. Hij verkiest de manen van het 'langharig tuig' boven de kapper, en lijkt zijn tanden nooit te poetsen.[693] Hij vereenzelvigt zich ogenschijnlijk met het proletariaat. [694] In de *swinging sixties* is Gijsen met deze dracht *en vogue*, om niet te zeggen dat hij opgaat in de massa.[695] Op de achterflap van zijn laatste dichtbundel *In de schaduw van een geverfde boom* (1974) toont hij deze *look* nog steeds, maar twee

---

[685] W. Gijsen, *Deirdre. Tweede boek. Bidahinne* (Amsterdam 1985), 104-105.
[686] Cf. W. Gijsen, 'Helm' in: W. Gijsen, *Helm* (Bussum 1975), 17-20.
[687] Het valt op dat het in '78 en '79 rustig is rond Gijsen in de kranten. Eén verklaring kan zijn dat hij zich voorbereidt op de nieuwe richting. Anderzijds kan de ontstane stilte ook een *wakeup-call* voor hem zijn geweest.
[688] cf. W. Gijsen, 'De dingen komen', *Het Vrije Volk*, 18 februari 1967.
Gijsen heeft zich ten slotte al eerder met verhalen voor *Het Vrije Volk* aan SF gewaagd.
[689] J. Meizoz, 'Modern Posterities of Posture, Jean-Jacques Rousseau', in: G. Dorleijn, R. Grüttemeier en L. Korthals Altes ed., *Authorship revisited* (Leuven 2010), 81-82.
[690] Cf. M. Sanders, ''Lieveling, je hebt te doen met iemand die streeft.' Het posture épistolaire van Herman Gorter' in: *Nederlandse Letterkunde* 20 (2015), 3, 238-239.
'Literatuur functioneert immers in een interactieve en sterk beeldgerichte mediacultuur. In die cultuur is de schrijver, of hij dat nu wil of niet, 'op een bepaalde manier ook een merk'.'
[691] Cf. E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 152-153.
[692] Cf. A. v. N., 'Veel ellende met 'Daniël', *Het Vaderland*, 3 december 1976.
'Dat [de] "ik" […] veel geleden heeft, is evident. Dat hij daarbij voortdurend poseert als benijdenswaardige bohémien en viriel mannetjesdier, komt grotendeels over als koketterie.'
[693] Zie bijlage 1d.
[694] Cf. W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 57-58, 92.
'Uit [Marians] gepraat begrijpt [Daniël] dat […] hij misschien een beetje gek zal worden aangekeken om zijn lange haren en […] baard. [Op zo'n moment] is hij zich diep bewust van zijn eigen, zeer proletarische afkomst.'
[695] R. Schouten, 'Het tij voor de baard schijnt gekeerd', *Trouw*, 27 februari 2017.
cf. Y. Holst en F. de Bont, 'Waren de jaren zestig wel zo revolutionair als we denken', *De Volkskrant*, 18 maart 2016.
Schouten vertelt dat de baard in de *seventies* enkel nog iets voor hippies was. Holst en De Bont laten zien dat het langharige, rebelse imago van de *sixties*, in meizoziaanse termen, deels uit postfactuele *imagination* bestaat.

jaar later laat hij *als* Daniël twijfel doorklinken aan het leven van *bohémien*.[696] Een andere fase nadert. In Engelbrechts interviewbundel *Wat gezegd is geschreven is twee* (1980) verschijnt Gijsen voor het eerst tijdens zijn literaire loopbaan *zonder* baard.[697] Deze verandering doet denken aan een omslag in Rousseau's leven. Hét voorbeeld van autodidacten bespot *older and wiser* zijn eigen 'gebrek aan fatsoen', inmiddels baardloos en in pak.[698]

Gijsens metamorfose openbaart zich voor een groter publiek, wanneer hij zijn SF-debuut *De Eersten van Rissan* (1980) maakt. Deze wending naar genrefictie gaat vergezeld van een ander fysiek.[699] Begin augustus verschijnt er een interview in *De Volkskrant*. Een netjes geklede Gijsen kijkt de lezers aan.[700] Serieuze blik, de mond gesloten, het hoofdhaar in model geknipt, slechts strenge snorren resteren. Gijsen wekt een geheel andere indruk in de media dan voorheen.

Voor het eerst in vier jaar krijgt Gijsen nu serieuze aandacht van de poortwachters. Is dit toeval? Bourdieu stelt dat een actor in staat is '[vooruit te grijpen] op een immanente noodzakelijkheid van diens sociale wereld.' De socioloog meent weliswaar dat 'rationele berekening' in de praktijk 'bijna nooit aanwezig is', toch kan een actor volgens hem een noodzakelijke stap zetten, die deels uit *hem* en deels uit het *veld* volgt.[701] Ik meen dat dit – *consciente ou non* – voor Gijsens SF-*move* geldt.[702] Hij vindt als SF-schrijver een schrijfvorm die werkt op het veld. Een 'volwassen' fysiek, *voorbij* de kabouter, belichaamt deze nieuwe rol.[703]

---

[696] cf. W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 92.
'[…] ik heb zelfs, na voorzichtig aandringen van Marian, die nog altijd vindt dat ik te bohemienachtig gekleed ga, een […] pak gekocht. […] Overigens moet ik zeggen dat ik het achteraf best plezierig vind om […] wat eleganter gekleed te gaan […]. Jullie zullen de dag nog beleven dat ik als heer vermomd voor de deur [sta].'

[697] C. Engelbrecht, *Gezegd en geschreven is twee. Interviews met auteurs* (1980), 111-117.
De bundel verschijnt in 1980, het interview is van 29 juli 1978. Hoewel de baard ook dan al is verdwenen, heeft Gijsen op deze foto nog wel lang haar, en draagt hij een spirituele 'hippieketting'.

[698] Cf. J. Meizoz, 'Modern Posterities of Posture, Jean-Jacques Rousseau', in: G. Dorleijn, R. Grüttemeier en L. Korthals Altes ed., *Authorship revisited* (Leuven 2010), 86-87.
cf. F.C. de Rover, 'Decadentie bij jonge Nederlandse schrijvers?', *Ons Erfdeel* 26 (1983), 4, 486-487.
Siebelink maakt een vergelijkbare ontwikkeling door. Wanneer hij in de jaren zeventig debuteert 'poseert' hij: 'bewust als iemand die zichzelf en de maatschappelijke actualiteit als 'decadent' ervaart.' Later maken 'uiterlijke 'decadentiekenmerken' […] plaats voor bezinning [...].' Ook zijn baard verdwijnt, ten faveure van de snor.

[699] Mijn bedoeling is niet te suggereren dat de baardloze Gijsen een *SF posture* omarmt. Als zo'n *posture* al bestaat, zou die eerder in de richting van een excentriek uiterlijk gaan. Ik wil aannemelijk maken dat Gijsen zijn literaire zaken in alle opzichten anders aanpakt. Op mediafoto's zal Gijsen zich vanaf dan steeds een heer tonen.

[700] J.A. Dautzenberg, 'Goede science fiction van Wim Gijsen', *De Volkskrant*, 2 augustus 1980.
Zie bijlage 2a.

[701] P. Bourdieu 'De dode reikt de levende de hand. De verbindingen tussen de gereïficeerde en de belichaamde geschiedenis' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 81-82.

[702] M. Sanders, ''Lieveling, je hebt te doen met iemand die streeft.' Het posture épistolaire van Herman Gorter' in: *Nederlandse Letterkunde* 20 (2015), 3, 240.
Hier wijst Sanders op een ongeproblematiseerde propositie die Meizoz van Bourdieu overneemt: 'de vooronderstelling dat zelfpresentatie in functie staat van het optimaliseren van de eigen veldpositie en het maximaliseren van symbolisch kapitaal.' Het enige voorbehoud dat Meizoz maakt, is het *consciente ou non*.

[703] Cf. P. Bourdieu, 'Politieke vertegenwoordiging' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 218.
In bourdieuske terminologie: Gijsen blijkt over een 'specifieke competentie' te beschikken.

Anderzijds moet altijd Bourdieu's voorbehoud in acht worden genomen van de 'retrospectieve illusie'. Het is juist *omdat* Gijsen zoveel succes boekt met SF/fantasy dat zijn handelen *achteraf* perfect in een 'objectieve strategie' lijkt te passen.[704] Een literator kan een geïnspireerd strateeg lijken, terwijl diens 'weliswaar objectief rationele investering op het moment zelf een riskante gok, ja een dwaasheid kan hebben geleken'. Niettemin meent Bourdieu dat een verandering van genre op het literaire veld als een *bekering* wordt ervaren, 'hetgeen ongetwijfeld een voorwaarde is voor het welslagen ervan.'[705] Een nieuwe (veranderde) *posture*, opper ik, kan deel uitmaken uit van de 'illusio' (de 'uiterlijke schijn') die een succesvolle deelname aan het moderne kunstveld vereist.[706] Ik meen dat Gijsens genre-*switch* illustreert hoe de eisen van het veld en de *praktische* kwaliteiten (getoond in uitingen en uiterlijk) van een actor zich productief kunnen verstrengelen.[707]

Toegegeven, de veldcomponent laat zich grondiger staven. Het Nederlandse literaire veld ontbeert *tot* 1980 een succesvolle Nederlandse SF-schrijver. Er staat daarmee een vacature open. In de jaren zeventig piekt SF in Nederland qua populariteit.[708] Juist dan gaat Gijsen SF gaat schrijven. Na 'een periode van zwijgen' vindt Gijsen in dit voor hem nieuwe genre meteen een bereidwillige uitgever.[709] En niet zo maar één. Meulenhoff is de machtigste SF-speler op het Nederlandse veld.[710] De consacreringsinstantie helpt Gijsen zijn stijl op het SF-publiek af te stemmen, en zet hem groots in de markt.[711] Gijsen wordt vanaf het begin *serieus* gepresenteerd als de 'Nederlandse meester in het genre'.[712] Het werkt. De tijd blijkt inderdaad rijp voor 'zuivere science-fiction van Nederlands fabricaat'.[713]

---

[704] Cf. P. Bourdieu, 'De productie van geloof' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 263-264.

[705] P. Bourdieu 'De dode reikt de levende de hand. De verbindingen tussen de gereïficeerde en de belichaamde geschiedenis' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 72.

[706] Cf. G.W.F. Hegel, *Over de esthetiek* (2012; 1835), 13-14, 23-24.
Enerzijds is de moderne kunst volgens Hegel *enkel* nog *reflectie*. Anderzijds probeert Hegel cynisme nog te weerleggen. 'Ware kunst' is meer dan 'een plezierig spel [!]' waarin 'het schone tot leven komt in de schijn'.

[707] M. Sanders, ''Lieveling, je hebt te doen met iemand die streeft.' Het posture épistolaire van Herman Gorter' in: *Nederlandse Letterkunde* 20 (2015), 3, 238.
'Door het posture van een auteur te begrijpen als een samenspel van 'discours' en 'conduite' kan het concept een brug slaan tussen het onderzoek naar teksten en naar wat Gillis Dorleijn […] 'literair-sociaal gedrag' noemde.'

[708] Cf. J.A. Dautzenberg, 'Vlooien op een hondenexpositie. Het verval van de science-fiction markt', *De Volkskrant*, 1 augustus 1986.

[709] Cf. F. Flippo, 'Wim Gijsen: "Je kunt best verlicht worden in een villa in Wassenaar"', *Zilvervis*, 1.

[710] L. van Krevelen, 'Een huis tussen markt en moed. Biografische schets van het literaire fonds van uitgeverij J.M. Meulenhoff 1906-2000 met een epiloog over de jaren 2001-2005' in: G.J. Dorleijn en K. van Rees ed., *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000* (Nijmegen 2006), 178.

[711] J. Post, 'Drie, of wel vier delen wachten op de Messias', *Het Parool*, 26 februari 1986).
Het zal Meulenhoff niet slecht zijn uitgekomen dat Gijsens stijl op die van Vance lijkt (geënt).

[712] Cf. M. de Koning, 'Is Wim Gijsen een SF-meester?', *Brabants Nieuwsblad*, 19 augustus 1983.
Al is niet iedereen het met deze kwalificatie eens. De Koning oordeelt: 'U hebt het al begrepen: "Het Huis van de Wolf", de vierde SF-roman van de Nederlandse meester, had aan mij voorbij mogen gaan.'

[713] In deze bewoordingen prijst Meulenhoff Gijsen bij verscheidene herdrukken. Met het woord 'zuivere' framet de uitgever Gijsen als 'ware' SF-auteur, zoals de poortwachters het genre graag zien.
cf. M. Engelen, 'Literaire tijdschriften. Fantastische Vertellingen', *NRC Handelsblad*, 17 oktober 1989.

Hier valt te overwegen of Gijsen gebruik kan maken van het letterkundig netwerk dat hij – ondanks zijn relatief geringe succes – heeft opgebouwd. Het is immers geen debutant die een manuscript naar Meulenhoff stuurt. Gijsen functioneert als gepubliceerd, gesubsidieerd, en dus gelegitimeerd auteur al jaren op het veld. Netwerkend heeft Gijsen genoeg kapitaal vergaard – van de sociale vorm – om zijn kapitaal een *transsubstantiatie* te mogen laten ondergaan.[714] Bovendien heeft hij genoeg negatieve feedback gekregen om te weten dat hij iets anders moet doen.[715] Genrefictie vormt een uitweg die hij *kan* maken.[716] Gijsen heeft eerder SF-verhalen in *Het Vrije Volk* gepubliceerd en bezit kennis over spiritualiteit, een belangrijk component van SF/fantasy.

Het succes van Gijsens transformatie is onmiskenbaar. Het genoemde artikel uit *De Volkskrant* kopt 'Goede science fiction van Wim Gijsen'. Een kop van dergelijke allure heeft Gijsen nog nooit gekregen. Bovendien zet zich met J.A. Dautzenberg een gewichtig poortwachter voor hem in. Dautzenberg is bekend van schoolmethodes. Hij geldt als man van 'de oude stempel' wat zijn lof extra strelend maakt.[717] Normaal is Nederlandse SF die binnenkomt bij Meulenhoff 'pulp' oordeelt Dautzenberg. Nu is er eindelijk wat goeds. Gijsens SF-roman staat volgens Dautzenberg zelfs boven de kwaliteit die gebruikelijk is voor de Meulenhoff-serie.[718] Gijsen heeft internationale klasse.[719]

Dautzenberg zal meermaals opduiken om Gijsens succes met woorden te begeleiden. Hij vermeldt begin 1981 in *De Volkskrant* dat er een nummer van *Literair Paspoort* verschijnt, volledig gewijd aan SF.[720] Later benadrukt hij nogmaals de zeldzaamheid van hoogstaande Nederlandse SF.[721] Het is Dautzenberg die de 'alfa' versus 'beta'-polemiek in de kranten aanzwengelt.[722] Wanneer Gijsen in een 'groot citatenboek' verschijnt, ziet Dautzenberg hem niet over het hoofd.[723]

---

[714] Cf. P. Bourdieu, 'Economisch kapitaal, cultureel kapitaal, sociaal kapitaal' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 121.

[715] Cf. P. Bourdieu 'De economie van het linguïstisch ruilverkeer' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 107.
Een kundig actor heeft volgens Bourdieu een grotere gevoeligheid voor feedback.

[716] Cf. P. Bourdieu, 'De sociale ruimte en de genese van 'klassen'' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 150.

[717] Cf. C. Peppelenbos, 'J.A. Dautzenberg overleden (1944-2009), *Literatuurlog*, 16 december 2009. http://coenpeppelenbos.blogspot.com/2009/12/ja-dautzenberg-overleden-1944-2009.html, laatst geraadpleegd op 27 juli 2019.

[718] J.A. Dautzenberg, 'Goede science fiction van Wim Gijsen', *De Volkskrant*, 2 augustus 1980.
Cf. C. Bloom, Bestsellers. *Popular fiction since 1900* (Basingstoke 2008), 13.
Een kwaliteit die *Rissan* volgens Dautzenberg ook dankt aan detective-elementen, een genre dat de poortwachters vaker smaakt. Bloom meent dat de detectiveroman altijd een 'vrijstelling van kritiek' heeft gekregen in academische cirkels.

[719] R. Römer, 'Science fiction en Fantasy: niet alleen voor ingewijden', *Trouw*, 2 oktober 1986.
'[…] Wim Gijsen, door velen beschouwd als de evenknie van zijn Amerikaanse collega's.'

[720] J.A. Dautzenberg, 'Tijdschriften. Science fiction', *De Volkskrant*, 6 januari 1981.
Zowel Gijsens succes als de komst van de grote SF-conferentie naar Nederland (in 1981) kunnen de timing van dit themanummer verklaren. Gijsen zelf is vertegenwoordigt met een autobiografisch (!) artikel.

[721] J.A. Dautzenberg, 'Waarom eigen SF? Er is al genoeg, *De Volkskrant*, 5 maart 1982.

[722] J.A. Dautzenberg, 'Vlooien op een hondenexpositie', *De Volkskrant*, 1 augustus 1986.

[723] J.A. Dautzenberg, 12.000 citaten, 12.001 slordigheden', *De Volkskrant*, 21 maart 1987.
Zie bijlage 3.

Dautzenberg is niet de enige die enthousiast reageert op Gijsens SF/fantasy. Genrefictie-specialist Strating acht Gijsen in *Het Parool* 'meer dan een navolger', en noemt *De Koningen van weleer* (het tweede deel van *Rissan* uit 1981) 'een kunstmythe'. De 'ontdekkingsreis' van Hirdan groeit uit tot een 'heilige tocht', 'en het zal wel opzet zijn van Gijsen dat deze lezer bij de ontknoping door water en vuur werd herinnerd aan het libretto van Mozarts *Toverfluit*.'[724] Gijsen mengt *high brow*-referenties door zijn 'lectuur', de gekende *middlebrow*-aanpak, waar 'het hogere' wordt vereerd. *De Telegraaf* bespreekt in 1983 *Het Huis van de wolf* (het tweede deel van *Iskander*) positief. Het boek is 'een juweeltje op het gebied van de Nederlandstalige SF-*literatuur*.'[725] Een interview volgt.[726]

Ook *NRC Handelsblad* oordeelt dat Gijsen aan de 'top van de Nederlandse SF-literatuur' staat. De krant stuurt in 1986 de recensente Engelen naar de presentatie van de *Deirdre*-trilogie. Dit publiciteitsmoment vindt plaats in 'een bewustwordingscentrum', en wordt opgesierd met een speech van Van Ewijck, SF-vertaalster en hoofdredactrice van *Holland-SF*. Zij verklaart dat Gijsen de stelling ontkracht dat 'mannen niet over vrouwen kunnen schrijven'.[727]

Rond de verschijning van de *Deirdre*-trilogie klinkt er voor het eerst kritiek op Gijsens genrefictie.[728] Tegelijkertijd begint een voorzichtige, uiteindelijk mislukte poging tot canonisering van zijn SF-debuut. *Leeuwarder Courant* bespreekt de gebundelde heruitgave van *Rissan* en noemt het tweeluik 'SF-monumenten'. Gijsen heeft een 'kalme, doordachte schrijfwijze. […] Alle lovende kritieken hebben niet overdreven. […] De bundel is dubbel aantrekkelijk voor wie weet dat Gijsen […] in zijn latere werk (de *Deirdre*-reeks) teveel op dezelfde succesformule voortborduurt.'[729]

De toetreding van Gijsen tot de groots bevonden SF-auteurs, blijkt ook uit het *Nederlands Dagblad*. Scheepstra bespreekt 'sprookjes voor volwassenen', en noemt onder meer Tolkien en Lee. Gijsen kan volgens hem met hen wedijveren. 'Wim Gijsen is zonder twijfel de meest bekende en gewaardeerde Nederlandse SF-auteur. 'Inmiddels haast klassiek werk.'[730] Een jaar later neemt Scheepstra Wim Gijsen op in een vakantie-overzicht. ('Lekker lang lui liggen lezen' allitereert hij lollig.) Scheepstra tipt, naast Bill Cosby en Harry Mulisch ook *Rissan*.[731]

Scheepstra zal Gijsen blijven benoemen als, 'topper' en 'een van de weinige Nederlandse auteurs van belang' [binnen het genre].[732] Zijn mening over *Deirdre* wijkt af van *Leeuwarder Courant*.

---

[724] J.J. Strating, 'Planetaire en griezelfantasieën', *Het Parool*, 23 september 1981.
[725] D. Visser jr., 'Twee nieuwe SF-romans', *De Telegraaf*, 30 juli 1983.
[726] T. Detiger, Wim Gijsens, Nederlands best verkochte science-fiction schrijver vindt: Menselijke relaties interessanter dan technische snufjes', *De Telegraaf*, 17 januari 1986.
Zie bijlage 2b.
[727] M. Engelen, 'Science fiction', *NRC Handelsblad*, 28 januari 1986.
[728] M. Engelen, 'Literaire tijdschriften. Fantastische Vertellingen', *NRC Handelsblad*, 17 oktober 1989.
Drie jaar later noemt het SF-magazine *Fantastische Vertellingen* Gijsens nieuwe werk zelfs 'schandalig slecht'.
[729] A.de Jong, 'Nederlandse science-fiction uitzondering op markt vol vertalingen', *Leeuwarder Courant*, 26 juni 1987.
Het is De Jong zelf die hier de *Deirdre*-reeks als negatief voorbeeld benoemt.
[730] D. Scheepstra, 'Fantasy: sprookjes voor volwassenen', *Nederlands Dagbald* 23 juli 1987.
[731] D. Scheepstra, 'Vakantie: lekker lang lui liggen lezen', *Nederlands Dagblad*, 31 december 1988.
[732] D. Scheepstra, 'Entertainment zonder diepere boodschap', *Nederlands Dagblad*, 20 juli 1990.
D. Scheepstra, 'Nieuwe science fiction en fantasy', *Nederlands Dagblad*, 26 januari 1993.

Wanneer Scheepstra in 1992 wederom een overzichtsartikel schrijft – het type stuk waarmee SF de kranten placht te halen – haakt hij in op het verschijnen van de *Deirdre*-omnibus. Scheepstra oordeelt dat 'Deirdre [Gijsens] meest gewaardeerde roman is.' Het is 'sobere en rustige fantasy'.[733] Ook *De Telegraaf* prijst de trilogie.[734] *Deirdre* leeft van Gijsens werk het langst voort.[735]

Het meest memorabele 'bewijs' van Gijsens toetreding tot de literatuurelite vormt een artikel in *de Volkskrant*. Journalist Kuipers droomt van een fictieve klassenfoto met het ganse Nederlandse literatuurgilde. Ook Gijsen wordt genoemd. Dat is gezien diens verleden heel wat, al maakt Kuipers een voorbehoud. Wanneer Kuipers over de *positie* van de schrijvers op de foto nadenkt, wil hij Gijsen, net als Kooiman, Peereboom en Van Zomeren best een plekje op de foto gunnen, maar wel op een andere plaats dan de Grote Drie.[736]

Gijsen hoort erbij, doch niet helemaal. Dat blijft ook als SF/fantasy-auteur zijn lot. Zijn 'literaire' verhalenbundel *Maitreya* (1981) lijkt slechts te bestaan dankzij zijn *plotse* faam, maar wordt nergens besproken.[737] Enkel Gijsens SF haalt de media. Het steekt hem. Zijn verhouding met genrefictie is dubbel, waaruit zijn traditionele literatuuropvatting blijkt.[738] Een veeg teken vormt zijn lof voor SF-collega Ursula LeGuin. Hij prijst haar klassieker *The Left Hand of Darkness* (1969), maar duidt zijn compliment nader met de opmerking: 'niet voor niets *bedrijft* ze ook andere vormen van literatuur, ze *beheerst* het vak ook op een andere manier.[739] In hetzelfde interview droomt hij van het hervatten van zijn dichterschap.[740]

In 1986 komt de Rotterdamse thrillerauteur Post namens *het Parool* op bezoek bij Gijsen.[741] Post is geen onbekende van Gijsen, want tegelijkertijd het hoofd van het Meulenhoff-genrefictiefonds.[742] Door zijn vele, verschillende functies is Post – als spin in het relationele web – een

---

[733] D. Scheepstra, 'Er was eens…', *Nederlands Dagblad*, 18 augustus 1992.
[734] 'Recensent Wim Gijsen overleden', *De Telegraaf*, 1 november 1990.
[735] Cf. D. Scheepstra, 'Vakantie: lekker lang lui liggen lezen', *Nederlands Dagblad*, 31 december 1988.
Ondanks dat *Rissan* meer (en positievere) aandacht van de culturele poortwachters heeft gekregen
[736] W. Kuipers, 'Vlinders in de welvaartstaat', *De Volkskrant*, 3 januari 1986.
[737] 'Verschenen', *Nederlands Dagblad*, 29 december 1989.
[738] Cf. J. Meizoz, 'Paroles de vendeur : Joël Dicker' in: *Revue critique de fixxion française contemporaine* 8 (2017), 15, 172.
Meizoz haalt Heinich aan, die omschrijft hoe de bestseller net als genrefictie verdacht is om haar voorgeprogrammeerde imago, waarbij de schrijver bovendien geleid wordt door niet-kunstzinnige motivaties.
[739] Redactie Holland-SF, 'Wim Gijsen aan het woord' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987; 1981), 25.
[740] W. Gijsen, 'Dialoog met mijzelf, of vragen die niemand mij ooit stelt' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987), 30.
[741] Cf. R. Ferdinandusse, 'Jaques Post over Rotterdam, de formule en de meerwaarde' in: *VN's Detective & Thrillergids. Vrij Nederland* 47, 7 juni 1986, 8-11.
In dit interview vertelt Post over zijn carrière. 'De hoofdpersoon in mijn nieuwe boek is de onechte zoon van Multatuli. Je ziet dat ik sinds mijn opvoeding met B-lectuur iets heb ingehaald.'
[742] Jacques Post werkt in die hoedanigheid mee aan de bundel *Oneindig Moment Informatie over SF, fantasy en avontuur* (1986). Ook Annemarie van Ewyck schrijft daarin een artikel
cf. 'Ingeboekt', *Leeuwarder Courant*, 27 juni 1986.

machtige poortwachter binnen de genrefictie.[743] Over deze belangenverstrengeling zwijgt Post.[744] Hij introduceert zijn collega als: 'onze enige fantasy-auteur'. Gijsen vertelt, in chique boordtrui gestoken, dat hij het SF-genre altijd al las, en dan met name 'auteurs met een wetenschappelijke achtergrond' (waarmee Gijsen zich aan de 'serieuze' zijde van Dautzenberg voegt in de alfa- of bèta-discussie). Hij kon, biecht hij op, niet meer autobiografisch verdergaan, 'maar schrijven was het enige vak dat ik kende en ik moest toch verder.' Nu volgt een cruciale opmerking. 'Ik wilde het liefst historische romans doen, maar gezien de enorme hoeveelheid onderzoek was dat om praktische redenen niet mogelijk, toen werd de SF uiteindelijk mijn thuishaven.' Gijsen vertelt dat hij zestig pagina's aan Meulenhoff-redacteur Mark Carpentier Alting te lezen gaf, die hem enkele aanwijzingen terugstuurde. 'Schrijven in een genre dat bestemd is ter ontspanning vereist een enigszins gewijzigde techniek.'

Het blijft niet bij deze, in het licht van de traditionele opvattingen van het veld, dodelijk eerlijke opmerkingen over genrefictie. Wanneer Post vraagt hoe Gijsen tegenover SF/fantasy staat, merkt deze over het eerste subgenre op dat het 'doorgaans nogal wat technologie [is], met onbeholpen psychologie tussendoor.' Van de fantasy vindt Gijsen 'tachtig procent niet om doorheen te komen. Dat gezeik […].'[745] Zijn dit opmerkingen van een auteur die zich thuis voelt in het genre?

Gijsen deelt het wankele lot van vele collega-bestsellerschrijvers, een ambivalentie die zij zelf inzien.[746] Eigenlijk wil hij dolgraag een 'echte literator' zijn, maar hij boekt succes met 'lichte' fictie. Deze positie valt in Bourdieu's terminologie te beschrijven als een klem*zetting* tussen autonomie en heteronomie, tussen prestige of markt. Volgens Bourdieu wordt de kunst tot in de kern van haar functioneren bepaald door 'een afwijzing van het commerciële'. Degene die 'commercieel' te werk gaan, veroordelen *zichzelf*.[747] Vandaar Gijsens gemok op SF-lectuur. De commercieel denkende actoren die open voor hun broodwinning uitkomen, ontzeggen zich de kansen die zich voordoen voor degenen die de specifieke eisen van het universum onderkennen. De literaire actoren mét prestige doen immers alsof zij onbaatzuchtig zijn, enkel geïnteresseerd in de kunst *om de kunst*.[748]

Het denken in dergelijke tegenstellingen heeft Bourdieu problemen opgeleverd. Hij weigert de bestseller voor vol aan te zien, en mist daarmee de metamorfose die dankzij de opkomst van megasellers in het ecosysteem van het literaire veld optreedt, zoals Meizoz stelt.[749] Bourdieu wenst in

---

[743] Cf. K. van Rees en G.J. Dorleijn, 'Het Nederlandse literaire veld 1800-2000', in: G.J. Dorleijn en K. van Rees ed., *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000* (Nijmegen 2006), 15-16.
[744] Zie bijlage 2c.
[745] J. Post, 'Drie, of wel vier delen wachten op de Messias', *Het Parool*, 26 februari 1986.
Zie ook: bijlage 2b.
[746] Cf. J. Meizoz, 'Paroles de vendeur : Joël Dicker' in: *Revue critique de fixxion française contemporaine* 8 (2017), 15, 171.
'D'où l'ambivalence de bien des écrivains à l'égard du succès : ambivalence bien réelle, qu'il serait simpliste de réduire à l'hypocrisie.'
[747] Cf. Cf. J. Meizoz, 'Paroles de vendeur : Joël Dicker' in: *Revue critique de fixxion française contemporaine* 8 (2017), 15, 172.
[748] P. Bourdieu, 'De productie van geloof' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 247.
[749] Cf. J. Meizoz, 'Paroles de vendeur : Joël Dicker' in: *Revue critique de fixxion française contemporaine* 8 (2017), 15, 157.

zijn theorie *coûte que coûte* vast te houden aan de oppositie commercieel (grootschalig) versus niet-commercieel (kleinschalig).[750] Deze grenzen slijten in de twintigste eeuw.[751] De twintigste eeuw vormt het tijdvak waarin grote verspreiding kan samengaan met literaire waardering. Bij een actor als Gijsen valt te bemerken dat publiekssucces complimenten van poortwachters niet in de weg hoeft te staan.[752]

Wanneer Gijsen aan (en op) het veld verschijnt met het gezicht van de 'SF-meester', een *posture* die inhoudelijk én uiterlijk nieuw is *voor hem*, toont hij aan over *sens pratique* te beschikken.[753] Met hulp van het veld (uitgever Meulenhoff en haar redacteuren Alting en Rob Mendel) slaat hij een nieuw pad in. Het is dit pad dat hij tot zijn einde kan volgen.[754] Er blijft niettemin één probleem bestaan: Gijsens eigen literatuuropvatting. Gesocialiseerd als *literair* literator, vindt hij zichzelf terug in de boeken*business*. Gijsen schrijft nu om den brode. Traditiegetrouw vormt dit niet iets om trots op te mogen zijn. Of, zoals hij dat zelf formuleert: hij is 'de enige' [Nederlander] die 'van SF zijn professie dreigt te maken'.[755] Met een dergelijk oordeel toont Gijsen zich een gevangene van zijn succes. Zijn mentaliteit is 'ouderwets'.[756] Met én zonder baard.

4.11 De broodschrijver Gijsen: moet het voor geld doen

De dichter schuilt vergeefs in zijn gedicht
en eet en schrijft woorden voor brood.[757]

Op 15 juni 1966 staat Gijsen afgebeeld in de *Leeuwarder Courant*. Een *Maatstaf* in de hand, een Matisse op de achtergrond. De krant interviewt hem, omdat Gijsen een financieel plan lanceert. Hij stelt aan minister Vrolijk voor om dichters een halve dag met cultureel attachés mee te laten lopen,

---

'Une telle polarisation des critères de reconnaissance semble remise en cause de nos jours dans un écosystème en pleine métamorphose et j'aimerais m'attacher aux enjeux de tels changements. […].'

[750] Cf. M. Doorman, *De navel van Daphne. Over kunst en engagement* (Amsterdam 2016), 150.
Tegen beter weten in, want Bourdieu beseft: 'de logica van het [massa]medium verlegt de autoriteit van de inhoud naar de kijkcijfers […]'. Meizoz zou kunnen toevoegen: gepersonifieerd door een *écrivain médiatisé*.

[751] P. Bourdieu, 'De productie van geloof' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 258.

[752] J. Post, 'Drie, of wel vier delen wachten op de Messias', *Het Parool*, 26 februari 1986).
Gijsen wordt immers ook gewaardeerd 'door critici die doorgaans geen aandacht aan sf besteden.'

[753] Cf. P. Bourdieu, 'De productie van geloof' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 262.

[754] R. Malasch, 'Achter het behang', *Het Parool*, 9 juni 1990.
Malasch weet dat Rob Mendel uitgeverij Meulenhoff zal verlaten. 'Hoe moet het toch verder met door Mendel grootgebrachte auteurs als '[…] Sus van Elzen, Remco Ekkers, Nelleke Noordervliet en Wim Gijsen?'
cf. J.A. Dautzenberg, 'Horror & science fiction', *De Volkskrant*, 2 december 1989.
cf. 'Nieuw', *De Volkskrant*, 2 oktober 1991.

[755] Redactie Holland-SF, 'Wim Gijsen aan het woord' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987; 1981), 25.

[756] Cf. G.J. Dorleijn en W. van den Akker, 'Literatuuropvattingen als denkstijl. Over de verbreiding van normen in het literaire veld rond 1900. G.J Dorleijn en K. van Rees ed., *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000* (Nijmegen 2006), 99.
Net als de literatuuropvatting van Bourdieu.

[757] W. Gijsen, *De schaduw van een geverfde boom* (Bussum 1974), 21.

in plaats van hen een reisbeurs te geven. '[…] zij kunnen dan niet alleen voldoende verdienen om in leven te blijven, maar zij kunnen op die manier ook een goede indruk van het land opdoen.' Gijsen zoekt naar manieren voor dichters om zélf hun boontjes te kunnen doppen, zonder 'additionele subsidies', waar hij weinig om geeft.[758] Deel twee van zijn plan behelst het idee auteurs naar scholen te sturen, om aldaar leerlingen te enthousiasmeren. 'Subsidie zou helemaal niet meer nodig zijn als tijdens de 'zogenaamde' lessen Nederlands levende belangstelling voor literatuur zou worden gekweekt.'[759] De regels voor het huidige subsidie-doolhof acht hij bespottelijk, en hij illustreert dit met voorbeelden.[760] Trots stelt hij dat *Maatstaf* 'het enige [literaire] tijdschrift is dat geen subsidie nodig heeft'. 'We zouden haar ook niet willen hebben.'[761] Wanneer Gijsen polemiseert met Sleutelaar, pocht hij dat diens *Gard Savik* nooit zoveel winst (als *Maatstaf)* 'bij elkaar heeft gezien'.[762]

Gijsens eerste grote kranteninterview gaat derhalve volledig over geld. Hij heeft dit zelf uitgelokt. Gijsen personifieert met het interview een paradoxaal fenomeen op het literaire veld. Gelegitimeerde actoren worden geacht hun afkeer van financieel gewin te belijden, een 'echte' literator staat 'boven' financiële compensatie.[763] Hoe meer symbolisch kapitaal een actor bezit des te meer er op *pecunia* wordt neergekeken.[764] Tegelijkertijd ruikt het veld altijd naar geld.[765] Geld is volgens Bourdieu dé vorm waartoe alle andere vormen van kapitaal te herleiden zijn.[766] Ook in Gijsens carrière gaat het veelvuldig over geld.

Rond de periode van het interview moet Gijsen het van de subsidies hebben die hij *zegt* te verafschuwen. Dit is de periode dat de overheid stelselmatig prijzen en beurzen begint uit te reiken, en

---

[758] Cf. J. Meizoz, 'Modern Posterities of Posture, Jean-Jacques Rousseau', in: G. Dorleijn, R. Grüttemeier en L. Korthals Altes ed., *Authorship revisited* (Leuven 2010), 83.
Merk op schrijvers met een 'proletarische pose' onafhankelijk van het geld der machtigen wensen te zijn.
[759] Cf. M. Keja, '100 jaar Willem Kloos fonds 1919-2019' in: *Zacht Lawijd* 18 (2019), 3, 51.
'De jaren zestig begonnen ook in de literaire wereld rumoerig. In een circulaire eisten vijfenzestig schrijvers eind 1962 meer overheidsgeld voor letterkunde.' Na dit protest werd het Fonds voor Letteren opgericht.
[760] Het kroketten-gedicht van Vaandrager is volgens het ministerie te kort om voor subsidie in aanmerking te komen. Gijsen schrijft politieke artikelen voor *Maatstaf* en ook daarvoor krijgt hij niks, *omdat* ze politiek zijn.
[761] 'Voorstel van Maatstaf-redacteur Wim Gijsen. Neem dichters en schrijvers in diplomatieke dienst', *Leeuwarder Courant*, 15 juni 1966.
Cf. 'Scheiden van de markt: Bakkers laatste Maatstaf', *Trouw* 25 april 1969.
Zie bijlage 1c.
[762] W. v.d. V., 'Wandeling door tijdschriftenland. Naar het einde van ons geld-latijn', *De Stem*, 14 december 1963.
[763] P. Bourdieu, 'De productie van geloof' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 253.
[764] J. Beasley-Murray, 'Bourdieu, Pierre' in: M. Groden, M. Kreiswirth en I. Szeman ed., *Contemporary literary & critical theory. The John Hopkins guide* (Baltimore 2012), 69.
[765] P. Bourdieu, 'De productie van geloof' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 254.
cf. R. Ferdinandusse, 'Jaques Post over Rotterdam, de formule en de meerwaarde' in: *VN's Detective & Thrillergids. Vrij Nederland*, 7 juni 1986, 9.
Post stelt eenvoudigweg: 'Misdaadauteurs hebben het altijd over geld'.
[766] Cf. P. Bourdieu, 'De sociale ruimte en de genese van 'klassen'' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 155.

fondsen vrijmaakt om auteurs te ondersteunen.[767] Naast de al in paragraaf 4.7 genoemde subsidies krijgt hij steun van het Willem Kloos Fonds.[768] Dit fonds stelt zich ten doel 'belangrijke figuren onder de Nederlandse auteurs' te steunen.[769] Principieel tegen subsidie is Gijsen blijkbaar niet.[770]

Naast (semi-)overheidssubsidies hebben literatoren zoals hij vrijwel zonder uitzondering bijbaantjes nodig om te kunnen (over)leven.[771] Niet lang na het 'vrolijke' interview debuteert Gijsen als 'reporter' voor *Het Vrije Volk*. Hij doet dit met een artikel over paardrijden. De kop? 'Minder elitesport dan vroeger, maar nog wel duur.'[772] Begin jaren zeventig zoekt Gijsen zijn kunstenaarschap 'in de keramiek'. Opnieuw loopt hij tegen financiële kwesties aan. In *Leven dat het een lieve lust is* (1971) meldt hij dat hij en Lux Buurman 'aan yoga konden doen, want [we hadden] flink wat keramiek aan de kontraprestatie gesleten.'[773] De BKR-regel subsidieert kunstenaars, maar *stuurt* ze ook. Gijsen voelt zich een productiefabriek. Voor Gijsen blijkt het geen bevredigende situatie, 'ik kon het niet langer uitzingen.'[774] Alleen van boeken durft hij te zeggen, 'het is mijn vak'.[775]

Pas in de jaren tachtig weet hij deze uitspraak zonder subsidies te *bewerkstelligen*. Ironisch genoeg is zijn nieuwe beroepsstatus een kwestie van moeten. Gijsen klaagt nu dat hij 'niet langer subsidiabel genoeg' is. Met SF wordt hij te succesvol. Dit leidt ertoe dat hij 'gedwongen' wordt bij *De Telegraaf* te gaan recenseren.[776] Zijn SF-succes vormt welhaast een Pyrrhusoverwinning.

Bestsellers hebben geen goede naam op het literaire veld.[777] *Waarde* hebben ze wel. Wanneer Gijsen met *Rissan* (1980) succes vergaart, schrijft hij in hoog tempo door. Dit is een geijkte manier om veel 'units' weg te zetten. Zoals Van Boven stelt, gaat het bij genrefictie-bestsellers *alleen* om

---

[767] Cf. K. van Rees en G.J. Dorleijn, 'Het Nederlandse literaire veld 1800-2000', in: G.J. Dorleijn en K. van Rees ed., *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000* (Nijmegen 2006), 37.
[768] M. Keja, '100 jaar Willem Kloos fonds 1919-2019' in: *Zacht Lawijd* 18 (2019), 94.
[769] M. Keja, '100 jaar Willem Kloos fonds 1919-2019' in: *Zacht Lawijd* 18 (2019), 3, passim.
Vanaf de jaren zestig gaan 'sociale indicaties' bij de steungelden van het fonds een grotere rol spelen. Het Willem Kloos Fonds is verstrengeld met de Vereniging voor Letterkundigen, waarvoor Gijsen lezingen geeft.
[770] Cf. A.P.M. Lucardie, *The new left in the Netherlands 1960-1977: A critical study of new political ideas and groups on the left in the Netherlands with comparative references to France and West Germany* (Kingston 1980), 245.
Gijsen fantaseerde over een kunstenaarssamenleving. 'Eventually art would be integrated into daily life and everyone might become a (part-time) artist. Thus Wim Gijsen concluded a series of articles in *Radikaal* (1967).'
[771] Cf. J. Joosten, *De verdeelde mens. Jan Walravens [1920-1965] Schrijver, ijkpunt, avant-gardist* (Nijmegen 2018), 244, 247, 258.
De veelzijdige letterkundige Walravens spreekt van 'verwoed journalistiek werk', 'werk voor de boterham' en 'enkel nog betaalde opdrachten', '[ben] verplicht geld bij te verdienen'.
[772] W. Gijsen, 'Man (en vrouw) en paard noemen', *Het Vrije Volk*, 16 juli 1966.
[773] W. Gijsen en L. Buurman, *Leven dat het een lieve lust is* (Amsterdam 1971), 78.
[774] W. Gijsen, 'Dialoog met mijzelf, of vragen die niemand mij ooit stelt' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987), 34.
[775] Cf. W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 41.
cf. C. Bloom, Bestsellers. *Popular fiction since 1900* (Basingstoke 2008), 33.
Dit is een terugkeer naar de oorspronkelijke situatie. Bloom: '[…] in the nineteenth century fiction-writing was little less than trade and little more than a diversion with a possible hint of immoral earnings to boot.'
[776] Bio- en bibliografie' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987), 38.
[777] Het lijkt 'de wraak van het veld' op literatoren die niet langer verhullen hun fictie 'voor geld' te schrijven.

kwantiteit.[778] Meerdere boeken kunnen tezamen een bestseller-oeuvre vormen als geheel.[779] Zo geschiedt. Gijsen sluit aan bij een bestaande vraag en wordt daarmee een entrepreneur. Elk jaar verschijnt er van hem een nieuw boek. [780]

Gijsens SF is behoudend van aard. Hij voegt zich met zijn Vance-achtige schrijfstijl naar een reeds bestaande, bewezen *verkoopbare* vorm, die zo met gevestigde belangen overeenkomt.[781] Bovendien helpt de belangrijke uitgever Meulenhoff Gijsen om zijn debuut 'lekker wegleesbaar' te maken.[782] SF wordt daarmee een keuze voor de broodschrijverij, en dus op literair-ideologisch vlak een penibele stap. Een succesrijke commerciële schrijver heeft, volgens Bourdieu, géén kans meer om nog een geconsacreerde positie in de avant-garde te vergaren. Die poort is definitief dichtgegaan.[783]

Gijsens overstap naar broodschrijverij blijkt uit *Het Vrije Volk*. De krant kondigt aan dat 'de bekende science-fictionschrijver' Gijsen optreedt in Hoogvliets theatercafé. De krant weet dat 'de in science-fictionkringen zeer gevierde auteur' 'geen nieuwkomer in de letteren' is. 'Zijn literaire loopbaan wijzigde zich in het begin der zeventiger jaren op drastische wijze.' Hij 'stortte' zich – 'na eerst nog een korte periode als beeldend kunstenaar in de contraprestatie hebben gewerkt' – op het schrijven van SF-romans. Vervolgens wordt Gijsens uitspraak over historische romans aangehaald.[784] 'Voor historische romans moet je je eerst grondig documenteren, hetgeen niet alleen veel tijd, maar ook veel geld kost'. Aangezien ik met schrijven mijn boterham verdien, ontbraken mij beide elementen.' De krant besluit: 'Tussen de lezingen door verkoopt en signeert Gijsen zijn werken.'[785] Gijsen fungeert nu als een *marque* in de commerciële molen.[786] Hij is verre van de enige. Schrijvers gaan vanaf de jaren tachtig steeds meer lezingen geven. Publieksgerichte nevenactiviteiten worden voor succesvol auteurs zoals Gijsens Meulenhoff-collega Nelleke Noordervliet dé manier om 'hun naam in de lucht te houden.'[787]

Als 'ouderwets' gesocialiseerd literair actor mag Gijsen van deze (ver)commercialisering geen hoge pet op hebben. In *Het huis van de wolf* (1983) dist hij een betekenisvol verhaal op over geld

---

[778] E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 13.
[779] Cf. J. Sutherland, *Bestsellers. Popular fiction of the 1970s* (Londen 2011), 7.
[780] Cf. B. Driscoll, *The new literary middlebrow. Tastemakers and in the twenty-first century* (Londen 2014), 23.
Driscoll noemt als kenmerk van 'middlebrow'-literatuur het commerciële aspect, door de grote rol van entrepreneurs, broodschrijvers, alsmede de inbedding in verkoopnetwerken. 'Middlebrow' is marktgericht.
[781] P. Bourdieu, 'De productie van geloof' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 264.
[782] F. Flippo, 'Wim Gijsen: "Je kunt best verlicht worden in een villa in Wassenaar"', *Zilvervis*, 2-3.
[783] Cf. P. Bourdieu, 'De productie van geloof' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 273-274.
[784] Cf. C. Engelbrecht, *Gezegd en geschreven is twee. Interviews met auteurs* (1980), 114.
Hier herhaalt hij: 'Ik heb de afspraak met mijn uitgever voor drie historische romans […]. Daar zit veel onderzoekswerk aan vast, ik kan er pas aan beginnen als ik zeker weet […] voldoende te eten te hebben.'
[785] 'Science-fiction in theatercafé Hoogvliet', *Het Vrije Volk*, 23 november 1984.
[786] Cf. J. Meizoz, 'Paroles de vendeur : Joël Dicker' in: *Revue critique de fixxion française contemporaine* 8 (2017), 15, 169.
Cf. M. Sanders, ''Lieveling, je hebt te doen met iemand die streeft.' Het posture épistolaire van Herman Gorter' in: *Nederlandse Letterkunde* 20 (2015), 3, 238.
[787] L. Vos, 'Literaire nevenactiviteiten van auteurs', in: *Vooys* 28 (2010), 2, 88, 91.
Vos signaleert: hoe meer nevenactiviteiten een schrijver ontplooit, hoe groter de kans op een omvangrijk oeuvre.

verdienen met boeken. Wanneer Iskander en zijn knecht Okke op het eiland Vale verblijven, raakt Okke in de ban van een kluizenaar. De grijsaard biecht op 'niet altijd het [meditatieve] leven te hebben geleid van dit ogenblik. Ik vergaarde kleine fortuinen en verloor ze weer, en noch de manier waarop ik het geld verkreeg, noch de manier waarop ik het weer kwijtraakte was iets om bijzonder trots op te zijn.' Dan specificeert de kluizenaar zijn zwendeltje: hij wendde zich tot nabestaanden van onlangs-overledenen, om aan de erfgenamen de 'laatste bestellingen' van de gestorvene te slijten. 'Zo raakte ik tenminste een deel van het onverkopelijke kwijt.' 'Boeken verkopen aan de doden,' riep Okke gnuivend uit. 'Dat noem ik pas handel! Niemand die je tegenspreekt.'[788]

De voor het plot van *Iskander* nauwelijks ter zake doende passage heeft iets frappants, aangezien Gijsen dezelfde anekdote eerder al in *Daniël* (1976) de moeite van het opschrijven waard vond. Daniël komt collega-schrijver Rico tegen, die aan een boek bezig is over de crisisjaren. Deze Rico vertelt een 'mooi verhaal'. 'Wat de mensen [in die crisisjaren] allemaal niet verzonnen om aan geld te komen! Wat een inventiviteit! Moet je luisteren.'.[789] Wat volgt is dezelfde truc.

Vlak voordat Daniël op de hoek van zijn straat Rico tegenkomt, heeft hij de uitnodiging voor het boekenbal (die de 28e te Utrecht zal plaatsvinden) uit de brievenbus gevist. Hij vertelt zijn maîtresse 'niet naar het boekenbal te gaan […] het is toch meestal een feest van niks.' Enige tijd later schrijft Daniël een brief aan 'Jane en Arie [Gelderblom]', waarin hij vertelt dat hij onlangs 'met Simon Vinkenoog en Barbara' sprak 'op het laatste boekenbal.'[790] Blijkbaar is Daniël *toch* gegaan.

Met de broodschrijverij arriveren voor Gijsen verplichte nummers, herhaalde zetten, en haastklussen.[791] Dit is hem eerder overkomen, denkend aan Bellow, maar nu wordt het hem vergeven. Althans, door zijn lezers. De culturele poortwachters klagen wél over zijn neiging in herhaling te vallen.[792] Vooren verzucht in het *Leidsch Dagblad* dat nieuw SF-talent geen ruimte krijgt. SF-auteurs worden door hun 'behoudzuchtige uitgevers' 'helemaal afgekloven'. Gijsen stelt hem inmiddels teleur. Hij voldoet 'niet meer aan de veranderde […] eisen van de moderne SF'.[793]

---

[788] W. Gijsen, *Iskander* (Amsterdam 1989; 1982, 1983), 528-529.

[789] W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 115.
'Geachte heer, Na enig zoeken is het ons gelukt de boeken te vinden die u onlangs bij ons bestelde. Etcetera. De rekening.' Merk op: Gijsen weet zo – commercieel handig – wat ouder werk te recyclen.

[790] W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 113, 158.
Vinkenoog heeft dan net Gijsens boek *Over dood en hiernamaals* gelezen, en gaat theatraal vóór Daniël op de knieën, en raadt hem aan het dichter bij huis te zoeken. Bij Jezus.

[791] Cf. W. Gijsen, *Deirdre. Tweede boek. Bidahinne* (Amsterdam 1985), 171.
In de *Deirdre*-trilogie vergist Gijsen zich in het aantal reisgenoten dat hij op pad heeft gestuurd.

[792] F. Flippo, 'Wim Gijsen: "Je kunt best verlicht worden in een villa in Wassenaar"', *Zilvervis*, 7.
Ook Flippo merkt op dat je 'steeds dezelfde elementen ziet terugkomen.' 'Ben je niet bang dat je boeken op den duur te herkenbaar worden?' 'Gijsen aarzelt: 'Daar ben ik inderdaad bang voor', zegt hij ten slotte, langzaam.'
cf. P. Bourdieu, 'De productie van geloof' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 282.
Voor een bestsellerauteur, omringd door actoren die permanente verkoop van hem eisen, is *niet*-herhaling echter een groot gevaar. Duchamp: 'iets wat origineel is, wordt trouwens nooit goed verkocht.'

[793] R. Vooren, 'Nieuw SF-talent komt te weinig aan de bak', *Leidsch Dagblad*, 22 maart 1989.

Gijsens SF-*move* valt te omschrijven als een lucratieve val. Géén val*kuil*, al baalt Gijsen soms dat hij tot een niche is veroordeeld.[794] Zijn SF-schrijverschap laat zien dat het literaire (kracht)veld in staat is gigantische investeringen af te dwingen.[795] Gijsen moet de literatuur achter zich laten. Hij pretendeert dat dit een bewuste keuze is, voor 'de critici' beweert hij niet te schrijven.[796] Uit zijn denigrerende uitingen over genrefictie blijkt eerder het tegendeel. Gijsen besteedt zijn laatste levensjaren aan 'steeds weer dat magische zwaard en die spreuk.' Tegen Flippo verklaart hij: 'Ik zie mezelf niet als SF-schrijver […]'[797] 'Technische en wetenschappelijke speculatie hebben bij mij nooit een rol gespeeld'. Fantasy noemt hij '[…] wat kinderlijk.'[798] Naar eigen zeggen schrijft hij 'esoterische romans', maar voegt hij toe, 'verpakt in avonturen, want dat stelt je in staat een groot publiek te bereiken.'[799] In één moeite door klaagt hij over de stilte vanuit de *new age*-hoek. Het gebrek aan erkenning lijkt hem zo van alle kanten te kwellen. Bourdieu zou stellen, *on paie de sa personne*.[800]

Ook in dit laatste interview voor zijn dood gaat het nog altijd over geld. Gijsen wordt als bestsellerauteur niet langer gesubsidieerd. Ondanks dat hij nu meer verkoopt, verdient hij minder. 'Die subsidies waren royaal.' Gijsen meent: 'het is toch te gek dat ik moet schnabbelen om rond te komen.' Hij geeft toe dat hij geen literaire roman meer *durft* te schrijven. […] 'het is veel moeilijker om een tekst te schrijven over het hier en nu. Je loopt een veel grotere kans om op je bek te gaan. Eerlijk gezegd ben ik er een beetje bang voor […].'[801]

Gijsen blijft dus SF/fantasy schrijven. Hij besluit zijn carrière als een literair actor mét roem, maar zonder prestige. Gijsen bezit in de jaren tachtig voor het eerst enig economisch kapitaal. Cultureel kapitaal heeft hij, als autodidact afkomstig uit de arbeidersklasse, nooit bezeten. Wél bouwt hij in de loop der jaren sociaal kapitaal op binnen het literaire veld.[802] Deze configuratie brengt hem uiteindelijk tot twee handenvol succesvolle SF/fantasy-romans.

De verklaring voor Gijsens switch naar broodschrijverij ligt deels bij hemzelf, en deels bij het *wierveld* waarop hij actief is.[803] Voor 'echte' literatuur heeft Gijsen de kansen gehad, maar heeft hij

---

[794] F. Flippo, 'Wim Gijsen: "Je kunt best verlicht worden in een villa in Wassenaar"', *Zilvervis*, 4.
'Buiten die [niche] groep is de speling heel gering.'
[795] P. Bourdieu, 'De sociologie als stoorzender' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 49.
[796] cf. C. Engelbrecht, *Gezegd en geschreven is twee. Interviews met auteurs* (1980), 115.
[797] F. Flippo, 'Wim Gijsen: "Je kunt best verlicht worden in een villa in Wassenaar"', *Zilvervis*, 3-4.
[798] Cf. R. de Gier, 'Droomvlucht' in: VPRO Gids 46 (2019), 42, 90.
Tolkien werd, tot zijn ergernis, 'in literaire kringen dikwijls afgedaan als kinderlijk escapisme.'
[799] F. Flippo, 'Wim Gijsen: "Je kunt best verlicht worden in een villa in Wassenaar"', *Zilvervis*, 3.
[800] P. Bourdieu, 'Economisch kapitaal, cultureel kapitaal, sociaal kapitaal' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 125.
Cf. P. Bourdieu 'De dode reikt de levende de hand. De verbindingen tussen de gereïficeerde en de belichaamde geschiedenis' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 87.
De acquisitie [van cultureel kapitaal] is persoonlijke arbeid, *van* de actor aan zichzelf.
[801] F. Flippo, 'Wim Gijsen: "Je kunt best verlicht worden in een villa in Wassenaar"', *Zilvervis*, 4-5.
Gijsens meent 'de ongeschreven wet dat je niet zomaar een hele roman uit je duim mag zuigen' te overtreden.
[802] P. Bourdieu, 'De sociale ruimte en de genese van 'klassen'' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 144.
[803] W. Gijsen, *Deirdre. Tweede boek. Bidahinne* (Amsterdam 1985), 26-27.

nooit het *aanzien* weten te verwerven. Volgens de poortwachters ontbeert hij hiervoor kwaliteit. Mede door Gijsens blijvende wens zijn boterham *koste wat kost* met schrijven te verdienen, richt hij zich ten slotte op goedlopende genrefictie. Dit gaat gepaard met lichte tegenzin voor het lichte genre. Gijsen zal altijd een literatuuropvatting blijven uitdragen die haaks op zijn handelen staat.[804] Anders geformuleerd: Gijsen denkt met zijn hart nog als 'traditioneel' literator.[805] Het is het hoofd dat wint. Financiële risico's gaat Gijsen gedurende zijn laatste jaren uit de weg. Hij waagt zich in boekvorm niet meer aan andere genres.[806]

4.12 Gijsens nalatenschap: uit het gezicht verdwenen

Misschien was dat de plaats waar ze sterven zou, dacht een deel van haar geest. Het was voor de dood een even goed decor als elk ander. De dood was niet onwelkom, want ze was moe en ze dacht haar doel niet te kunnen bereiken en had eigenlijk ook nooit geweten hoe die opgave moest worden volbracht. Desondanks voelde ze zich niet terneergeslagen want in die stilte zonder antwoorden was ook vrede: de vrede die aan het eind van elke lange weg ligt, wanneer alles is gedaan en de dingen der wereld op hun voltooiing wachten.[807]

Op 30 oktober 1990 overlijdt Wim Gijsen op 57-jarige leeftijd, acht maanden na zijn laatste toneelrecensie.[808] Wanneer er in de zomer van datzelfde jaar een grote SF-conferentie naar zijn thuisstad Den Haag komt, is hij afwezig. Gijsen 'was ziek', meldt *Leeuwarder Courant*.[809] Meulenhoff-redacteur Post zal meer hebben geweten. In de aanloop naar de conferentie geeft hij Gijsen (en genregenoot Schaap) een pluim, hij vertelt echter niet dat Gijsen met ernstige gezondheidsproblemen kampt.[810] *Het Groene Eiland* (uitgegeven in april 1990) weet Gijsen nog gereed te maken, maar het is Schaap, die de *Merisse*-trilogie voltooit.[811]

W. Gijsen, 'Roos van het zand' in: *Roos van het zand* (Amsterdam 1983; 1987), 263.
Zowel in *Deirdre* als in *Roos van het zand* komen spannende passages met verstikkende 'wiervelden' voor.

[804] Cf. K. van Rees en G.J. Dorleijn, 'Het Nederlandse literaire veld 1800-2000', in: G.J. Dorleijn en K. van Rees ed., *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000* (Nijmegen 2006), 30.

[805] Cf. J. Meizoz, 'Paroles de vendeur : Joël Dicker' in: *Revue critique de fixxion française contemporaine* 8 (2017), 15, 160.
Over de moderne bestsellerauteur Dicker oordeelt Meizoz: 'Impliqué et soucieux, il évoque la phase de commercialisation dans le langage du marketing.'

[806] Cf. J. Steinz, ''Bestsellers: veel boeken over oorlog', *De Volkskrant*, 10 mei 2019.
cf. J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 7.
Gijsen bleef zich beperken tot één genre, terwijl poortwachters binnen genrefictie, veelzijdigheid waarderen.

[807] W. Gijsen, *Deirdre. Derde boek. Lure* (Amsterdam 1986), 301.

[808] Zie paragraaf 4.8.

[809] A. de Jong, '48ste wereldconventie voor science fiction. 'Holland in een baan om de aarde'', *Leeuwarder Courant*, 31 augustus 1990.

[810] E. Spaans, 'Nederland voor eerste maal plaats van jaarlijkse samenkomst van liefhebbers. Science fiction kruipt tevoorschijn uit de luwte', *De Volkskrant*, 22 augustus 1990.
Nederlandse SF mist volgens Post oorspronkelijkheid, behalve de door hemzelf uitgegeven Schaap en Gijsen.

[811] F. Flippo, 'Wim Gijsen: "Je kunt best verlicht worden in een villa in Wassenaar"', *Zilvervis*, 2.
W. Gijsen, *Merisse: eerste boek. Een kring van stenen* (Amsterdam 1989).

Het laatste gezicht van Gijsen, wordt daarmee dat van iedere actor in het spel des levens. Het doodsmasker. 'Wie leven zegt moet ook dood.'[812] Gijsen mocht dan in reïncarnatie geloven, de onderzoeker kan slechts nagaan wat er geschiedt met het corpus aan boeken dat *deze* incarnatie van Wim Gijsen heeft nagelaten. Hoe heeft men hem herdacht, *bleef* hij überhaupt in gedachten? Wat gebeurde er met zijn literaire nalatenschap? Het zijn de vragen die resten.

Op 31 oktober is *Leeuwarder Courant* de eerste die het overlijden van Gijsen meldt.[813] De krant stipt dé dichotomie van Gijsens carrière aan. 'Voor 1980 schreef hij gedichten, romans, verhalen en essays, daarna heeft hij veel science-fiction romans gepubliceerd.' De krant stelt dat 'van de twintig romans die hij schreef het tweedelige werk 'De eersten van Rissan en 'De koningen van weleer' tot zijn bekendste [behoort].'[814] *De Volkskrant* bezigt vergelijkbare woorden.[815] Dezelfde oktoberdag plaatst Meulenhoff een overlijdensadvertentie in *de Volkskrant*. De uitgever spelt Gijsen met dubbel-s. Een dag later vermeldt (ook) de rectificatie kruiselings dat Gijsen 'na zijn poëzie, romans, verhalen en essays van vóór 1980, met de vele SF-romans die hij sindsdien publiceerde een onvervangbare plaats heeft ingenomen in de Nederlandse fantastische literatuur.'[816]

De Telegraaf is de eerste krant die Gijsen uitgebreid herdenkt. Het artikel vermeldt Gijsens beeldhouwwerk. Uiteraard wordt zijn verbondenheid met de krant 'als freelance-medewerker' vermeld. *De Eersten van Rissan* 'getuigde van internationaal niveau en oorspronkelijk talent.' De krant prijst de 'fascinerend[e]'*Deirdre*-cyclus. Gijsens toneelrecensies worden als 'mild' gememoreerd, net als zijn karakter.[817]

Begin november verschijnen artikelen in *Trouw* en *Het Parool*. De twee kranten benoemen Gijsens keramisch beeldhouwwerk (met 'tentoonstellingen in binnen en buitenland') en stippen zijn poëziedebuut *Tot de tanden gewapend-weerloos* (1962) aan. Het succesvolle deel van zijn oeuvre wordt door de *high brow*-kranten summier afgedaan. 'Hij maakte vooral naam met zijn science fiction-romans'. *Trouw* voegt de bekende dichotomie toe. 'Na 1980 specialiseerde hij zich in het sf-genre.'[818] *De Stem* meldt dat Gijsen 'bij vlagen' als poëzie-recensent en vertaler werkte.[819] *Amigoe* op Curaçao laat Post aan het woord. Hij meent dat Gijsen 'vanuit de Europese traditie een 'zeer bijzondere draai'

W. Gijsen, *Merisse: tweede boek. Het groene eiland* (Amsterdam 1990).
W. Gijsen (P. Schaap), *Merisse: derde boek.* De *ceders van Urtan* (Amsterdam 1991).
cf. 'Nieuw', *De Volkskrant*, 2 oktober 1991.
Op het moment van Flippo's interview is net het eerste boek van *Merisse* verschenen, en bevindt Gijsen zich 'halverwege' deel twee. Het zal geen toeval zijn dat het slotdeel precies een jaar na Gijsens dood verschijnt.
[812] W. Gijsen, *Tot de tanden gewapend – Weerloos. Gedichten 1959-1960* ('s-Gravenhage-Rotterdam 1962), 49.
[813] Dit is niet verrassend, het zijn immers de noordelijke kranten geweest die Gijsen het trouwst hebben gevolgd.
[814] 'Auteur Wim Gijsen gisteren overleden', *Leeuwarder Courant*, 31 oktober 1990.
Merk op dat hij SF romans *publiceert* en de andere, 'hogere' genres *schrijft*.
[815] 'Persoonlijk', *De Volkskrant*, 31 oktober 1990.
[816] 'Familie en relaties. Wim Gijssen (1933-1990)', *De Volkskrant*, 31 oktober 1990.
'Familie en relaties. Wim Gijsen (1933-1990)', *De Volkskrant*, 1 november 1990.
[817] 'Recensent Wim Gijsen overleden', *De Telegraaf*, 1 november 1990.
[818] 'Overleden', *Trouw*, 2 november 1990.
'Kort. Wim Gijsen', *Het Parool*, 5 november 1990
[819] 'Auteur Wim Gijsen overleden', *De Stem*, 2 november 1990.

gaf 'aan de fantasy, de Amerikaanse zijtak van science-fiction.' De Caribische krant is de enige die Gijsens bestseller-status benadrukt. 'Van zijn science fiction werk werden zeker een kwart miljoen boeken verkocht, schat Post.'[820]

Het Parool is enkele weken later de eerste (en laatste) krant die voor Gijsen een persoonlijk 'in memoriam' plaatst, in de daarvoor bedoelde rubriek 'Voetnoot'.[821] Het wordt een intellectuele herdenking. Igor Cornelissen bekent: 'van al dat [paranormale, SF] werk heb ik niets gelezen. Het is mijn genre niet.' Cornelissen verhaalt vooral over Zwolle en de bekende CPN'ers uit pa Gijsens politieke leven. Van de *schrijver* Gijsen noemt Cornelissen zijn romans, *Bollebieste* (1974) en *Daniël* (1976). Cornelissen kwalificeert Gijsens debuut als een 'erg goed geschreven boek'. 'Het zijn de herinnering van de schrijver Wim Gijsen aan de oorlog en het woord 'jood' komt er niet in voor. Dat maakt het juist bijzonder authentiek want voor de meeste Nederlanders speelde het 'Jodenvraagstuk' helemaal niet.'[822] Cornelissen is een van de weinige critici die het belang van vaderfiguren in Gijsens oeuvre opmerkt. 'Ook in zijn andere autobiografische roman 'Daniël' […] komen nog een paar ontroerende zinnen over vader Gijsen voor, die thuis altijd met mannen uit de partij aan het vergaderen was.' Gijsen wist zich ten tijde van *Daniël* niet meer te herinneren of 'de man met het alpinopetje' nu Wouter Gortzak of Gerben Wagenaar was. Cornelissen concludeert: 'Grappige historische fout van een man met een scherp gevoel voor situaties en mensen. Maar niet voor namen.'[823]

Op de slotdag van Gijsens sterfjaar, herdenkt *Leeuwarder Courant* 'zij die gingen', en memoreert de schrijver.[824] Het jaar dat één dag later aanvangt, verschijnt *De Ceders van Urtan* (1991), Gijsens laatste boek, 'op verzoek van de erven' voltooid door Schaap, zo schrijft Scheepstra in *Nieuwsblad van het Noorden*. 'Het gezamenlijke resultaat mag er wezen.'[825] Scheepstra noemt Gijsen in 1992 én 1993 nog in overzichtsartikelen.[826] Daarna wordt het stil.[827]

Moet deze stilte de bestseller-onderzoeker verbazen? Eigenlijk niet. Ondanks de grootschalige veranderingen in het boekenvak van de twintigste eeuw, blijft voor culturele poortwachters succes

---

[820] 'Wim Gijsen overleden', *Amigoe,* 6 november 1990.

[821] Dit vormt bovendien het enige herdenkingsartikel met foto.

[822] I. Cornelissen, 'Voetnoot. De man met het alpinopetje', *Het Parool,* 17 november 1990.
cf. F. Flippo, 'Wim Gijsen: "Je kunt best verlicht worden in een villa in Wassenaar"', *Zilvervis,* 7.

[823] I. Cornelissen, 'Voetnoot. De man met het alpinopetje', *Het Parool,* 17 november 1990.
Cornelissen herinnert zich het wél, Gijsen doelde op Henk Gortzak. De kop van het artikel slaat dus niet, zoals de argeloze lezer zou kunnen denken, op degene die hier herdacht wordt.

[824] H. Willems, 'Op schouders', *Leeuwarder Courant,* 31 december 1990.

[825] D. Scheepstra, 'Science fiction en fantasy', *Nederlands* Dagblad, 14 april 1992.
cf. D. Scheepstra, 'Asimovs laatste roman', *Nederlands Dagblad,* 14 april 1992.
Het artikel ernaast afgedrukt, bespreekt Scheepstra 'Asimovs laatste roman', die de week ervoor is overleden, en al tijden niet meer op welgezinde kritieken kon rekenen. Scheepstra stelt: 'hij overleefde zichzelf'.

[826] D. Scheepstra, 'Er was eens…', *Nederlands Dagblad,* 18 augustus 1992.
'Over Wim Gijsen heb ik al meerdere malen geschreven.'
D. Scheepstra, 'Nieuwe science fiction en fantasy', 26 januari 1993.
Het laatste krantenartikel over Gijsen, dat beschikbaar is via Delpher, noemt Gijsen bij een bespreking van een nieuw boek van Peter Schaap. Merk op, de archieven van Delpher lopen tot en met 31 december 1995.

[827] De laatste keer dat er een boek van Gijsen in druk verschijnt, is een Duitse vertaling uit 1999. In Nederland wordt de *Deirdre*-trilogie in 1998 nogmaals uitgegeven. De 21e eeuw heeft Gijsen niet gehaald.

enigszins ‘verdacht’. Bourdieu grapt dat in het ‘andere [autonomistische]’ kamp, ‘versterving nodig is voor succes in het hiernamaals’.[828] De bestsellerauteur die ontzielt, rest daarentegen vergetelheid.[829]

Niettemin bestaan er voor bestsellerauteurs mogelijkheden om zichzelf te overleven. Bloom somt de mogelijkheden op. De beste optie is transformeren tot ‘superieur [bevonden] entertainment’. Het gaat dan om een ‘populaire klassieker’ die het publiek blijft lezen, náást de canon. Het type boek dat hiervoor het meest in aanmerking komt is volgens Bloom een ‘pastiche’. Een bestsellerauteur die privé-obsessies najaagt zal snel ‘ridicuul’ bevonden worden.[830] Er valt wat voor te zeggen om het spirituele oeuvre van Gijsen in de categorie van privé-obsessies te laten vallen.[831] Hieraan gerelateerd kan Gijsens SF/fantasy dan ook nooit als ‘commentaar op een hele tijd, of ‘een gevoeligheid van die tijd’ uitgroeien. Slechts in zijn non-fictie uit de hippieperiode nadert Gijsens deze categorie.

Een adaptatie behoort eveneens tot de levensverlengende opties. Het bestsellercorpus van Gijsen is echter nooit getransformeerd tot een ander medium, zelfs niet tot hoorspel.[832] Het heeft Gijsen aan een filmadaptatie vol digitale *wizardry* ontbroken. Een mogelijke verklaring hiervoor ligt in het kleine Nederlandse taalgebied, met een nóg kleinere filmindustrie.[833] Wanneer Gijsen het equivalent van een half miljoen boeken in de VS had verkocht, zou dit wellicht anders zijn uitgepakt.[834] Ook in dát hypothetische geval arriveert zijn genrefictie echter niet op het ideale moment. Gijsen bevindt zich ná de SF-piek, en vóór de fantasy-revival van Harry Potter en *Game of Thrones*.

De beste kans voor Gijsen, als *niche*-bestsellerauteur, lijkt daarom de cultstatus-nostalgie, een fenomeen dat Bloom ‘levend gehouden door enthousiastelingen’ noemt. Gijsens bestsellers bevinden zich genrematig in een uitstekende uitgangspositie. Het SF-*fandom* blinkt uit in deze ‘tak van sport’.[835] *Pulpliteratuur* roept dikwijls amateuronderzoek op.[836] Toch bestaat er geen (fan)site gewijd aan Gijsen.[837] Het enige semi-voorbeeld dat ik heb aangetroffen is het SF/fantasy-weblog *Vreemde Werelden*. Daar wijdt Arnold le Febre één ‘post’ aan Gijsen. In het artikel wordt Gijsens carrière

---

[828] P. Bourdieu, ‘De productie van geloof’ in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 269.
[829] C. Bloom, *Bestsellers. Popular fiction since 1900* (Basingstoke 2008), 3.
Bloom omschrijft dit als volgt: net als genrefictie verdwijnen bestsellers vaak snel [uit aanbod en gedachten].
[830] C. Bloom, *Bestsellers. Popular fiction since 1900* (Basingstoke 2008), 47.
[831] cf. Peter, ‘Peter’s reviews > Iskander de dromendief’, *Goodreads*, 6 augustus 2016. https://www.goodreads.com/review/show/1720779645?book_show_action=true&from_review_page=1, laatst geraadpleegd op, 3 augustus 2019.
Dat Peter juist het pastiche-aspect aan *Iskander* bevalt, past bij Blooms stelling.
[832] C. Bloom, *Bestsellers. Popular fiction since 1900* (Basingstoke 2008), 43.
[833] Cf. R. Ferdinandusse, ‘Jaques Post over Rotterdam, de formule en de meerwaarde’ in: *VN’s Detective & Thrillergids. Vrij Nederland* 47, 7 juni 1986, 10.
Mogelijk lenen Gijsens boeken zich niet zo goed voor een adaptatie. Nog buiten hun sprookjesachtige omgevingen, bevatten ze daarvoor te veel psychologisering en te weinig concrete actie.
[834] Gijsen deed de Duitse markt aan, maar scoorde daar niet goed genoeg om voor een Duitse filmadaptatie in aanmerking te komen. Michael Ende lukte dit met *Die unendliche Geschichte* (1979) wél, eveneens een boek over de spirituele zoektocht van een opgroeiende jongen, verfilmd als *The NeverEnding Story* (1984).
[835] Wereldwijd herinneren miljoen *trekkies* zich de eerste seizoenen van *Star Trek*. Ook over de ‘avant-gardistische’ geconcipieerde fantasy van David Lynch (*Twin Peaks*) wordt verwoed geschreven.
[836] C. Bloom, *Bestsellers. Popular fiction since 1900* (Basingstoke 2008), 30.
[837] Dit in tegenstelling tot Jack Vance. Vergelijk hoofdstuk 3.

samengevat, aan de hand van *De eersten van Rissan*. Le Febre merkt de ronkende PR-machine van Meulenhoff op, 'waarbij vooral werd benadrukt hoe on-Nederlands goed hij [Gijsen] wel niet was.'[838] '38 jaar later leest de roman nog altijd lekker weg, hoewel je geen haast moet hebben.' Le Febre vermeldt: 'met het etiket van SF-schrijver was Gijsen […] niet heel gelukkig.' 'De literaire wereld deed Gijsen in de ban, draaide de subsidiekraan dicht en besteedde geen aandacht meer aan hem.'[839]

Deze klaagzang, door LeFebre overgenomen uit Gijsens laatste interview is, terugkijkend, nauwelijks op zijn plaats. Niet alleen heeft Gijsen aan het begin van zijn SF/fantasy-schrijverschap ruimschoots aandacht van de poortwachters gekregen, bovendien kan *blijvend* gelezen genrefictie alsnog 'literair' worden omarmd, zoals Margaret Atwood overkomt met *The Handmaid's Tale* (1985) en de door Gijsen zelf geprezen Ursula LeGuin.[840] Een dergelijke opwaardering blijft bij Gijsen uit.

Le Febre vervolgt met de opmerking dat Gijsen de weg effende voor 'voor [andere] Nederlandse (fantasy-)auteurs'. Hij concludeert dat Gijsen 'nog altijd onderschat' wordt. 'In de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse letteren […] wordt bijvoorbeeld alleen aandacht besteed aan poëzie en literaire kritieken die Gijsen in de jaren zestig schreef.'[841]

De culturele poortwachters hebben zich ná *Deirdre* (1986) inderdaad nauwelijks met Gijsen beziggehouden. Zijn laatste jaren bevindt hij zich aan de rand van het literaire veld. Het is de afslag die Gijsens carrière heeft genomen, of zoals Bourdieu zou zeggen, de carrière die 'uit het systeem van alle mogelijke carrières op het veld tevoorschijn is gekomen'.[842] Gijsen werkte zich op tot bekende naam, zonder dat zijn naam als *literair* actor wordt erkend.[843] Hem rest een vrij marginale rol.[844] Gijsens transformatie tot SF/fantasy-auteur is deels het werk van het veld – Meulenhoff bleef om boeken vragen – en deels de aanpassing van de actor aan diens mogelijkheden ten opzichte van dit (spannings)veld. Het schokeffect van een *Nederlandse* SF-succesauteur dat begin jaren tachtig optreedt, blijkt van korte duur.

Voor een kritisch voortleven van Gijsens oeuvre *na* zijn dood is nooit de noodzakelijke opvolger opgestaan die de 'SF-meester' als *voorbeeldige* voorvader moest 'vermoorden' (en in één en

---

[838] Cf. 'Boekhandelaren en uitgeverijen wachten op Europese beslissing', *Provinciale Zeeuwsche Courant*, 26 maart 1980.
De distinctieve PR-tactiek werkt nu wel. 'Meulenhoff zegt voor het eerst in jaren een manuskript voor een [SF]-verhaal van Nederlandse oorsprong gekregen te hebben, dat men zonder voorbehoud durft uit te geven.'
[839] Cf. F. Flippo (Frank), 'Wim Gijsen: "Je kunt best verlicht worden in een villa in Wassenaar"', *Zilvervis*, 4.
[840] E. Berends, *Revolutie in het fantasyveld. De strijd tussen machthebbers en nieuwkomers om de waarde van fantasy* (Amsterdam 2017), 17-18, 55.
Elze Berends signaleert de opkomst 'literaire fantasy', waarmee schrijvers als Atwood, Gaiman, Ishiguro en Clarke door uitgevers worden geëtiketteerd. Het fantasy-gehalte hoeft erkenning niet in de weg te staan.
[841] A. le Febre, 'De eersten van Rissan', *Vreemde Werelden*, 6 september 2018.
https://vreemdewerelden.com/2018/09/06/spotlight-1-de-eersten-van-rissan/, laatst geraadpleegd op 26 juli 2019.
[842] P. Bourdieu, 'Het wetenschappelijke veld' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 193.
[843] Cf. P. Bourdieu, 'De productie van geloof' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 248.
[844] Al wakkert Gijsen met zijn toegankelijke boeken wél de leeslust van het grote publiek aan.

dezelfde moeite door diende te 'reanimeren') om een eigen positie in te kunnen nemen.[845] Al tijdens de inleiding merkte ik bovendien op dat SF/fantasy onder academici zelden aan bod komt. Dat kan een reden zijn dat er geen biografie van Gijsen is verschenen. Deze laatste optie, als een tastbaar bewijs van Gijsens opname in de 'cirkel van legitimatie' is door de culturele poortwachters *nagelaten*.[846]

[845] Als *succesvol* Nederlands SF-bestsellerauteur bleef Gijsen een eenzaat. Twee speculatieve verklaringen: wellicht is enige *anxiety of influence* hier debet aan. Daar komt bij: binnen de moderne SF is de invloed van Gibsons 'cyberpunk' groot – naast die van Ballard, Brunner en Philip K. Dick. Door de digitalisering (het internet!) is *deze* SF steeds relevanter geworden. Computers vormen in Gijsens fantasiewerelden een zeldzaamheid.

[846] Cf. P. Bourdieu, 'Het wetenschappelijke veld' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 210.
cf. H. Wijfjes, 'Een hoogstaande publieke man', *Platform Boekbeoordelingen*. *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde*, 12 april 2019.
https://www.tntl.nl/boekbeoordelingen/?p=2564/, laatst geraadpleegd op 8 december 2019.
Dit zou wel eens het lot van de intermediator kunnen zijn, die zich verbindt met de smaak van de grote massa. Ook de aanzienlijk bekendere Ritter werd al snel vergeten, en kreeg pas 56 jaar na zijn dood een biografie.

Conclusie

*'Hoe zou **De mens met de vele gezichten** een van hen kunnen zijn?' vroeg hij zich hardop af.*[847]

In dit masterscriptie-onderzoek heb ik een uitvoerige beschouwing gegeven van Wim Gijsens carrière.[848] Met zijn vele gezichten is hij ruim drie decennia actief geweest op het Nederlandse literaire veld. Zijn veelzijdigheid typeert hem, maar ook de letterkunde van zijn tijd. Via de casus Gijsen krijgt de onderzoeker een beeld van literaire én maatschappelijke veranderingen die gedurende de tweede helft van de twintigste eeuw een stempel drukten op 'de productie van literatuur'.[849]

Om recht te doen aan zowel het literaire veld als aan Gijsen, heb ik gekozen voor een invalshoek die aansluit op de Franse socioloog Pierre Bourdieu. In het theoretisch kader heb ik verklaard waarom een studie naar bestsellers om een bourdieuske benadering vraagt. Met diens literatuursociologie staat de onderzoeker midden in het land van het (al dan niet legitieme) 'kapitaal', en de zoektocht van actoren naar 'distinctie'.

Mijn onderzoek confronteert Bourdieu's gedachtegoed met hen die zich door hem lieten inspireren, zoals Driscoll en Van Boven. Ook de *posture littéraire*-theorie van Jérôme Meizoz laat de invloed van Bourdieu zien. De Zwitserse literatuursocioloog geeft de 'literaire actor' meer ruimte om diens eigen *posture* vorm te geven, in een poging 'aanzien' te verwerven. Hierop doorwerkend, heb ik gekozen voor de metafoor van 'het gezicht' om Gijsens verschillende *prise de positions* te duiden. Ik vertrok vanuit de hoofdvraag: In hoeverre en op welke manier worden Gijsens *prises de positions* gedurende zijn carrière bepaald door de culturele poortwachters van het Nederlandse literaire veld?

Deze vraag beantwoorden betekent de staat van het veld (en de opvattingen van de daar aanwezige culturele poortwachters) scherpstellen. Het theoretisch kader licht toe dat de bestseller onder professionele lezers weinig geliefd is. Wie een bestseller schrijft, laadt verdenkingen op zich. Academici blijven vaak weg van de momentane markt van successen.[850] Dat is spijtig. De eeuw van de lezers heeft grote veranderingen gebracht. *Alle* 'literatuur' bezit inmiddels de potentie een publiekssucces worden.[851] In de eeuw dat het volk gaat lezen, een 'middlebrow'-cultuur opkomt, en het boekenbedrijf een *business* wordt, figureert iedere schrijver als een *personal brand*.

---

[847] W. Gijsen, *De Dromenwever* (Amsterdam 1988), 186.
Zo reflecteert Dromenwever Joerin op zijn daden. De cursivering (hier vetgedrukt) is van Gijsen zelf.
[848] cf. W. Gijsen, *Merisse: tweede boek. Het groene eiland* (Amsterdam 1990), 187.
'Bedankt meester Ludian, zei hij goedmoedig, 'de boeken geven je ongetwijfeld gelijk. Maar ga nu weer zitten […] want als jij begint, zitten er in je hoofd meer woorden dan luizen in de pels van een straathond.'
[849] Cf. J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 22-24.
Cawelti beschrijft de verschillende invalshoeken die elk de wisselwerking tussen literatuur en maatschappij analyseren. Een één op één-invloed valt niet te bewijzen, maar, suggereert Cawelti, misschien bestaat er wel een langetermijneffect. Het leven dat wij leven wordt mede vormgegeven door de drang om verhalen te vertellen.
[850] W. Gijsen, *Mirakels in Wonderland* (Deventer 1970), 20.
Allicht menen de academici dat voor deze gevaarlijke plek geldt: 'geen weetsel, veel pijnsel'
[851] J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 260.

Met het tweede en derde hoofdstuk heb ik de daad bij het woord gevoegd. Ik laat zien dat Gijsen een *niche*-bestsellerauteur genoemd kan worden, oftewel, als succesauteur functioneert in een marginaal deel van het veld, dat van de SF/fantasy. Pas wanneer Gijsen SF gaat schrijven, vinden zijn boeken aftrek. Zijn positie is daarom 'doubly excluded' te noemen. Gijsen is niet alleen een schrijver van *goedverkopende* boeken, hij doet dit ook nog in 'genrefictie'.[852] Ik heb Gijsens succes verklaard vanuit vaste bestseller-ingrediënten als de aanwezigheid van seksualiteit en spiritualiteit, het strooien met 'lessen in lezen', en een melodramatische verhaalvorm. Gijsens *bijna* voorgeprogrammeerde bestsellers markeren de productieveranderingen op het literaire veld – 'un écosystème en pleine metamorphose' – meer dan dat zij, als een werkelijk spontane bestseller de tijdsgeest tonen.[853]

Het vierde hoofdstuk vormt de kern van de scriptie. Hierin heb ik twaalf verschillende 'gezichten' van Gijsen getoond. Het is met deze *prises de position* dat Gijsen door de poortwachters de maat is genomen. Hun oordeel over Gijsens 'gezichten' wisselt, maar neigt naar het negatieve. Gijsen heeft vele jaren moeten zoeken naar een 'gezicht' waaraan de poortwachters hun fiat geven. *Dat* Gijsens carrière zodoende mede bepaald wordt door de poortwachters, in wisselwerking met zijn eigen presentaties en prestaties op het veld, hoeft niemand te verbazen. Voor Bourdieu is een veld een *krachtveld* waarop iedere actor heen en weer geschokt wordt van positie naar positie. De hoofdvraag verkrijgt zijn volle lading bij de preciseringen 'in hoeverre' en 'op welke manier'. Ik meen in het vierde hoofdstuk aannemelijk te hebben gemaakt dat de poortwachters gedurende Gijsens loopbaan een meer dan 'gewone' rol spelen. Gijsens positionele veelzijdigheid bracht hem onder de streep weinig macht.[854] Om in stijl te blijven, Gijsen wordt veelal geleid door 'hogere machten'.[855]

Het zijn de poortwachters die Gijsen diskwalificeren als dichter, hem kleineren als *Maatstaf*-medewerker, met hem afrekenen in polemieken, en hem verguizen wanneer hij vlucht naar de keramiek. Wanneer Gijsen vervolgens *naar de regels van het spel* terugkeert, zijn de poortwachters, ten tijde van zijn debuutroman *Bollebieste*, voor even tevreden. Gedurende deze bloeiperiode geeft Gijsen literatuurworkshops, en verkondigt hij, als een exponent van de opwaarts gerichte middlebrow-cultuur, de waarde van het woord. Blijvend *literair* succes blijkt voor Gijsen echter 'een bedriegelijke droom.'[856] Hij zal zich altijd onderschat voelen. Gijsen *poseert* alsof hij deze onderschatting zelf teweeg heeft gebracht, door zich buiten de literaire wereld op te houden.[857] Zo'n stoere uitspraak past

---

[852] Cf. J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 13.
[853] Cf. E. van Boven, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015), 39.
'De sociale aspecten' aan een bestseller worden en *zijn* inmiddels, zo suggereer ik, meer gestroomlijnd dan ooit.
[854] Cf. K. van Rees en G.J. Dorleijn, 'Het Nederlandse literaire veld 1800-2000', in: G.J. Dorleijn en K. van Rees ed., *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000* (Nijmegen 2006), 15-16.
[855] P. Bourdieu, 'De productie van geloof' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 253-254.
Daardoor beleeft hij, in sportterminologie, vele 'rouwmomenten op het veld'. Merk op dat voor Bourdieu de *hoogste* macht het geld is, ondanks de verwoede pogingen tot verhulling hiervan.
[856] W. Gijsen, *Deirdre. Tweede boek. Bidahinne* (Amsterdam 1985), 10.
[857] cf. C. Engelbrecht, *Gezegd en geschreven is twee. Interviews met auteurs* (1980), 112-114.
'[…] Na de slechte ontvangst van *Daniël* had ik mijn bekomst van literatuur.'
cf. H. Warren, 'Gezegd en geschreven', *De Stem*, 5 juli 1980.

bij de *outsider* die zich een proletarische *posture littéraire* aanmeet en niet meedoet aan 'dat dure geouwehoer'. Uit zijn daden in drie decennia, spreekt een andere taal, en een geheel andere wens.

Na het verschijnen van *Daniël* (1976) loopt Gijsen literair vast. Het is dankzij een switch naar de broodschrijverij, dat hij als romancier actief kan blijven. Met hulp van zijn uitgeverij *distingeert* hij zich als eerste Nederlandse SF-'meester'. Enige onverhulde concessies zijn daarvoor broodnodig.[858] Vanaf de jaren tachtig wordt Gijsen een *werkende* kracht, maar toch vooral een *werk*kracht, op het literaire veld. Hij moet hiertoe van het traditioneel geapprecieerde schrijverspad afwijken, en een andere tak van 'sport' kiezen. In samenwerking met uitgeverij Meulenhoff mikt Gijsen met SF/fantasy op een groot publiek. Het lukt, en ook de poortwachters zien de uniciteit van een Nederlandse SF-auteur met literaire kwaliteit in. Op subsidies hoeft hij vanaf dat moment niet meer te rekenen. Gijsen wordt daardoor 'gedwongen' bij *de Telegraaf* te gaan werken. Zijn literaire ambities laat hij los. Dit zal hem blijven steken.[859]

Als literatuurleraar heeft Gijsen voorvoeld wat er daarmee, daardoor én daarna zou gebeuren. In zijn autofictie-roman *Daniël* noteert hij: 'het risico van bij de tijd schrijven is, dat je vergeten bent als het jouw tijd niet meer is en dat ogenblik komt helaas altijd naderbij.' In zo'n uitspraak valt de 'oude' habitus, waarin Gijsen literair gesocialiseerd is, te ontwaren. Een 'echte' literator surft tegen de stroom (des tijds) in.[860]

Of Gijsen zich als SF-broodschrijver senang heeft gevoeld, waag ik te betwijfelen. Hij zag zijn 'subjectieve' roeping anders, wilde meer mensen bereiken, meer verdienen, en tegelijkertijd minder toegankelijke genres beoefenen, genres die hem *als schrijver* konden doen voortleven. Deze ambitie fnuikt. Aan het eind van zijn carrière *durft* hij geen literaire roman meer te schrijven.[861] Eenmaal verworden tot 'SF-meester' verlangde het literaire veld niet(s) anders meer van hem.[862]

'Gijsen heeft er nooit een geheim van gemaakt liever 'gewone' romans en gedichten te schrijven, zoals hij vooral vóór 1980 deed. Maar 'fantasy' ging hem makkelijker af, zoals hij zelf zei, en hij kon er redelijk van rondkomen.'[863] Deze twee zinnen uit Van Leusdens 'in memoriam' vatten

---

[858] Cf. P. Bourdieu, 'De productie van geloof' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 249.
[859] W. Gijsen, 'Wie het hiernamaals wil kennen, moet eerst sterven (interview met de heer J. Rijks: Saswhita [sic!])' in: W. Gijsen, *Over leven na de dood* (Deventer 1976), 100.
Gijsen lijdt volgens de Nederlandse yogaleraar Saswitha (Josia Rijks) nog teveel aan het 'persoonlijke ik-willen'.
[860] W. Gijsen, *Daniël* (Bussum 1976), 141.
cf. P. Bourdieu, 'Enkele eigenschappen van velden' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 172.
cf. Cf. J. Meizoz, 'Paroles de vendeur : Joël Dicker' in: *Revue critique de fixxion française contemporaine* 8 (2017), 15, 170.
[861] F. Flippo, 'Wim Gijsen: 'Je kunt best verlicht worden in een villa in Wassenaar', *Zilvervis*, 4.
[862] P. Bourdieu 'De dode reikt de levende de hand. De verbindingen tussen de gereïficeerde en de belichaamde geschiedenis' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 76.
[863] R. van Leusden, 'Wim Gijsen 1933-1990: een laatbloeier in het fantasy-genre, *Haagsche Courant*, 31 oktober 1990.

Gijsens loopbaan goed samen. Voor 'literair-historische romans' ontbrak het hem aan 'krediet'.[864]

Met een gladder fysiek, sluit Gijsen in 1980 aan bij de moderne eisen van 'de show'. Gijsens casus getuigt dat het reflecteren op 'verguisde' en 'allang vergeten' genrefictie zijn retrospectieve (en daardoor toekomst 'voorspellende') nut heeft.[865] Gijsens entree als 'SF-meester' is in meerdere opzichten *op tijd*.[866] Meizoz benadrukt niet zonder reden de industrialisatie van de boekenmarkt in de tweede helft van de twintigste eeuw. Met *megasellers* gaat een genrefictie-achtig ambacht óók de 'hogere' literatuurkringen domineren.[867] Marktwetten laten zich almaar luider *gelden*. Van Gijsen wordt geëist zijn successen steeds opnieuw te reproduceren.[868] Het heeft de variatie van zijn output geen goed gedaan.[869] De agenda van de momentane markt gaat Gijsens schrijven bepalen.[870] Na Gijsens dood rest vervolgens 'een soort stilte'.[871]

Het is goed gebruik tot besluit van een onderzoek wenken te geven voor academische vervolgreizen. In de eerste plaats dient de beperking van de invalshoek te worden benadrukt. Door Gijsens 'gezichten' te analyseren, heb ik gekozen voor een veelkoppig perspectief. Dat gaat ten koste van enige diepgang. Vooral Gijsens gezicht van 'SF-meester' zou, juist omdat het voor het Nederlandse veld zo'n unicum is, een uitgebreidere analyse verdienen.[872] Wél hoop ik door *vele* kanten van één actor te tonen de door Bourdieu geformuleerde bezwaren tegen een enkelvoudige casus te weerstaan.[873] Net als Meizoz schrik ik niet terug voor een *eenvoudig* voorbeeld.[874]

Dan het nadeel van de bron. De oordelen van de poortwachters over Gijsens gezichten heb ik aan Delpher ontleend. Deze database ziet niet alles. Bovendien stopt Delpher aan het eind van 1995.

---

[864] Cf. J. Post, 'Drie, of wel vier delen wachten op de Messias', *Het Parool*, 26 februari 1986.
cf. W. Gijsen en L. Buurman, *Leven dat het een lieve lust is* (Amsterdam 1971), 57.
Gijsen heeft moeten inzien dat het beter is 'geestelijk niet al te veel verder reiken dan we zelf aan kunnen'.
[865] G.W.F. Hegel, *Over de esthetiek* (2012; 1835), 45.
'[…] Elk deel is zowel achterwaarts bepaald door datgene waarvan het is afgeleid, als voorwaarts bepaald door datgene waarnaar het in zichzelf verder streeft […].'
[866] Zo kan hij als nieuwbakken SF-bestsellerauteur meteen zijn entree maken op enkele grote SF-conferenties.
[867] J. Meizoz, 'Paroles de vendeur : Joël Dicker' in: *Revue critique de fixxion française contemporaine* 8 (2017), 15, 157, 163.
Cf. J. Meizoz, 'La littérature romande à l'école du people et du best-seller', *Le Temps*, 14 september 2015.
Meizoz spreekt zelfs van een paradigmatische verandering. Artistieke autonomie wordt *gekapitaliseerd*.
[868] Cf. C. Bloom, *Bestsellers. Popular fiction since 1900* (Basingstoke 2008), 42.
Cf. J.G. Cawelti, *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976), 9.
[869] Cf. J. Meizoz, 'La littérature romande à l'école du people et du best-seller', *Le Temps*, 14 september 2015.
'Les livres s'ajustent aux exigences du spectacle dont les logiques industrielles rendent caduque la question de leur valeur littéraire. Dans cette vision, la littérature est ramenée au seul «roman» au risque d'une biblio-diversité en chute libre.'
[870] Cf. J. Meizoz, 'Paroles de vendeur : Joël Dicker' in: *Revue critique de fixxion française contemporaine* 8 (2017), 15, 160.
'Ce n'est pas l'écriture qui règle l'agenda, mais l'inverse.'
[871] cf. W. Gijsen, *Deirdre. Derde boek. Lure* (Amsterdam 1986), 124-125
'Deirdre bleef achter in haar eigen, van de godin vervulde stilte […].'
[872] Ook Gijsens 'gezicht' van hoorspelauteur blijft in deze scriptie vrijwel buiten de spotlights.
[873] Cf. P. Bourdieu, 'Vive la crise!' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 56.
[874] Meizoz voert enkel Rousseau op als proletarisch archetype en gebruikt zijn enkelvoudige casus Dicker om veranderingen in het gehele bestsellerschap te overdenken.

Een andere omissie bevindt zich op het gebied van tijdschriften. Er bestaat een wereld aan paranormale en linkse bladen waarin Gijsen publiceert, die in het voorgaande geen rol spelen.[875] Daarnaast kan aan andere casussen worden gedacht, zoals Gijsens collega Schaap, die voordat hij succesvol werd als SF-auteur in de popmuziek faam vergaarde.[876] SF/fantasy-auteur Arnold Quintana ontving enkele Uilen, en de Woutertje Pieterseprijs met een filosofisch fantasyboek.[877] Een laatste, boeiende actor vormt Annemarie van Ewijck. Zij schrijft, vertaalt, en redigeert het Nederlandse SF-tijdschrift *Holland-SF*. Van Ewijck is, net als collega-poortwachter Jacques Post, een veelzijdig speelster op het *niche*-veld waarop Gijsen enige tijd schittert.

Terugkomend op Gijsen resten mij slechts enkele woorden. Volgens Bourdieu geldt als ideaal voor de jonge schrijver een langzame carrière. Gijsen kreeg die, maar niet op de manier die hij gedacht (en zich *bedacht*) had. Wanneer Gijsen eindelijk een positie inneemt die hem enige legitimering oplevert wordt hij – zelfs door de immer kritische poortwachters – benoemd als dé beste Nederlandse SF-schrijver die boven dát maaiveld uitsteekt. Evenwel, exemplarisch worden bevonden binnen een in Nederland bijna-niet-bestaand genre, staat gelijk aan haast niets. Gijsen blijft 'slechts' een *niche* bestsellerauteur. Mede daarom draagt hij in zijn interviews, nog steeds de 'traditionele' literatuuropvatting uit. Als leraar kijkt hij neer op schrijvers 'om den brode', gezien zijn inleiding bij *Pennevruchten*. Het valt te beschouwen als een poging zijn gezicht te redden.[878] Gedane *zaken* nemen echter geen keer.

In de *Haagsche Courant* besluit Van Leusden zijn in memoriam als volgt: 'Gijsen geloofde rotsvast in reïncarnatie, een aspect dat ook in zijn werk steeds als vanzelfsprekendheid naar voren komt. Zijn fans zullen hem graag in deze wereld zien terugkeren, liefst weer als schrijver van fantasyboeken.'[879] De lezer van dit onderzoek weet, dat Wim Gijsen *hiernamaals* liever een andere droom wil weven.

Zij keken over het weefgetouw heen naar de drie wevers die hun werk een ogenblik hadden gestaakt en herkenden er hun eigen gezicht en dat van hun vrienden in.[880]

---

[875] cf. M.J.G. de Jong, *Over kritiek en critici. Facetten van de Nederlandse literatuurbeschouwing in de twintigste eeuw* (Amsterdam-Tielt 1977), 147-148.
Ook zijn er literaire tijdschriften aan mijn aandacht ontsnapt. Zo werd de dichter Wim Gijsen ooit in *Kaleis* door Ad van den Besten als belofte gezien, een mening die Peter Berger in *Kentering* deelt.
[876] Ik doel op Peter Schaaps *one hit wonder*-song 'Adem mijn adem'.
[877] P. de Waard, 'Quintana maakte in zijn leven meer mee dan alle auteurs in de bestsellerlijst van nu samen', *De Volkskrant*, 24 november 2017.
Quintana's filosofische fantasyboek heet *Het boek van Bod Pa*. Hij werkte daarnaast voor stripblad *Pep* en de tv.
[878] Cf. J. Meizoz, 'Paroles de vendeur : Joël Dicker' in: *Revue critique de fixxion française contemporaine* 8 (2017), 15, 172.
Meizoz beschrijft Dickers verzet tegen het *samenvallen* met de (commerciële) tijdsgeest. '[…] Dicker se garde bien de se laisser réduire à cette dimension : la promotion ne se fait pas au service de son seul intérêt, mais en vue de "défendre la littérature".'
[879] R. van Leusden, 'Wim Gijsen 1933-1990: een laatbloeier in het fantasy-genre, *Haagsche Courant*, 31 oktober 1990.
[880] W. Gijsen, *De Dromenwever* (Amsterdam 1988), 303.

Literatuurlijst

Abicht, Ludo en Wim Gijsen, *Gebed voor heidenen. From here to eternity* (Antwerpen 1968).

Abma, Gerben en Klaas Jansma ed., *Encyclopedie van het hedendaagse Friesland* (Leeuwarden 1975).

Adema, Han, 'Een gesprek bij de boekenkast. Het gezicht van een uitgeverij', *De Volkskrant*, 26 maart 1986.

'Afbeeldingen van soldaten die Vietnamees martelen. Politie haalt foto's uit de auto van de dichter Wim Gijsen', *Leeuwarder Courant*, 17 november 1966.

'Agenda. Tentoonstellingen', *Limburgsch Dagblad*, 5 april 1969.

'Agenda', *De Volkskrant*, 20 februari 1976.

Agenda', *Het Vrije Volk*, 19 februari 1976.

'Alleen museum met een achterban leeft', Het Vrije Volk, 30 augustus 1980.

Anbeek, Ton, *Geschiedenis van de literatuur in Nederland, 1885-1985* (Amsterdam 1999).

Anbeek Ton en Jaap Goedegebuure, *Het literaire leven in de twintigste eeuw* (Leiden 1988).

Andreus, Hans, 'Al te poëtische poëzie', *Algemeen Handelsblad*, 16 januari 1965.

'Arie Gelderblom en Wim Gijsen in literair café', *NRC Handelsblad*, 10 april 1974.

'Auteur Wim Gijsen gisteren overleden', *Leeuwarder Courant*, 31 oktober 1990.

'Auteur Wim Gijsen overleden', *De Stem*, 2 november 1990.

'AVRO zonder Pennevlucht. Dichters zeggen hun medewerking op', *Algemeen Handelsblad*, 12 juni 1964.

Bakker [jr.], Bert, 'Ingezonden 1. Reactie op het Bert Bakker-nummer van Zacht Lawijd (7/1)', *Zacht Lawijd* 7 (2007), afl. 4, 97-103.

Bakker, Bert en Wim Gijsen ed., *Lessen in Lezen 1. Essays uit twaalf jaargangen Maatstaf* (Den Haag 1967).

Bakker, Bert en Wim Gijsen ed., *Lessen in Lezen 2. Essays uit twaalf jaargangen Maatstaf* (Den Haag 1967).

Bakker, Bert, 'Waarom daarom. Open brief, ter nagedachtenis van Martinus Nijhoff', *Maatstaf* 13 (1965), afl. 2, 113-116.

Banville, John, 'John Banville on the birth of his dark twin, Benjamin Black', *The Guardian*, 22 juli 2011.

Bathmaker, Ann-Marie, 'Thinking with Bourdieu: thinking after Bourdieu. Using 'field' to consider in/equalities in the changing field of English higher education' in: *Cambridge Journal of Education* 45 (2015), afl. 1, 61-80.

Beasley-Murray, Jon, 'Bourdieu, Pierre' in: M. Groden, M. Kreiswirth en I. Szeman ed., *Contemporary literary & critical theory. The John Hopkins guide* (Baltimore 2012), 68-71.

Beek, Martinus Adrianus, 'De bronnen van het psalmenboek' in: B. Bakker en W. Gijsen ed., *Lessen in Lezen 2. Essays uit twaalf jaargangen Maatstaf* (Den Haag 1967), 7-27.

Bekkering, Harry, 'Ridderlijkheid, eerlijkheid en 'fair play'. De 19de eeuwse wereld van J.B. Schuil in: *Bzzlletin* 11 (1983), afl. 102, 35-44.

Bekkering, Harry en Nick Smarius, 'Kinderversjes of kinderpoëzie?' Hans Andreus: dichter of versjesschrijver voor kinderen' in: *Bzzlletin* 16, 143, 113-119.

Bellow, Saul, *Humboldt's gift* (New York 1975).

Bellow, Saul, *Humboldt's nalatenschap* (Bussum 1977).

Bellow, Saul, *Naar Jeruzalem en terug. Een persoonlijk reisverslag* (Amsterdam 2007; 1977).

Bellow, Saul, *To Jerusalem and back. A personal account* (Middlesex 1976).

Berends, Elze, *Revolutie in het fantasyveld. De strijd tussen machthebbers en nieuwkomers om de waarde van fantasy* (Amsterdam 2017).

Bertin, Eddy C., 'Esseforial' in: *SF-Gids* 11 (1982) afl. 39/40, 4-6.

'Bijeen gelezen', *Leeuwarder Courant*, 24 juni 1978.

‘Bio- en bibliografie' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987), 38-40.

Blankert, Wim, Zeldzame lyriek in poëziebundel Wim Gijsen’, *Nieuwsblad van het Noorden*, 30 mei 1975.

Bloom, Clive, *Bestsellers. Popular fiction since 1900* (Basingstoke 2008).

‘Boeken kort’, *NRC Handelsblad*, 5 november 1971.

‘Boeken. De kunst van het kaartleggen’, *Leeuwarder Courant*, 29 maart 1971.

‘Boeken. Duidelijkheid over okkulte zaken’, *Leeuwarder Courant*, 11 januari 1973.

‘Boeken. Theologiseren over de dood en wat daarna komt – of niet’, *Leeuwarder Courant*, 12 maart 1974.

‘Boeken’, *Algemeen Handelsblad*, 12 september 1964.

‘Boeken’, *Het Parool*, 31 januari 1969.

‘Boeken’, *Nieuwsblad van het Noorden*, 13 juni 1967.

‘Boekhandelaren en uitgeverijen wachten op Europese beslissing’, *Provinciale Zeeuwsche Courant*, 26 maart 1980.

Boltendal, Rudi, ‘Vier dichters uit een generatie’, *Friese Koerier*, 8 september 1962.

Boltendal, Rudi, ‘Nagekomen dichteressen’, *Leeuwarder Courant*, 6 december 1965.

Boltendal, Rudi, ‘Met bloed en niet met inkt is dit geschreven’, *Friese Koerier*, 14 mei 1966.

Boltendal, Rudi, ‘Overtuigend debuut met teveel fanfares, *Friese Koerier*, 15 oktober 1966.

Boltendal, Rudi, ‘Over dichters en andere schrijvers’, *Leeuwarder Courant*, 16 oktober 1980.

Boomsma, Graa ‘Schrijven rondom een leegte. Over het proza van J. Bernlef’ in: *Bzzletin* 12 (1984), afl. 117, 31-37.

Boon, Tijn, ‘Frans Kellendonk en het realisme. Heulen met de vijand’ in: *De Revisor* 22 (1995), afl. 2, 52-65.

Bourdieu, Pierre, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*. Rokus Hofstede, Constance van der Maesen, Benjo Maso, Piet Nijhoff, Dick Pels vert. (Amsterdam 1989; 1975-1988).

Bourdieu, Pierre, ‘De kunst om zich tegen woorden te verweren’ in: *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 23-32.

Bourdieu, Pierre, ‘De sociologie als stoorzender’ in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 33-50.

Bourdieu, Pierre, ‘Vive la crise!’ in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 51-66.

Bourdieu, Pierre, 'De dode reikt de levende de hand. De verbindingen tussen de gereïficeerde en de belichaamde geschiedenis' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 67-91.

Bourdieu, Pierre Bourdieu, 'De economie van het linguïstisch ruilverkeer' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 92-119.

Bourdieu, Pierre, ‘Economisch kapitaal, cultureel kapitaal, sociaal kapitaal’ in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 120-141.

Bourdieu, Pierre, ‘De sociale ruimte en de genese van ‘klassen’’ in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 142-170.

Bourdieu, Pierre, ‘Enkele eigenschappen van velden’ in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 171-178.

Bourdieu, Pierre, ‘Het wetenschappelijke veld’ in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 179-212.

Bourdieu, Pierre, ‘Politieke vertegenwoordiging’ in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 213-245.

Bourdieu, Pierre, ‘De productie van geloof’ in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 246-283.

Bourdieu, Pierre, *Distinction: a social critique of the judgmement of taste* (New York en Londen 2006; 1979).

Bourdieu, Pierre, ‘L’illusion biographique’ in: *Actes de la Recherche et Sciences Sociales* 62/63 (1986), afl. 1, 69-72.

Boven, Erica van, *Bestsellers in Nederland 1900 – 2015* (Antwerpen en Apeldoorn 2015).

Brandsma, Frank, 'Werelden in mijn hoofd. Raakvlakken tussen Middeleeuwen en fantasy' in: *Vooys* 20 (2002), afl. 1, 157-164.

Brems, Hugo, *Altijd weer vogels die nesten beginnen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1945-2005* (Amsterdam 2006).

‘Brian Aldiss en de buitenaardsen’, *Leeuwarder Courant*, 9 september 1983.

Buddingh, Cees, ‘Uit het experimentele kamp’, *Het Parool*, 3 april 1965.

Buurman, Lux en Wim Gijsen, ‘Lux Buurman en Wim Gijsen bereiden voor u Het alternatieve kerstdiner. Voor mensen die nu eens wat anders willen eten dan de gebruikelijke kip en kalkoen’, *Het Vrije Volk*, 18 december 1971.

Carpentier Alting, Mark, 'Inleiding, vaktermen, thema's' in: M. Carpentier Alting ed., *Oneindig moment. Informatie over SF, fantasy en avontuur* (Amsterdam 1986), 5-12.

Carpentier Alting, Mark ed., *Oneindig Moment. Informatie over SF, fantasy en avontuur* (Amsterdam 1986).

Caves, Richard Earl, *Creative industries: contracts between art and commerce* (Cambridge 2000).

Cawelti, John G., *Adventure, mystery and romance* (Chicago 1976).

Clute, John en Peter Nichols ed., *The Encyclopedia of Science Fiction* (New York 1995).

Cornelissen, Igor, ‘Voetnoot. De man met het alpinopetje’, *Het Parool*, 17 december 1990.

Cornets de Groot, Rudolf Adriaan, ‘Politie’, *Het Parool*, 23 november 1966.

Coser, Lewis Alfred, ‘Publishers as Gatekeeprs of Ideas’ in: *The Annals of The American Academy of Political and Social Science* 421 (1975), afl. 1, 14-22.

Couperus, Louis, *Legenden van de blauwe kust* (Amsterdam 1951; 1910).

‘Dag in. Fonds 2’, *De Volkskrant*, 4 mei 1976.

Dautzenberg, Jo. A., ‘De fantasie van Tolkien’, *De Volkskrant*, 25 november 1978.

Dautzenberg, Jo. A., ‘Goede science fiction van Wim Gijsen’, *De Volkskrant*, 2 augustus 1980.

Dautzenberg, Jo A., ‘Tijdschriften. Science fiction’, *De Volkskrant*, 6 januari 1981.

Dautzenberg, Jo A., ‘Rotterdam science fiction stad’, *De Volkskrant*, 25 augustus 1981.

Dautzenberg, Jo. A., ‘Waarom eigen SF? Er is al genoeg’, *De Volkskrant*, 5 maart 1982.

Dautzenberg, Jo. A., ‘Vlooien op een hondenexpositie. Het verval van de science-fiction markt’, *De Volkskrant*, 1 augustus 1986.

Dautzenberg, Jo A., ‘12.000 citaten, 12.001 slordigheden’, *De Volkskrant*, 21 maart 1987.

Dautzenberg, Jo. A., ‘Horror & science fiction’. Een gekannibaliseerde tweelingsbroer als rancuneus pseudoniem’, *De Volkskrant*, 2 december 1989.

‘De Arbeiderspers neemt Maatstaf over’, *Algemeen Handelsblad*, 28 januari 1969.

‘Derde tv-avond voor jongeren’, *Het Vrije Volk*, 3 juni 1964.

Detiger, Thea, Wim Gijsens, Nederlands best verkochte science-fiction schrijver vindt: Menselijke relaties interessanter dan technische snufjes’, *De Telegraaf*, 17 januari 1986.

Deutscher, Isaac, *De niet-joodse Jood* (Baarn 1969).

‘Dichtersuitzending van AVRO-t.v. geschrapt’, *Friese Koerier*, 12 juni 1964.

‘Dichtwedstrijd en Haagsche Dames’, *Trouw*, 25 juni 1980.

Dillon, George L., ‘Discourse Theory’ in: M. Groden, M. Kreiswirth en I. Szeman ed., *Contemporary literary & critical theory. The John Hopkins guide* (Baltimore 2012), 132-134.

‘Diversen’, *Het Parool*, 22 september 1973.

Doorman, Maarten, *De navel van Daphne. Over kunst en engagement* (Amsterdam 2016).

Dorleijn, Gillis Jan en Kees van Rees ed., *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000* (Nijmegen 2006).

Dorleijn, Gillis Jan en Wiljan van den Akker, ‘Literatuuropvattingen als denkstijl. Over de verbreiding van normen in het literaire veld rond 1900’ in: G.J Dorleijn en K. van Rees ed., *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000* (Nijmegen 2006), 91-122.

Dorleijn, Gillis Jan, Ralf Grüttemeier en Liesbeth Korthals Altes ed., *Authorship revisited* (Leuven 2010).

‘Drie jongeren’, *Friese Koerier*, 9 januari 1965.

Driscoll, Beth, *The new literary middlebrow. Tastemakers and in the twenty-first century* (Londen 2014).

Duyvendak, Lizet en Jan Oosterholt ed., *Uit de marge: Kanttekeningen bij de cultuurhistorische canon* (Hilversum 2018).

Elchardus, Mark, Bram Spruyt en Christophe Vanroelen ed., *Sociologie: een inleiding* (Amsterdam 2014).

‘Elf kunstenaars exposeren in de Fransche Molen’, *Limburgsch Dagblad*, 10 mei 1969.

‘En dan nog dit. Workshops’, *De Volkskrant*, 19 oktober 1979.

Engelen, Margot, ‘Boeken. Science fiction’, *NRC Handelsblad*, 28 januari 1986.

Engelen, Margot, ‘Literaire tijdschriften. Fantastische Vertellingen’, *NRC Handelsblad*, 17 oktober 1989.

Engelen, Margot, ‘Literaire tijdschriften’, *NRC Handelsblad*, 14 april 1992.

Etty, Elsbeth, ‘Zalige zweepslagen en tsunami’s van orgasmen’, *NRC Handelsblad*, 8 juni 2012.

Evo, ‘Boeken’, *NRC Handelsblad*, 16 april 1974.

Ewyck, Annemarie van, ‘Fantasy’, in: M. Carpentier Alting ed., *Oneindig Moment. Informatie over SF, fantasy en avontuur* (Amsterdam 1986), 27-34.

F.S., ‘Langs de leestafel. Een dichteres met alleen lagere school.’, *De Volkskrant*, 23 juli 1966.

Ferdinandusse, Rinus, ‘Jaques Post over Rotterdam, de formule en de meerwaarde’ in: *Vrij Nederland* 47, 7 juni 1986, *VN’s Detective & Thrillergids*, 8-11.

Ferguson, Margaretha, ‘Verslag van verzonnen werkelijkheid/Drieërlei vormen van sensitiviteit’, *Het Vaderland*, 10 augustus 1974.

Fokkema, Redbad Ludger Klazes, ‘Nieuwe vaderlandse letteroefeningen’, *Trouw*, 12 juni 1976.

‘Foto’s uit auto genomen. Hagenaar dient klacht in tegen politie’, *Algemeen Handelsblad*, 17 november 1966.

Fransen, Ad, ‘Een varken dat van Bach hield’ in: *Zacht Lawijd* 7 (2007/2008), afl. 1, 154-179.

Galder, Henk van, Bram: *Bram Vermeulen. Op leven en dood* (Amsterdam 2014).

Geel, Rob. van, Boekberichten’, *NRC Handelsblad*, 26 augustus 1972.

Gennep, Rob. van, ‘Boekberichten’, *NRC Handelsblad*, 26 augustus 1972.

Gier, Rick de, ‘Droomvlucht’ in: VPRO Gids 46 (2019), 42, 90-91.

Gijsen, Wim, 'Tegen een poëzie. Tegen een mentaliteit.' in: *De Nieuwe Stem* 16 (1961), afl. 1. 42-49.

Gijsen, Wim, 'Antwoord aan een leperd' in: *De Nieuwe Stem* 16 (1961), afl. 5, 331-334.

Gijsen, Wim, *Tot de tanden gewapend – Weerloos. Gedichten 1959-1960* ('s-Gravenhage-Rotterdam 1962).

Gijsen, Wim, ‘Proloog’ in: *Maatstaf* 10 (1962), afl. 3 (o.v.), 172-180).

Gijsen, Wim, *Landschappen-menselijke* (Amsterdam 1964).

Gijsen, Wim, ‘Gedichten van H. van Teylingen en Wim Gijsen’ in: *Merlyn* 3 (1965), afl. 1 (1965), 279-281.

Gijsen, Wim, ‘De speelweide. Kort verhaal van Wim Gijsen, *Het Vrije Volk*, 1 april 1966.

Gijsen, Wim, ‘Man (en vrouw) en paard noemen’, *Het Vrije Volk*, 16 juli 1966.

Gijsen, Wim, ‘Bezoek van de Ouden. Kort verhaal van Wim Gijsen, *Het Vrije Volk,* 22 oktober 1966.

Gijsen, Wim, ‘Wim Gijsen 20-8-1933. poëzie’ in: *Maatstaf* 13 (1965/1966), afl. 7/8, 529.

Gijsen, Wim, ‘Van robes en sjerpen, de dingen die voorbijgaan’ in: *Maatstaf* 13 (1965/1966), afl. 7/8, 761-762.

Gijsen, Wim, ‘Een zomeravond’, *Maatstaf* 13 (1965/1966), afl. 11, 769-774.

Gijsen, Wim, ‘Een lange reis naar nergens’, *Maatstaf* 14 (1966/1967), afl. 6, 487-506.

Gijsen, Wim, 'Tekenen van tegenspraak 2. zeer geachte heer van steenwijk' in: *Maatstaf* 14 (1966/1967), afl. 7, 624-628.

Gijsen, Wim, ‘Tekenen van tegenspraak 4. zeer geachte heer de vries’ in: *Maatstaf* 14 (1966/1967), afl. 7, 631-633.

Gijsen, Wim, ‘De dingen komen’, *Het Vrije Volk,* 18 februari 1967.

Gijsen, Wim, ‘Autoverzekering: er zijn betere systemen mogelijk’, *Het Vrije Volk,* 28 februari 1967.

Gijsen, Wim, ‘De lieve lust om te heersen’ in: *Maatstaf* 15 (1967/1968), afl. 3, 61-65.

Gijsen, Wim, 'Energie als doodsdrift' in: *Maatstaf* 15 (1967/1968) afl. 3, 133-138.

Gijsen, Wim, 'Het midden-oosten: vrede of armageddon?' *Maatstaf* 15 (1967/1968), afl. 4, 205-214.

Gijsen, Wim, 'Vrede / De achterkant van de mens' in: *Maatstaf* 15 (1967/1968), afl. 1, 50-56.

Gijsen, Wim, 'Zoveel zinnen, zoveel kicks'. *Maatstaf* 15, afl. 6 (1967/1968), 361-368.

Gijsen, Wim, 'Vijf verslagen van gevechtshandelingen' in: *Maatstaf* 15 (1967/1968), afl. 12, 695-703.

Gijsen, Wim, ‘Zen-macro-bio-tiek: Wie verkeerd eet, krijgt een verkeerde geest’, *Het Vrije Volk,* 4 mei 1968.

Gijsen, Wim, ‘Rijst, rijst… verslag van een ‘bekering’. Eten à la Zen’, *Het Vrije Volk,* 4 oktober 1968.

Gijsen, Wim, 'Waarom daarom' in: *Maatstaf* 16 (1968/1969), afl. 11/12, 787-792.

Gijsen, Wim, *Mirakels in Wonderland* (Deventer 1970).

Gijsen, Wim en Lux Buurman, *Leven dat het een lieve lust is* (Amsterdam 1971).

Gijsen, Wim, *Bollebieste* (Bussum 1974).

Gijsen, Wim, *De schaduw van een geverfde boom* (Bussum 1974).

Gijsen, Wim, *Over dood en hiernamaals* (Deventer 1974).

Gijsen, Wim, 'Hindoeïsme. “Maar wie dorstig is kan erom vragen” ' in: W. Gijsen, *Over dood en hiernamaals* (Deventer 1974), 96-138.

Gijsen, Wim, 'Jodendom. “Bent uzelf eigenlijk gelovig, meneer Gijsen” ' in: W. Gijsen, *Over dood en hiernamaals* (Deventer 1974), 272-300.

Gijsen, Wim, *Over leven na de dood* (Deventer 1974; 1976).

Gijsen, Wim, 'Wat ik zien kan, werkt als een getuigenis (interview met Maria van Dullemen), in: W. Gijsen, *Over leven na de dood* (Deventer 1974; 1976), 51-76.

Gijsen, Wim. 'Wie het hiernamaals wil kennen, moet eerst sterven (interview met de heer J. Rijks: Saswhita ’ in: W. Gijsen, *Over leven na de dood* (Deventer 1974; 1976), 77-112.

Gijsen, Wim, *Helm* (Bussum 1975).

Gijsen, Wim, 'Helm' in: W. Gijsen, *Helm* (Bussum 1975), 5-40.

Gijsen, Wim, 'Speelweide' in: W. Gijsen, *Helm* (Bussum 1975), 41-47.

Gijsen, Wim, 'Een zomeravond' in: W. Gijsen, *Helm* (Bussum 1975; 1966), 74-80.

Gijsen, Wim, 'Een lange reis naar nergens' in: W. Gijsen, *Helm* (Bussum 1975; 1967), 101-120.

Gijsen, Wim, *Daniël* (Bussum 1976).

Gijsen, Wim ed., *Pennevruchten. Poëzie van de deelnemers aan de Letterkundige Workshop, gekozen door en met een voorwoord van Wim Gijsen* (Rotterdam 1978).

Gijsen, Wim, 'Even vooraf' in: W. Gijsen ed., *Pennevruchten. Poëzie van de deelnemers aan de Letterkundige Workshop, gekozen door en met een voorwoord van Wim Gijsen* (Rotterdam 1978), 5-6.

Gijsen, Wim, *Rissan* (Amsterdam 1987; 1980/1981).

Gijsen, Wim, *Maitreya* ('s Gravenhage 1981).

Gijsen, Wim, 'Martha' in: W. Gijsen, *Maitreya* ('s Gravenhage 1981), 5-12.

Gijsen, Wim, 'Dromen van Bomans' in: W. Gijsen, *Maitreya* ('s Gravenhage 1981), 26-47.

Gijsen, Wim, 'Gevelde bajonetten' in: W. Gijsen, *Maitreya* ('s Gravenhage 1981), 48-57.

Gijsen, Wim, 'Moens' in: W. Gijsen, *Maitreya* ('s Gravenhage 1981), 97-110.

Gijsen, Wim, 'Maitreya! Maitreya!' in: W. Gijsen, *Maitreya* ('s Gravenhage 1981), 111-124.

Gijsen, Wim, 'Ingetogen solo-optreden van Henk van Ulsen', *De Telegraaf*, 29 september 1982.

Gijsen, Wim, 'De Robert Paul Theatershow: Voorspelbaar amusement', *De Telegraaf*, 30 november 1982.

Gijsen, Wim, *Roos van het zand* (Amsterdam 1983; 1987).

Gijsen, Wim, 'Roos van het zand' in: W. Gijsen, *Roos van het zand* (Amsterdam 1983; 1987), 233-332.

Gijsen, Wim, *Iskander* (Amsterdam 1989; 1982/1983).

Gijsen, Wim, *De rook van duizend vuren* (Amsterdam 1984).

Gijsen, Wim, 'Indrukwekkende poëzie en saaie roman van Günter Grass', *De Telegraaf*, 6 april 1984.

Gijsen, Wim, 'Richardson-effect pover', *De Telegraaf*, 29 oktober 1984.

Gijsen, Wim, *Deirdre. Eerste boek. Keerkringen* (Amsterdam 1985).

Gijsen, Wim, *Deirdre. Tweede boek. Bidahinne* (Amsterdam 1985).

Gijsen, Wim, 'Forsters Monteriano heerlijke roman, *De Telegraaf*, 20 december 1985.

Gijsen, Wim, *Deirdre. Derde boek. Lure* (Amsterdam 1986).

Gijsen, Wim, 'Dialoog met mijzelf, of vragen die niemand mij ooit stelt' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987). 27-37.

Gijsen, Wim, *De Dromenwever* (Amsterdam 1988).

Gijsen, Wim, *Merisse: eerste boek. Een kring van stenen* (Amsterdam 1989).

Gijsen, Wim en Peter Schaap, *Tweesprook* (Amsterdam 1990).

Gijsen, Wim, *Merisse: tweede boek. Het groene eiland* (Amsterdam 1990).

Gijsen, Wim, 'Playmates, met realistisch karakter', *De Telegraaf*, 29 januari 1990.

Gijsen, Wim, 'Hartzeer aangekoekte aanrechte-romantiek', *De Telegraaf*, 19 februari 1990.

Gijsen, Wim, 'Schitterende monologen in nieuw stuk Thomas Brasch', *De Telegraaf*, 19 februari 1990.

Gijsen, Wim (Schaap, Peter), *Merisse: derde boek. De ceders van Urtan* (Amsterdam 1991).

Gmelig-Meijling, Wim H. en Wim Gijsen, *De Aura. Uitstraling van mens, dier, plant en steen* (Deventer 1982;1975).

Gomperts, Henri Albert, 'Primitief denken en talent. Bij "De versierde mens", gebundelde novellen van de outsider en magiër Harry Mulisch', *Het Parool*, 2 februari 1958.

Graaff, Bart de, ed., *Kosmos Groot Citaten Boek. 12000 citaten, spreuken en gezegden* uitgegeven (Utrecht en Antwerpen 1986).

'Grasduinen in tijdschriftenland', *Leeuwarder Courant*, 8 januari 1966.

Groden, Michael, Martin Kreiswirth en Imre Szeman ed., *Contemporary literary & critical theory. The John Hopkins guide* (Baltimore 2012).

Groden, Michael, Martin Kreiswirth en Imre Szeman, 'Preface' in: M. Groden, M. Kreiswirth en I. Szeman ed., *Contemporary literary & critical theory. The John Hopkins guide* (Baltimore 2012), ix-xii.

‘Groot schrijversprogramma in Wij tegen de neutronenbom’, *De Waarheid*, 2 januari 1979.

‘Grote science fictiondag in Amsterdamse RAI’, *De Faam*, 6 mei 1981.

Harskamp, Jaap T., ‘D.H. Lawrence. De schepping van een oeuvre’, in: *Bzzlletin* 12 (1984), afl. 117, 53-76.

H.E., ‘Oorlogsjeugd’, *De Stem*, 9 september 1974.

Hegel, George Wilhelm Friedrich, *Over de esthetiek* (2012; 1835).

Heil, P., ‘Mijn kind rookt stikkies – wat is dat voor spul’, *Het Vrije Volk*, 14 februari 1969.

‘Het boek. De taal als wapendepot’, *Algemeen Handelsblad*, 11 april 1962.

Holst, Yanaika en Fabian de Bont, ‘Waren de jaren zestig wel zo revolutionair als we denken’, *de Volkskrant*, 18 maart 2016.

Hubble, Nick en Aris Mousoutzanis ed., *The Science Fiction Handbook* (Londen-New York 2013).

Hubble, Nick, ‘Introduction’ in: N. Hubble en A. Mousoutzanis ed., *The Science Fiction Handbook* (Londen en New York 2013), xii-xx.

Huizing, Everhard, Lektuur als bijdrage aan het verdommingsproces’, *Nieuwsblad van het Noorden*, 30 mei 1975.

Huizing, Everhard, ‘Sal Santen (‘Stormvogels’): als autobiograaf is hij beter’, *Nieuwsblad van het Noorden*, 3 december 1976.

‘In Den Haag krijg je niks van de vloer’, *Het Vrije Volk*, 28 maart 1972.

‘Ingeboekt’, *Leeuwarder Courant*, 27 juni 1986.

J. Gr., ‘Dag-boek’, *Nieuwsblad van het Noorden*, 23 mei 1975.

‘Jack Vance en Wim Gijsen signeren’, *Het Parool*, 25 augustus 1981.

Jackson, Rosemary, *Fantasy: the literature of subversion* (Londen 1981).

Jaeger, Toef, ‘Van oude bestsellers, de boeken die voorbijgaan’, *NRC Handelsblad*, 28 december 2007.

Jansen, Jeroen en Nico Laan ed., *Van hof tot overheid. Geschiedenis van literaire instituties in Nederland en Vlaanderen* (Hilversum 2015).

Jansen, Jeroen en Nico Laan, ‘Inleiding’ in: J. Jansen en N. Laan ed., *Van hof tot overheid. Geschiedenis van literaire instituties in Nederland en Vlaanderen* (Hilversum 2015), 7-20.

Janssen, Susanne, ‘De status van de kunsten in de Nederlandse pers’ in: G.J. Dorleijn en K. van Rees ed., *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000* (Nijmegen 2006), 199-216.

Jong, Anko de, ‘Nederlandse science-fiction uitzondering op markt vol vertalingen’, Leeuwarder Courant, 26 juni 1987.

Jong, Anko de, ‘Het onmogelijke even werkelijkheid. Wereldconventie 1987 voor science fiction in Brighton’, *Leeuwarder Courant*, 5 september 1987.

Jong, Anko de, ‘48ste wereldconventie voor science fiction. Holland in een baan om de aarde’, *Leeuwarder Courant*, 31 augustus 1990.

Jong, Martien J.G. de, *Over kritiek en critici. Facetten van de Nederlandse literatuurbeschouwing in de twintigste eeuw* (Amsterdam-Tielt 1977).

‘Jonge schrijvers gingen op Pennevlucht’, *De Volkskrant*, 12 juni 1964.

Joosten, Jos, *De verdeelde mens. Jan Walravens [1920-1965] Schrijver, ijkpunt, avant-gardist* (Nijmegen 2018).

K.F., ‘Marja’, *De Tijd Maasbode*, 28 september 1965.

Kemperink, Mary, ‘Modellen en de self-fashioning van de auteur. Enkele overwegingen en het geval Mina Kruseman' in: *Nederlandse Letterkunde* 19 (2014), afl. 3, 2277-299.

‘Kersvers Propo zet literaire avonden op touw’, *Het Vrije Volk*, 3 september 1969.

‘Kiosk. Nieuws over boek & blad’, *De Volkskrant*, 3 maart 1966.

Klein, Bert, ‘Wim Gijsen en het hiernamaals’, *Trouw*, 7 maart 1974.

Koning, Michel de, ‘Is Wim Gijsen een SF-meester?’, *Brabants Nieuwsblad*, 19 augustus 1983.

Kooiman, Brigit, ‘Heeft ‘stoelen’ niet ook gewoon een meervoud’?, *NRC Handelsblad,* 2 augustus 2014.

Koopmans, Jaap, ‘Meer science fiction op de markt’, *Het Vrije Volk,* 22 oktober 1966.

Koopmans, Jaap, ‘Maatstaf bij het ‘Scheiden van de markt’, *Het Vrije Volk,* 14 mei 1969.

Koopmans, Jaap, ‘Wegdromen in constructies van Wim Gijsen’, *Rotterdams Nieuwsblad,* 20 augustus 1983.

‘Kort. Wim Gijsen’, *Het Parool,* 5 november 1990.

Kossman, Alfred, ‘Tijdsbeeld uit tijdschriften’, *Het Vrije Volk,* 27 juli 1962.

Kousbroek, Rudy, ‘Geheim’, *NRC Handelsblad,* 14 november 1970.

Krevelen, Laurens van, ‘Een huis tussen markt en moed. Biografische schets van het literaire fonds van uitgeverij J.M. Meulenhoff 1906-2000 met een epiloog over de jaren 2001-2005’ in: G.J. Dorleijn en K. van Rees ed., *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000* (Nijmegen 2006), 143-184.

Kroon, Maarten de, ‘SF Worldcon in Holland? Sounds great!’, *NRC Handelsblad,* 16 september 1986.

Kruithof, Jacques, ‘Literatuur en lectuur’ in: *Raam* 10 (1973), afl. 96, 22-33.

Kruyskamp, Cornelis, ‘Spellingdictatuur’, *Het Parool,* 4 april 1967.

Kuik, William D., ‘Speels slagje Pop Art’, *Het Parool,* 17 maart 1967.

Kuipers, Willem, ‘Traduire c’est mourir un peu (oftewel: vertalen is geen vetpot)’, *De Volkskrant,* 26 april 1980.

Kuipers, Willem, ‘Vlinders in de welvaartstaat’, *De Volkskrant,* 3 januari 1986.

Kuitert, Lisa, ‘Bert Bakker en “de vrouwenpoëzie”. De bestseller van Neeltje Maria Min’, in: *Zacht Lawijd* 7 (2007), afl. 1, 180-187.

Kuitert, Lisa, ‘Uitgeverij (negentiende eeuw-heden)’, in: J. Jansen en N. Laan ed., *Van hof tot overheid. Geschiedenis van literaire instituties in Nederland en Vlaanderen* (Hilversum 2015), 219-236.

Kunkeler, Jet. ‘Archie Bunker – Piet Steenkamp – Hemel – Stille Kracht – NAVO’, *De Tijd,* 11 april 1974.

‘Kunstnotities’, *NRC Handelsblad,* 29 maart 1974

Laan, Nico, ‘Vormen van samenwerking tussen kritiek en uitgeverij (II)’ in: *Nederlandse Letterkunde* 12 (2007), afl. 4, 257-274.

Laan, Nico, ‘Literaire kritiek (ca. 1700 – heden)’, in: J. Jansen en N. Laan ed., *Van hof tot overheid. Geschiedenis van literaire instituties in Nederland en Vlaanderen* (Hilversum 2015), 163-190.

Laan, Nico, ‘Literatuurwetenschap, in het bijzonder de neerlandistiek (achttiende eeuw-heden)’, in: J. Jansen en N. Laan ed., *Van hof tot overheid. Geschiedenis van literaire instituties in Nederland en Vlaanderen* (Hilversum 2015), 191-218.

‘Leestafel. De dood en daarna’, *De Volkskrant,* 4 april 1974.

Leeuw, K. de, ‘Tandarts Baerents vecht met brood tegen cariës’, *Trouw,* 16 oktober 1971.

‘Let op. Televisie’, *De Tijd,* 31 maart 1973.

Leusden, René van, ‘Wim Gijsen 1933-1990: een laatbloeier in het fantasy-genre’, *Haagsche Courant,* 31 oktober 1990.

Lexmond, Jos, *Wereldbedenkers. 19 Nederlandstalige verhalen geïnspireerd door Jack Vance* (Amstelveen 2017).

Lieshout, Peter H. van, ‘Prima verslag van Saul Bellow in redelijke vertaling’, *De Volkskrant,* 16 april 1977.

‘Literair nieuws’, *Algemeen Handelsblad,* 19 februari 1966.

‘Literair nieuws uit tijdschriften’, *Algemeen Handelsblad,* 14 mei 1966.

‘Literaire workshop start weer’, *Het Vrije Volk,* 19 september 1973.

‘Literaire workshops bij Bzzztoh’, *De Waarheid,* 4 november 1978.

Lucardie, Anthonie Paul Marius, *The new left in the Netherlands 1960-1977: A critical study of new political ideas and groups on the left in the Netherlands with comparative references to France and West Germany* (Kingston 1980).

Luggard Jr., Gerhard J. e.a. ed., *Kiek in de pot. Hedendaagse Overijsselse poëzie* (Zwolle 1958).

Luijters, Guus, ‘Helm van Wim Gijsen. Best redelijk geschreven en toch…’, *Het Parool,* 10 januari 1976.

Maandag, Ben en Alfred Kossmann , ‘Boeken’, *Het Vrije Volk*, 1 februari 1975.

Maandag, Ben, ‘Lente-explosie op de boekenmarkt’, *Het Vrije Volk*, 9 februari 1975.

Malasch, Rob, ‘Achter het behang’, *Het Parool*, 9 juni 1990.

Martelaere, Patricia de, *Taoïsme. De weg om niet te volgen* (Amsterdam 2006).

May, Julian, *Het Veelkleurige Land* (Utrecht 1981).

May, Julian, *De Gouden Halsring* (Utrecht 1988; 1982).

May, Julian, *De Troonveroveraar* (Utrecht 1989; 1983).

May, Julian, *De Tegenstrever* (Utrecht 1991; 1984).

‘Meer bemesting dan bloei’, *De Tijd*, 14 juni 1969.

Meijer, Reinder P, ‘Een verminkte Bellow’, *NRC Handelsblad*, 11 februari 1977.

Meizoz, Jérôme, ‘Modern Posterities of Posture, Jean-Jacques Rousseau’, in: G.J. Dorleijn, R. Grüttemeier en L. Korthals Altes ed., *Authorship revisited* (Leuven 2010), 81-93.

Meizoz, Jérôme, ‘La littérature romande à l’école du people et du best-seller’, *Le Temps*, 14 september 2015.

Meizoz, Jérôme ‘Paroles de vendeur : Joël Dicker’ in: *Revue critique de fixxion française contemporaine* 8 (2017), afl. 15, 157-174.

Meulen, Janna ter, Sciencefiction: pulp of literatuur? Onderzoek naar de manier waarop Nederlandse recensenten in de afgelopen zestig jaar het woord ‘sciencefiction’ gebruiken (Onderzoek Radboud Universiteit, Nijmegen 2015), 1-18.

Mijs, J. ‘Gezond eten is ook lekker’, *NRC Handelsblad*, 17 juni 1972.

‘Mini-muze’, *De Volkskrant*, 9 mei 1977.

‘Mini-muze’, *De Volkskrant*, 26 september 1977.

Moor, Wam de, ‘’Maatstaf” van uitgever veranderd. Plichtplegingen voor Bert Bakker’, *De Tijd*, 31 mei 1969.

Moor, Wam de, ‘In memoriam Bert Bakker’, *De Tijd*, 23 september 1969.

Moor, Wam de, Op-schrift’, *De Tijd*, 1 april 1971.

Moor, Wam de, ‘Ik zat volstrekt gespannen in mijn vel’. Wam de Moor in gesprek met Jan Siebelink’ in: *Bzzlletin* 14 (1986), afl. 137, 75-80.

‘Mr. Kolfschoten: “Correct optreden kenmerkt Haagse politie”’, *De Volkskrant*, 28 november 1966.

Mulder, Rimmer, ‘Een alledaagse verrassing’, *NRC Handelsblad*, 26 maart 1976.

Musso, Guillaume, *L’appel de l’ange* (Parijs 2011).

‘Niet te geloven… AVRO knipt wéér uit gedicht.’, *Friese Koerier*, 13 juni 1964.

‘Nieuw. Jack Vance. Net verschenen. Wim Gijsen De koningen van weleer’, *Het Vrije Volk*, 26 augustus 1981.

‘Nieuwe boeken’, *Trouw*, 21 mei 1974.

‘Nieuwe boeken’, *Trouw*, 31 januari 1979.

‘Nieuw’, *De Volkskrant*, 2 oktober 1991.

‘Nieuw’, *Friese Koerier*, 18 mei 1967.

‘Nieuws over boek & blad, *De Volkskrant*, 3 maart 1966.

Nooy, Wouter de, ‘Eenheid door polarisering. Het Nederlandse literaire veld tussen 1970 en 1980’ in: G.J. Dorleijn en K. van Rees ed., *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000* (Nijmegen 2006), 185-197.

Nord, Max, ‘’Tirade’ bewijst levenskracht: al honderd nummers. ‘Maatstaf breidt redactie uit; Gaston Burssens herdacht’, *Het Parool*, 1 juli 1965.

Nord, Max, ‘Vier keer over en van De Kadt’, *Het Parool*, 7 juni 1966.

Nord, Max, ‘Uitgever verrast door Min-mode’, *Het Parool*, 15 oktober 1966.

Nord, Max, ‘Uitgever Bakker deed ‘zijn’ Maatstaf over’, *Het Parool*, 7 mei 1969.

‘Nos-bestuur redt hoorspel met 8 ton’, *Provinciale Zeeuwse Courant*, 21 november 1989.

‘Oneindig moment. Iedere maand een goedkope uitgave voor leesavonturiers’, *Het Parool*, 18 maart 1987.

‘Ontmoetingen met schrijvers in vrije tijd’, *NRC Handelsblad*, 2 oktober 1971.

Ooi, Dieuwke van, ‘Krakend grindpad verdween. Marlies Cordia vecht voor bestaansrecht vernieuwd hoorspel’, *Trouw*, 18 november 1989.

Oosterholt, Jan, ‘Jan Willem Hofstra’s Engelen van mensen (1952). Religie en homoseksualiteit in een vergeten katholieke probleemroman’ in: L. Duyvendak en J. Oosterholt ed., *Uit de marge. Kanttekeningen bij de cultuurhistorische canon* (Hilversum 2018), 135-142.

‘Overleden’, *Trouw*, 2 november 1990.

Pels, Dick, 'Inleiding, door Dick Pels' in: P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989; 1975-1988), 7-22.

‘Periodiek. Verslag van een lezer. Roddelrubrieken in Maatstaf en Bijster’, *Friese Koerier*, 7 juni 1969.

‘Persoonlijk’, *De Volkskrant*, 31 oktober 1990.

‘Peter Schaap schrijft SF’, *Nieuwsblad van het Noorden*, 4 december 1988.

Peters, Arjen, ‘Schrijvers over hun debuut’, *De Volkskrant*, 10 september 1999.

Pirsig, Robert Maynard, *Zen and the art of motorcycle maintenance* (New York 1974).

‘Politie haalt foto’s weg uit auto’, *De Volkskrant*, 17 november 1966.

Poll, Kornelis Lubbertus, ‘Maatstaf oud en nieuw’, *Algemeen Handelsblad*, 24 mei 1969.

Populier, Jeroen, *Advocaat van de auteur. Over Joost de Vries’ literaire posture* (Nijmegen 2017).

Post, Jacques, ‘Drie of wel vier delen wachten op de Messias’, *Het Parool*, 26 februari 1986.

‘Postume bundel bevestigt Van Geels belangrijke dichterschap’, *Leeuwarder Courant* 4 december 1976.

Quintana, Anton, *Het boek van Bod Pa* (Amsterdam 1995).

Raan, E. van, ‘Bibliografie van het Nederlandstalige boek in vertaling • XIII Samengesteld door de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage en de Koninklijke Bibliotheek te Brussel’ in: *Ons Erfdeel* 12 (1968/1969), afl. 1, 95-104.

‘Radio programma’, *Friese Koerier*, 1 februari 1962.

‘Recensent Wim Gijsen overleden’, *De Telegraaf*, 1 november 1990.

Redactie Holland-SF, 'Wim Gijsen aan het woord. Interview in Holland-SF, 1981' in: *Oneindig moment. Informatie over Wim Gijsen, de Nederlandse meester van SF & Fantasy* (Amsterdam 1987; 1981), 5-26.

Redfield, James, *De Celestijnse Belofte. Een spiritueel avontuur* (Amsterdam 1998; 1993).

Rees, Kees van, en Gillis Jan Dorleijn, ‘Het Nederlandse literaire veld 1800-2000’ in: G.J. Dorleijn en K. van Rees ed., *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000* (Nijmegen 2006), 15-37.

Rees, Kees van, Susanne Janssen en Marc Verboord, ‘Classificatie in het culturele en literaire veld 1976-2000. Diversificatie en nivellering van grenzen tussen culturele genres’ in: G.J. Dorleijn en K. van Rees ed., *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000* (Nijmegen 2006), 239-283.

Reinhardt, Hans, ‘Meneer de redacteur… AVRO en dichters’, *Het Vrije Volk*, 16 juni 1964.

Reve, Gerard Kornelis van het, ‘G.K. van het Reve bespreekt: Cartons voor letterkunde’, in: *Tirade* 3 (1959), afl. 7/8, 263-264.

‘RKS wil kunstkrant’, *Het Vrije Volk*, 24 mei 1969.

Roegholt, Richter, ‘Drie nuttige bloemlezingen verschenen’, *Het Vrije Volk*, 24 september 1966.

Rondagh, Ferd, ‘Over grenzen van het leven’, *De Volkskrant*, 21 november 1972.

Roos, J., ‘Wat had u gehad willen hebben?’, *Het Parool*, 15 oktober 1971.

Ros, Bea, 'Het raadsel van de leesbaarheid. Interview met Harry Bekkering', in: *Literatuur zonder leeftijd* 23 (2009) afl. 78, 170-180.

Rover, Frans C. de, ‘Van de werkelijkheid naar de verbeelding. Enkele tendensen in het narratieve proza 1970-1980’ in: *Bzzlletin* 11 (1982), afl. 100, 3-14.

Rover, Frans C., ‘Decadentie bij jonge Nederlandse schrijvers?’, in: *Ons Erfdeel* 26 (1983), afl. 4, 481-490.

‘Ruim *f*900.000.- voor 163 letterkundigen’, *Nederlands Dagblad*, 4 april 1974.

Römer, Rudi, ‘Science fiction en Fantasy: niet alleen voor ingewijden’, *Trouw*, 2 oktober 1986.

Rutten, Alex, *De publieke man. Dr. P.H. Ritter Jr. als cultuurbemiddelaar in het interbellum* (Hilversum 2018).

Sams, Craig, *Goed Eten. Makrobiotisch* (Deventer 1976; 1972).

Sanders, Matthijs, ‘‘Lieveling, je hebt te doen met iemand die streeft.’ Het posture épistolaire van Herman Gorter’ in: *Nederlandse Letterkunde* 20 (2015), afl. 3, 237-252.

Scheepstra, Dick, ‘Oneindige momenten en tanende belangstelling voor science fiction’, *Nederlands Dagblad*, 18 augustus 1986.

Scheepstra, Dick, ‘Fantasy: sprookjes voor volwassenen’, *Nederlands Dagblad*, 23 juli 1987.

Scheepstra, Dick, ‘Vakantie: lekker lang lui liggen lezen’, *Nederlands Dagblad*, 31 december 1988.

Scheepstra, Dick, ‘Over Jang en de Wolver’, *Nederlands Dagblad*, 20 december 1989.

Scheepstra, Dick, ‘Entertainment zonder diepere boodschap’, *Nederlands Dagblad*, 20 juli 1990.

Scheepstra, Dick, ‘Science-fiction nam in ons land nooit een hoge vlucht’, *Nederlands Dagblad*, 23 augustus 1990.

Scheepstra, Dick, ‘Asimovs laatste roman’, *Nederlands Dagblad*, 14 april 1992.

Scheepstra, Dick, ‘Science fiction en fantasy’, *Nederlands Dagblad*, 14 april 1992.

Scheepstra, Dick, ‘Er was eens…’, *Nederlands Dagblad*, 18 augustus 1992.

Scheepstra, Dick, ‘Nieuwe science fiction en fantasy’, *Nederlands Dagblad*, 26 januari 1993.

‘Scheiden van de markt: Bakkers laatste Maatstaf’, *Trouw*, 25 april 1969.

Schoof, Kim, ‘Alle geloven uitgeprobeerd’, *De Groene Amsterdammer*, 30 oktober 2019.

Schouten, Rob, ‘Het tij voor de baard schijnt gekeerd’, *Trouw*, 27 februari 2017.

‘Schrijfwedstrijd: Rotterdam 2090’, *Het Vrije Volk*, 28 april 1990.

‘Schrijvers uit Den Haag te gast in Rotterdam’, *NRC Handelsblad*, 14 maart 1972.

‘Science fiction & fantasy’, *De Volkskrant*, 7 februari 1986.

‘Science fiction & fantasy’, *NRC Handelsblad*, 14 februari 1986.

‘Science fiction conventie dit jaar groter dan ooit’, *NRC Handelsblad*, 31 augustus 1981.

‘Science-fiction in theatercafé Hoogvliet’, *Het Vrije Volk*, 23 november 1984.

Scott, John ed., *A dictionary of Sociology. Fourth edition* (Oxford 2014; 1994).

‘SF-conventie in Eindhoven’, *Th-berichten* 26 (1983), afl. 1, 16.

‘SF-conventie’, *Nieuwblad van het Noorden*, 30 augustus 1983.

Simenon, Georges, *Maigret aux États-Unis* (Parijs 2013; 1946).

Sitniakowsky, Ivan, Literaire tijdschriften’, *Algemeen Handelsblad*, 30 september 1967.

‘Skoop-redactie voor televisie’, *Algemeen Handelsblad*, 3 juni 1964.

Sleutelaar, Hans, ‘Een zwetser en de schim van Plato’ in: *De Nieuwe Stem* 16 (1961), afl. 2, 82-87.

Spaans, Erik, ‘Nederland voor eerste maal plaats van jaarlijkse samenkomst van liefhebbers. Science fiction kruipt tevoorschijn uit de luwte’, *De Volkskrant,* 22 augustus 1990.

Stableford, Brian, *The A to Z of Fantasy Literature* (Lanham enz. 2009).

Steenwijk, M. van, *Van Latijnse school tot Christelijk College* (Harderwijk 1979).

Steinz, Jet, ‘Bestsellers: veel boeken over oorlog’, *De Volkskrant,* 10 mei 2019.

‘Stipendia, toelagen, en beurzen voor schrijvers’, *Nederlands Dagblad,* 12 mei 1971.

Strating, J.J., ‘Planetaire en griezelfantasieën’, *Het Parool,* 23 september 1981.

Sutherland, John, *Bestsellers. Popular fiction of the 1970s* (Londen 2011).

Swiebertje op zaterdagavond. Tachtigjarige Oorlog onderwerp van winterprogramma NCRV-tv’, *Nieuwsblad van het Noorden,* 30 augustus 1966.

‘Theateragenda’, *Het Vrije Volk,* 25 maart 1972.

‘Theater’, *Trouw,* 24 januari 1985.

‘Tijdschriften’, *Algemeen Handelsblad,* 30 juli 1966.

‘Tijdschriften’, *De Tijd Maasbode,* 21 april 1965.

Tijn, Maartje van, ‘Jiddische liederen’, *De Tijd,* 9 juli 1966.

Tripodi, Francesca, ‘Fifty shades of consent?’ in: *Feminist Media Studies* 17 (2017), afl. 1, 93-107.

Tromp, Jan, ‘Leven dat het een lieve lust is’, *De Tijd,* 9 oktober 1971.

Uitgeverij Bert Bakker NV Den Haag’, *NRC Handelsblad,* 19 november 1979.

‘Vaarwel aan “Cartons”, communisme, Unamuno en twee zéér oude dichters’, *Het Vrije Volk,* 27 juli 1962.

‘Van Aafjes tot Zikken’, *Leeuwarder Courant,* 13 mei 1978.

‘Vanavond TV’, *Trouw,* 12 juni 1964.

‘Veel kunsten aan bod op TV-jeugdavond’, *De Volkskrant,* 2 juni 1964.

Veen, Adriaan van der, ‘CS journaal’, *NRC Handelsblad,* 5 juli 1974.

Veer, Paul van ‘t, ‘Geen Nijhoffprijs voor Gijsens Bellow-bewerking. Matige vertaling’, *Het Parool,* 5 februari 1977.

Velden, Willem van de, ‘Mensen en muzen. Wandeling door de maandbladen’, *De Stem,* 14 augustus 1959.

Velden, Willem van de, ‘Wandeling door tijdschriftenland. Naar het einde van ons geld-latijn’, *De Stem,* 14 december 1963.

‘Verdovende middelen’, *Leeuwarder Courant,* 22 november 1968.

Verberne, Connie, ‘Hoe het allemaal gaat in het leven van liefde en avontuur…’ in: *Bzzlletin* 10 (1982), 96, 81-85.

‘Verhalen van Gijsen’, *Trouw,* 6 december 1975.

Vermaat, Pim, ‘Leven dat het een lieve lust is. Heel veel manieren om gelukkig te worden in een erg fijn boek’, *Het Vrije Volk,* 23 november 1971.

Verrijt, Youri, *De ontwikkeling van de literair redacteur in Nederland. Een historisch onderzoek* ((Scriptie Radboud Universiteit Nijmegen 2017).

Verschenen’, *Nederlands Dagblad,* 29 december 1981.

‘Verschenen’, *Nederlands Dagblad,* 29 december 1989.

‘Vier bundels bleken bij lezing ondermaats’, *Friese Koerier,* 9 januari 1965.

‘Vietnam-betoging (foto’s in auto) niet vervolgd’, *Het Parool,* 7 december 1966.

Visser jr., D., ‘Twee nieuwe SF-romans’, *De Telegraaf,* 30 juli 1983.

Visser, Ab, ‘De teerling is geworpen’, *Leeuwarder Courant,* 18 mei 1974.

Visser, Ab, ‘Lange, korte en hele korte verhalen, *Leeuwarder Courant,* 26 juni 1976.

Vooren, Rob, ‘Vakantieleestips’, *Leidsch Dagblad,* 7 juni 1981.

Vooren, Rob, 'Nieuw SF-talent komt te weinig aan de bak', *Leidsch Dagblad,* 22 maart 1989.

‘Voorstel van Maatstaf-redacteur Wim Gijsen. Neem dichters en schrijvers in diplomatieke dienst’, *Leeuwarder Courant,* 15 juni 1966.

Vos, Lenny, ‘Literaire nevenactiviteiten van auteurs’, in: *Vooys* 28 (2010), afl. 2, 85-92.

Vries, Hendrik de, 'Tekenen van tegenspraak 3. dubbele moraal' in: *Maatstaf* 14 (1966), afl. 7, 629-630.

Waard, Peter de, ‘Quintana maakte in zijn leven meer mee dan alle auteurs in de bestsellerlijst van nu samen’, *De Volkskrant,* 24 november 2017.

Wadman, Anne, ‘Grasduinen in tijdschriftenland’, *Leeuwarder Courant,* 5 februari 1966.

Wadman, Anne, ‘Grasduinen in tijdschriftland’, *Leeuwarder Courant,* 3 december 1966.

Wadman, Anne, ‘Grasduinen in tijdschriftland’, *Leeuwarder Courant,* 6 april 1968.

Wadman, Anne, ‘Grasduinen in tijdschriftland’, *Leeuwarder Courant,* 5 oktober 1968.

Wadman, Anne, ‘Grasduinen in tijdschriftland’, *Leeuwarder Courant,* 7 juni 1969.

Warren, Hans, ‘Letterkundige kroniek’, *Provinciale Zeeuwse Courant,* 12 december 1964.

Waskowsky, Riekus, ‘Literaire tijdschriften. Gelezen door Riekus Waskowksy’, *Nieuwsblad van het Noorden,* 22 maart 1969.

Weber, Max, *Wissenschaft als Beruf* (Heidelberg 1994; 1919).

‘Weer coupure in AVRO-uitzending’. Camperts ‘woord’ verwijderd’. “Live”-uitzending werd van tevoren opgenomen’, *Het Parool,* 13 juni 1964.

‘Wel kampioensfoto maar geen titel voor Ons Eibernest, *Algemeen Handelsblad,* 6 juni 1966.

Werf, T. van der, ‘Geestelijk leven. Over “het leven na de dood”, *Nieuwsblad van het Noorden,* 29 maart 1975.

‘Wij ontvingen’, *Trouw,* 29 september 1971.

Willems, Hans, ‘Op schouders’, *Leeuwarder Courant,* 31 december 1990.

Wilmink, Willem, ‘Tweemaal ruimten’, *De Tijd,* 8 mei 1969.

‘Wim Gijsen en Lux Buurman / leven dat het een lieve lust is /’, *NRC Handelsblad,* 19 november 1971.

‘Wim Gijsen overleden’, *Amigoe,* 6 november 1990.

‘Wim Gijsen’, *De Volkskrant,* 23 december 1987.

‘Wim Gijzen komt voorlezen’, *Het Vrije Volk,* 16 februari 1976.

Winkler, Marieke F. en Matthijs Sanders, ‘Paperbacks met pretentie: Over de reeks Kartons van uitgeverij Polak & Van Gennep (1961-1968)’ in: L. Duyvendak en J. Oosterholt ed., *Uit de marge: Kanttekeningen bij de cultuurhistorische canon* (Hilversum 2018), 159-172.

Woude, Johan van de, ‘(Kinder)spelletjes met woorden worden poezie’, *Nieuwsblad van het Noorden,* 13 augustus 1966.

Wright, David, ‘Cultural capital and the literary field’, in: *Cultural Trends* 15 (2005), afl. 2/3, 123-139.

‘Zelf schrijven geeft veel voldoening’, *Het Vrije Volk,* 21 oktober 1977.

‘Zienswijze: is een slecht geweten een goed geweten?’, *Leeuwarder Courant,* 30 maart 1973.

Websites

Aalten, Thomas van, 'Weten we nog wel wat een roman is?', *Sargasso*, 12 mei 2009, https://sargasso.nl/weten-we-nog-wel-wat-een-roman-is/, laatst geraadpleegd op 23 juli 2019.

'Agathon', *Unieboek Uitgeverij Het Spectrum*. http://www.unieboekspectrum.nl/imprint/9/Agathon, laatst geraadpleegd op 25 juli 2019.

Anoniem2601201601010102, 'Gedicht van Reve', *Viva*, 25 januari 2016, https://forum.viva.nl/overig/gedicht-van-reve/list_messages/308589, laatst geraadpleegd op 23 juli 2019.

Bernards, Theo, 'Dutch SF', *Readaholic*. https://readaholicme.weebly.com/dutch-sf.html, laatst geraadpleegd op 9 augustus 2019.

'Boekvertalers', *Auteursbond*. https://boekvertalers.auteursbond.nl/, laatst geraadpleegd op 22 oktober 2019.

Bork, Gerrit Jan van e.a., 'Algemeen letterkundig lexicon. Engagement', *DBNL*. https://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_00800.php, laatst geraadpleegd op 23 juli 2019.

'CPNB Top-100 2000', *Stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek, CPNB*, februari 2001. https://www.cpnb.nl/sites/default/files/cpnb_users/m.hemels/CPNBTOP100_2000.pdf,laatst geraadpleegd op 9 augustus 2019.

'De eersten van Rissan' en 'Deirdre', *SFanpedia*. http://www.sfanpedia.nl/, laatst geraadpleegd op 9 augustus 2019.

'Dichter bij Anne', *Nederlandse Poëzie Encyclopedie*, 11 september 2012, http://nederlandsepoezie.org/jl/1985/zz_dichter_bij_anne.html, laatst geraadpleegd op 1 november 2019.

'Épater les bourgeois', '*Oxford Reference*. https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095754207, laatst geraadpleegd op 3 augustus 2019.

Febre, Arnold le, 'De eersten van Rissan', *Vreemde Werelden*, 6 september 2018. https://vreemdewerelden.com/2018/09/06/spotlight-1-de-eersten-van-rissan/, laatst geraadpleegd op 26 juli 2019.

Flippo, Frank, 'Wim Gijsen: "Je kunt best verlicht worden in een villa in Wassenaar"', *Zilvervis*, 18 januari 2013. https://zilvervis.net/2013/01/18/wim-gijsen-je-kunt-best-verlicht-worden-in-een-villa-in-wassenaar/, laatst geraadpleegd op 26 juli 2019.

'Geschiedenis van de Nederlandse bibliografie', *KB. Nationale Bibliotheek*. https://www.kb.nl/organisatie/voor-uitgevers/informatie-over-de-nederlandse-bibliografie/geschiedenis-van-de-nederlandse-bibliografie, 9 augustus 2019.

'Het Veelkleurige Land Boek 1 & 2 – Julian May', *Books in Belgium*. https://www.booksinbelgium.be/nl/b/het-veelkleurige-land-boek-1-2-julian-may-9576815, laatst geraadpleegd op 17 december 2019.

'Hoorspel op herhaling: 'Oogentroost' van Wim Gijsen/Marlies Cordia', *Adeline van Lier*. http://www.adelinevanlier.nl/programma/hoorspel-op-herhaling-oogenstroost-van-wim-gijsenmarlies-cordia/, laatst geraadpleegd op 23 juli 2019.

'Iskander de dromendief', *SFanpedia*. http://www.sfanpedia.nl/doku.php/iskander_1_-_iskander_de_dromendief, laatst geraadpleegd op 9 augustus 2019.

'Jack Vance, een korte bio- en bibliografie', *De fantastische werelden van Jack Vance*. http://www.jackvance.nl/ned.biografie.html, laatst geraadpleegd op 15 augustus 2019.

Joosten, Jos, 'De biografie als corrupt genre', *Locus*, 8 maart 2019. https://locus.ou.nl/locus-dossier-de-biografie/de-biografie-als-corrupt-genre/, laatst geraadpleegd op 22 juli 2019.

Kaptein, Peter, 'Dead horses – second open letter to the Dutch SF and fantasy world', *Writings of Peter Kaptein*, 26 november 2012. https://writingpeterkaptein.wordpress.com/2012/11/26/dead-horses-second-open-letter-to-the-dutch-sf-and-fantasy-world/, laatst geraadpleegd op 10 augustus 2019.

Klein Lankhorst, Milou, 'Weet iemand nog wat een bestseller is?', *De Correspondent*, 8 november 2017. https://decorrespondent.nl/7584/weet-iemand-nog-wat-een-bestseller-is/408193632-f0907734, laatst geraadpleegd op 23 juli 2019.

Leeuwenkamp, Paul van, 'Lezersrecensie. Gijsen had haast', *Hebban*, 7 februari 2015. https://www.hebban.nl/recensies/paul-over-deirdre-1-keerkringen, laatst geraadpleegd op 9 augustus 2019.

Martin, 'Martin's reviews > De Eerste van Rissan', *Goodreads*, 19 januari 2017. https://www.goodreads.com/review/show/1885015226?book_show_action=true&from_review_page=1, laatst geraadpleegd op 3 augustus 2019.

Matzer, Michael, 'Gijsen, Wim – Im Reich der Zauberinnen (Deirdre 3), *Buchwurm*, 4 januari 2012. http://buchwurm.org/Gijsen-Wim-Im-Reich-der-Zauberinnen-Deirdre-3-18607/, laatst geraadpleegd op 9 augustus 2019.

'Metaphysics', *SFE. The Encyclopedia of Science Fiction*, 18 augustus 2017. http://www.sf-encyclopedia.com/entry/metaphysics, laatst geraadpleegd op 3 augustus 2019.

Nieuwenhoven, Evelien van, 'Science fiction ben ik god zij dank nergens tegengekomen', *De Fusie*, 11 februari 2019. http://defusie.net/science-fiction-godzijdank-nergens-tegengekomen/, laatst geraadpleegd op 3 augustus 2019.

Peppelenbos, Coen, 'J.A. Dautzenberg overleden (1944-2009), *Literatuurlog*, 16 december 2009. http://coenpeppelenbos.blogspot.com/2009/12/ja-dautzenberg-overleden-1944-2009.html, laatst geraadpleegd op 27 juli 2019.

Peter, 'Peter's reviews > Iskander de dromendief', *Goodreads*, 6 augustus 2016. https://www.goodreads.com/review/show/1720779645?book_show_action=true&from_review_page=1, laatst geraadpleegd op, 3 augustus 2019.

Pieterse, Saskia, 'De toekomstroman', *Hard//Hoofd*, 10 december 2014. https://hardhoofd.com/de-toekomstroman/, laatst geraadpleegd op 22 juli 2019.

'Samenstelling bestuur Haagse Kunstkring 1891-nu', *Haagse Kunstkring*. https://www.haagsekunstkring.nl/index.php/haagse-kunstkring/2014-05-28-21-29-39, laatst geraadpleegd op 26 juli 2019.

Snijders, Raymond, 'Het einde van een tijdperk: Jack Vance is overleden', *Vakblog. Werken met informatie*, 30 mei 2013. https://rsnijders.info/vakblog/2013/05/30/het-einde-van-een-tijdperk-jack-vance-is-overleden/, laatst geraadpleegd op 15 augustus 2019.

Stolper, Jos, 'Fouten in de ondertiteling op Netflix: 'Het is echt een vak', *NOS*, 14 juni 2019. https://nos.nl/artikel/2289049-fouten-in-de-ondertiteling-op-netflix-het-is-echt-een-vak.html, laatst geraadpleegd op 25 juli 2019.

Talens, Mathilde, 'Wim Gijsen – Keerkringen', *Een kloddertje roze*, februari 2005. https://www.eenkloddertjeroze.nl/product/gijsen-keerkringen/, laatst geraadpleegd op 22 juli 2019.

Wachter, Hetty, 'Wim Gijsen', *Seniorplaza*. https://seniorplaza.nl/gedichten/wim-gijsen/, laatst geraadpleegd op 26 juli 2019.

Wesselink, Miriam, 'Sciencefiction en fantasy, episode 1', *Singularity*, 26 januari 2018. https://singularity.nl/sf-fantasy-1/, laatst geraadpleegd op 3 augustus 2019.

Wesselink, Miriam, 'Sciencefiction en fantasy, episode 2', 9 februari 2018. https://singularity.nl/sf-fantasy-2/, laatst geraadpleegd op 3 augustus 2019.

Wijfjes, Huub, 'Een hoogstaande publieke man', *Platform Boekbeoordelingen. Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde*, 12 april 2019. https://www.tntl.nl/boekbeoordelingen/?p=2564/, laatst geraadpleegd op 8 december 2019.

'Wim Gijsen', *Hoorspelen.eu*. https://www.hoorspelen.eu/Hoorspelen/Zoeken/search.php?zoom_query=wim+gijsen , laatst geraadpleegd op 25 juli 2019.

Bijlagen

1a. De eerste foto van Wim Gijsen die in de krant – *Het Parool* - verschijnt.

PS Zaterdag 3 april 1965

Ten Berge

Gijsen

Hamelink

Uit het experimentele kamp

door C. Buddingh

Tegen reusachtige wolken lenen
doodsmoede bewels
grijs van zorgen

op de laden hoden van de lijst
lieten planten
een dunne stoffing achter

Gierzwaaie regenbuizen liggen
kroon tegen de hellingen een hoede blauwe
zon
trebt haastig voorbij

geen spoor van menselijkheid
de krijger die zijn pijl puntte
is een klein oorzaal van gerrode stierf na-
denkend

zijn volstrekking bleef onaangeroerd
wat moeite verzet men een voet
het brooze aardappenlab kruiselt.

De zachte

ENGELSE POCK

VAN LITERATUUR TOT LECTUUR VIA SCIENCE FICTION EN REPORTAGE

1b. De beruchte, zomerse achterflap van Gijsens tweede dichtbundel *Landschappen-menselijke* (1964).

De dichter Wim Gijsen,
hiernaast afgebeeld
met hond en vrouw,
is op verschillende gebieden
van literatuurbeoefening
werkzaam.
Buiten zijn poëzie, gepubliceerd
in tijdschriften als
Ontmoeting, *Cartaas voor*
Letterkunde, *De Nieuwe Stem*
en *Maatstaf*, is hij als kritikus
verbonden aan het
Utrechts Nieuwsblad en
verschenen er essays en
interviews van zijn hand in
Vrij Nederland en *Kunst van Nu*.
Gijsen legt op het moment
de laatste hand aan een
televisie-opdracht.
In 1962 resulteerde uit een
reisbeurs van O. K. & W.
zijn eerste bundel:
Tot de tanden gewapend, weerloos.
Gijsen beschouwt zichzelf
als een geëngageerde dichter
en is dan ook een verklaard
tegenstander van de
Gard Sivik-poëzie,
hetgeen herhaaldelijk bleek
uit polemieken in kranten
en tijdschriften.

P&VG/F 4,90/63 F

1c. *Maatstaf*-redacteur Gijsen lanceert een financieel voorstel in de *Leeuwarder Courant*

VOORSTEL VAN MAATSTAF-REDACTEUR WIM GIJSEN

Neem dichters en schrijvers in diplomatieke dienst

ENRI MATI**

Maatstaf

Touwtrekken

SHOWBOOT IN AANTOCHT

Unieke varende verwarmingsexpositie

Fabricage, verkoop en gebruik verboden

West-Duitsland bestrijdt de verborgen microfoons

„Minispionnen"

Shocktherapie

steek eens een North State op en ontdek hoe goed een sigaret kan smaken

't is weer tijd voor NORTH STATE 1.40

Nog maar 4 dagen, dan is het al Vaderdag!

poppel

Poppel geconserveerd

1d. Een typerende foto (rechtsonder) van Gijsen uit de periode vóór 1980.

Tiende blad — Nieuwsblad van het Noorden van vrijdag 30 mei 1975 — 25

Kunst

Milieuvriendelijker dan literatuur.....

dagweek

LEKTUUR ALS BIJDRAGE AAN HET 'VERDOMMINGSPROCES'

"H

"Love" of "Colt 45"

Seksie-romans

Onverkwikk

Zeldzame lyriek in poëzie-bundel van Wim Gijsen

N

Straf van jeugdrech

WIM GIJSEN

Het systeem dat mensen moet veranderen

D

BOEK II VAN DE GOELAG ARCHIPEL

2a. Het debuut – in *de Volkskrant* - van een ‘getransformeerde’ Gijsen.

de Volkskrant van ZATERDAG 2 AUGUSTUS 1980

BOEKEN

A. Dautzenberg

Wim GIJSEN

Goede science fiction van Wim Gijsen

2b. Interview met Gijsen door Thea Detiger, in *de Telegraaf*, uit de periode dat *Deirdre* verschijnt.

SATRICUM LEGT VERLEDEN BLOOT
HEINRICH HEINE HERLEEFT IN ROTTERDAM
HAUSER PRIMA VERVANGER VAN CONLON

De Telegraaf
UIT DE KUNST

Wim Gijsen, Nederlands best verkochte science-fictionschrijver, vindt:

Menselijke relaties interessanter dan technische snufjes

Perfectie bij Elly Ameling

Horacio Cordero is de vierde C

Dans Theater vertrekt maand naar Australië

Von Karajan dirigeert Fortuinglerconcert

Deirdre

Harmonie

Vrijheidsdrang

Hoofdrol

Bloemlezing

2c. Interview met Gijsen door Meulenhoff-collega Jacques Post in *Het Parool*.

PAROOL Letter & Boeken 9

Drie, of wel vier delen wachten op de Messias

Wim Gijsen, Nederlands enige science-fiction-auteur

BOEKEN

2d. De vroegste verschijning van Gijsen als SF-auteur in *Het Vrije Volk* (1966).

Sf

Meer science fiction op de markt

Sf

Bezoek van de Ouden Sf

Kort verhaal van Wim Gijsen

3. Wim Gijsen (quote 4468) bevindt zich in goed gezelschap in *Kosmos Groot Citaten Boek*.

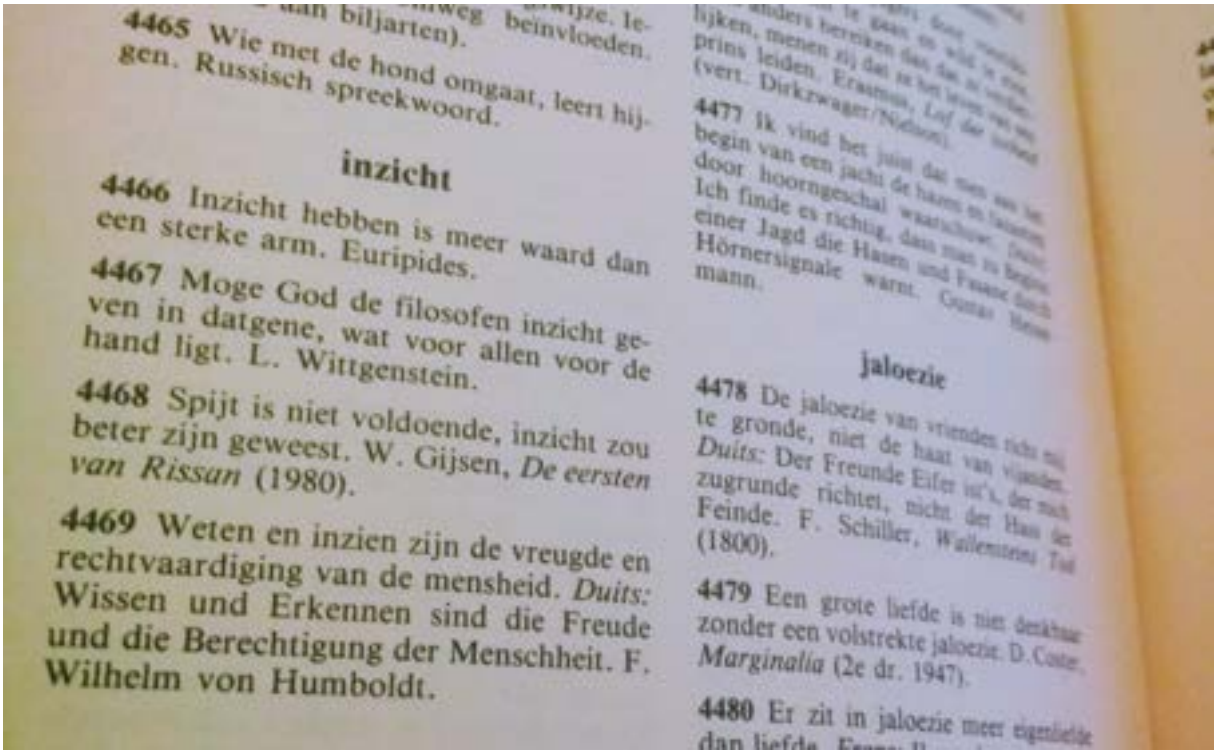

biljarten).

4465 Wie met de hond omgaat, leert hijgen. Russisch spreekwoord.

inzicht

4466 Inzicht hebben is meer waard dan een sterke arm. Euripides.

4467 Moge God de filosofen inzicht geven in datgene, wat voor allen voor de hand ligt. L. Wittgenstein.

4468 Spijt is niet voldoende, inzicht zou beter zijn geweest. W. Gijsen, *De eersten van Rissan* (1980).

4469 Weten en inzien zijn de vreugde en rechtvaardiging van de mensheid. *Duits:* Wissen und Erkennen sind die Freude und die Berechtigung der Menschheit. F. Wilhelm von Humboldt.

jaloezie

4478 De jaloezie van vrienden richt niet te gronde, niet de haat van vijanden. *Duits:* Der Freunde Eifer ist's, der nicht zugrunde richtet, nicht der Haas der Feinde. F. Schiller, *Wallensteins Tod* (1800).

4479 Een grote liefde is niet denkbaar zonder een volstrekte jaloezie. D. Coste, *Marginalia* (2e dr. 1947).

4480 Er zit in jaloezie meer eigenliefde

4a. Overzicht van Gijsens oeuvre in boekvorm

Tot de tanden gewapend - weerloos (1962) (dichtbundel)

Landschappen-menselijke (1964) (dichtbundel)

Mirakels in wonderland (1970) (kinderboek)

Leven dat het een lieve lust is (1971) (non-fictie)

Wat niet weg is, wordt gezien (1972) (non-fictie)

Over dood en hiernamaals (1974) (non-fictie)

Over leven na de dood (1974) (non-fictie)

Bollebieste (1974) (roman)

Helm (1975) (verhalenbundel)

Daniël (1976) (roman)

De schaduw van een geverfde boom (1974) (dichtbundel)

De eersten van Rissan (1980) *(Rissan,* SF/fantasy)

De koningen van weleer (1981) *(Rissan*, SF/fantasy)

Maitreya (1981, verhalenbundel)

Iskander de dromendief (1982) *(Iskander,* SF/fantasy*)*

Het huis van de wolf (1983) *(Iskander,* SF/fantasy*)*

Roos van het zand (1983) (SF/fantasy)

De rook van duizend vuren (1984) (SF/fantasy)

Keerkringen (1985) (*Deirdre*, SF/fantasy)

Bedahinne (1985) (*Deirdre*, SF/fantasy)

Lure (1986) (*Deirdre*, SF/fantasy)

De Dromenwever (1988) (SF/fantasy)

Een kring van stenen (1989) (*Merisse*, SF/fantasy)

Tweesprook (1990) (SF/fantasy, met Peter Schaap)

Het groene eiland (1990) (*Merisse*, SF/fantasy)

De ceders van Urtan (1991) (*Merisse*, SF/fantasy, volbracht door Peter Schaap)

4b. Gijsens literaire leven in vogelvlucht

*20 augustus 1933

1958-1962 Secretaris van de Haagse Kunstkring.

1959-1969: Publiceert in, en werkt als redacteur voor het literaire tijdschrift *Maatstaf*.

1962: Debuteert als dichter in boekvorm met *Tot de tanden gewapend-weerloos*.

1966: Begint als journalist bij *Het Vrije Volk*.

1969: Treedt voor de Rotterdamse Kunststichting (RKS) toe tot het bestuur van de afdeling letteren.

1971: Een eerste bundel over spirituele zaken verschijnt, *Leven dat het een lieve lust is*.

1974: Maakt als literair romancier zijn debuut met het autobiografische *Bollebieste*.

1980: Switcht naar SF/fantasy-romans met *De eerste van Rissan*.

1980-1990: Werkt als theatercriticus voor *De Telegraaf*.

†30 oktober 1990.

5. Boekenverkoopcurves van Escarpit, zoals vermeld door Sutherland.

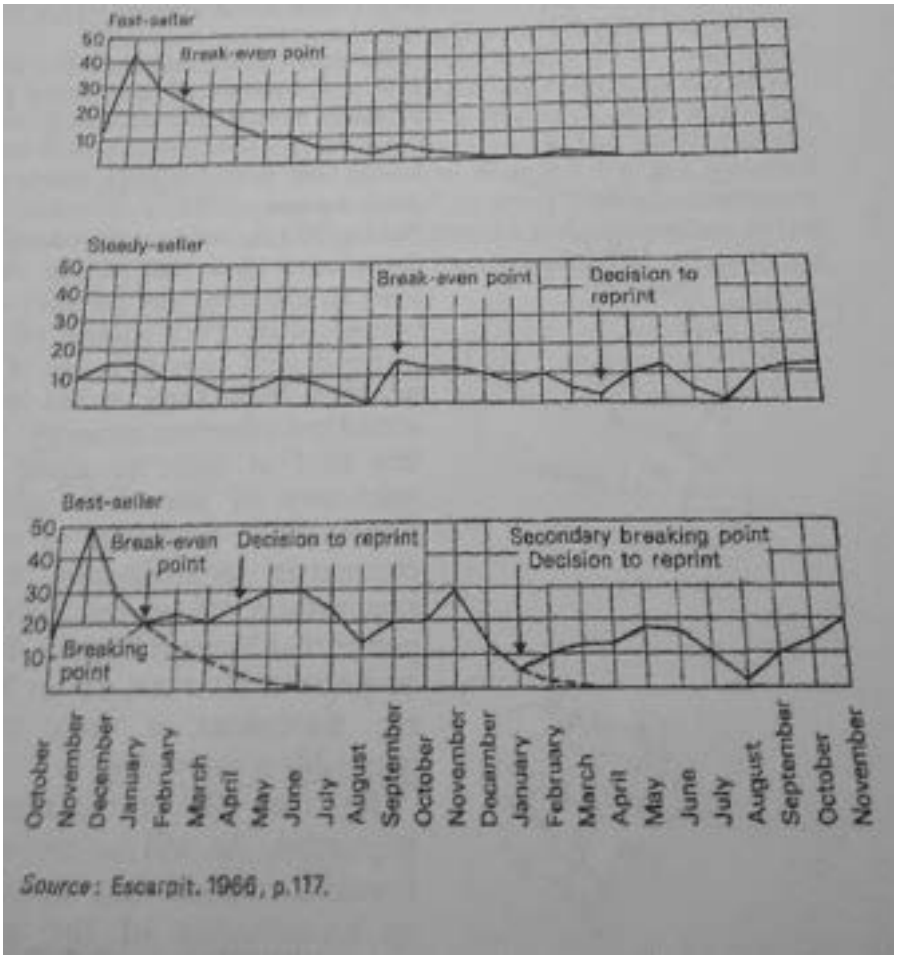

Source: Escarpit, 1966, p.117.